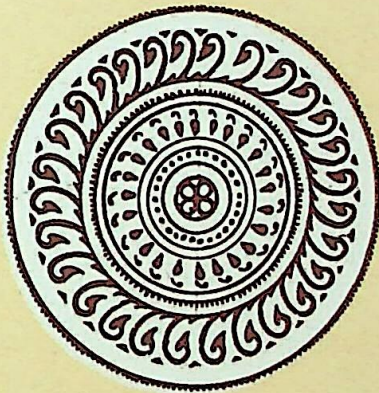

Gujrati
1998

माँ आनन्दमयी

अमृत वार्ता

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

✽ Branch Ashrams ✽

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P. O. Kamarhaiti, Calcutta-700058 (Tel : 5531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Palace Compound, P.O. Agartala-799001. West Tripura
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Patal Devi, P.O. Almora-263602, U.P. (Tel : 23313)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Dhaul-China, Almora-263881, U.P.
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhimpura, P.O. Chandod, Baroda-391105, (Tel : 33208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Bairagarh, Bhopal-462030, M.P. (Tel : 521227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kishenpur, P.O. Rajpur, Dehradun-248009
U.P. (Phone: 684271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalyanvan, 176, Rajpur Road,
P.O. Rajpur, Dehradun-248009, U.P.
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
47/A Jakhan, P.O. Rajpur, Dehradun, U.P.
11. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005, Bihar
12. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O.Kankhal, Hardwar-249408, U.P. (Tel:426575)
13. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok,
P.O. Kedarnath, Chamoli-246445, U.P.
14. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir,
P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P.

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૨

જાન્યુઆરી, ૧૯૯૮

અં - ૧

-: સંપાદક સમિતિ :-

સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજી
ઉત્તરા ચિનુભાઈ
બ્રહ્મચારિણી વસુમતીબહેન
નિરંજન મહેતા

-: મેનેજિંગ સંપાદક :-

શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી

-: વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં	રૂ. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડોલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂ. ૨૦/-

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૮.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

“અમૃત વાર્તા” (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમચ વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

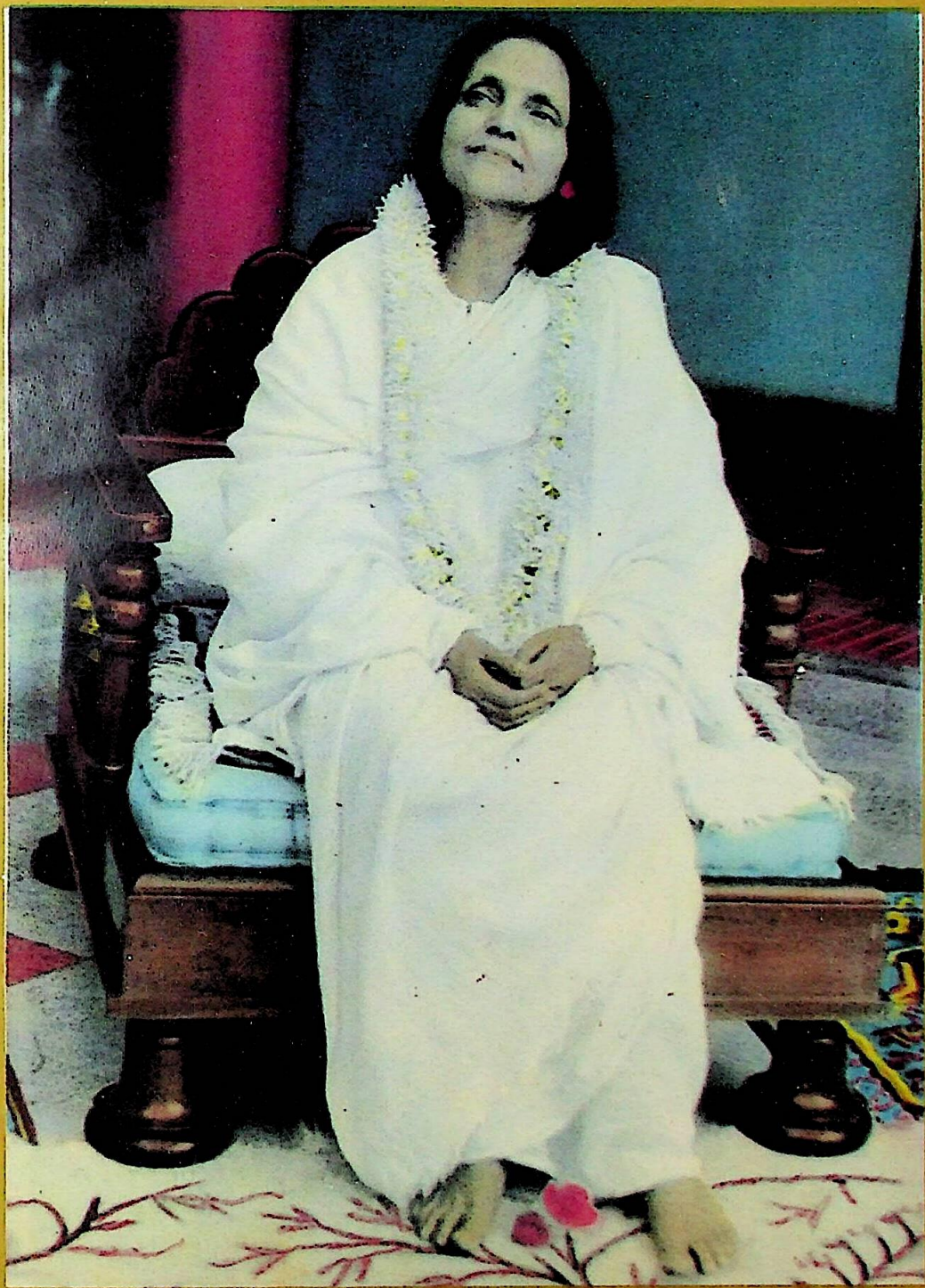
ૐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનન્દઘનમૂર્તયે ।
જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

૧.	માતૃવાણી	૧
૨.	માતૃલીલાકથા	૩
૩.	ઉપદેશામૃત-સંગ્રહ સં. કુમારચંદ્ર ભટ્ટાચાર્ય	૮
૪.	કઠોપનિષદ્ વિષે આચાર્ય ભાઈશંકર પુરોહિત	૧૩
૫.	પુનીત સંસ્મરણો.....	૨૧
૬.	“થે તો મેરા છોટા દોસ્ત હે” ડૉ. માલતી મહેતા	૨૭
૭.	માનાં પ્રથમ દર્શન બ્રહ્મચારિણી ચિત્રા ઘોષ.	૩૧
૮.	કઠોપનિષદ્ ઉત્તરા ચિનુભાઈ	૩૩

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

अथ श्रीनारायणस्तोत्रम्

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
॥ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

16

३

१६

ने

४

५

४

वे

२०

पु

६

म

માતૃવાણી

બધાં જ ભગવાનનાં સંતાનો છે. નાના-મોટાનો પ્રશ્ન નથી. જે ખોળામાં જવા માગે છે, તેઓ એની બાજુ હાથ બાંધી દે છે.

✽

કર્તવ્ય-જય, ધ્યાન, સત્સંગ.

✽

સ્થિર આસન, સ્થિર દષ્ટિ, જપ આશ્રય, ત્યારે જ રસની આશા.

✽

આ શરીર પાસે તો આવવાનું-જવાનું નથી. ત્યારે પણ જે, અત્યારે પણ તે જ. મરવું-જીવવું શું છે ? મર્યા છતાં જ છે જ-એમાં બીજી કંઈ વાત હોઈ શકે ?

✽

આનન્દમયી મા કોણ છે ? આનન્દમય જ કોણ છે ? તેઓ ઘટમાં, પટમાં, સર્વ દ્વંદ્વમાં નિત્ય વિરાજિત છે. સર્વત્ર જ એમનો નિવાસ છે. એમને જોવાથી, એમને મેળવવાથી, બધું જોઈ, બધું મેળવી લેવાય છે. અર્થાત્ નિર્ભય, નિશ્ચય, નિર્દેહ, અવ્યય, અક્ષય થવું.

✽

હકીકતમાં જે ફળ-પ્રાપ્તિ નથી થતી, એનું કારણ એ છે કે એવો વિશ્વાસ ક્યાં છે ? જેટલો વિશ્વાસ હોય એટલું જ કામ પણ થાય છે. પણ તમે કહી શકો છો કે અગ્નિને અજાણતાં પકડવાથી પણ એની ક્રિયા એક સરખી થાય છે. માના ઉત્તરમાં એમ કહી શકાય કે અંદર એટલી બધી ઠંડક છે કે ગરમીને પ્રવેશતાં વાર થાય છે. પણ ફળ ચોક્કસ જ હોય છે. વ્યર્થ કંઈ પણ નથી જતું, એટલા માટે જ સાધુ-સંગ ઇત્યાદિ કરવાની જરૂર છે.

✽

(ગુરુની જરૂર ખરી કે નહીં એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં) : પિતા, માતા, શિક્ષક, એટલે સુધી કે, જેનાથી કોઈ એક વેષ્ય જાણ્યો હોય એ બધા જ તો ગુરુ છે. બધાં જ કામો માટે કોઈ એક નિમિત્ત જોઈએ, જે પણ કાંઈ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છો એમાં ગુરુની જરૂર પડે છે.

✽

કર્મ કર્યા વિના કશું યે નહીં થાય, કર્મ અવશ્ય કરવું જોઈએ. જો અશુચિબંધનથી મુક્તિ મેળવવી હોય તો શુચિબંધનથી પોતાની જાતને જકડવી પડશે. જો કપડામાં ગાંઠ બાંધી હોય ને એ ખોલવી હોય તો એમાં મનોયોગ રહેશે એ ખોલવી પડશે. બધાં જ કામો આવી જાતનાં છે.

✽

ભગવાન સિવાય બીજા કોઈનીયે લીલા ન હોઈ શકે. સાધક સાધન દ્વારા ભગવાન તુલ્ય થઈ શકે, પરંતુ ભગવાન ન થઈ શકે. લીલા ભગવાનની જ હોય છે.

✽

એ તરફ ચાલતા રહો, ઊભા ન રહો, હું કેટલે દૂર આવ્યો તે જાણવા માટે ઊભા ન રહો. એથી શું થાય છે

જાણો છો ? જેટલું આગળ વધ્યા છો, તેટલુંયે પછી જતું રહે છે. તેથી પ્રતીક્ષા ન કરવી જોઈએ, કમશઃ ચાલવું જોઈ

✱

જ્યાં સુધી ભાષા છે ત્યાં સુધી જ કર્મ છે, જ્યાં સુધી કર્મ છે ત્યાં સુધી જ ભાષા છે.

✱

નષ્ટ કંઈ જ નથી થતું, કેવળ બીજા રૂપમાં પરિવર્તિતમાત્ર થાય છે. કેવી રીતે નષ્ટ થાય છે જાણો છો ? રીતે બીજમાંથી ઝાડ થયું, એ બીજ નષ્ટ થઈ ગયું. પરંતુ એણે બરોબર એવી જ જાતનાં હજારો બીજોની સૃષ્ટિ દીધી. તેમ છતાં નષ્ટ તો બધું જ થાય છે, અને કંઈ પણ નષ્ટ નથી થતું બંન્ને વાતો કહેવાય છે.

✱

જુઓ, જેના હૃદયમાં જે ભાવનો સંસ્કાર હોય છે, એ તેજ રૂપે થઈ જાય છે, આમાં કશો સંદેહ નથી. પ્રકારનો ભાવ હોય છે, એવો જ બાળક થઈ જાય છે.

✱

આ જે બધાં સત્ આલોચના કરે છે તે શેને માટે ? આલોચના કરે છે. ‘અ-લોચન’ કરવા માટે જ તો ? જ, સુધી દષ્ટિ છે ત્યાં સુધી જ સૃષ્ટિ છે.

✱

આજે તમે બધાં કર્મ કર્યે જાઓ છો, તે જાણે કે રિટર્ન ટિકિટ છે. ફરીથી પાછા ફરવાનો બંદોબસ્ત કરી જાઓ છો.

✱

ધર્મશાળામાં હજી કેટલા દિવસ રહેશો ? શું પોતાને ઘેર જવાના નથી ? કેટલું સુંદર છે-પોતે જ ઘર છો, જ યાત્રી છો અને પોતે જ પ્રવાસી છો, વળી જુઓ, પોતાનામાં જ પોતે છો.

✱

પોતાની અંદરથી જ દેવતાને બહાર પ્રગટ કરીને પૂજા આદિ થાય છે, એ જ વખતે એ દેવતાઓ એ પ્રત્યક્ષ હોય છે કે વરદાન, આદેશ આદિ બધું સંભળાય છે. કેટલું કહું, બાબા, આ તો અનંત છે.

✱

તમે બધાં રિટર્ન ટિકિટ લઈને આવો છો, તેથી તમારું આવવાનું-જવાનું ચાલ્યા કરે છે. એટલા માટે કહું રિટર્ન ટિકિટ ન રહે એવું કામ કરો.

✱

બધું જ આવશ્યક છે, દોષ કોઈને આપી ન શકાય.

✱

ઝટ-ઝટ કામ સમાપ્ત કરી લો, સમય તો જતો રહે છે.

✱

જે કામને સ્વેચ્છાથી હાથમાં લો, એને પુરું કરવા માટે દિલોજાનથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

✱ ✱ ✱

માતૃલીલા કથા

(ગતાંકથી ચાલુ)

૯૫૮

- ૦, ઓક્ટોબર, અલ્હાબાદ : એક ભક્તને ઘેર અનુષ્ઠિત દુર્ગાપૂજામાં માનું આગમન.
- ૩, નવેમ્બર, કાનપુર : શ્રી સીતારામ જયપુરિયા દ્વારા 'સ્વદેશી હાઉસ'માં આઠમા સંયમ મહાવ્રતનું અનુપમ આયોજન.
- ૭, નવેમ્બર, આનંદકાશી : ટિહરી ગઢવાલનાં રાજમાતા દ્વારા માને માટે નિર્મિત નિવાસસ્થાન જે સ્થળ પર, તેનું નામ આનંદકાશી. મા ૩ સપ્તાહ આનંદકાશી રહ્યાં.

૯૫૯

- ૭, જાન્યુઆરી, ઝાલાવાર : સરકારી ઓફિસર શ્રી આનંદ મોહનલાલના આગ્રહથી માનું આગમન, રાજ્યની સીમા પર તોપના ધ્વનિ દ્વારા માનું રાજસિક અભિનંદન. રાજપરિવાર તેમ જ સરકારી અધિકારીની માતૃદર્શન માટે ઉત્સુકતા.
- ૩ એપ્રિલ, દક્ષિણ : 'સપ્તર્ષિ આશ્રમ', હરિદ્વારના નિમંત્રણે મા પધાર્યાં. વડા પ્રધાન પં. જવાહરલાલ નેહરુ દ્વારા વિરાટ સંમેલનને સંબોધન. મા વિષે નેહરુજીનું ભાષણ. સાત વર્ષ બાદ નેહરુજીને માનાં દર્શન.
- ૫થી ૨૨ એપ્રિલ, રામનગર, દક્ષિણ : અપૂર્વ સાંધનોપયોગી સ્થળ પરથી સંયમવ્રતની પ્રેરણા 'કાલીકમલી' ટ્રસ્ટ અંતર્ગત આત્મવિજ્ઞાન-ભવન તથા અન્ય ભવનોનો ઉપયોગ. ગંગાનો ખુલ્લો કિનારો, સામે હિમાલય-આ વિશેષ સંયમ-સપ્તાહ-વ્રત હતું, જેમાં અગણિત સાધુઓની ઉપસ્થિતિ.
- સ્વામી યોગાનંદ પરમહંસના ત્રણ સંન્યાસી શિષ્યો તથા અમેરિકાના અધ્યક્ષ દયામાતા વ્રતમાં ભાગ લેવા આવ્યાં. માએ દયામાતાને કહ્યું, "મેં તમારું મન ચોરી લીધું છે, પાછું નહીં આપું."
- ૩ મેથી ૨૫ મે, કિશનપુર (દેહરાદુન) : પૂ. હરિબાબાજીનો સત્સંગ, રામલીલા વગેરે વિવિધ અનુષ્ઠાનો સહિત માનો જન્મોત્સવ ઉજવાયો.
- ૦ જુલાઈ, કિશનપુર : લગભગ ત્રણ મહિના દેહરાદુન નિવાસ. ગુરુપૂર્ણિમા-પૂજન.
- ૪ ઓગસ્ટ, નવી દિલ્હી : વડા પ્રધાન પં. જવાહરલાલ નેહરુ માનાં દર્શનાર્થે આશ્રમમાં.
- ૫ સપ્ટેમ્બર, વારાણસી : અમેરિકાનાં સિસ્ટર દયામાતા કલકત્તાથી મા પાસે આવ્યાં.

- ૩, ઓક્ટોબર, વારાણસી : મંડી રાજ્યના રાજા યોગેન્દ્રસિંહજી તથા મહારાણી કુસુમકુમારી દ્વારા શારદા નવરાત્રિ વખતે રાજસિક રૂપે વિશાલ દુર્ગાપૂજનું આયોજન માના આશ્રમ માની ઉપસ્થિતિ.
- ૭ ઓક્ટોબર, વારાણસી : ઉત્તર પ્રદેશના રાજ્યપાલ શ્રી વી.વી. ગીરી મા પાસે : શ્રી ગીરીની દષ્ટિ “મા આનંદ અને નવચેતનાનાં મૂળ સ્રોત છે.” માએ કહ્યું, “આ શરીર નાની બાળકી છે.” માએ શ્રી ગીરીને અખંડ ભગવત્-સ્મૃતિ વિષે કહ્યું, ગીરીએ સ્વીકૃતિ દર્શાવતાં કહ્યું, “આપના આ પ્રસ્તાવ માટે હું કૃતજ્ઞ છું. અખંડ ભગવત્ સ્મૃતિધારામાં યોગદાન કરીને હું મારી જાતને ધન્ય માની પંદર મિનિટનો સમય ધ્યાન માટે રાખીશ, અને જ્યાં સુધી જીવીશ ત્યાં સુધી એ નહીં ભૂલું.”
- ૨૪ થી ૩૦ ઓક્ટોબર, વિંધ્યાચલ : મહામહોપાધ્યાય પં. શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજ તથા અન્યાન્ય ભક્તોના આશ્રહ વ્યક્તિગત સાધનાની દૃષ્ટિએ માતૃ-સપ્તાહ પાળવામાં આવ્યો. માની ઉપસ્થિતિ.
- ૩ નવેમ્બર, હજારી બાગ : બિહારના પહાડીક્ષેત્ર હજારીબાગ થઈને મા કલકત્તા પધાર્યા. આગરના આશ્રમમાં નિવાસ.
- ૮ થી ૧૪ નવેમ્બર, કલકત્તા : ૧૦મો સંયમ સપ્તાહ ઉજવાયો.
- ૭-૧૪ ડિસેમ્બર, અમદાવાદ : જૂના એકનિષ્ઠ ભક્ત કાંતિભાઈ મુન્શાની સ્મૃતિમાં એમના કુટુંબીજનો દ્વારા માની ઉપસ્થિતિમાં ભાગવત સપ્તાહનું આયોજન. મુન્શાના બગીચામાં મા નિવાસ.
- ૧૬ ડિસેમ્બર, ઉત્કંઠેશ્વર (ગુજરાત) : અમદાવાદથી ૩૫-૪૦ કિ.મી. દૂર નદી કિનારે શંકર ભગવાનના માં ઉત્કંઠેશ્વર મહાદેવ પાસે યોગાશ્રમમાં ત્રણ દિવસ માનો નિવાસ.
- ૧૯૬૦
- ૧૪ જાન્યુઆરી, પ્રયાગ : અર્ધકુંભ મેળામાં પ્રયાગમાં ત્રિવેણી તટ પર માની ઉપસ્થિતિ તથા મુખ્ય વિશેષ કુંભયોગ સમયે સંગમ-સ્નાન.
- ૧૦ માર્ચ, હરિદ્વાર : ઋષિકેશ તથા હરિદ્વાર વચ્ચેના સ્થાને શ્રી ૧૦૮ ગણેશદત્ત ગોસ્વામીજી આશ્રમમાં માનો નિવાસ. રાયબહાદુર નારાયણદાસ અને જે.કે. બિરલા વ્યવસ્થા. સ્પીકર શ્રી ગોપાલસ્વામી ઐયર સકુટુંબ મા પાસે.
- ૧૩ એપ્રિલ, આનંદકાશી (ટિહરી) : પૂ. દીદીમાના સંન્યાસોત્સવ માટે ત્રણ સપ્તાહ સુધી આનંદકાશીમાં

- માનું મસૂરી પ્રયાણ. ટિહરીનાં રાજમાતા કમલેદુમતી શાહના નવીન ગૃહનું ઉદ્ઘાટન.
- ૨૧મી ૧૪ મે, મુંબઈ : શ્રી બી.કે. શાહના વિલે પાર્લેના નિવાસસ્થાનના પાછલા ભાગમાં બગીચામાં માને માટે નિર્મિત વિશેષ ગૃહમાં માની ઉપસ્થિતિ. જન્મોત્સવ દરમિયાન શ્રી રઘુનાથ પાણિગ્રહી તથા શ્રી કે.જી. આમ્બેગાવકર માના દર્શનાર્થે.
- ૧૫ મે, પૂના : લગભગ ૬ સપ્તાહ સુધી મા પૂના રહ્યાં. શ્રી અરવિંદના શિષ્ય શ્રી દિલીપકુમાર રાયે તથા પ્રસિદ્ધ ગાયિકા હીરાબાઈ બડોદેકરે મા પાસે બેસીને ભજનો ગાયાં. શ્રી કે.એન. કાતજૂ, મ.પ્ર.ના મુખ્ય મંત્રી તથા ગૃહમંત્રી શ્રી ગુલઝારીલાલ નંદા માનાં દર્શનાર્થે.
- ૮મી ૧૧ જુલાઈ, દિલ્હી : ગુરુપૂર્ણિમામાં માની ઉપસ્થિતિ દરમિયાન પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓ મા પાસે : શ્રી સી.પી.એન. સિંહ, પંજાબ, ભૂ.પૂ. મુખ્ય પ્રધાન શ્રી સુવિમલદત્ત ભારત સરકારના વિદેશ સચિવ તથા ચીફ કમિશ્નર દિલ્હી શ્રી ભગવાન સહાય, જે.કે. બિરલા વગેરે.
- ૨૬મી ૩૦ સપ્ટેમ્બર, કલકત્તા : આગરપાડા આશ્રમમાં દુર્ગાપૂજામાં માની ઉપસ્થિતિ.
- ૧૩, ઓક્ટોબર, દેહરાદૂન : ઉત્તર પ્રદેશના પૂરમાં નૈમિષારણ્યનું ભાવિ સંયમવ્રતનું ક્ષેત્ર જળબંબાકાર. સ્વામી પરમાનંદને વ્યવસ્થા માટે માએ મોકલ્યા બાદ મા પાસે સ્વામીજીએ પૂરની સુચના મોકલીને સંયમવ્રત નૈમિષારણ્યમાં ન કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. માએ એક ગ્લાસ પાણી પીને કહ્યું, “જે ગ્લાસને ખાલી થતાં થોડોક પણ સમય નથી લાગ્યો તે જ રીતે ભગવાનની મોજ હોય તો પૂરનું પાણી પણ જતું રહી શકે.” ત્રણ જ દિવસમાં એ ભયાનક પૂરનું પાણી ગાયબ !
- ૨૧મી ૨૭ ઓક્ટોબર, નૈમિષારણ્ય (સીતાપુર, ઉ.પ્ર.) : સંયમ-મહાવ્રતના આ અનુષ્ઠાનમાં અભૂતપૂર્વ આનંદ. ૧૦૮ શ્રીમદ્ ભાગવતના મૂળ પાઠ-અનુષ્ઠાન અને શ્રીમદ્ ભાગવતની વ્યાખ્યા. પં.શ્રી વશિષ્ઠદત્ત મિશ્રને વારાણસી જતા બાલામઉ નામક સ્ટેશને અકસ્માત, ચાલતી ગાડીથી હાથ કપાઈ ગયો, પરંતુ માની કૃપાથી જીવનરક્ષા. માનું કહેવું કે પૂર્ણાહુતિ સુધી એ પંડિત રહ્યા નહીં તેથી. માની કૃપા અપાર છે. ભાગવત-પારાયણના પુણ્ય તથા માતૃકૃપાથી એમના પ્રાણની રક્ષા થઈ.
- એક ઝાડુવાળીને મા દ્વારા બનારસી સાડી તથા ઘરેણા આપવાની કૃપા. એ બધું પહેરીને ઝાડુવાળીએ માની આરતી કરી.
- નવેમ્બર, નૈમિષારણ્ય : ગોમતીને કિનારે શ્રી સહગલના ક્ષેત્રમાં મા તથા માતૃભક્તોના તંબુઓ જાણે

કે તંબુઓની નગરી !

- ૨૫, નવેમ્બર, લખનૌ : શ્રી/શ્રીમતી રામેશ્વર સહાયના આગ્રહથી વન-વિભાગના વિશ્રામ-ભવનમાં માનો સાત દિવસ નિવાસ.
- ૭, ડિસેમ્બર, રાજગીર (બિહાર) : ૧૬ દિવસ સુધી માનો રાજગીર નિવસા. બ્રહ્મચારી સ્ટીફનનો એ અવસર માતૃ-સંગ.
- ૨૫, ડિસેમ્બર, કલકત્તા : આગરપાડા આશ્રમમાં ૧૭ દિવસ સુધી માની ઉપસ્થિતિ. કેનેડાના હાર્ડ કમિશ્નર શ્રી જ્યોર્જ મા પાસે.
- ૧૯૬૧
- ૨૦, જાન્યુઆરી, દિલ્હી : પૂ. હરિબાબાજીના આમંત્રણથી ફિરોજશાહ કોટલા મેદાનમાં આયોજિત ૪૦ દિવસના સત્સંગમાં માની ઉપસ્થિતિ. રામાયણનો પાઠ તથા શ્રી ચૈતન્યમહાપ્રભુ લીલા.
- ૫, ફેબ્રુઆરી, હરિદ્વાર : આશ્રમના ત્રણ યુવાન બ્રહ્મચારીઓનું નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યનું વ્રત : ભરત દવે (ભાસ્કરાનંદજી), તપન (નિર્મલાનંદજી) તથા કુસુમ (નિર્વાણાનંદજી).
- ૨૮, ફેબ્રુઆરી, દિલ્હી : માનાં દર્શનાર્થે રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ, સ્વિટ્ઝરલેન્ડના રાજદૂત ડૉ. કુટા તથા પાકિસ્તાનના રાજદૂત શ્રી બોહો. કૃષ્ણભક્ત સાધિકા રેહાના તૈયબજી મા પાસે. એમના આમંત્રણથી કસ્તુરબા-ગાંધી-સ્મૃતિસભામાં માનું આગમન.
- ૩ એપ્રિલ, કનખલ : દીદીમાનો સંન્યાસોત્સવ, ગ્વાલિયરનાં મહારાણી શ્રીમતી વિજયા રાજે સિંધિયા દ્વારા ગ્વાલિયરના નવર્નિર્મિત મંદિરની પ્રતિષ્ઠામાં પધારવાનું માને નિમંત્રણ.
- ૧૭ એપ્રિલ, ગ્વાલિયર : મંદિર-પ્રતિષ્ઠામાં માની ઉપસ્થિતિ. સિંધિયા સ્કુલ પરિદર્શનમાં માને લઈ ગયાં.
- ૨થી ૪ મે, અલ્હાબાદ : શ્રી નિરજનાથ મુખોપાધ્યાયના નિવાસે માનો જન્મદિવસ ઉજવાયો. વડા પ્રધાન પં. જવાહરલાલ નેહરુ તથા ઈન્દિરા ગાંધી માના જન્મદિને પ્રણામ કરવા આવ્યાં.
- ૧૬ મે, મુંબઈ : પં. ગોપીનાથ કવિરાજનું ટાટા કેન્સર હોસ્પિટલમાં ઓપરેશન. માનો પૂર્ણ 'ખ્યાલ.'
- ૮ જૂન, પૂના : ભક્ત શ્રી ટી.એન. નંદાના મકાનના કંપાઉન્ડમાં ૬ સપ્તાહ સુધી માનો નિવાસ શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘને શ્રી ભગવાનદાસ નાગપાલ દ્વારા આશ્રમ બનાવવા માટે ભૂમિદાન, ગણેશ ખિંદ રોડ પર જ્યાં આશ્રમ બન્યો. રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદ, મહારાષ્ટ્રના રાજ્યપાલ શ્રી શ્રીપ્રકાશ મા પાસે. પ્રસિદ્ધ ગાયિક હીરાબાઈ બડોદેકર દ્વારા માને સંગીત-સુમન અર્પિત. પૂનામાં પૂર આવવાનો

પૂર્વ સંકેત માએ આપ્યો.

- ૧૫ જુલાઈ, બેંગલોર, મદ્રાસ : મહેસુર હાઈકોર્ટના મુખ્ય ન્યાયાધીશને ત્યાં માનું આગમન.
- ૧૫થી ૨૦ ઓક્ટોબર, કાનપુર : શ્રી મંગતુરામ જયપુરિયાની વિનંતિથી કાનપુરમાં દુર્ગાપૂજા. અમેરિકાનાં શ્રી દયામાતા ફરી મા પાસે.
- ૮થી ૧૫ નવેમ્બર, શુકતાલ (મુઝફ્ફરનગર, ઉ.પ્ર.) : રાજા પરિક્ષિતે શુકદેવજી પાસેથી ભાગવત-શ્રવણ જે સરોવરને કિનારે બેસીને કર્યું તે જ શુકતાલ. હજી પણ ત્યાં એ વૃક્ષ હયાત છે. આ જ સ્થળે પૂ. વિષ્ણુ આશ્રમ દ્વારા માની ઉપસ્થિતિમાં શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તાહમાં કથા.
- ૪ માર્ચ, ૧૯૬૨, હરિદ્વાર : પૂર્ણ કુંભમાં માના પાવન સાન્નિધ્યમાં મહાશિવરાત્રિવ્રત.
- ૧૨ એપ્રિલ, હરિદ્વાર : નિરંજની અખાડા દ્વારા માને હાથી પર પાલખીમાં બેસાડીને ચૈત્રી નવરાત્રિની મહાષ્ટમી તિથિએ હરિદ્વારમાં માની શોભાયાત્રા.
- ૧૩ એપ્રિલ, હરિદ્વાર : ચૈત્રી સંક્રાંતિના પુણ્ય અવસરે માના સાન્નિધ્યમાં ગંગાના જળમાં પૂ. મુક્તાનન્દ ગિરિજી (દીદીમા) દ્વારા ત્રણ જણને સંસ્કાર આપવાના સમયે માની ઉપસ્થિતિ. 'ભારત સેવાસંઘ'ના પ્રધાન કર્મચારીનું કુંભ મેળામાં સેવા કરતાં કરતાં મૃત્યુ-એમના પર કૃપા કરવાનો માનો 'ખ્યાલ.'
- ૨૭ એપ્રિલ, દેહરાદૂન : પં. જવાહરલાલ નેહરુ તથા એમનાં બહેન વિજયાલક્ષ્મી પંડિત માના દર્શનાર્થે.
- ૨૩ મે, દેહરાદૂન : માનો જન્મોત્સવ. રક્તપિત્તના રોગીઓને ભોજન કરાવવાનું કાર્ય તે આ વખતના જન્મોત્સવની વિશેષતા. ભોજન આશ્રમમાં રાંધવામાં આવ્યું હતું. જીપ મારફત રક્તપિત્તની હોસ્પિટલમાં લઈ જઈને આશ્રમવાસીઓ દ્વારા ખુલ્લા પ્રાંગણમાં રોગીઓને અન્નદાન. દેહરાદૂનના જાખનમાં માના સાધન-આશ્રમમાં માનો રાત્રિવાસ.
- ૮ જૂન, દેહરાદૂન : જોશીમઠના પૂ. શંકરાચાર્ય શ્રી શાંતાનંદજી આશ્રમમાં માના દર્શનાર્થે તથા એમનું આશ્રમમાં પ્રવચન.
- ૧૨, સપ્ટેમ્બર, દિલ્હી : ઉચ્ચ કોર્ટનાં સાધિકા તથા કૃષ્ણભક્ત શ્રી રેહાના તેયબરજી, શ્રીમતી તારકેશ્વરી સિંહા, શ્રી/શ્રીમતી ભગવાન સહાય, પાકિસ્તાનના હાઈ કમિશ્નર શ્રી એમ. રહમાન તથા તેમનાં પત્ની પ્રો. હુમાયું કબીર જેવી વિખ્યાત વ્યક્તિઓ માનાં દર્શનાર્થે.
- ૨૧ ઓક્ટોબર, રાંચી : માની ઉપસ્થિતિમાં કાલી-મંદિરની સ્થાપના તથા કાલીપૂજા.
- ૩ નવેમ્બર, પિલાની(રાજસ્થાન): શ્રી જે.કે. બિરલાની વિનંતિથી સંયમ મહાવ્રતનું અનુષ્ઠાન. પિલાની સ્થાન સાથે સંબંધિત સૂક્ષ્મ શરીરધારીઓ મા પાસે આવ્યા. માને પિલાની જોવા લઈ

- જવામાં આવ્યા. યુનિવર્સિટી કેમ્પસ તથા સરસ્વતી-મંદિર બતાવ્યું.
- ૫ નવેમ્બર, પિલાની : ૧૩મો સંયમ-સપ્તાહ.
- ૧૪ નવેમ્બર, દિલ્હી : વડા પ્રધાન નેહરુના જન્મદિવસે એમના નિવાસે માનું આગમન.
- ૨૯, ૩૦, ૩૧ ડિસેમ્બર,
હરિદ્વાર : સ્વામી શંકરાનંદજીના પુત્રો દ્વારા ભંડારો. ૧૦૧ સંન્યાસીઓને ભોજન. માન
ઉપસ્થિતિ. (૧૮ ડિસેમ્બરે સ્વામીજીએ દેહત્યાગ કર્યો હતો.) પ્રસિદ્ધ અવધૂ,
મહાત્મા સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી પાસે મોટી ભવનમાં મા.
- ૧૯૬૨
- ૨૩ જાન્યુઆરી, મોદીનગર
(ઉ.પ્ર.) : રાયબહાદુર ગૂજરમલ મોદીના આમંત્રણથી નવનિર્મિત શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ
મંદિરના ઉદ્ઘાટનમાં મા પધાર્યા.
- ૨૪, ફેબ્રુઆરી, નૈમિષારણ્ય : પ્રયાગનારાયણ સહગલની ધર્મશાળાના ઉદ્ઘાટનમાં માની ઉપસ્થિતિ.
- ૧૦ માર્ચ, વૃંદાવન : શ્રી નિતાઈ-ગૌરના મંદિરમાં શ્રી ગોપાલજીની મૂર્તિની સ્થાપના.
- ૧૬ માર્ચ, કરૌલી : યુવરાજ-યુવરાણી કરૌલી દ્વારા માની રાજસિક અભ્યર્ચના.

સિદ્ધિનું શ્રેષ્ઠ લક્ષણ ત્યારે પ્રગટે છે કે જ્યારે યોગી પ્રત્યે મનુષ્યના
હૃદયમાં પ્રેમ ઉભરાય, તથા એનાં ગુણગાન કરવા માંડે, અને કોઈ પણ પ્રાણીને
એનો ભય ન લાગે. જે યોગી અધિક શીતળતાને ઉષ્ણતાને પણ કષ્ટરૂપ ન
અનુભવે, હૃદયમાં કોઈનાથી પણ ભય ઉત્પન્ન ન થાય તો સમજવું કે એ
યોગીને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ છે.

- માકડેય પુરાણ.

ઉપદેશામૃત-સંગ્રહ

- સં. શ્રી કુમારચંદ્ર ભટ્ટાચાર્ય

“તમે લોકો નિયમિત રૂપે કામ કર્યે જાઓ, ફળ અવશ્ય મળશે.”

“જુઓ, એક પપૈયામાં રંગ આવવા માંડ્યો, એ જ રીતે અંદરખાનેથી પાકી જવાથી રંગ આવી જાય છે.”

એક વૃદ્ધ મહિલાએ કહ્યું, “તમે આવવાનાં છો એ સાંભળીને જ મેં કહ્યું-એ ફરી કેમ આવે છે? એમ લાગે છે સળગાવવા માટે જ આવે છે. કોઈ કોઈ વાર આવીને પણ મા, કેવળ આગ લગાડીને જતાં રહો છો.”

માએ પણ હસતાં હસતાં કહ્યું, “મા, આગ બરોબર સળગતી નથી. યથાર્થ રૂપે સળગે તો બધું ભસ્મ થઈ જશે, પછી સળગાવવાનો પ્રશ્ન જ નહીં રહે.”

પ્રશ્ન : મન ને પ્રાણ શેને કહેવાય ?

મા : હું તો કહું છું ઝાડ જે વધે છે તે ક્રિયાશક્તિ છે. એને જ મન સમજો, અને જેનું અવલંબન કરીને ક્રિયાશક્તિ કામ કરે છે તે પ્રાણ છે. પ્રાણ જો ન રહે તો ક્રિયા ક્યાં પ્રગટ થશે ? મન છે તેથી તમે લોકો ખંડ-ખંડરૂપે સર્વકાંઈ જુઓ છો. મનનો સ્વભાવ છે કે એક વાત માની લેવી અને ન પણ માનવી. જે કાંઈ જુઓ છો, ભોગ કરો છો, એ વાસના-કામના બધી જ મનના રાજ્યની છે. શુદ્ધ મનનો ખેલ જાણે કે કંઈ ભિન્ન પ્રકારનો છે. પ્રાણ તો મહાપ્રાણ (એ) જ પ્રાણ છે, તેઓ જ સ્વયં પ્રાણરૂપે છે. તેઓ જ આ સંપૂર્ણ જગતના રૂપમાં છે. હું તો આ કશું નથી જાણતી, વારું, તમારાં શાસ્ત્રો શું કહે છે ?

પ્રશ્ન : મા, બધું જ ભગવાન કરે છે, તો પછી અમારાથી અપરાધ કેમ થાય છે ?

મા : ભગવાન જ બધું કરે છે એમ કહેવાનો તમને અધિકાર નથી, કારણ કે યથાર્થ રૂપે તમે એમને જાણતાં નથી. એ માટે જ કર્મ કરવું પડે છે. કર્મ કરતાં કરતાં એમને જાણવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, જેમ કે આ બાળકને એમ.એ. કલાસની વાત સમજાવવાથી એ કાંઈ જ નહીં સમજે. કેવળ માત્ર સાંભળેલી વાત કહી શકશે.

એક છોકરાએ કહ્યું, “અમને સત્કર્મ કરવાની ઇચ્છા થાય છે, છતાં કરી નથી શકતાં, શું કરીએ?”

મા : સદૈવ એ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે જ્યારે જુઓ (કે) કોઈક કર્મ કરીને આનંદ અનુભવાય છે તો જાણજો કે એ કર્મ વડે નવીન કર્મની સૃષ્ટિ થઈ ગઈ, અને જ્યારે જોશો (કે) તમે કોઈક કામ કરવા નથી ઇચ્છતા, કદાચ તમે એને ખરાબ ગણો છો, પણ એ જ કામ કરવાને તમે બાધ્ય થઈ રહ્યાં છો, તો માનવું પડે કે મારા પૂર્વ જન્મના કર્મનો એવો કોઈ સંસ્કાર હતો, એના પ્રભાવથી આમ થઈ રહ્યું છે. એ કામથી તમને કાંઈ આનંદ પ્રાપ્ત નથી થતો, આ બધાંનો અર્થ આમ વિચારીને ભગવાન પ્રત્યે લક્ષ્ય સ્થિર કરીને કર્મ કર્યે જવું જોઈએ. એ કામ ફરી કર્મ-સૃષ્ટિ નહીં કરે.

પ્રશ્ન : મા, શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિ નિત્ય છે કે ? અને એનું એક નિર્દિષ્ટ સ્થાન છે, શું એ પણ સાચું છે ?

મા : ચોક્કસ, બધું સત્ય અને નિત્ય પણ છે.

પ્રશ્ન : મા, શું શ્રી કૃષ્ણની મૂર્તિ નિત્ય છે, આ વળી કેવી વાત ?

મા : સાચેસાચ, આમ જ છે.

પ્રશ્ન : મૂળમાં એ સત્ય નથી એમ કહેવું યોગ્ય છે ?

મા : જ્યારે 'મૂળમાં' અર્થાત્ ખરેખર આ શબ્દ કહો છો, વાત એમ છે કે તો આ બધું જ સત્ય છે. તમે પોતાની વાતો કરો છો, સાંભળવાની ઇચ્છા કરો છો, વાતો થાય છે-આમાં મૂળ અમૂળનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી. વખતે ભાષા પણ નથી રહેતી.

વળી વાસ્તવમાં મા કહે છે : જગત એટલે આવાગમન. જ્યાં સુધી દૃષ્ટિ છે ત્યાં સુધી સૃષ્ટિ છે, -વેદાંત (બેદ અર્થાત્ દાંત વગર) થઈને બાળક હતા, ફરી પાછા વેદાંત બન્યા. વચ્ચે થોડાક જ દિવસ દાંતને લીધે મારામારી થાય છે.

જુઓ, સત્સંગમાં ક્યા ગુણ છે, જાણો છો ? જેવી રીતે એક ચકલી ચિરકાળ સુધી પાંજરામાં બંધ રહેતાં રહે ઉડવાનું ભુલી ગઈ. પાંજરાનું દ્વાર ખોલવા છતાં એ ફરી ઊડીને ભાગતી નથી. સહસ્રા એક દિવસ ચકલીઓનું પુણ્ય ટોળું આવી પહોંચ્યું. દેખાયું કે એ ચકલી પણ એમની જોડે ઊડીને ભાગી ગઈ. આ જ રીતે, જીવ એનું સ્વરૂપ ભૂત ગયો છે, તેમ છતાં જો એ કોઈ એક વ્યક્તિને મુક્ત પુરુષ સમજે તો આ રીતે પેલા ભાવનો અનુભવ ક્ષણિક હોય પણ એના વડે એક જાતની ઉન્માદના થાય છે, ક્ષણિક હોવા છતાં એ છાપ મૂકતી જાય છે. વૃથા કંઈ પણ નથી થાય આ પણ સત્સંગનો ગુણ છે, સત્સંગથી વિશેષ લાભ થાય છે એ ધ્યાનમાં રાખજો. જુઓ, જે વસ્તુનો સ્વાદ કદી પ્રાપ્ત મળ્યો નથી, એ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે કદી પણ ઇચ્છા ન થઈ શકે. આ બધા લોકો જે સ્થાયી આનંદ ઇચ્છે છે, કારણ છે કે સ્થાયી આનંદ એમની પાસે છે જ, એના પર આવરણ પડ્યું છે, એટલા માટે અકળાઈ રહ્યાં છે, એ પ્રાપ્તિ થતાં સુધી પૂર્ણ શાંતિ નથી મળતી.

માએ એક વાર કહ્યું : એક કાશ્મીરી મહિલા 'માં, માં' કીર્તન કરે છે, જાણીને ઘણા લોકોએ એને પૂછ્યું, શક્તિની ઉપાસિકા તો છો નહીં, તો પછી 'માં, માં' કેમ કરો છો ? આ વાત એના મનમાં ખૂંચી, પરંતુ મારી આવીને મને કંઈ પૂછવાનું એને સાહસ ન થયું. એક દિવસ કોઈ બીજી મહિલા મારફત એણે એ વાત કહેવા ત્યારે મેં એને બોલાવીને કહ્યું, જુઓ જો, તમારા મનમાં એવી દૃઢ ધારણા હોય કે મેં રામ કે કૃષ્ણના મંત્રની લીધી છે, હું એ નામ-પણ સિવાય બીજું કંઈ પણ નહીં કરું, તો તમારે માટે એ જ કર્તવ્ય છે. એમાં જ બધું જ છે. જો બીજી દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો ભગવાનને જ તો કોઈ માતા, કોઈ પિતા, કોઈ સખાના રૂપમાં પોકારે છે. જે ભાવ ગમે એ તે જ ભાવે પોકારી શકે છે. આ દૃષ્ટિકોણથી જો મા કહીને પોકારવામાં આવે તો પણ ભગવાનને પોકારવામાં આવે છે, કોઈ દોષ નથી થતો. આ કથન પછી એના મનનો ખટકો દૂર થઈ ગયો.

અવતારનું ભૂમિ પર અવતરણ-એ વિષે માએ કહ્યું : એક રીતે (જોતાં) તો બધા જ અવતારો છે. પણ જો એ સ્ત્રીકોણ છોડી દઈએ તો કઈ જગ્યાએથી અવતરણ થાય છે ? આવો પ્રશ્ન થાય છે. એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાય છે, જે એક સમયે પ્રકાશ થાય છે તેનું જ નામ અવતાર છે, જેમ ઝાડમાંથી અંકુર, એ અંકુરમાંથી જ ઝાડપાન થાય છે, પરંતુ અંકુરાવસ્થામાં ઝાડનાં રૂપ, રંગ અને પ્રકૃતિ સમજાતાં નથી. બીજ જ્યારે માટીમાં સાવ મળી જાય છે ત્યારે જ અંકુર પેદા થાય છે અને ધીમે-ધીમે એમાંથી ઝાડ, પાન, ફૂલ, ફળ ઉત્પન્ન થાય છે. સગુણ અને નિર્ગુણ બંન્ને ભાવોનો મેકી સાથે પ્રકાશ (પ્રગટ) થાય તો જ એને અવતાર કહે છે. એટલા માટે જ અવતારોમાં બંન્ને ભાવોની કીડા દેખાય છે. વળી જુઓ, સમુદ્રની ઉપરનો અંશ કેવો તરંગમય હોય છે. પરંતુ અંદરના અંશમાં તરંગો (લહેરો) નથી હોતા-એ સ્થાન પ્રશાંત ગંભીર રહે છે. તે જ રીતે અવતારમાં ચળ અને અચળ બંન્ને ભાવોનો ખેલ ચાલે છે.

જેને જે નામ ગમે, એ એને જ જગ્યા કરે. ગુરુના આદેશનું આનાકાની કર્યા વિના પાલન કર્યું જાઓ. પોતાને પ્રેમની ઈચ્છા પર છોડી દો. પોતાની કોઈ પણ ઈચ્છા ન વધારો, તો જોશો કે આપોઆપ જ બધું પ્રગટ થઈ જશે. યુગમાં સીધાસાદા નામરૂપ સાધન વડે જ બધું જ થઈ જાય છે, એવું યે તો કહ્યું છે. તમે એવો વિચાર જ મનમાં લાવો કે સંસ્કૃત શબ્દથી દીક્ષા ન થાય તો ભગવાનની ન તો પ્રાર્થના થશે કે ન કોઈ કામ પણ થશે. આ શરીરને પણ જુઓ તો છો અને એની વાતો પણ સાંભળો તો છો. ફક્ત આટલી જ વાત કેમ ? પ્રયોજન હશે તો બધું જ પોતાની મેળે જ ઉપસ્થિત થઈ જશે. મેં કહ્યું છે ને, રજિસ્ટ્રી ખાતામાં જો નામ લખાવવું હોય તો સરસ નામ જોઈએ. પ્રેમને જે નામ ગમે તે જપ્ત જાઓ, આવશ્યકતાનુસાર બધું જ આપોઆપ આવી જશે. ‘બીજ’ એટલે વિશેષ પરિચય, જેમ કે તમારું નામ જ્ઞાત છે, પણ પરિચય કશો નથી. પરંતુ નામ લઈને બોલાવવાથી સમીપ આવતાં જ પછી પૂરો પરિચય થઈ જાય છે.

એટલા માટે જ એક વાર જ્યોતિષને કહ્યું હતું, તમે લોકો તમારા આશ્રમમાં કીર્તન પહેલાં જય શિવ શંકર બમ્ હર હર એ નામ-કીર્તન થોડુંક કરી લઈ શકો. નામમાં બીજ સ્ફુરિત થાય છે. બીજમાં પણ નામ છે. બધાંમાં જ મધું છે. ગમે તે ભાવથી ગમે તેનું અવલંબન કરીને કેમ નહીં, એનો પ્રકાશ થવો જોઈએ. ગમે તે કરો, કંઈક કરો, વૃથા સમય અને શ્વાસ નષ્ટ ન કરો. જે કંઈ પણ કરશો એમાંથી જ ફળ થશે. એ જ રૂપમાં એ એકનો જ પ્રકાશ છે.

પ્રશ્ન : માતાજી, મને કોઈપણ જાતની પ્રતીકોપાસના નથી ગમતી. મારું મન સ્થિર થવાનો ઉપાય શો છે ?
મા : સારું, તમે શાંતિથી બેસીને જે શ્વાસ-પ્રશ્વાસ ચાલી રહ્યો છે તેના પર ધ્યાન રાખતા રહો, બીજું કાંઈ કરવાની જરૂર નથી. શ્વાસ-પ્રશ્વાસ એ જ તમારું પ્રતીક છે.

પ્રશ્ન : પૂર્વજન્મ છે કે નહીં ? કેટલાક કહે છે ‘છે’ અને કેટલાક કહે છે ‘નથી.’

મા : છે, પણ જેનામાં પૂર્વજન્મ ને પરજન્મનો સંસ્કાર છે, એમનો જ જન્માંતર થાય છે જેમનામાં પૂર્વજન્મ

ને પરજન્મનો સંસ્કાર નથી એમનો જન્માંતર નથી થતો. જે મનુષ્ય જે સ્તર પર ઊભો છે, એનો એ જ પ્રકારનો ભાવ જાગે છે. એ એવા પ્રકારની વાતો પણ કરે છે.

પ્રશ્ન : આવી સ્થિતિમાં મુસલમાન કે ખ્રિસ્તિ થવું ઘણું સારું, કારણ કે એમનામાં પુનર્જન્મના સંસ્કાર નથી તેથી એમનો પુનર્જન્મ નથી. પણ આપણને કેટલાયે જન્મો સુધી આવાગમનના ચક્કરમાં રહેવું પડશે, એ નિર્ણય કરવો અશક્ય છે.

મા : ઈચ્છા કરવામાત્રથી જ શું તમે મુક્ત થઈ શકો ? તમારો આ જન્મગત સંસ્કાર છે. વળી જુઓ, માત્ર હિંદુ કે મુસલમાન થવાથી જ (આમ) નથી થતું. કેટલાયે મુસલમાનોમાં હિંદુ-સંસ્કાર હોય છે અને કેટલાયે હિંદુઓમાં મુસલમાન-સંસ્કાર હોય છે.

પ્રશ્ન : દર્શન વગેરે હોય છે કે નહીં ?

મા : ચોક્કસ જ, હોય છે, એ જ પ્રમાણે દેખાય છે જેમ હું તમને જોઉં છું.

પ્રશ્ન : લોકો કહે છે કે બ્રહ્મ અજ્ઞેય અવ્યક્ત છે. જો એમ હોય તો ‘એમને’ કેવી રીતે ઓળખવા?

મા : માની લો (કે), તમે એક ફૂલ જોયું છે. મેં પૂછ્યું, ‘બાબા, ફૂલ કેવું છે ?’ તમે કહ્યું, “ખૂબ સુંદર ફૂલ છે. આવી જાતનું, તેવી જાતનું ઈત્યાદિ.” પરંતુ ફૂલના સ્વરૂપનું યથાર્થ વર્ણન થયું ખરું ? તમે તમારા મનના ભાવોને યથાર્થ રૂપે પ્રગટ કરી શક્યા ખરા ? તમે ભાષા દ્વારા કોઈ પણ વસ્તુના સ્વરૂપનો પરિચય ન આપી શકો. થોડો આભાસમાત્ર આપી શકો, કારણ કે વાણી ત્યાં કુંઠિત થઈને પાછી ફરી જાય છે. તેથી જેવી રીતે સાંસારિક પ્રત્યેક વસ્તુ વ્યક્ત અને અવ્યક્ત બંને છે, તે જ રીતે બ્રહ્મ પણ વ્યક્ત અને અવ્યક્ત, જ્ઞેય અને અજ્ઞેય, યુગપત્- બંન્ને છે. બધા જ ભાવો એમનામાં છે.

પહેલાં શુદ્ધ કર્મ વગેરેનું અવલંબન કરીને અશુદ્ધ સંસ્કારોને નષ્ટ કરવા જોઈએ. ત્યાર પછી શુદ્ધ કર્મ વગેરે પણ નથી રહેતાં. જેમ શરીર પર મેલ જામી જાય તો સાબુ ચોપડવો પડે છે, પરંતુ સાબુ યે તો મેલ જ છે. સાબુ ઘસીને મેલ ધોયો. ફરી પાછું જપથી સાબુ અને મેલ બંને જ ધોઈ નાખવામાં આવ્યા.

સારી વાત અને ભાવનું અનુકરણ કરવું (તે) પણ સારું છે.

કઠોપનિષદ્-(કેટલાક અંશો)

- આચાર્ય ભાઈશંકર બહેચરભાઈ પુરોહિત

ઉપનિષદોની અતિપ્રસિદ્ધ કથાઓમાંની આ એક છે. કથાનો આરંભ ઘણો આકર્ષક છે. નચિકેતા દસેક વર્ષનો કુમાર આ કથાનો નાયક છે. એના પિતા શ્રદ્ધાળુ વિદ્વાન છે. કીર્તિ અને લોકાન્તરના આ સુખની ઈચ્છાથી તેઓ (દેખાવ પૂરતું) સર્વસ્વનું દાન કરવા પ્રવૃત્ત થયા છે. પરંતુ દાનની વસ્તુ, દાન લેનારને ખપ આવે એવી હોવી જોઈએ. એ બાબતની એમણે ઉપેક્ષા કરી છે. નાહકની માથે પડેલી જણસોથી છુટકારો મેળવવા, લપ ટાળવા, દાન કરાય એ તો શબ્દનો અપયાર છે. જમાનાના ખાધેલા પિતા વિદ્વાન હોવા છતાં, શાસ્ત્રોમાં અનેક સ્થાને આ વાત વાંચી હોવા છતાં, દાતા ગણાવાના લોભમાં આ સત્ય વીસરી જાય છે. પરંતુ દુનિયાદારીના રંગથી ન રંગાયેલો અને સહેજ નિર્દોષ કુમાર નચિકેતા પિતા પ્રત્યેના સદ્ભાવથી જ પ્રેરાઈ ને આ દંભને ખમી શકતો નથી. પિતાના દેખાવ માટે થતા દાનનું દુષ્પરિણામ વિચારતાં એને કંપારી વધૂટે છે એટલે એણે પિતાની મહામૂલી મૂડીરૂપ પોતાનું દાન આપવા પિતાને કહ્યું. પિતાએ એની બાલિશતાને હસી કાઢી પણ નચિકેતાએ તાંત ન છોડ્યો ને મને કે કમને કે ચીઢમાં પિતાને પુત્રત્યાગ મહાત્યાગ કરવા ફરજ પડી.

દાન માનવ-જીવનને નિર્મળ કરતું ઉત્તમ કાર્ય છે. સત્ત્વગુણમાંથી જન્મતી ઉત્તમ વૃત્તિઓમાં એ મોખરે છે. એનું સેવન અહંકારને વિસ્તારવાં નહીં, ક્ષણિક, લૌકિક કે પારલૌકિક લાભ માટે નહીં, પણ આત્માને વળગેલા અહંકાર-મળના પ્રક્ષાલન માટે થવું જોઈએ. દાન શબ્દના બે અર્થ છે : વસ્તુનું અન્યને સમર્પણ અને અહંકારનું કર્તન. પહેલો અર્થ સામાજિક ફરજને દૃષ્ટિમાં રાખે છે ને બીજો આધ્યાત્મિકતાને. વસ્તુઓના ખડકલાનો ભાર આત્મારે ગુંગળાવી મારે છે. એની જાળવણી તેમજ સંવર્ધનની ચિંતા જીવનને હંમેશા ચિંતિત અને બહિર્મુખ રાખે છે. અંતઃદૃષ્ટિ ઊઘડતા જીવને એ લપ લાગે છે ને હોંશે હોંશે એ એમાંથી છૂટવા મથે છે. અપરિગ્રહને (દાનને) પાંચ મહાવ્રતોમાં સમાવવાનું કારણ આ જ છે. અધ્યાત્મ-પ્રગતિમાં પરિગ્રહ ભારે અવરોધક એમ ખાતરી થતાં, જે વસ્તુઓ પ્રત્યે વધુ હોય તેનો ત્યાગ પહેલાં કરવા વિવેકી જીવ તત્પર બને છે. શુકદેવ, બુદ્ધ, મહાવીર, ભર્તૃહરિ કે શંકરાચાર્ય જેવા જ્ઞાનવૈરાગ્યના સમ્રાટોએ સૌ પહેલાં અતિપ્રિય ભાર્યો, પુત્ર, સંપત્તિ અને ઘરનો ત્યાગ કર્યો હતો. જે ન ગમતી હોય કે જેના વગર સુખમાં આંચ ન આવે તેવી વસ્તુઓનો ત્યાગ ત્યાગ નથી. મોટી 'યાત્રાને અંતે કાંઈક તજવું જોઈએ,' એ માન્યતાની પૂર્તિ માટે ન ભાવતું કોણું કે રીંગણ તજનારા ઘણા છે. વિષયાસક્તિ ઘટાડવા માટે આસક્તિવિષયનો ત્યાગ માત્રા નિમિત્તે જરૂરી મનાયો છે, પણ અજ્ઞાનમતાનો ત્યાગ કરનારને ધર્મ અધ્યાત્મની દિશામાં એક ડગલુંયે આગળ લઈ જતો નથી. ઊલટું મિથ્યાચાર અને આત્મવંચનાનો પટ પડાવી આત્માનો અંધકાર વધુ ઘેરો કરે છે.

નચિકેતાના અંતરમાં ધર્મ વિશેની સાચી શ્રદ્ધા પ્રગટી. સાચી શ્રદ્ધા જાગતાં પરમાર્થની આડે આવતી કોઈ બાબત એ ચલાવી શકતો નથી. પિતા માટે એને અનહદ આદર હતો, ભક્તિ હતી, પરંતુ એ આદર ને ભક્તિ તાત્કાલિક પ્રસન્નતા પેદા કરવામાં ચરિતાર્થ થાય એવાં માયકાંગલાં ન હતાં. એના હૈયામાં પિતાનું વાસ્તવિક હિત વસતું હતું એટલે ગમે તે ભોગે એ પિતાને સત્ય સમજાવવા માગતો હતો. એની સત્યનિષ્ઠાએ શરૂમાં ભલે પિતાનો કોપ વહોર્યો પરંતુ, પરિણામે એ પિતાના અને પોતાના પરમ કલ્યાણમાં પરિણમી એ પણ સૂચક છે.

નચિકેતાનો પિતા એનું મૃત્યુને દાન કરે છે. માણસ ખૂબ ખિજાય એટલે “જા મર” એમ બોલે છે. ખીજના કારણે જ વાજશ્રવણે આમ કહ્યું હશે, પરંતુ નચિકેતા ખીજમાં થયેલી પણ પિતાની આજ્ઞાને સાર્થક કરવા માગે છે. એમ કરવામાં એની પિતૃભક્તિ ચરિતાર્થ થાય છે એટલું જ નહીં, પરંતુ પિતા સર્વોત્તમ દાનનું પુણ્ય મેળવે એ પણ એની મહેચ્છા છે.

કૃષ્ણ-યજુર્વેદાદલંબી તૈત્તિરીય બ્રાહ્મણમાં આ કથા મળે છે. કઠોપનિષદ્ એમાંથી જ ઊતરી આવ્યું છે. આ ઉપનિષદ્માં દર્શાવેલા આત્મતત્ત્વના ઉપદેશક યમ અર્થાત્ ધર્મરાજ છે. યમ એટલે જગતના જીવોનું કર્માનુસાર નિયમન કરનાર પરમાત્માનું સ્વરૂપ, ઉપદેશક યમ અર્થાત્ ધર્મરાજ છે. યમ એટલે જગતના જીવોનું કર્માનુસાર નિયમન કરનાર પરમાત્માનું સ્વરૂપ, જીવોના દેહસંબંધોના કર્તાહર્તા દેવ, મૃત્યુના દેવ મૃત્યુનું રહસ્યને અને આત્મતત્ત્વને પામી શકે, એ એનો ધ્વનિ છે.

શ્રેય એટલે આત્યંતિક કલ્યાણ. જે શરૂઆતમાં કઠણ-કષ્ટકારી લાગે પણ પરિણામે મંગળકારી હોય તે શ્રેય કહેવાય છે. ગીતા આને સાત્ત્વિક સુખ કહે છે. આત્મા અને બુદ્ધિની પ્રસન્નતાની સ્થિતિનું નામ જ શ્રેય છે. એની પ્રાપ્તિનો ઉપાય કષ્ટકર હોય છે. આત્મસાક્ષાત્કાર મનુષ્યનું પરમ શ્રેય છે, પરંતુ દુર્ભાગ્યે જેની હસ્તી હંમેશા વર્તાય છે ને જેને આધારે મન, બુદ્ધિ, ઇન્દ્રિયો અને દેહ સક્રિય રહે છે, સુખદુઃખ અનુભવે છે, તે આત્મા વિશે પ્રાયઃ માણસ અભાન રહે છે. આત્માની શુદ્ધિ, દીપ્તિ, અને તંદુરસ્તીના ભોગે એ આત્માને આધારે જ ટકી રહેલાં અનિત્ય મન, ઇન્દ્રિયો તેમ જ દેહની આભાસી સુખકારી માટે અહર્નિશ સભાનપણે પ્રયત્નશીલ રહે છે. જુદું બોલવું, જૂદું આચરવું, ઇળકપટથી અન્યને છેતરી તેમજ દુઃખી કરી પોતે સુખી થવા મથવું, આ બધો બુદ્ધિ અને મનનો આત્મવિરોધી અપચાર છે. અઘટિત જોવું, સાંભળવું, ખાવું વગેરે ઇન્દ્રિયોનો દુરુપયોગ છે. શરીરની જ શોભા વધારવા કે એની સુખાકારીનો જ વિચાર કરવો, એમાં જ ગૂંથાઈ રહેવું, એ માટે ગમે તે અસદાચાર આચરવો, એ દેહલક્ષી દુર્વ્યવસાય છે. આ બધાં (દેહેન્દ્રિયાદિ) આત્માના તેજને હણી સ્વાર્થસાધક બને ત્યારે શ્રેયની ઉપેક્ષા અને પ્રેયની સાધના થતી ગણાય. મોટે ભાગે પ્રાણી દેહેન્દ્રિયોને ને ક્વચિત્ મનબુદ્ધિને જ પોતાની હયાતીરૂપે, પોતાના સ્વત્વરૂપે માને છે એટલે એમની સંપન્નતા કે સુખાકારી માટે જ પૂર્ણપણે પ્રયત્નશીલ રહે છે. મનુષ્યેતર પ્રાણીઓ આમ કરે તે સ્વાભાવિક છે. જેમને દેહેન્દ્રિયોથી ભિન્ન આત્મા છે એવો ખ્યાલ જ ન હોય તેવા અબુધ માણસો આમ કરે તો એય સ્વાભાવિક છે, પણ જેઓ આત્માનના અલગ અસ્તિત્વને માને છે, શાસ્ત્રો અને સંતોનાં વચનો પર વિશ્વાસ રાખે છે, સ્વયં વિચરવાના છે, તેઓ જો આત્માની બાબતમાં અભાન અને અનાત્મ પદાર્થો-દેહેન્દ્રિયોની આળપંપાળને અનર્થકારી સમજવા છતાં નાસમજ રહે છે, આવા આત્મવંચકોને માટે કઠોપનિષદે શિષ્ છતાં કઠોર મંદ, મૂઢ, પંડિત માની અને આંધળા જેવા શબ્દો વાપર્યા છે. દરેક વિદ્યાર્થી જાણતો હોય છે કે શાળા કે મહાશાળામાં જે ભણાવાય તે ધ્યાનથી ગ્રહણ કરવું ને અભ્યાસ કરી, વારંવાર ચિંતન-મનન કરી બુદ્ધિમાં ઉતારવું જોઈએ. છતાંયે ઘણાં વિદ્યાર્થીઓ બેદરકાર બની અભ્યાસ કરવાનું ટાળે છે ને અભ્યાસમાં બાધક પ્રવૃત્તિઓ હોંશભેર કર્યા કરે છે. પરિણામે તેઓ લક્ષ્યભ્રષ્ટથાય છે. આવા વર્તનને આપણે ‘પ્રમાદ’ કહીએ છીએ. પ્રમાદ એટલે બેદરકારી, ગાફેલપણું, અસાવધાની, પ્રેયનું વરણ કરનારને યમરાજે પ્રમાદી કહ્યો છે. પ્રેય માટેની દોડ અર્થાત્ દેહેન્દ્રિયોની ખુશી માટેની અવિવેકી પ્રવૃત્તિ, કેવળ આધ્યાત્મિક પ્રકર્ષમાં જ બાધક બને છે એવું નથી, ભૌતિક અભ્યુદયમાં પણ વિઘાતક બને છે. કોઈ પણ વ્યવસાય, કલા કે કાર્યક્ષેત્રમાં પ્રગતિ કરવા ઇચ્છનારે દેહાદિની આળપંપાળ ઘટાડવી જ પડે છે. જો કે દરેકની

પ્રવૃત્તિનું લક્ષ્ય પોતાની સુખકારી જ હોય છે, પરંતુ તાત્કાલિક તાવણીમાંથી પસાર થઈને જ માનવ દીર્ઘકાલીન સુખાકારી મેળવી શકે છે. જીવનના ભૌતિક અભ્યુદય માટે પણ શરીરેન્દ્રિયાદિનો સંયમ અને અણગમતો પરિશ્રમ જરૂરી છે. જેનાથી અધિક બીજો કોઈ લાભ નથી એવા સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ આત્માના સાક્ષાત્કારનો અનુપમ લાભ લેવા માટે તો પ્રેમનો ત્યાગ આવશ્યક જ નહીં, અનિવાર્ય પણ છે. જે વ્યક્તિ કેવળ વિવેકશીલ છે, બુદ્ધિથી જ દોરવાઈને જીવનસાધના આદરે છે તે ધીર છે. શ્રેયનો માર્ગ પસંદ કરનારને ધીર એટલા માટે કહ્યો છે કે એ આદતોનાં જોરે તુચ્છ વિષયોને જીવનનું સાધ્ય માનનાર નથી કે વિક્ષિપ્ત મનની લાગણીશીલતાને આધીન થતો નથી, પરંતુ સંકલ્પબળ કેળવી સાધ્યને આત્મસાત્ કરવા સતત જાગરૂકપણે પ્રયત્નશીલ રહે છે. (ધિયા=વિવેકશાલિની બુદ્ધિથી ઈયતે = જે પ્રેરાય તે 'ધીર'). એકની એક ક્રિયા અનેક વાર થતાં આદત બને છે. એ આદત બુરી છે એમ સમજાય ત્યારે એમાંથી છૂટવા વિપરીત દિશાનો શુભ ક્રિયાનો પ્રયત્ન બુરા પ્રયત્ન કરતાંયે અધિક થાય એટલે શુભ ક્રિયાની આદત પડે છે. ક્રિયા સંસ્કારનું રૂપ લે છે ત્યારે એને જ આપણે વાસના કહીએ છીએ. શ્રેય માટેની તાલાવેલી અને શ્રેયની પાકી સમજ, પ્રેયની ચૂડમાંથી છૂટવામાં મદદગાર બને છે ને શ્રેયના માર્ગના કઠણાશ હળવી કરે છે. શ્રેયના માર્ગને સૌથી પ્રથમ અડચણ વિતલોભની છે. વિતલોભના મૂળમાં ઐન્દ્રિયિક સુખની લાલસા અથવા ધનિકપણાનું અભિમાન રહેલાં છે. આ બંનેની નિર્વૃત્તતા વરતાતાં વિતલોભ ઢીલો પડે છે. આમ થતાં શ્રેયમંદિરનો એક ભારે દરવાજો ઊઘડી ગયો સમજવો. વિદ્યાના સાચા અર્થો નચિકેતાને ચકાસવા યમરાજે વિત્ત, ભોગ અને કીર્તિની લાલચ આપી પણ એ બંધીને ઠુકરાવી જ્યારે એણે વિદ્યાનો જ-આત્મજ્ઞાનનો જ આગ્રહ રાખ્યો ત્યારે યમે વિદ્યામંદિરનો ઓગળો ખોળી નાખ્યો, આ બાબત ઘણી સૂચક છે.

નાસ્તિકતાના મૂળમાં દેહેન્દ્રિયાદિની આસક્તિ હોય છે. આસક્તિ માત્ર નબળાઈ છે, માટે જ આસક્તિને, આસક્તિરૂપે ન સ્વીકારતાં એના સમર્થનમાં સુફિયાણી દલીલો અને કેટલીક વખત શાસ્ત્રવચનોનો આશ્રય લેવાય છે. આત્મા, મન અને બુદ્ધિની પ્રસન્નતા, અવિચલ શાંતિ અને પારકાના ઉપદ્રવનું નિમિત્ત ન બનતાં અન્યની સુખશાંતિમાં પોતાની સુખશાંતિનો અનુભવ, આટલાં વાનાં જેનાથી થાય તે આચાર, આદર અને આગ્રહ, સદાચાર બને છે. એથી વિપરીત વર્તન આસક્તિની જ સંતતિ છે તેમ પાકે પાયે સમજી લેવું જોઈએ. સમજની નિર્મળતા વગર નિર્ણયશુદ્ધિ કે આચારશુદ્ધિ આવતી નથી. જે મૂઢ અને મંદની અહીં વાત કરી છે તે વ્યવહારુ નજરે મૂઢ કે મંદ નથી, પણ દેહેન્દ્રિયના તર્પણને જ સાચું સુખ માનનાર, ને તે માટે લોકવંચનાચતુર મૂઢ કહ્યા છે, કારણ કે સરવાળે તેઓ માનેલી ચતુરાઈને બળે આત્મવંચના જ કરે છે ને શ્રેયથી આઘા હડસેલાતા રહે છે.

શબ્દસ્વામીઓ આત્માના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કર્યા વગર શબ્દપુષ્પો વરસાવી ભલે પૃથક્જનોને આંજી નાંખે, પણ એમનાં વચનો ભૂંજેલા અનાજ જેવા વચ્ચ સાબિત થાય છે. જ્યારે અનુભવી પુરુષ બાલિશ લાગે એવી વાણી બોલે તોયે એ એટલી સત્ત્વસંપન્ન અને દૃઢયસ્પર્શી હોય છે કે એનાથી સુપાત્ર શ્રોતાની દૃઢયની ગાંઠો અનયાસે ઉકલી જાય છે માટે જ આત્મસાક્ષાત્કારના ઉત્કટ અભિલાક્ષીએ શબ્દછટાથી અંજાઈ ન જતાં સાક્ષાત્કારી જ્ઞાની પાસેથી વિત્રમભાવે આત્મસ્વરૂપનું શ્રવણ કરવું જોઈએ. આમાં ગુરુની પાત્રતાની જેમ શિષ્યની પાત્રતા પણ જરૂરી છે. વિષયમાં રસ રાચે ને આત્મદર્શનનીયે ઈચ્છા રાખે તો એ ઉસર-ભૂમિમાંથી મબલખ પાક લેવાની ઈચ્છા કરવા જેવું નિષ્ફળ નીવડે છે. માનવીની જ્ઞાનશક્તિ મર્યાદિત છે, કારણ કે જ્ઞાનનાં સાધનો છે ઈન્દ્રિયો જેની શક્તિ મર્યાદિત છે. મન, બુદ્ધિ પણ ઈન્દ્રિયોને આધારે જ જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાં સાધનો બને છે. ઈન્દ્રિયોએ આણેલા જ્ઞાનના

આધારે મનબુદ્ધિ જ્ઞાનવિસ્તાર કરી શકે પણ એય અનુભૂતિ પર આધારિત અનુમાનથી આગળ થઈ શકે નહીં. ઇન્દ્રિયો અને મનોબુદ્ધિજન્ય જ્ઞાનની આ મર્યાદા સમજીને જેઓ એમની પર જઈ શકે એ જ સાક્ષાત્ વિભુ આત્માનો પ્રકાશ મેળવી શકે. ભૌતિક જગત અને સૂક્ષ્મ પંચભૂતોથી જ નિર્માણ થયેલાં જ્ઞાનનાં સાધનોથી પર જવાનું કોઈ વિરલ વ્યક્તિ માટે જ શક્ય છે. જેણે આત્મસ્વરૂપની ઝાંખી કરી હોય તેની વાણી અને વર્તન અસાધારણ બની જાય છે. જીવનમાં બહુમૂલ્ય મનાતી ચીજો પ્રત્યેની એની ઉદાસીનતા તેમજ અપેક્ષિત બ્રાહ્મી સ્થિતિ માટેની એની તાલાવેલી લોકોને સમજાતી નથી. કેટલીક વખત જનસાધારણ મુક્તાત્માને મત્ત કે ઉન્મત્ત માને છે માટે જ એનાં વાણી અને વર્તન લોકોને આશ્ચર્ય પમાડે છે. લોકવૈભવ માટેની એની બેદરકારી એને લોકોની નજરે પાગલ ગણાવે છે. તો બીજી બાજુ, પરમાર્થની ઉપેક્ષા તેમજ નશ્વર ચીજો માટેની લોકોની દોડાદોડી એને, તેઓ મૂઢ કે પાગલ હોવાની પ્રતીતિ કરાવે છે, પરંતુ યમરાજાના મતે લોકનજરે પાગલ ગણાતો આ પુરુષ-પુંગવ તેમજ એનો શિષ્ય થઈ એની પાગલતાનો પૂજારી બને તે જ સાચા અર્થમાં કુશળ છે, કારણ કે એ ખરી કમાણી કરનારા છે, પરમ પૂજ્યને એ પારખી ગયા છે.

આત્માનુભવની દુનિયામાં તર્ક પણ ઝાઝો ખપ લાગતો નથી. અનુભવીની વાણી સાથે પ્રત્યક્ષ અનુભવનો તાળો ન બેસે ત્યારે શાસ્ત્ર કે અનુભવીના વિધાન સાથે સુસંગત બને એવા તર્કથી સંશયનિવૃત્તિ થાય એ ઉચિત છે, પરંતુ પોતાની મર્યાદિત કે રાગાદિ-કલુષિત બુદ્ધિના આધારે ઉન્મત્તપણે કરાતો તર્ક લક્ષ્યપ્રાપ્તિને બદલે ભ્રમજાળમાં અટવાવી નાખે છે. વળી યોગ્ય સાધનાથી અંતર નિર્મળ ન થયું હોય તો પોતાના રાગદ્વેષોને પોષ એ રીતે બુદ્ધિ કામ કરે છે. પરિણામે તટસ્થ દૃષ્ટિ મળતી નથી અને યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી. ધર્મ-ઉપાસના કે પરમાર્થ-સાધનાને નામે વિપરીત આચરણો કરનારાઓમાં આવી રાગાદિલિપ્ત બુદ્ધિ જ કારણ હોય છે માટે જ વીતરાગ તત્ત્વદર્શીઓના અનુભવની કેડીએ ચાલવામાં મુમુક્ષુની સલામતી છે. સાંસારિક ભોગ્યપદાર્થોની અસારતાની પૂર્ણ પ્રતીતિ આત્મદર્શનના યાત્રીનું પરમ પાથેય છે. એની પાછળ પાછળ શ્રદ્ધા, સમાધાન જેવાં વિક્ષેપનિવર્તક બળો આપોઆપ આવી મળે છે. આત્માના અતિગૂઢ અને અજાણ્યા પ્રદેશમાં પ્રવેશતાં પહેલાં વિવેક-વૈરાગ્યની સામગ્રી અનિવાર્ય છે. એના વિના આત્મવંચના અને ભ્રમજાળમાં જ અટવાવું પડે છે. નચિકેતા સાચો મુમુક્ષુ છે. એને ધર્મ, અધર્મ, કૃત, અકૃત એ બધાની નશ્વરતા સમજાઈ ગઈ છે, પરંતુ સાથે સાથે સર્વનો આધાર અને સર્વનું પ્રકાશક હોઈ દિવ્ય તત્ત્વ છે એવો ભોંભરો ખ્યાલ પણ એને આવી ગયો છે.

શિષ્યની ઉત્તમ જિજ્ઞાસાને બિરદાવવી ને પોષવી એ સદ્ગુરુનું લક્ષણ છે. એ નિયમ પ્રમાણે યમ પણ શિષ્યના એ શુભ નિર્ધારનું હૃદયથી સ્વાગત કરે છે. વેદોનું પરમ તાત્પર્ય આત્મસ્વરૂપ વર્ણનમાં છે અને તપસ્વીઓ, ઉપાસકો તથા ચિંતકોનું એ પરમ સાધ્ય છે. એમ કહી યમ આત્મજ્ઞાનનું ગૌરવ કરે છે.

કોઈ પણ અજ્ઞાત વસ્તુને ઓળખતાં પહેલાં એના વાચક શબ્દનું જ્ઞાન જરૂરી છે. આત્માને ઓળખાવનાર શબ્દ ઔં છે. સર્વ વર્ણમાળાના બીજરૂપ આ શબ્દને આર્ષદ્રષ્ટાઓએ સચ્ચિદાનંદના પરિચાયક તરીકે સ્વીકાર્યો છે પદાર્થ માત્રના બોધક શબ્દોની નિષ્પત્તિ શબ્દશક્તિના રહસ્યવિદો આંતરસૂઝથી કરે છે. શબ્દ સ્વયં ગૂઢ અને દિવ્યચેતનાનું વાહન છે. એના દ્રષ્ટાઓની અને પ્રયોક્તાઓની દિવ્યશક્તિ શબ્દને દિવ્યતા અર્પે છે. દિવ્યશક્તિના અનેક ઉપાસકોનું વિચારવાહન કે ધ્યાન-સાધન બનતા શબ્દની અર્થશક્તિ અપાર સામર્થ્યશાળી બને છે. ઉત્તમ ચિંતકો અને સાધકોના દીર્ઘકાલીન ચિંતનમનનું સાધન બનતા શબ્દમાં પ્રયોક્તાઓએ આરોપેલાં અર્થને બંધ

અર્થગૌરવ આવે છે અને એના ઉપયોગના પ્રમાણમાં ઓજસવૃદ્ધિ થતી હોય છે. આ દૃષ્ટિએ વિશ્વના શબ્દભંડોળમાં ઊંકારનું સ્થાન અનુપમ છે. અન્યાન્ય ધર્મ અને તત્ત્વચિંતનને લગતા વાદ્ગમ આવા અર્થભાર ધરાવનારા શબ્દોનો ધ્વનિ ઊંને જ મળતો જોવા મળે છે. વાયુના સુસવાટામાં, બળદના હુંકારમાં, નવજાત શિશુના કંદનમાં તેમજ અકૃત્રિમ અનેક ધ્વનિઓમાં ઊંને મળતું શબ્દસ્વરૂપ અનુભવાય છે. અ, ઉ અને મૂના સંયોગરૂપ ઊંકાર બીજરૂપે સમગ્ર વર્ણમાળાને પોતાના ઉદરમાં રાખે છે માટે જ એને દેવત્રિપુટી-બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ, ત્રણ ગણ, ત્રણ લોક, ત્રણ વેદ-ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ, જીવંતી જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થાઓ એમ સંસારની સમગ્ર સ્થિતિઓનો બોધક ગણ્યો છે. ઊં જે સમગ્ર વર્ણનું બીજ અર્થાત્ સૂક્ષ્મરૂપ છે તેમ આત્મા પણ સમગ્ર જડ-ચેતન જગતનું બીજ-મૂળરૂપ છે. માટે જ આત્માના બોધક તરીકે ઊંકારને અગ્રતા મળી છે. શબ્દ અને અર્થ એક જ સિક્કાની બે બાજુ જેવા છે. એ બન્નેનો અવિનાભાવ સંબંધ છે. એકની ઉપસ્થિતિ બીજાની ઉપસ્થિતિનું અચૂક કારણ બને છે. અર્થની માનસિક ઉપસ્થિતિ પણ મનોગત શબ્દોથી જ થતી હોય છે. એ જ રીતે અર્થનું દર્શન કે ભાન થતાં જ એનો ઉપસ્થાપક શબ્દ મનોગત બને જ છે. આ અનુભવને લીધે જ કવિઓ શબ્દ અને અર્થને પરસ્પર સંયુક્ત અર્થાત્ અવિભક્તપણે ઉપસ્થિત થનાર કહે છે. માંડૂક્ય ઉપનિષદ્ ઊં અને બ્રહ્મના વાચકવાચ્યભાવનું સૂક્ષ્મ છતાં વિશદ નિરૂપણ કરે છે.

..... આત્મા ગૂઢ છે અર્થાત્ ગુપ્ત-અગમ્ય છે. એના આધારે દેહેન્દ્રિયો, પ્રાણ, મન અને બુદ્ધિ સક્રિય બને છે. સક્રિય બનેલા દેહ વગેરેની સત્તા તો સામાન્ય જનને પણ વરતાય છે, પરંતુ તેમને સક્રિય કરનારનો ખ્યાલ આવતો નથી. વીજળીની શક્તિથી મિલ ચાલે છે. મિલનાં નાનાંમોટાં યંત્રો ગતિશીલ દેખાય છે. એમને લીધે વણવું વગેરે થતું જોઈ શકાય છે, પરંતુ જેને લીધે આ બધું થાય છે એ વીજળી દેખાતી નથી. તે અગમ્ય-અદૃશ્ય છે. એનું અસ્તિત્વ તો યંત્રતંત્રના વિશારદને જ સમજાય છે. આવું જ આત્માની બાબતમાં બને છે. તત્ત્વવેત્તાને જ આત્મા સર્વાશ્રય સર્વપ્રેરક હોવાનું સમજાય છે.

સ્થૂલ જગતને દેહેન્દ્રિયાદિ સ્વયં ગ્રહણ કરે છે એટલે સ્થૂળ જગતના શબ્દ-સ્પર્શાદિ વિષયોની સત્તા સમજવા શાસ્ત્ર કે તત્ત્વવેત્તાની જરૂર પડતી નથી, પરંતુ અદૃશ્ય રહી જે સર્વનો સંચાલક છે તે આત્માને સમજવા અંતઃદ્રષ્ટિ અને એ વિષયના ભોમિયાની જરૂર પડે છે. સ્થૂલ જગતને જાણવું અને માણવું એ સૌ પ્રાણીઓને સુલભ છે. જન્મજન્માન્તરથી એ કરતા આવ્યા છીએ, પરંતુ જીવનને પરિતોષ કે શાંતિ સાંપડ્યાં નથી. એને માટે ભૌતિક વસ્તુઓના ખળભળાટથી પર થઈ આત્મતત્ત્વાભિમુખ બનવું જોઈએ. અનુભવીઓ કહે છે કે આસક્તભાવે વિષયસેવન કરવું એ તો આત્મનિદ્રાની દશા છે. એમાંથી જાગી આત્માભિમુખતારૂપી જાગૃતિ પામવી જોઈએ. આત્માના અજાણ્યા પ્રદેશમાં પ્રયાણ કરતાં પહેલાં એ પ્રદેશના જાણકાર પાસે નમ્ર પાવે બેસવું જોઈએ. એ કહે તે અનુભવવાણી સાંભળી, વિચારી, જન્મોથી ઘર કરી બેઠેલા માનસિક વિભ્રમોને ટાળવા જોઈએ. વિચારપક્વ બુદ્ધિથી ગ્રહણ થયેલા તત્ત્વનું ધ્યાન કરી એમાં ચિત્તને પ્રતિષ્ઠિત કરવું જોઈએ. ચિત્તની બહિર્મુખતા ટળે ત્યારે જ અંતરદીપ-આત્મદીપનો પ્રકાશ પમાય છે.

એ પ્રકાશ જીવનને એવું ભર્યું ભર્યું કરી દે છે કે પછી સાધક અભાનપણે જ બાહ્ય વસ્તુઓનું આકર્ષણ સાપ કાંચળી ત્યજે તેમ આપોઆપ તજ દે છે.

પરંતુ આ બધી પ્રક્રિયા સ્વાભાવિક હોવા છતાં સંસારરસમાં ગળાબૂડ ડૂબેલા જીવને દુર્લભ છે. વર્ષો કે

જન્મોની આદતોની પકડમાંથી છૂટવું અઘરું છે માટે જ આધ્યાત્મિક પ્રગતિનો માર્ગ અંજાની ધાર જેવો દુર્ગમ કહ્યો છે. યોગ્ય અને અધિકારી માર્ગદર્શક વિના એનાં અજાણ્યાં પગથિયાંનો તાગ મળવો શક્ય નથી માટે જ પ્રાપ્ય વસ્તુ નિબોધત એ શિખામણ સ્વીકારવી ઘટે.

ઈન્દ્રિયો બહારના પદાર્થોમાં ભટકવા ટેવાયેલી છે. ઈન્દ્રિયોના અતિશય ઉન્માદથી જીવ ઘણી વાર કંટાળે છે, થાકે છે. ભોગો પણ દીર્ઘ સેવનથી નીરસ બની જાય છે ત્યારે મનુષ્ય ઉપશમ-શાંતિ મેળવવા તલસે છે, પરંતુ હવાની મુકી ભરવા જેવું એ અઘરું લાગે છે. એ માટે પ્રથમ ‘ધીર’ બનવું જોઈએ. ધીરનો અર્થ છે વિવેકબુદ્ધિથી જ પ્રેરિત થવું, ઈન્દ્રિયો અને વાસનાઓથી ખદબદતા મનની આણથી પર થવું. એ છે ઈન્દ્રિયોના બાહ્ય વ્યાપારોનો ઉપશમ. આ ઉપશમ જ્યારે બહારના ભોગોથી કંટાળો આવે, એમની સુખદાયકતાની પ્રતીતિ ભ્રામક છે એવી પાકી ખાતરી થાય, ત્યારે જ પ્રગટે છે. સંસારના ખારાખાટા કટુ અનુભવોની એરણ પર સતત ટિપાયા પછી જ ચિત્ત અન્તર્મુખ બને છે. અન્તર્મુખતા એ આધ્યાત્મિક પાત્રતાનું પ્રથમ પગથિયું છે. આ પગથિયા સુધી પહોંચેલો મનુષ્ય જ ગુરુ કે શાસ્ત્રોનાં વચનોને ઉત્સુકતાથી સાંભળે છે ને સમજે છે. ઉપરછલ્લી સમજથી આધ્યાત્મિક જીવનું ગૌરવ ભલે કરાય પણ તેથી કંઈ વળતું નથી. લોઢું કે સોનું ઉગ્ર તાપમાં તપીને જ મૃદુ થાય ને ત્યારે જ ધાર્યો ઘાટ પામી શકે છે ને બહુમૂલ્ય ઓજાર કે અલંકાર બને છે. આમ આત્મદર્શન માટેની ઉગ્ર તાલાવેલી જ ઈન્દ્રિયો તેમ જ મનની મસ્તીને નાથી શકે છે. બુદ્ધિને પ્રશાંત બનાવે છે ને આત્મરત કરે છે.

સત્ય એક જ છે, દુનિયામાં ભાસતી વિવિધતા ભાસ માત્ર છે, આ જાતનો બૌદ્ધિક સ્વીકાર સત્યસ્વરૂપ આત્માને પામવામાં ભારે સહાય કરે છે. સર્વમાં એકનું અને એકમાં સર્વનું દર્શન એ યોગ-ભક્તિ-જ્ઞાન આ ત્રણેય પ્રસ્થાનોનું લક્ષ્ય છે, “તારા પાડોશી પર જાતની જેમ પ્રેમ કરજે”-આ સંત ઈસુનું વચન, મારા પાડોશીમાં પણ એ જ આત્મા વસે છે જે મારામાં છે, આ જાતની પ્રતીતિ વગર કારગત નીવડતું નથી. માટે જ ઉપનિષદ્ કહે છે, “જે અનેકતાને તાત્વિક માની બેસે છે, જેને દેખાતી વિવિધતામાં એકતાનું ભાન થતું નથી, તે વારંવાર મૃત્યુનો કોળિયો થતો રહે છે.” ઇતરમાં પારકાપણાની બુદ્ધિ જ રાગ-દ્વેષનું મૂળ છે અને પદાર્થમાત્રના ભેદની ધારણાનું મૂળ છે, માટે એક જ વિશ્વાત્મા વિવિધરૂપે વિલસે છે, આ જાતનો બુદ્ધિપાક રાગદ્વેષદિ દ્વન્દ્વોથી પાર થવા માટે પરમ આવશ્યક છે.

..... કર્મ અને જ્ઞાનનું સ્વરૂપ તથા માત્રા જીવની અગ્રિમ યાત્રાના નિર્ધારક છે. અહીં રજૂ થયેલું આ વિધાન વેદમૂલક ધર્મની દષ્ટિને સચોટપણે રજૂ કરે છે. ડાર્વિન નામે પ્રસિદ્ધિ પામેલો ઉત્ક્રાન્તિનો સિદ્ધાંત જડમાંથી ચેતનની ક્રમિક ઉત્પત્તિ નિરૂપે છે, પરંતુ ભારતીય દષ્ટિ ચેતનાની ઉત્ક્રાન્તિનો પુરસ્કાર છે, જડની નહીં. ચેતન જીવની કર્મ અને જ્ઞાન અનુસાર ઉત્ક્રાન્તિ થાય છે. જડ પંચભૂતો ઉત્ક્રમણ કરતાં ચેતનને અનુસરે છે. વૃક્ષ, લતા વગેરે અચેતન મનાતી વનસ્પતિમાંયે જીવ છે. જો કે તેની ચેતના અનુદ્બુદ્ધ હોય છે. એમનામાં સુખદુઃખની સંવેદના હોય છે એમ મનુસ્મૃતિ સ્પષ્ટપણે કહે છે. ઇયળ જેવા પ્રાણીઓની કર્મવાસનાને અનુરૂપ પંચભૂતો એમને શરીર બનાવી આપે છે એમને મળેલા પાંચભૌતિક શરીરથી જ તેઓ અભીષ્ટ ભોગો મેળવી લે છે. ઇયળના શરીરમાં પ્રવિષ્ટ જીવ જ્યારે શરીરથી પ્રાપ્ય ભોગો ભોગવી ચૂકે છે અને અન્ય ભોગોની વાસના ધરાવે છે ત્યારે એને તદનુરૂપ અન્ય શરીર મળે છે. સરીસૃપો, પક્ષીઓ, ગાય, ઘોડા, વાનરો વગેરે ભિન્ન કક્ષાના પ્રાણીઓ પોતાની વાસનાનુસાર તે તે ભોગોને ભોગવવા માટે અનુરૂપ શરીરો પામે છે. નીચલી કક્ષાના જીવો અબુધપણે જીવન અને મરણનાં ચક્રમાં ઘૂમ્યા કરે છે.

એમનાં કર્મો પ્રકૃતિપ્રેર્યા વિવશપણે થતાં રહે છે. ક્રમે ક્રમે વિભિન્ન યોનિઓમાંથી પસાર થતો જીવ જ્યારે વિચારક્ષમ શરીરને પામે છે અર્થાત્ મનુષ્યયોનિમાં આવે છે ત્યારે તેનો બૌદ્ધિક વિકાસ એટલા સ્તરે પહોંચ્યો હોય છે કે તે પ્રકૃતિની પ્રેરણા માત્રથી નહીં પણ વિચાર-વિવેકના બળે પોતાના કર્મો નક્કી કરે છે. જોકે તે પૂર્ણપણે પ્રકૃતિના ખેંચાણથી મુક્ત નથી હોતો, કારણ કે દેહથી બુદ્ધિ સુધીનાં એનાં બધાં ઉપકરણો પ્રકૃતિની જ દેશ છે. જન્માન્તરની વાસનાઓ-આદતોની પણ ચૂડથી એ મુક્ત નથી હોતો, છતાંય તેની ચેતના અને પ્રાકૃતિક વસ્તુઓથી મુક્તપણે વિચારવા ને વર્તવા પ્રયત્નશીલ કરે છે. જેમ જેમ એને પ્રકૃતિની ગુલામી કઠે છે તેમ તેમ એ પ્રયત્ન પ્રબળ થતો જાય છે, એનું સંકલ્પબળ વધે છે ને અંતે આત્માની સ્વતંત્રતા મેળવવા એ ભારે મથામણ કરી પોતાને દેહેન્દ્રિયાદિનો સ્વામી લેખે છે. આ ભૂમિકાએ પહોંચવામાં શાસ્ત્રો અને અનુભવી સંતોનો સંગ કર્મનું ભારણ ઓછું કરવા અને છેવટે ફગાવી દેવા ઘટતા ઉપાયો કરવા પ્રેરે છે. સદાચારનું સેવન, મહાવ્રતોનું અનુસરણ, સ્વાધ્યાય અને આત્મચિંતનના સતત સળગતા મહાગ્નિમાં એ પ્રકૃતિભારને તેમ જ વાસના-મેલને બાળી નાખે છે. પ્રકૃતિ અને પ્રકૃતિના વિસ્તારની ગુલામીમાંથી મુક્ત બનેલી ચેતના-આત્મા છેવટે પોતાના વિશુદ્ધ સ્વરૂપે ઝળહળે છે. આ સ્થિતિને જ મુક્તિ અથવા પરમાત્મપ્રાપ્તિ કહે છે. પ્રકૃતિ પણ આત્માની આવશ્યકતા પ્રમાણે જ વર્તે છે. આત્માની એ શત્રુ નથી. આત્મા જ્યારે ભોગો માગે ત્યારે પ્રકૃતિ ભોગોને અનુરૂપ શરીર તેમજ દુન્વયી પદાર્થો અર્પે છે ને જ્યારે સ્વતંત્રતા કે કેવલ્ય ઝંખે ત્યારે એજ પ્રકૃતિ નિર્મળ બુદ્ધિરૂપે એને વિવેક અને વૈરાગ્ય પ્રબોધે છે. સાંખ્યશાસ્ત્રે પ્રકૃતિને નટી સાથે સરખાવી છે. નટી જ્યારે પ્રેક્ષકઈચ્છે છે ત્યારે નાચ કરી એનું મનોરંજન કરે છે ને જ્યારે એથી એનું મન ઊભી જાય ત્યારે રંગમંચ છોડી ઓઝલ થઈ જાય છે. નટીની જેમ પ્રકૃતિ પણ આત્માના સંદર્ભમાં આમ જ કરે છે.

આ વિવેચનથી ચેતનાનું પ્રાધાન્ય છે અને જડ પદાર્થો ચેતનાનું અનુસરણ માત્ર કરનાર છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્કાંતિ ચેતનાની-આત્માની થાય છે, જડ પ્રકૃતિ કે પ્રાકૃતિક પદાર્થોની નહીં. જડ વસ્તુ આપમેળે ઉત્ક્રમણ કરી શકે જ નહીં, આવો ભારતીય ચિંતકોનો અભિગમ ફલિત થાય છે.

અગ્નિ જ્યારે લાકડાને બાળે છે ત્યારે લાકડાના આકાર-પ્રકાર જ અગ્નિના પ્રકાર હોય છે. વસ્તુતઃ અગ્નિ લાકડામાં પહેલાંથી જ મોજુદ હોય છે. પ્રજ્વલિત અગ્નિનો સંસર્ગ મળતાં જ લાકડામાં પાર્થિવ દ્રવ્યોથી અભિભૂત-દબાઈ રહેલો અગ્નિ પ્રગટ થાય છે. જેમાં અગ્નિ પ્રગટ થાય છે તે વસ્તુઓ અનેક તેમજ અનેકવિધ હોય છે, પરંતુ તે સર્વમાં પ્રગટ થતો અગ્નિ વસ્તુરૂપે એક જ હોય છે. તેવી જ રીતે જ્યાં ચેતના-આત્માની અભિવ્યક્તિ થાય છે તે પ્રાણીદેહો અનેક અને વિવિધ હોવા છતાં એમાં અભિવ્યક્ત થતો આત્મા-ચેતના સ્વરૂપતઃ એક જ હોય છે.

સૂર્ય કાદવકીચડ કે ફૂલ જેવા સારાનરસા બધા પદાર્થોના સંસર્ગમાં આવે છે, પરંતુ પોતાનાથી પ્રકાશિત થતા પદાર્થોના ગુણદોષો એને સ્પર્શતા નથી. સૂર્યના પ્રકાશમાં કામી વ્યક્તિ કોઈ સ્ત્રીને કે લોભી કોઈના ધનને વિકારી દષ્ટિથી જુએ છે, પરંતુ એમની આંખનો વિકાસ જેમ સૂર્યને સ્પર્શતો નથી તેમ વિવિધ શરીરોમાં પ્રવિષ્ટ આત્મા એ શરીરગત દોષોથી લેપાતો નથી.

આત્મા જીવભાવે ભલે કામક્રોધાદિનું અનુષ્ઠાન લાગતો હોય, પરંતુ એ બધા વિકારો બુદ્ધિના જ વિકારો છે. શ્રવણ અને ચિંતન દ્વારા બુદ્ધિ અહંકારરહિત અને નિર્લેપ હોવાથી ખાતરી થાય છે. જો આત્મા સ્વભાવે મલિન હોય તો એ કદી નિર્મળ અને મુક્ત બની જ ન શકે. સ્વભાવનો અર્થ જ અપરિહાર્ય-કદી ન ફળે એવી સ્થિતિ થાય છે.

બંધન અજ્ઞાનજન્ય અર્થાત્ આગંતુક છે માટે જ ટળી શકે છે. જ્યારે આત્માની મુક્તિ કે સ્વતંત્રતા સહજ અને સ્વાભાવિક છે. સાંસારિક દશામાં આત્માસ્વાતંત્ર્યનો અભાવ નહીં, પણ વિસ્મરણ જ થતું હોય છે.

સ્વભાવે સ્વતંત્ર, ચિદ્-જ્ઞાન અને આનંદરૂપ આત્મા કોઈ મન-મંદિરમાં તીર્થસ્થળે કે લોકાન્તરમાં શોધવાનો હોતો નથી, સાધના હૃદયમાં જ એ ચેતનારૂપે વસે છે. ‘હું’ શબ્દથી જેનું નિરૂપણ થાય છે તે જ આત્મા છે. પરંતુ સામાન્યપણે એ અહંકારનો આંચળો પહેરીને જ વ્યક્ત થતો હોય છે. દેહ, ઇન્દ્રિયો, મન, બુદ્ધિ અને અહંકાર આ બધાને ‘અહં’ શબ્દથી ઓળખવાની જીવને આદત પડી છે, પરંતુ એ બધાં આત્માના ઓજારો જ છે. એ બધાં અપરિવર્તનશીલ છે, આ બધાનો દ્રષ્ટા તેમ જ સ્વામી છે. આત્મવાચી ‘અહં’ ‘વશી’ છે, જ્યારે આ બધાં વશ્ય છે. આ જાતના અનુભવની કક્ષોએ પહોંચેલી સમજ જ આત્માની સ્વતંત્રતા અથવા મુક્તિનો હેતુ બને છે.

પરમાત્માના ભયથી અગ્નિ, સૂર્ય વગેરે દેવતાઓ પોતપોતાનું નિયત કામ કર્યે જાય છે. પરમાત્મા આ બધા દેવોને અથવા ભૌતિક આતિયાઓને સર્જી એમાં નિશ્ચિત ધર્મો મૂકે છે કે કદી બદલાતા નથી. ભૌતિક ધર્મો અચલ હોવાથી જ જગતનું તંત્ર નિયમબદ્ધ ચાલે છે. પૃથ્વીની કઠોરતા, પાણીની શીતળતા અને પ્રવાહિતા સૂર્ય અને અગ્નિની ઉષ્ણતા તેમજ જ પ્રકાશશીલતા, વાયુની કાયમની ગતિશીલતા અને આકાશનો સૌન અવકાશદાનનો સ્વભાવ, આ બધાં શાશ્વત ન હોય તો એમને આધારે થતી સર્જન, સ્થિતિ અને સંહારની પરંપરા ખોટવાઈ પડે. અમુક સંજોગોમાં આ ધર્મો પ્રાણીને પ્રતિકૂળ કે વિનાશક લાગે, પરંતુ તે જેવા છે તેવા જ નિયતપણે રહે તો જ પ્રાણીજગતની જીવનયાત્રા સંભવિત બને છે. મૃત્યુ પણ જગતમંગલ માટે પરમ આવશ્યક છે એમ વિચારવાને લાગ્યા વગર રહેતું નથી.

ઇન્દ્રિયો, મન તથા બુદ્ધિની બહિર્મુખતા છોડી એમનું આત્મનિષ્ઠ થવું એનું નામ સંયમ છે. સંયમની સ્થિતિમાં આત્મશક્તિ ખીલી ઊઠે છે. આત્મગત પ્રકાશ અને આનંદનું આત્મપૂર ઊછળવા માંડે છે. ઇન્દ્રિયોનાં છિદ્રોથી વેડફાતું અમોઘ આત્મધન અનુભવગોચર બનતાં બુદ્ધિમાં અમર્યાદ સામર્થ્ય પ્રગટે, છે, જેને પરિણામે સંશયના જાળાં ભેદાઈ જાય છે ને આત્મગત વાસ્તવિક પ્રકાશ તેમજ આનંદ અને અનુભૂતિનું સ્વરૂપ ધરે છે. હૃદયમાંથી સંશયઝાથિઓનું ટળવું એ જ જ્ઞાનીની આત્માનુભૂતિ છે, એ જ મુમુક્ષુની મુક્તિ છે ને ભક્તનું પરમાત્મ દર્શન છે.

ઉપદેશક આત્માને લગતી આટલી માહિતી જ આપી શકે. આત્માનુભવનું શાબ્દિક વર્ણન ગમે તેટલું વિશદ હોય તો પણ સાધને અમુક હદ સુધી જ મદદ કરી શકે. અંતે તો આત્મદર્શનના માર્ગે જાતે જ મજલ કાપવાની હોય છે. માટે જ યમ છેવટે કહે છે : અનુશાસન અર્થાત્ ઉપદેશની મર્યાદા અહીં પૂરી થાય છે.

एतावदनुशासनम्।

(“ઉપનિષદ્ અમૃત”માંથી સાભાર.)

પુનીત સંસ્મરણો

(૧)

ઋષિકેશના “કૈલાસ-આશ્રમના” મહામંડલેશ્વર ૧૦૦૮ સ્વામી વિદ્યાનંદજી લખે છે :

પ્રશ્ન (સ્વામી વિદ્યાનંદજીનો) : મા, ધર્મશાસ્ત્રોમાં કન્યાઓ માટે મૌજીબંધન (ઉપનયન) સંસ્કાર નથી તો પછી આપ કન્યાઓના ઉપનયન સંસ્કાર કેમ કરાવો છો ?

માએ ઉત્તર આપ્યો, “બાબા, એક વાર કાશીના વિદ્યાનોને પૂછ્યું હતું કે કન્યાઓનો ઉપનયન સંસ્કાર થઈ શકે કે નહીં. કાશીના વિદ્યાનોએ કહ્યું : કેટલેક ઠેકાણે, આવું વચન છે-‘પરાકાલેડપિ નારીણાં મૌજીબંધનમુચ્યતે ઇતિ. આ વચનને આધારે ઊર્ધ્વરેતા કન્યાઓનો ઉપનયન સંસ્કાર પહેલાં પણ થતો હતો અને આજે પણ થઈ શકે.’”

લગભગ એક કલાક સુધી મા બોલતાં રહ્યાં, અને હું પ્રેમપૂર્વક સાંભળતો ગયો. અંતે માએ કહ્યું, “બાબા હું શું શું બોલી ગઈ, ખ્યાલ નથી. આપે બધું જ કહેવડાવી દીધું.” આટલું કહ્યાં પછી મા ચુપ થઈ ગયાં. હું માને નમસ્કાર કરીને મારે સ્થાને આવી ગયો. હું માની દિવ્યતાનો અનુભવ કરતાં કરતાં પ્રસન્ન થઈ ગયો.

માએ એમ પણ કહ્યું હતું, “બાબા, મને લખતા-વાંચતા નથી શીખવ્યું, હું તો નાની છોકરી છું.” પણ આવું કહેવા છતાં અમે માને પાવન મુખેથી વેદ-વેદાંતનું સુધાનિર્ઝર વહેતું જોયું છે. એક વાર ગોંડલના મહારાજ શિવરાજસિંહના આમંત્રણથી “મા આનન્દમયી સંઘ”ના અધિકારીઓએ સંયમ-સપ્તાહ-મહાવ્રતનું અનુષ્ઠાન ગોંડલમાં રાખ્યું હતું. એ સ્થાન સૌરાષ્ટ્રમાં છે. ત્યાં અનેક મહાત્માઓ પધાર્યા હતાં. હું પણ હતો. પ્રતિદિન રાત્રિમૌન બાદ માતૃ-સત્સંગ થતો. લોકો પ્રશ્ન પૂછતા, મા એમના ઉત્તર આપતી. કોઈ કે પૂછ્યું, “મા, ધર્મ શેને કહે છે ? અર્થાત્ ધર્મનું સ્વરૂપ શું છે ?”

પ્રશ્ન સાંભળતાં જ માએ મહાત્માઓ બાજુ જોયું, ને હાથ જોડીને કહ્યું, “બાબા, આનો ઉત્તર આપ દઈ દો.” મહાત્માઓ ચુપ રહ્યાં, કારણ કે એ સમય માતૃ-સત્સંગનો હતો. થોડીક ક્ષણો બાદ મહાત્માઓએ કહ્યું, “મા, આનો ઉત્તર તો આપે જ આપવો પડશે.” આમ તો મહાત્માઓ એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી શકત, કાંઈ બહુ અઘરો પ્રશ્ન નહોતો, તેમ છતાં માએ જે ઉત્તર આપ્યો તે એક વિલક્ષણ હતો અને શાસ્ત્રાનુમોદિત પણ. માએ કહ્યું, “જીવને જે ક્રિયાકલાપ સંસારમાંથી ઊંચકીને પરમાત્માન તરફ લગાડે અને પરમેશ્વર સાથે જોડી દે, બસ એ જ ક્રિયાકલાપને ધર્મ કહે છે.” માનો આ ઉત્તર કેટલો સટીક હતો, એની વ્યાખ્યા વિદ્વાનો કરી શકે છે. હું જે સમજ્યો તે આ પ્રમાણે છે :

મનુષ્ય શરીર, મન અને વાણીથી જે કાંઈ વ્યાપાર કરે છે તે વિહિત અને નિષિદ્ધ એમ બે ભાગોમાં વિભક્ત કરી શકાય. નિષિદ્ધ કર્મ અધઃપતનનું કારણ છે, એટલે કલ્યાણકામી પુરુષે એનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવો જ જોઈએ. વિહિત કર્મના પણ ચાર ભાગો કહેવાય છે-નિત્ય, નૈમિત્તિક, પ્રાયશ્ચિત્ત અને કામ્ય. આમાં નિત્ય, નૈમિત્તિક અને સાધારણ પ્રાયશ્ચિત્ત સદા અનુષ્ઠેય છે. એના અનુષ્ઠાનથી સાધક અને કાલુષ્યો ધોઈ નાખે છે તેમ જ પ્રત્યવાયથી બચેલો રહે છે. પોતાનું કોઈ વિહિત કર્મ ન કરવાની અને નિષિદ્ધ કર્મ કરવાની ખબર પડતાં જ તદ્દુચિત અસાધારણ પ્રાયશ્ચિત્ત પણ સાધકે કરવું જઈએ. પરંતુ કામ્ય કર્મનો પરિત્યાગ કલ્યાણકામી પુરુષ કરી દે એમાં જ એનું મંગળ છે.

માનો સંકેત નિષિદ્ધ અને કામ્ય કર્મનો સર્વથા પરિત્યાગ કરી દેવાનો છે, અને વિહિત કર્મમાંથી નિત્ય, નૈમિત્તિક તથા પ્રાયશ્ચિતરૂપ કર્મનું અનુષ્ઠાન સાધકે કરતાં રહેવું જોઈએ. એ પણ ભગવત્પૂજા માનીને કરવું જોઈએ. ભગવદ્-અર્પણ બુદ્ધિ વડે કરેલું કર્મ પરંપરાથી મોક્ષનું સાધન બની જાય છે, અને આ જ ધર્મનું સ્વરૂપ છે.

ગીતાના (અધ્યાય-૯, શ્લોક ૨૭-૨૮) વાક્યોથી માના ઉપદેશનું સમર્થન થઈ રહ્યું છે, જે માએ ધર્મની પરિભાષામાં કહ્યું હતું. ઘણી વાર માના ઉપદેશો લોકો સમજી નહોતા શકતા, કારણ કે મા ઘણી વાર સમાધિભાષામાં બોલતાં. જે રીતે મહાભારતના કૂટ શ્લોકો સામાન્ય રીતે લોકો નથી સમજી શકતા, માના ઉપદેશોનું પણ એવું બનતું, પરંતુ એ લોકો અભિનંદનને પાત્ર છે કે જેમને માનું સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત થયું, અને ઉપદેશ-શ્રવણનો પણ અવસર મળ્યો.

(૨)

પ્રયાગ પાસે ઝૂસીમાં જેમનો આશ્રમ છે તે શ્રી શ્રી ૧૦૮ પ્રભુદત્ત બ્રહ્મચારીજી લખે છે :

માના મોહક મુખારવિંદ પરથી સૌંદર્યનાં કિરણો પ્રસ્ફુટિત થતાં રહે છે. સંસારમાં જેટલું સૌંદર્ય છે, માએ વેળું છે, અગાધ, અપાર, અનંત મહાસાગરના થોડા સૌંદર્યના કણો આ ઘૃણિત, કોલાહલપૂર્ણ જગતને સુંદર બનાવવા માટે માએ વેર્યા છે. અજ્ઞ જગત એમાં જ પોતાની જાતને ભૂલી ગયું છે. માનના આત્માભિમાનના આશ્રયથી આ વિશ્વ અવસ્થિત છે. તેમ છતાં અજ્ઞ લોકો અભિમાન કરે છે કે હું વિદ્વાન છું, હું જ્ઞાની છું, હું વક્તા છું, હું વ્યાખ્યાતા છું. આ બધા ગુણો તો માની દૃષ્ટિ વડે વ્યક્ત થઈ જાય છે, માના નયનોન્મીલનમાંથી વેરાઈ જાય છે.

મારા એક મિત્રએ મને કહ્યું કે બંગ પ્રદેશમાં મા શક્તિનો આવિર્ભાવ થયો છે, એ એમનાં ભક્તવૃંદો કહે છે. તેઓ દેહરાદૂનમાં અવસ્થિત છે. માએ મારા હૃદયને અશ્મસાર વજ્ર તથા એથી પણ વધારે કઠોર બનાવ્યો છે, એમ પ્રેમ નથી, શ્રદ્ધા નથી, વિશ્વાસ નથી, સ્નિગ્ધતા નથી, સરસતા નથી. છે શું ? અભિમાન અને કુતૂહલ. કુતૂહલને વાથઈને હું દેહરાદૂનના એ નાનકડા મંદિરમાં ગયો. મંદિર ખૂબ સ્વચ્છ હતું. આજથી લગભગ ૧૫-૨૦ વર્ષ પૂર્વેની અવાત હશે. મેં જોયું-મંદિરમાં એક દેવી, કંકુનો મોટો ચાંલ્લો કરેલાં, એમના શુભ્ર હાસ્ય વડે ત્યાંના શુભ્ર વાતાવરણ અતિશુભ્ર બનાવી રહ્યાં છે. બે-ચાર બંગાડી ભક્તવૃંદો આમ-તેમ બેઠાં છે. માતા કંઈક કરી રહ્યાં હતાં. એ શબ્દો તો સ્મરણ નથી રહ્યું, પરંતુ તેઓ વચ્ચે-વચ્ચે મને કહેતાં રહેતાં, “ક્યોં પિતાજી ! ઠીક હૈ ન ?” હું માથી અપરિચિત હતો, પરંતુ માતા તો સર્વથી પરિચિત છે. તેઓ તો એવી રીતે વાતો કરતાં હતાં કે જાણે કેટલાય દિવસોથી મારા પરિચિત હોય ! મારા અભિમાનની અનંત ગ્રંથિઓમાંની એક ગ્રંથિ ત્યાં જ તે જ ક્ષણે ઓગળી ગઈ.

ઘણાં વર્ષો પછી પ્રતિમાદીદીએ અનુકંપા કરી. એક દિવસ સંગમની મારી પર્ણકુટીમાં એ માને લઈ આવ્યાં માએ એમના સ્નેહના થોડાક કણો વેર્યા. એમનું મુક્ત હાસ્ય રાગદ્વેષમાં ફસાયેલા પ્રાણીઓ માટે એક અમોઘ અવલંબ છે, અનાશ્રિતોનો આશ્રય છે, માએ કહ્યું, “પિતાજી, વિંધ્યાચલ આવજો.” મેં કહ્યું, “હું આવીશ.”

માએ વિંધ્યાચલની એ અકાંત, નિરવ, અધ્યાત્મભાવથી ભાવિત કુટીમાં મારું આતિથ્ય કર્યું. ખૂબ જ અલ્પાવસ્થામાં હું ગૃહત્યાગી બની ગયો હતો. મેં માતૃ-પિતૃ-સ્નેહ નથી અનુભવ્યો. બધી જ જાતના સ્નેહોથી હું વંચિત છું. જાણે મારે જ માટે ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે-“માતુઃ કવલમેવ યૌવનવનચ્છેદે કુઠારા વયમ્ ।” એ દિવસ માતૃસ્નેહ જીવનમાં પહેલીવહેલી વાર પામ્યો. માતામાં એના સંતાનો પ્રત્યો કેટલી મમતા છે, માનના હૃદયમાં કેટલો ઉલ્લાસ છે, અને

પણ શ્રદ્ધાહીન કુપુત્રો પ્રત્યે ! હું માતાનું સંતાન તો છું, પણ ભક્ત નથી, અભક્ત છું, કૃતકી છું. જણ્યો તો મને માતાએ જ છે, પરંતુ હું એને જનની નથી ગણતો, પ્રમદા કહું છું, કેવી મારી નીચતા છે ! હું ગમે તેવો છું, માતા તો માતા જ છે.

માતાએ શી ખબર કેટલાં શાક બનાવડાવ્યાં, અને પોતે પણ બનાવ્યાં. માતા જ્યાં સુધી સ્વયમ્ એનાં કરકમળો દ્વારા અમૃત-સિંચન ન કરે ત્યાં સુધી એમાં રસ ક્યાંથી ? સ્વાદ ક્યાંથી ? હું ભોજન કરવા બેઠો, માતા પીરસવા માંડી. બીજી પણ ઘણી બહેનો હતી. જીવનમાં આટલું સ્વાદિષ્ટ ભોજન આની પહેલાં ક્યારેય પામ્યો હોઈશ એ મને યાદ નથી. હું ખાતો જ ગયો, ખાતો જ ગયો, ખાતો જ ગયો. મા પીરસતાં જ રહ્યાં, પીરસતાં જ રહ્યાં. હું માતાને હરાવવા માગતો હતો, એના સંપૂર્ણ શાકને સમાપ્ત કરવા માગતો હતો. માતૃભક્તોને આશ્ચર્ય થશે કે શાક સમાપ્ત થઈ ગયું. માતા હારી ગઈ, મારો વિજય થયો. પરંતુ એ વિજય એવો હતો કે જ્યારે બાળકને ઊંચું કરીને પિતા, કહે, “અરે ભાઈ, તે તો મને પાડી નાખ્યો. તું જીતી ગયો.” મા એના બાળકોનું મન કેવી રીતે ભરે છે ! આ કથાનું જ્યારે સ્મરણ થઈ આવે છે ત્યારે મા અત્યારે પણ ખડખડાટ હસે છે, અને જ્યારે જ્યારે ભોજન કરાવે ત્યારે કહે, “શાહ બહુ બનાવજે, ખુકુની ! આ વખતે ઓછું ન પડે.”

મા દયાની મૂર્તિ છે. એમની દયાનો સ્રોત સંપૂર્ણ માનવો માટે જ નહીં પણ પ્રાણીમાત્ર માટે છે. એટલે સુધી કે હિંસક જીવો માટે પણ. એ દિવસે હું કાશી ગયો. ગીતા-જયંતિ મહોત્સવ ચાલતો હતો. આરતીનું જે પાત્ર આવ્યું એ આખું જ સર્પાકાર હતું. આવી આરતી મેં કદીયે જોઈ નહોતી. મેં પૂછ્યું, “મા, આ સર્પની આરતી કેવી ?” મા બોલ્યાં, “પિતાજી, એક વાર ગીતા-મહોત્સવ થઈ રહ્યો હતો, કોઈકે સર્પને મારી નાખ્યો. આ કદાચ વિંધ્યાચલની વાત છે. જ્યારે સાંભળ્યું ત્યારે બહુ દુઃખ થયું. એની જ સ્મૃતિમાં આ એના જ આકારની આરતી બની છે કે જ્યારે પણ આરતી થાય ત્યારે એનું સ્મરણ થતું રહે.” પ્રાણીમાત્ર પર આટલી દયા માતૃદૃઢ્ય સિવાય બીજે ક્યાંય મળે ખરી ?

હું મારી સ્મૃતિઓને લેખબદ્ધ કરું તો એક બહુ જ મોટું પુસ્તક તૈયાર થઈ જાય. મા વિષે હું લખી જ શું શકું ? તેઓ કદાચ જ પુસ્તક વાંચી શકતા હશે, પણ મોટા-મોટા લેખકોને ભણાવે છે. વિદેશી ભાષા નથી જાણતાં, પરંતુ બધા જ દેશોના-અંગ્રેજ, અમેરિકન, ડચ વગેરે સ્ત્રી પુરુષો આવે છે અને માનાં દર્શનોથી તૃપ્ત થઈ જાય છે. ભણ્યાં નથી, પણ સંપૂર્ણ જ્ઞાન ભણાવી શકે છે. બધાંને માન આપે છે, પ્રસન્નતા પ્રદાન કરે છે, બધાંને પ્રેમ અને આનંદ વિતરિત કરે છે. એટલે જ તો એમનું નામ આનન્દમયી છે. આનન્દમયી મા ! મને પણ આનંદની ભિક્ષા આપો, મુજ અભક્તને પણ ભક્ત બનાવી દો.

(૩)

વર્ષો જુનાં ભક્ત શ્રી નમિતા મિત્ર વિંધ્યાચલ આશ્રમની ઘટનાઓ વર્ણવે છે.

મા વિંધ્યાચલમાં બિરાજમાનું હતું. આ બહેન પરિવારની બીજી વ્યક્તિઓ સાથે વિંધ્યાચલ જતાં હતાં.

રસ્તામાં શિવપુર નામક સ્થાન આવતું હતું જ્યાંના પેંડા ખૂબ વખણાતા હતા. આ લોકોએ પેંડા ખરીદ્યા, વિચાર્યું ઘેર જઈને બધાંને આપીશું તો ખુશ થશે, પણ જો માને ધરીશું તો મા તો બધાંને વહેંચી દેશે.

આમ વિચારીને ત્યાં એક ગુફામાં પેંડા સંતાડી દીધા. જ્યારે પાછા જતી વખતે કાકાએ પ્રણામ કર્યા ત્યાં માએ પેલાં બહેનનો ઉલ્લેખ કરીને કહ્યું કે શું તમારી ભત્રીજી એટલું બધું ખાય છે ? એટલા બધા પેંડા ખાઈ જશે.

અહીં આવો જ એક બીજો પ્રસંગ યાદ આવે છે. મા ટ્રેનમાં બેઠાં હતાં. લોકોની ભીડ હતી ને પ્રણામ કરી કરી ભક્તો આવતા-જતા હતા. એક ભાઈ ખૂબ સુંદર ફળોનો કરંડિયો લઈને આવ્યા. એ ફળો મોંઘા અને 'સીઝન' નવાં હતાં. દીદીએ ફળો સીટ નીચે સંતાડી દીધાં જેથી મા જોઈ જ ન શકે. થોડી વાર પછી માએ દીદીને કહ્યું કે પેલે ટોકરી કાઢો, ફળ બધાંને વહેંચી દો.

વિંધ્યાચલમાં કોઈક ઉત્સવની ઉજવણીમાં ખીર બનાવી હતી. ધાર્યા કરતા વધારે લોકો થઈ ગયા. માએ ખીરના પાત્રને પોતાના વરદ હસ્ત વડે ઢાંકી દીધું. ત્યારબાદ હજાર ઉપર લોકોએ ખીર ખાધી.

મા પાસે આવેલા કેટલાક ભક્તો વિંધ્યાચલથી પાછા ફરવાના હતા. માએ એમને તે વખતે જવાની ના પાડી (કલાક પછી જજો એવા અર્થનું કંઈક કહ્યું.) મા ઊભાં થઈને અંદર ગયાં એટલે આ લોકો માની ના છતાં ચાલ લાગ્યા. રસ્તા વચ્ચે મોટો અજગર બેઠેલો જોયો. ગભરાઈને હાંફળા-ફાંફળા મા પાસે પાછા આવ્યા ને માને વિચાર જણાવી. માએ કહ્યું કે શિવજીનો પંચાક્ષર મંત્ર જપતા જપતા એની પાસે ચાલ્યા જાઓ. ભક્તો એ પ્રમાણે કરી હેમખેમ ઘેર પહોંચી ગયા.

(૪)

અમદાવાદના સ્વ. મધુકરભાઈ મુન્શાએ કહેલી આ વાત છે :

એક વાર દિલ્હીના કાલકાજી સ્થિત આશ્રમમાં દુર્ગાપૂજા ચાલતી હતી. બ્રહ્મલીન ગુરુપ્રિયા દીદીએ મને દિલ્હી આવવા માટે લખ્યું. તે મુજબ દિલ્હી પહોંચી આશ્રમમાં ગયો તો ખરો, પરંતુ ઉત્સવની ભીડને લીધે જગ્યાનો અભાવ હોવાથી એક ઓરડામાં ખુણામાં મને જગ્યા કરી આપવામાં આવી. આશ્રમમાં જમાવનો સમય અનુકુળ ન હોવાથી હોટેલ ઓબરોયમાં જઈને શાકાહારી ભોજન લઈને સાંજે આશ્રમે જતો. મા અત્યંત વ્યસ્ત હતાં. હોટેલમાં એક દિવસ પીતો હતો તે દરમિયાન એક વિદેશી સજ્જને આવીને પૂછ્યું કે તેઓ મારી સાથે તે ટેબલ પર જોડાઈ શકે (અહીં ખાસ નોંધ કરવી કે મા કોને નિમિત્ત બનાવીને કોના પર કૃપા કરે છે ! સંપૂર્ણ પરિસ્થિતિ, સ્થાન ને કામ પાત્રને અનુકુળ થાય છે !)

વાતચીત શરૂ થઈ. મેં શ્રી શ્રીમાના આશ્રમના કલાત્મક મંડપનું વર્ણન કર્યું, દુર્ગાપૂજાની વાત કરી. સાંભળી તે સજ્જને આશ્રમમાં જવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી. મંડપમાં આવીને મારી બાજુમાં બેઠા. અચાનક એમ દેખાયું કે વચમાં રહેલી મૂર્તિનું મસ્તક ફર્યું ને બંને બાજુની મૂર્તિઓ તરફ જોયું. ત્યાર બાદ ફરી સ્થિર થઈ ગયું. તે

એમણે મને પૂછ્યું કે ત્યાં કંઈ મશીન કે યંત્ર મૂક્યું છે ? મેં ના પાડી. દેવીએ દેવી શક્તિનો સ્પર્શ આ રીતે પ્રથમ વારમાં જ કરાવ્યો ! તે પછી એ વિદેશી સજ્જન, કે જેઓ બેંકના ડાયરેક્ટર હતા, બોલ્યા કે એમને મા પાસેથી મંત્રદીક્ષા લેવી છે. દીક્ષા માટેનો દિવસ ને સમય નક્કી થયો. સમય હતો સવારે ૯ ને ૨૦નો.

તે જ દિવસે માનાં દર્શનાર્થે વડા પ્રધાન શ્રીમતી ઇંદિરા ગાંધી આવ્યાં. આ બાજુ પેલા સજ્જન ઊંચાનીચા થતા હતા, ને ત્યાં ઇંદિરાજી બંધ ઓરડામાં મા પાસે બેઠાં હતાં. પરંતુ બરાબરને ૯ અને ૧૦ મિનિટે દ્વાર ખુલ્યાં ને ઇંદિરાજી બહાર નીકળી ગયાં. ઉક્ત સજ્જન અંદર ગયા, પૂજ્ય સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી પણ હાજર હતા. સજ્જનને માને ફળ-ફૂલ વિગેરે અર્પણ કર્યું. એમની દીક્ષા થઈ ગઈ, એમણે માની પાદુકા માગી. આ આખી ક્રિયા દરમિયાન ત્યાં એક વસ્ત્ર નીચે ઢાંકેલી કોઈ વસ્તુ હતી. એમણે જ્યારે પાદુકા માગી ત્યારે ખબર પડી કે વસ્ત્રમાં ઢાંકેલી એ વસ્તુ માની પાદુકા જ હતી, જે માએ એમને આપી.

(૫)

મા સ્વપ્નમાં આવીને સાંકેતિક રૂપે કંઈ કહે છે કે કંઈક આપે છે. એ વિષે મા સાથે પછીથી વાત કરવાથી એનો અર્થ સમજાય છે, અથવા અર્થ ન સમજાય તો પણ એ સ્વપ્ન સાચું હતું તેની ખાત્રી થાય છે અને જીવનમાં માના સ્પર્શની શક્તિ ને ચૈતન્ય આવે છે, અર્થ તો અંતરના ઊંડાણમાં રહેલો જ છે. અમદાવાદનાં લીલાબેન જોષી એમનાં સ્વપ્નો તથા મા સાથે એ વિષે થયેલી વાતો લખે છે :

હરિદ્વારમાં સંયમ-સપ્તાહ વખતે હું મા પાસે ગઈ તે દરમિયાન ત્યાં જ સ્વપ્ન આવ્યું કે શ્રી શ્રીમાને પ્રણામ કરવા ગઈ અને માનાં સેવિકા અનસૂયાબહેને મને મા તરફથી એક અરીસો આપ્યો. જાગ્યા પછી મને સતત ઇંતેજારી થતી કે આ વાત માને પૂછવી, શું આ કલ્પના કે માનસિક સ્થિતિ છે કે સત્ય ? કોઈને પૂછ્યું તો કહ્યું કે દર્પણ એટલે જ્ઞાનનો પ્રકાશ મળ્યો વિ. પરંતુ મારે તો માને મુખેથી સાંભળવું હતું. મેં સમય માંગ્યો, અને મા પાસે જવા મળ્યું. મેં કહ્યું, “મા, સ્વપ્નમાં કેમ આપના તરફથી મને દર્પણ મળ્યું તો તે શું ને કેમ ? ” માએ કહ્યું, “એસે હી દિયા.” આનો અર્થ કે માએ દર્પણ આપ્યું તે વાત નક્કી.

બીજા સ્વપ્નમાં જોયું કે ખૂબ ભીડ છે ને મા બિરાજમાન છે. વારાફરતી લોકો પ્રણામ કરવા જાય છે. હું પણ પ્રણામ કરવા ગઈ. નીચી નમીને પ્રણામ કરવા ગંઈ ત્યાં તો માએ પોતાનું કપાળ મારા કપાળ સાથે ઘસ્યું. મને અતિશય આનંદ થયો અને શરીરમાં શક્તિસંચાર થયો હોય એવું લાગ્યું.

પછીથી માને પૂછવાની ઇચ્છા થઈ પરંતુ માની નજીક જવાનું મુશ્કેલ હતું. તેમ છતાં માની કૃપાથી મા પાસે જવાનું શક્ય બન્યું. શ્રીમાની ખુરસી પાસે અનસૂયાબેન ઊભાં હતાં. એટલામાં એક મહાત્મા માને મળવા માટે આવ્યા. મળી લીધા પછી એ જતા હતા, ત્યારે શ્રીમાની ખુરશી લઈને બે ભાઈઓ માની કુટિર તરફ ગયા અને પગથિયાં પાસે ખુરશી મૂકી. તે જ વખતે અનસૂયાબહેને મને મા પાસે જવા દીધી. મા હજી ખુરસીમાં બેઠાં હતાં, હું નીચે જમીન પર બેસી ગઈ. શ્રીમાએ કહ્યું, “ક્યા બાબત હે ? ” હું મારી ટેવ પ્રમાણે ધીરે ધીરે નીચે બેસીને પ્રણામ કરીને પછી બોલી, “મા, મને એક સ્વપ્ન આવ્યું હતું. સ્વપ્નમાં આપે આપનું કપાળ મારા કપાળ સાથે આમ કર્યું (ઘસ્યું), તો એ શું છે ? ” શ્રીમાએ ઉત્તર આપ્યો, “અચ્છા ઠીક હે.” આટલું કહેતાં જ મારા કપાળ પર એમની જમણી આંગળી વાળીને ત્રણ ટકોરા માર્યા, અને ટકોરા વખતે બોલતાં ગયાં, “અચ્છા, ઠીક હે, ઠીક હે, ઠીક હે.”

એકવાર પૂર્ણ કુંભ વખતે સૌ. ઉત્તરાબહેન મા પાસે અલ્હાબાદ જતાં હતાં, ત્યારે મેં એક પત્ર લખીને આપ્યો. એમાં ખૂબ સાચા ભાવથી માના સ્વાસ્થ્ય વિષે તેમ જ ક્યારે માને મળવાનું થશે એ પૂછ્યું હતું, અને સાથે રેશમની માળા મોકલી હતી. ઉત્તરાબહેને કહ્યું કે એ પત્ર લઈને ગયાં ત્યારે મા ચાલીને એક ઓરડામાંથી બીજામાં જતાં હતાં, અને આજુબાજુ કેટલીક સેવિકાઓ પણ હતી. એમણે માને પત્ર વિષે કહ્યું એટલે માએ કહ્યું, “હમણાં જ વાંચ”. પત્ર સાંભળીને માએ ઊભા ઊભા જ જવાબ આપ્યો, જે ઉત્તરાબહેન પોતાના રૂમમાં ગયાં ત્યાં સુધીમાં ભૂલી ગયાં. એમણે માને અંતરમાં પ્રાર્થના કરીને માના ફોટાને પ્રણામ કર્યા કે તરત જ એમને માના શબ્દોનું સ્મરણ થઈ ગયું. એમણે મને લખ્યું, “તમારો પત્ર માને વાંચી સંભળાવ્યો. માએ લખાવ્યું કે, ‘લક્ષ્યપ્રાપ્તિમેં સદા વ્રતી રહો મનુષ્ય જીવન કે લિયે. મૌં કી તબીયત ઐસે હી હૈ, સમય આને પર મુલાકાત હોગી.””

આજસુ માટે ક્રિયાશીલ થવું જેટલું મુશ્કેલ છે, ક્રિયાશીલ માટે સત્વગુણમાં સ્થિર થવું તેથી પણ વધારે મુશ્કેલ છે. આજસુ તમોગુણી ભજન-ધ્યાનમાં લાગી જાય એવી આશા સ્વપ્નમાં પણ ન કરવી. સમાજના કલ્યાણ માટે વિશેષ ચુંટાયેલા પુરુષોનું જ કાર્ય છે. આ તરફ જેઓ વળ્યા છે તેમને ભારતના સમાજમાં સર્વશ્રેષ્ઠ સન્માનિત સ્થાન અપાયું છે.

- પરિવ્રાજક

“યે તો મેરા છોટા દોસ્ત હે”

ઐંમા ઐંમા ઐંમા

જય શ્રી કૃષ્ણ

- ડૉ. માલતી મહેતા

(ભાવનગર)

(૧)

સને ૧૯૫૨ની પૂ.શ્રી શ્રીમાની ભાવનગરની મુલાકાત મને બરાબર યાદ છે કે રાત્રે પૂ.શ્રી શ્રીમા ટ્રેઇનમાં નીકળવાનાં હતાં. હું મારાં ફોઈની આંગળની પકડી ટ્રેઇનના ડબ્બાની અંદર પૂ. શ્રી શ્રીમાને પ્રણામ કરવા ગઈ. હજી મને બરાબર તાદૃશ્ય થાય છે. પૂ.શ્રી શ્રીમા ડબ્બાની અંદર વિરાજમાન હતાં. અપાર પ્રેમ અને કરુણાભરી દૃષ્ટિ જાણે આવકારી રહી હતી અને કરુણાભીય માએ ત્યારે આશીર્વાદ આપ્યા કે,

“યે તો મેરા છોટા દોસ્ત હે !”

ત્યારે તો આ શબ્દોનો મર્મ પણ સમજી નહોતી શકી. આજે જ્યારે વિચારું છું તો અનુભવ થાય છે કે પૂ.શ્રી શ્રીમાએ આ દોસ્તી આજ સુધી જાળવી રાખી છે. સતત એ જ રીતે મારો ખ્યાલ કર્યો છે અને એમની અસીમ કૃપા વરસાવતાં રહ્યાં છે.

વર્ષો પહેલાં તો ગુજરાતમાં પૂ. શ્રી શ્રીમાનું આગમન ઘણું ઓછું થતું. તેથી જ્યારે પણ પૂ. શ્રી શ્રીમાનો कार्यक्रम નક્કી થયાની જાણ મળે તો પિતાજી સાથે શક્ય હોય ત્યાં દર્શન-પ્રણામ માટે અમે પહોંચી જતાં, જેમાંના થોડાક પ્રસંગોનું વર્ણન કરું છું.

સમાજમાં જે કોઈ પૂ. શ્રી શ્રી આનન્દમયી માને, માતૃલીલાને, એમના અસાધારણ વ્યક્તિત્વને જાણી શકે કે મા કોઈ અસાધારણ વ્યક્તિ કે સંત નહોતાં, પરંતુ પૂર્ણબ્રહ્મ સાધારણ વ્યક્તિની જેમ વર્તીને કેટલી અસાધારણ રીતે તમારા દરેક કાર્યમાં સહાયરૂપ બને, જે તમે પોતે પણ ત્યારે તો જાણી ન શકો, પાછળથી વિચારો ત્યારે જ અનુભવી શકો કે પૂ. શ્રી શ્રીમાની અપારકૃપા કેટલી વરસી રહી છે.

સન ૧૯૭૨ના ફેબ્રુઆરીમાં અમારા નવા મકાન “આનન્દમયી કોલોની” ભાવનગરમાં ગૃહપ્રવેશ નિમિત્તે પૂ. શ્રી શ્રીમા ભાવનગર પધાર્યાં. હું તે સમયે અમદાવાદમાં ભણતી હતી. ડિપ્લોમાં ડિગ્રી પાસ કરીને એમ.એસ.નો અભ્યાસ ચાલુ હતો. ત્રણ દિવસની રજા લઈને ભાવનગર આવી. પૂ. શ્રી શ્રીમાનાં દર્શન-સત્સંગ-આશીર્વાદ માટે મન ભરીને લ્હાવો લૂંટી, ત્રીજા દિવસે સવારે આશ્રમની બહેનો સાથે અમદાવાદ આવી રહી હતી. ભાવનગરથી નીકળતી વખતે પૂ. અનસૂયા દીદીએ મને પૂછ્યું, “તારાં બધાં સાધનો તું લાવી છે ?” મેં કહ્યું, “ના. તે તો અમદાવાદમાં મારી હોસ્ટેલમાં પડ્યાં છે.” તેમણે કહ્યું, “જો તું તે લઈ આવી શકે તો પૂ. શ્રી શ્રીમાની આંખો તું તપાસી શકે.” લગભગ સવારે ૧૧.૦૦ વાગે અમે બધાં અમદાવાદમાં શ્રી મુન્શાને ઘેર પહોંચ્યાં. હું તરત સિવિલમાં મારી હોસ્ટેલ પર જઈ સાધનો લઈને પાછી આવી. શ્રી મુન્શાના બંગલે પહોંચી ત્યારે બપોરનો એક વાગી ગયો હતો. પૂ. શ્રી શ્રીમા બહાર મંડપમાં બિરાજ્યાં હતાં. આરતી થતી હતી, અને ખૂબ ભીડ હતી. હું આગળ પૂ. શ્રી શ્રીમા સુધી

જઈ શકું તે પહેલાં તો પૂજ્ય શ્રી શ્રીમા ગાડીમાં બેસી ગયાં. હું એકદમ ગાડી પાસે પહોંચી ગઈ, અને ત્યાં જ અનસૂયા દીદીને મેં એકદમ કહ્યું, “હું બધાં સાધનો લઈને આવી ગઈ છું.” તો દીદી કહે, “હવે તો પૂ. મા નીકળે છે.” તેઓ પણ પૂ. મા સાથે ગાડીમાં જ નીકળવાનાં હતાં. મને કહે, “એક જગ્યાએ જવાનું છે અને ત્યાંથી પૂ. શ્રી શ્રીમા સીધા સ્ટેશન પર જ પહોંચશે. તો તું પણ આ ગાડીમાં જ બેસી જા.” હું તો કાંઈ વિચાર્યા વિના પૂ. શ્રી શ્રીમાનાં ચરણોમાં ગાડીમાં બેસી ગઈ. પગમાં ચંપલ પણ નહીં કે હાથમાં પર્સ પણ નહીં ! ચાંદલોડિયા શ્રી કાંતિભાઈના સ્ટુડિયો પર પૂ. દીદીમાંની મૂર્તિ તૈયાર થતી હતી, જેના પરીક્ષણ માટે પૂ. મા ત્યાં જતાં હતાં. રસ્તામાં પૂ. માએ પૂછ્યું-“તૂને ખાના ખા લિયા ?” હું તો એકદમ છોભીલી પડી ગઈ. કારણ કે આ દોડાદોડીમાં મને જમવાનો તો સમય જ મળ્યો નહોતો. પૂ. મા પાસે અસત્ય તો બોલાય નહીં, એટલે મેં ના કહી. પૂ. માએ એટલો ખ્યાલ કર્યો ! તરત જ અનસૂયા દીદી સામે ઇશારો કર્યો. દીદીએ કહ્યું, “હું એને જમાડી લઈશ.” કાંતિભાઈને ત્યાં પહોંચીને અનસૂયા દીદીના કહેવાથી મેં થોડો ફળાહાર કરી લીધો.

ત્યાં સ્ટુડિયોમાં પૂ. શ્રી શ્રીમા મૂર્તિ બાબત સલાહ સૂચનો આપતાં રહ્યાં. દરેક કાર્ય પૂર્ણ-વ્યવસ્થિત કરવા પૂ. માનો હંમેશ આગ્રહ રહેતો. હું તો જોતી હતી કે જો પાંચ મિનિટ દસ મિનિટ પણ મળી જાય તો પૂ. માની આંખો ચેક કરી શકાય. ત્યાં તો સમય થઈ ગયો. સ્ટુડિયો દૂર હતો, તથા સાંજનો સમય, તેથી અમે જલ્દી ત્યાંથી નીકળી ગયાં. રસ્તામાં ગાડીમાં પૂ. મા એકદમ સરળ ભાવે કહે, “અભી ક્યા કરેંગે ? કેસે આંખ ચેક કરોગી ? એસા કરતે હૈ કિ સ્ટેશન મેં અંદર જાને કે પહેલે ગાડી મેં થોડી દેર રુક જાયે. જલ્દી જલ્દી આંખ ચેક કર લો. ફિર જલ્દી સે સ્ટેશન મેં ઘુસ જાયેંગે.” પરંતુ તે પણ શક્ય ન બન્યું. ટ્રાફિકને લીધે સ્ટેશન પહોંચતાં મોડું થયું. સ્ટેશનમાં પણ ખૂબ ભીડ હતી. જેથી પૂ. માને સીધા તેમના કંપાર્ટમેન્ટમાં જ લઈ જવામાં આવ્યાં. હું પણ ભીડને જ કારણે પૂ. મા સાથે જ ડબ્બામાં ઘૂસી ગઈ. અનસૂયા દીદી સાથે નહોતાં જવાનાં, એટલે સ્ટેશન પર છૂટાં પડતી વખતે મને કહે, “તું પૂજ્ય મા સાથે જ રહેશે. ઉતરી ન જતી.” બહાર શ્રી એ.ડી. જોષી સાહેબને મેં જોયા તે કહે, “હું મહેસાણા સુધી પૂ. માં મૂકવા આવું જ છું તો હું તારી ટિકિટ લઈ લઉં અને આપણે સાથે પાછા આવી જઈશું.” પૂ. માએ પણ સાંભળ્યું. કહે, “દેખો અચ્છા હો ગયા. અભી ટ્રેન શુરૂ હો જાય તબ આંખ દેખ લેના.” ડબ્બામાં અસંખ્ય લોકો પ્રણામ કરી આવ્યા. પૂ. મા દરેકને પ્રસાદ આપતાં, પણ ભીડમાં ફળના ટોપલાં બીજા ડબ્બામાં ચડાવી દેવામાં આવ્યા હતાં. પૂ. માએ પ્રસાદ આપવા ફળ મંગાવ્યાં. તે જ વખતે કોઈએ આવીને પૂ. માને ફળ-મિશ્રી-સાકર ધર્યાં. પૂજ્ય મા માટે સામે જોઈને કહે-“દેખો હમને સોચા અભી પ્રસાદ કેસે દેંગે તો આ ગયા.”

કેટલી સરળ સ્નેહાળ દષ્ટિ !

ટ્રેઈન ચરૂ થઈ. અમદાવાદ સ્ટેશન છોડ્યું. પૂ. ધ્યાનાનંદજી પૂ. શ્રી શ્રીમાની સેવામાં હતાં. એમની સાથે પણ શ્રી શ્રીમાની કેબિનમાં હતી. મેં પૂ. માની આંખો ચેક કરી. પૂ. મા કહે, “સબ ઠીક હે ? કાલાપાની નહીં હે ? મેં કહ્યું, “હૌં માં, સબ ઠીક હે.”

મનન કરતાં ચિંતન કરતાં જ ખ્યાલ આવ્યો કે પૂ. શ્રી શ્રીમાએ એમની આંખો ચેક કરાવી તેમાં એમની અપકૃપા વરસાવી દીધી, નિકટ આણી કૃપાપાત્ર બનાવી દીધી.

પછી ડબ્બામાં જોષીકાકા વિ. પણ આવ્યા. થોડું કીર્તન કર્યું. મહેસાણા સુધી સુંદર લાભ લીધો. એ જ સ્મરણ

વાગોળતી જોષીકાકા સાથે મહેસાણાથી અમદાવાદ પાછી આવી. આજે જ્યારે વિચારું છું તો મહેસૂસ થાય છે કે હું જે કાંઈ છું તે મારું તો કાંઈ નથી. આ તો છે કેવળ પૂ. શ્રી શ્રીમાની અપાર કૃપા.

સન્ ૧૯૭૪નાં મે મહિનામાં આંખના સર્જન તરીકે સરકારી હોસ્પિટલમાં મારી નિમણૂક થઈ. ભાવનગરમાં રહેવા મળ્યું તેથી આનંદ થયો. ખૂબ સારો અનુભવ મળ્યો. બદલીની વાત થયા કરે એટલે સ્વતંત્ર ખાનગી નર્સિંગ હોમ કરવાનો વિચાર આવ્યો, જેને માટે અનુકૂળ જગ્યા શોધું પણ મેળ ન પડે. તેવામાં મારા મામા કલકત્તાથી આવ્યા. તેમનો આલિશાન બંગલો હોસ્પિટલની સામે જ હતો. ઘણા ખરા ભાગમાં ભાડવાત રહેતા હતા. એમણે મને કહ્યું કે તને આ મકાનમાં હોસ્પિટલ કરવી હોય તો મને વાંધો નથી. મેં તો આખો બંગલો જોયો પણ ન હતો. એમણે આખું મકાન બતાવ્યું. જે મને એકદમ અનુકૂળ લાગ્યું અને ખાસ ફેરફાર વિના તેમાં નર્સિંગ હોમ બનશે એમ લાગ્યું. વળી પૂ. શ્રી શ્રીમાં ૧૯૫૨માં ભાવનગર પધાર્યા હતાં, ત્યારે આ બંગલાના વિશાળ કંપાઉન્ડમાં જ એમનો ઉતારો હતો. આથી પ્રલોભન વધ્યું. મામાએ કહ્યું, “મારે ભાડું પણ ન જોઈએ, બસ તું આ મકાન વાપર.” કેટલી પૂ. શ્રી શ્રીમાની કૃપા ! જલદી નક્કી ન કરી શકું કે ક્યારે શરૂ કરવું ! તેથી વિચાર કર્યો કે પહેલાં પૂ. શ્રી શ્રીમાને પ્રણામ કરી વિનંતિ કરું. તે વખતે પૂ. માના કોઈ કાર્યક્રમ વિશે મને જાણ નહોતી. ઓગસ્ટ માસ હતો. પૂ. ભાઈને વાત કરી તેમણે જવાબી તાર કર્યો, પરંતુ ૧૫ દિવસ સુધી જવાબ ન આવ્યો. ૪થી સપ્ટેમ્બર-૭૬ની સવારે તાર મળ્યો કે પૂ. શ્રી શ્રીમા ૮મી સુધી વૃંદાવન છે. મને થયું કે હું નીકળી જ જાઉં, અને તે જ દિવસે રાત્રે ટ્રેઇનમાં બેસીને દક્ષીણે સવારે દિલ્હી મારા મામાને ત્યાં ગઈ. ત્યારે મથુરામાં અપાર પૂર આવ્યું હતું. બધા રસ્તાઓ બંધ હોવા છતાં દિલ્હી આશ્રમમાં દર્શન કરવા ગઈ. સ્વામીજીએ કહ્યું “વૃંદાવનમાં ભાગવત સપ્તાહ ચાલે છે, આજે પૂર્ણાહુતિ છે, અને રાત્રે અખંડ કીર્તન છે, તેથી અત્યારે જ ૨.૦૦ વાગ્યાની બસમાં સીધી વૃંદાવન પહોંચી જા.” મામા મને એકલી જવા દેવા નહોતાં ઇચ્છતાં. મે આગ્રહથી કહ્યું “મને બસ અડા પર મુકી દો.” ત્યાં પહોંચી ત્યારે ખબર પડી કે બસ ઉપડવાની તૈયારી હતી. રાત્રે ૮.૦૦ વાગે વૃંદાવન સીધી આશ્રમમાં પહોંચી ગઈ. આશ્રમમાં ખૂબ ભીડ હતી. પાટુનદાના પિતાજીની પાછળ ભાગવત સપ્તાહ ચાલતો હતો અને અખંડ કીર્તન શરૂ થવાની તૈયારી હતી. મને મુસાફરીનો ઘણો થાક લાગ્યો હતો. થોડીવાર કીર્તનમાં રહી પછી નીકળી જવા વિચાર કરતી હતી. ત્યાં જ ગીતાદી અને બિલ્વલુદીએ કહ્યું કે ચાલો કીર્તન કરો. રાત્રે ૨.૦૦ વાગે પૂ. શ્રી શ્રીમા હોલમાં કીર્તનમાં પધાર્યા. બધાના હાથ પકડી કીર્તનમાં સામેલ કરે. કલકત્તા પાર્ટીનું કીર્તન આખી રાત ચાલ્યું. દિવસે ભાઈઓએ કીર્તન ચાલું રાખ્યું. સવારે ૧૧.૦૦ વાગે પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી મળ્યા, કહે, “પૂ. શ્રી શ્રીમાને ભાવનગર બોલાવવાની ઇચ્છા છે ?” મેં ઉત્સાહથી હા પાડી. તેઓ કહે, “તને ખ્યાલ છે તેની વ્યવસ્થા કેટલી કઠિન છે ? ખર્ચો પણ ઘણો થશે તો તું કેવી રીતે પહોંચી શકીશ ?” મેં તો સરળ ભાવે કહ્યું, “હું તો પૂ. શ્રી શ્રીમામાં જ શ્રદ્ધા રાખું છું અને એમની કૃપા જ દરેક કાર્ય પાર પાડશે.” સ્વામીજી કહે, “તું આગ્રહ ન રાખે તો સારું.” હું ખૂબ હતાશ થઈ ગઈ. પૂ. અનસૂયા દીદીને વાત કરી. એમણે કહ્યું, “તારા મનની જે ભાવના હોય તે તું પૂ. શ્રી શ્રીમા પાસે પ્રગટ કર. પૂ. શ્રી શ્રીમા તો સર્વાન્તર્યામી છે. એમના પર બધું છોડી દેજે.”

૭મી સપ્ટેમ્બર સંધ્યા સમયે કીર્તનની પૂર્ણાહુતિ-આરતી તથા ભાગવત પૂર્ણાહુતિ થયાં. અપાર જનસમૂહમાં પૂ.માં પણ હતાં. માને પ્રણામ કરીને મારી વાત કહેવાનું અશક્ય લાગ્યું. પૂ. શ્રી શ્રીમા ભક્તોને છુટે હાથે પતાસાં-સાકર ઉડાડી પ્રસાદ આપતાં હતાં. આમ કરતાં રાત્રે સાડા નવ થયા. પૂ. શ્રી શ્રીમાને ધરવાની મારી માળા પણ

કરમાઈ ગઈ. ફળ વજ્ર વિ. લઈને હું દાદરમાં ઊભી રહી. ખાસ જે કામથી આવી છું તે વાત કરવાનો શાંતિનો સમય નહીં મળે એમ વિચારતી દ્વિધામાં ઊભી હતી ત્યારે પૂ. શ્રી શ્રીમાએ બોલાવી. આહા-એ પ્રેમાળ દૃષ્ટિ અને હેતાળ સ્મિત ! બસ જીવન સાર્થક !

પૂ. શ્રી શ્રીમાને પ્રણામ કરીને મેં અરજ કરી, “હવે મારી પોતાની હોસ્પિટલ શરૂ કરું છું, તો આપ પધારો.” પૂ. શ્રી શ્રીમાએ ખૂબ ભાવથી કહ્યું, “અચ્છા બહોત અચ્છા. ખૂબ અચ્છા કામ કરો ઔર જેસી ભગવાન કી મરજી.”

પૂ. શ્રી શ્રીમાના આશીર્વાદ મેળવીને બધી ચિંતા પૂ. શ્રી શ્રીમાના ચરણોમાં મૂકી દીધી. મને થયું કે હવે પૂ. શ્રી શ્રીમા જે ધારે તે થશે. સવારે આશ્રમની બહેનો માટે એક બસ જલદી જવા નીકળવાની હતી. તેમાં જ મારી એક સીટની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ. જેથી નિશ્ચિંત થઈને સારી રીતે દિલ્હી પહોંચી ગઈ.

સ્વામીજી સાથે વાત થયા મુજબ ૨૧મી ઓક્ટોબરે ધનતેરસને દિવસે હોસ્પિટલનું ઉદ્ઘાટન પૂ. શ્રી શ્રીમાના આશીર્વાદથી સરસ રીતે થઈ ગયું. આર્શીવચનોનો તાર મળી ગયો. તે સિવાય પૂ. શ્રી શ્રીમાના કોઈ કાર્યક્રમની ખબર નહોતી. ધાર્યા કરતાં મને કામ પણ ખૂબ વધારે રહેતું. સાત દિવસ પછી લાભ પાંચમને દિવસે પૂ. સ્વામીજીનો પત્ર મળ્યો “ગોંડલના સંયમ-સ્ત્રાહ માટે પાર્ટી રવાના થાય છે, પૂ. શ્રી શ્રીમાનો કાર્યક્રમ ગોંડલથી રાણવાવ થઈ ભાવનગરનો છે. સવારે ટ્રેઈનમાં આવી પહોંચી. રાત્રે ટ્રેઈનમાં નીકળી જશે.” અમારા આનંદની અવધિ ન રહી. ઘરનાં બધાં મારા પૂ. પિતાશ્રી વિ. બીજા દિવસે ગોંડલ પૂ. શ્રી શ્રીમાને આમંત્રણ આપવા ગયાં. હું તો એટલી કામમાં વ્યસ્ત કે નીકળી ન શકી. બધાં ભાઈ-બહેનો પ્રફુલ્લાબેન-ભારતી-રેખા-યોગેશ વિ. કામમાં લાગી ગયા. પૂ. શ્રી શ્રીમા ૮મી નવેમ્બરે સવારે ૮.૦૦ વાગે ભાવનગર પહોંચ્યા. સવારે થોડાંપચાર પૂજા કરી. ઘરની બાજુમાં જ હોસ્પિટલ માટેના પ્લોટનું નક્કી થયું હતું. ત્યાં ભૂમિપૂજન પૂ. શ્રી શ્રીમાએ જાતે ખ્યાલ કરી એકદમ વિધિવત્ કરાવ્યું. જે મકાનમાં હોસ્પિટલ શરૂ કરેલી ત્યાં શ્રી શ્રીમાની પધરામણી કરી. શ્રી શ્રીમાએ સુંદર આશીર્વાદ આપ્યા. સાંતે કીર્તન-સત્સંગ. શ્રી શ્રીમા અપાર કૃપા વરસાવી અમને કૃત્ય કરી રવાનાં થયાં.

જ્યારે જ્યારે વિચાર કરું છું ત્યારે ખ્યાલ આવે છે કે પૂ. શ્રી શ્રીમાએ કેટલી દયા-કરુણા વરસાવી ! કેટલું ખ્યાલ કર્યો ! મારા જેવી નાની વ્યક્તિના મનને પણ વાંચી સંતોષ આપ્યો. પૈસાની વ્યવસ્થા સુલભ થઈ, હોસ્પિટલ શરૂ કરાવી, અને એમાં એટલી આવક કરાવી કે જેમાંથી પૂ. શ્રી શ્રીમાના એક દિવસના આગમનની વ્યવસ્થા પણ થઈ ગઈ. હજી યાદ કરું છું ત્યારે રોમાંચ થઈ આવે છે કે મારા કેટલાં અહોભાગ્ય કે સાક્ષાત્ પૂર્ણ બ્રહ્મનારાયણ ગુરુરૂપે મળ્યા !

માનાં પ્રથમ દર્શન

- બ્ર. ચિત્રા ઘોષ

એ પંદરમી એપ્રિલ હતી, ૧૯૫૨, ગરમી ને ભેજવાળો ૨, વૈશાખનો દિવસ, (બંગાળી સંવત્સરનો પહેલો માસ.) જ્યારે મારા શહેર કલકત્તામાં હું સૌ પ્રથમવાર પરમાનંદમયી મા આનન્દમયીને મળી.

૧૯૫૧ની સાલમાં કલકત્તા યુનિવર્સિટીમાંથી મેં એમ.એસ.સી. પૂરું કર્યું, અને વિદેશમાં વનસ્પતિશાસ્ત્રમાં પી.એચ.ડી. કરવાની તૈયારીમાં હતી. એ દિવસોમાં ઘણી ઓછી છોકરીઓ આગળ ભણવા માટે વિદેશ જતી, પરંતુ મને વોશિંગ્ટનના કાર્નેગી ઇન્સ્ટિટ્યુટના જેનેટિક વિભાગમાંથી એક અદ્ભુત તક મળી હતી (કોલ્ડ સ્પ્રિંગ હાર્બર, લોંગ આઇલેન્ડ). એપ્રિલમાં જ્યારે હું મા પાસે ગઈ ત્યારે યુ.એસ.એ. જવાની મારી તૈયારીઓ લગભગ થઈ ગઈ હતી, અને ૪, સપ્ટેમ્બર, ૧૯૫૨ને દિવસે મારે ત્યાંના વિભાગમાં જોડાઈ જવાનું હતું.

માનો “ખ્યાલ” તે વખતે જાણીતા માતૃભક્ત ગંગાચરણ દાસગુપ્તાના પુત્ર ડૉ. ગોપાલ દાસગુપ્તાના હોમિયોપેથી દવાખાનામાં રહેવાનો હતો. ગોપાલદાના એક સગા પાસેથી માના આગમની તારીખની મને ખબર પડી. મારા યુનિવર્સિટીના વિદ્યાર્થીય દરમિયાન હું ઘણી વાર કોઈક આનન્દમયી મા વિષે સાંભળતી કે જેઓ યુનિવર્સિટીના બાલિગંજ સર્ક્યુલર રોડ પાસેના બિરલા શિવ મંદિરમાં કોઈ કોઈ વાર રહેતાં. પરંતુ એ દિવસોમાં એ સમાચાર મારા બહેરા કાનોમાં પડતા, અને કોઈ ઈચ્છા કે ઉત્સુકતા ન થતી. હવે સમય પાકી ગયો હતો, અને મને એક જાતનું વિચિત્ર આંતરિક ખેંચાણ થયું કે જે દ્વિતીય વૈશાખને દિવસે ગોપાલદાને ઘેર મને લઈ ગયું.

હું મારી માતા સાથે ત્યાં ગઈ. મકાનના નાના બગીચામાં બધે જ ભક્તોની વિશાળ ભીડ ફેલાયેલી હતી. ફૂટપાથો સુદ્ધાં લોકોથી ભરાઈ ગઈ હતી. અમારી ચારે બાજુ અપરિચિત ચહેરાઓ હતા. મને સહેજ ડર લાગ્યો. શું અમે એમને-“ઢાકાનાં મા”ને-જોવાનું સદ્ભાગ્ય પામીશું? એમના ઓરડાના દ્વારની ગોપાલદા ચોકી કરી રહ્યાં હતા. એકાએક દ્વાર ખુલી ગયું અને ત્યાં દ્વાર પાસે ઊભાં હતાં મા આનન્દમયી-વિશુદ્ધ શ્વેત વસ્ત્રોમાં, સાડી ને ચાદર, શ્વેત રંગનો એમનો પરિધાન હતો અને ચરણો પર શ્વેત પટ્ટાવાળી લાકડાની પાદુકાઓ ! હું સ્તંભિત થઈ ગઈ. એમનાં દર્શન કરીને હું બબડી, જાણે કે અંદર ને અંદર બોલી, “આ દુનિયાનાં એ નથી જ !!”

બગીચામાં બિલીના ઝાડ નીચે ગોઠવેલા આસન તરફ તેઓ ચાલ્યાં. ગોપાલદાએ અત્યંત સાચવીને ધીરેથી એમને ૧૦૮ ગુલાબી કમળો હાર પહેરાવ્યો. એકાએક તેઓ નીચા નમ્યાં, લાંબા ચળકતા કાળા સુંવાળા વાળ ઢીંચણ પાસે લાવીને ઝડપથી મસ્તક ઉપર મોટો ગાંઠનો અંબોડો બાંધી દીધો. હવે મને તેઓ દેવી દુર્ગા જ લાગ્યાં !

દૂરથી અર્થાત્ અંદર દાખલ થવાના દ્વાર પાસેથી કાપેલા સફેદ અને અસ્તવ્યસ્ત વાળવાળી એક ભરાવદાર શરીરવાળી વ્યક્તિ ભક્તોનાં ટોળાં પાસે આવી. પહેલાં તો મને એ જ ખબર ન પડી કે તે સ્ત્રી છે કે પુરુષ ! એમનો દેખાવ કડક હતો, અને એમણે અમને આદેશ આપ્યો કે જો માને પ્રણામ કરવા હોય તો લાઈનમાં ઊભાં રહો. પછીથી કોઈએ મને કહ્યું કે તેઓ દીદી ગુરુપ્રિયા હતાં-માના સતત ને વફાદાર સેવિકા.

હું જેવી મા પાસે ગઈ કે મેં નીચા નમીને પ્રણામ કર્યાં. માની પાસે પુષ્પા તથા ગંગા બેઠાં હતાં. ત્યારે હું એમને નામથી ઓળખતી નહોતી. મેં માથું ઊંચકતાની સાથે જ માએ જમણો હાથ મારા માથા ઉપર મૂકીને આશીર્વાદ

આપ્યા. પછી મારું નામ પૂછ્યું. મેં મારું નામ કહ્યું, અટક નહીં. ફરીથી એમણે પૂછ્યું, “તારા પિતાનું નામ ?” હું જવા માટે ઊભી થઈ ત્યારે મને રોકીને એમણે ફરી મને પૂછ્યું, “તું રોજ પૂજા કરે છે ?” મેં જવાબ આપ્યો, “હા, મા. હું દેવી સરસ્વતીની પૂજા કરું છું કે જેથી મારું ભણતર સારી રીતે આગળ વધી શકે.” તે જ સમયે મેં જોયું કે ભીડ અને દર્શનાર્થીઓની વચ્ચેથી કોણી વડે રસ્તો કાઢતાં દીદી મા પાસે આવી પહોંચ્યા. મારી સામે બૂમો પાડતાં બોલ્યા, “રાહ જોતા, થાકેલા ભક્તોની લાઈન અટકાવી દેવાની તારી હિંમત ! આવી રીતે મા સાથે વાત કરતાં !” મા મને જોઈને સ્મિત કરતાં કરતાં દીદીને કહેવાં લાગ્યાં, “એ વાત નથી કરતી. એની સાથે વાત કરવાનો આ શરીરનો “ખ્યાલ” છે. દીદી, પાછાં ફરો ને ખલેલ ન કરો.” હવે દીદી બકરી જેવાં નરમ પડી ગયાં, કોણ કહી શકે કે થોડીકવાર પહેલાં એ સિંહની જેમ ગર્જના કરતાં હશે !

માએ ચાલુ વાતમાં ફરીથી મને પૂછ્યું કે મારે કેટલાં ભાઈ-બહેનો છે ? મેં જવાબ આપ્યો, “એક મોટા ભાઈ અને એક નાની બહેન.” ત્યારે મારા મનમાં મૂર્ખતાપૂર્ણ વિચાર આવ્યો કે વર્ષની આખરમાં પરદેશ જવાના મારા કાર્યક્રમ વિષે માને કહું. હવમાં હાસ્યની છોળો ઊડવા માંડી....આ પહેલાં કદીયે મેં આવી સહજ હાસ્યગર્જના સાંભળી નહોતી. મા હસતાં જ રહ્યાં, હસતાં જ રહ્યાં, હસતાં જ રહ્યાં, અને હું સ્તબ્ધ થઈ ગઈ, જાણે કે મંત્રમુગ્ધ ! પછી એમણે મોટેથી કહ્યું, “તું આ વર્ષે નહીં જાય. તું આ વર્ષે જઈ જ ન શકે. પરદેશની ભૂમિમાં જતા પહેલાં તારે હજી થોડી વધારે વાર મને મળવું પડશે.” મેં દઢતાપૂર્વક વિરોધ કર્યો, “પણ મારું જવાનું તમે કેવી રીતે રોકી શકો ? મા પરદેશની યુનિવર્સિટીમાંથી પાકો પત્ર પણ મને મળી ગયો છે અને મારી મુસાફરીની તારીખ ૨૮-ઓગસ્ટ, ૧૯૯૨ નિશ્ચિત છે-પેન અમેરિકન એરવેઝમાં.” માથું હલાવીને મા સ્મિત કરતાં બોલ્યાં, “તું આ વર્ષે નહીં જઈ શકે.”

ઉદાસ મને હું દરવાજા બાજુ ચાલી. મને લાગ્યું જાણે મારી વિદ્યાભ્યાસની ઉજ્જવળ કારકિર્દી હવે અટકી જશે, અને ત્યાં જ મારા મનમાં એક આશાનું કિરણ દેખાયું કે કદાચ માના શબ્દો સાચા ન પડે ? હું ઘેર પહોંચી ત્યારે પોસ્ટ બોક્સમાં એક વિદેશી પત્ર પડ્યો હતો, અને એ અમેરિકાના પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક પ્રોફેસર ડો. બી.પી. કોફમેનનો હતો કે જેમની નીચે હું પી.એચ.ડી. કરવાની હતી. એમણે પત્રમાં લખ્યું હતું કે એમની સાથે જે ભારતીય વિદ્યાર્થી હમણાં કામ કરે છે, એનું ભણવાનું હજી પત્યું નથી, તેથી મારી સ્કોલર્શિપ એક વર્ષ પછી મળશે.

આમ માની ભવિષ્યવાણી સાચી પડી અને એપ્રિલ ૧૯૯૨થી ઓટસ્ટ ૧૯૯૩ સુધીમાં મા જેટલી વાર કલકત્તા આવ્યાં એટલી વાર માના આશીર્વાદ મને સાંપડ્યા. જય મા.

અંતઃકરણમાં બેસીને પરમાત્મા જ ‘તત્ સત્’ ઉપાધિઓથી ખેલ કરી રહ્યા છે. જે વૃત્તિઓ જાગે છે તેમાં આભાસ બનીને તેઓ જ ખેલ કરી રહ્યા છે. બોલવાનું અને સંકલ્પ કરવાનું મન એ પરમાત્માનું જ રૂપ છે.

- પરિગ્રાજક

કઠોપનિષદ્

- ઉત્તરા ચિનુભાઈ
(શંકરભાષ્ય-આધારિત)
(ગાતાંકથી ચાલું)

ઉત્તિષ્ઠત જાગ્રત પ્રાપ્ય વરાન્નિબોધત ।

ક્ષુરસ્ય ધારા નિશિતા દુરત્યયા

દુર્ગં પથસ્તત્કવયો વદન્તિ ॥૧૪ ॥

(અરે અવિદ્યાગ્રસ્ત લોકો !) ઉઠો, (અજ્ઞાન-નિદ્રામાંથી) જાગો, અને શ્રેષ્ઠ પુરુષો પાસે જઈને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો. જે રીતે છરાની ધાર તીક્ષ્ણ ને દુસ્તર હોય છે, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એ માર્ગને એવો જ દુર્ગમ ગણાવે છે. (૧૪)

અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા સંપૂર્ણ અનર્થોનું મૂળ છે. એનો ક્ષય કરવા માટે આત્મજ્ઞાની આચાર્યો પાસે જઈને એમણે ઉપદેશેલા સર્વના અંતર્યામી આત્માને એમ જાણવો કે “હું આ જ છું.” એની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ એમ માતાની જેમ કૃપા કરીને શ્રુતિ કહે છે, કારણ કે આત્મારૂપી જ્ઞેય પદાર્થ અત્યંત સૂક્ષ્મ બુદ્ધિનો વિષય છે. સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ કેવી છે ? અણીદાર બનાવેલી છરાની ધાર જેવી. છરાની ધાર જેમ ‘દુરત્યય’ હોય છે, જેને મુશ્કેલીથી પાર કરી શકાય તેવી, એના ઉપર પગ મૂકીને ચાલવાનું અત્યંત મુશ્કેલ છે, તે જ રીતે આ આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ ઘણો દુર્ગમ છે (છરાની ધાર ઉપર ચાલવા જેવો.) આ જ કારણે જ્ઞાનીઓ એને દુષ્પ્રાપ્ય કહે છે.

એ જ્ઞેય આત્માની સૂક્ષ્મતા કેવી છે ? શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ-આ પાંચ વિષયોથી વૃદ્ધિ પામેલી તેમ જ સંપૂર્ણ ઇન્દ્રિયોની વિષયભૂત આ પૃથ્વી સ્થૂલ છે, એ જ પ્રમાણે શરીર પણ એવું સ્થૂલ છે. પરંતુ જ્યાં આ વિકારો નથી એના સૂક્ષ્મત્વ વિષે શું કહેવાય ? એના ઉત્તરમાં કહે છે :

અશબ્દમસ્પર્શમરૂપમવ્યયં

તથારસં નિત્યમગન્ધવચ્ચ યત્ ।

અનાદ્યંનન્તં મહતઃ પરં ધ્રુવં

નિચાચ્ય તન્મૃત્યુમુખાત્પ્રમુચ્યતે ॥

જે અશબ્દ, અસ્પર્શ, અરૂપ, અવ્યય તથા રસહીન, નિત્ય અને ગંધરહિત છે, જે અનાદિ, અનંત, મહત્ત્વથી પણ પર અને ધ્રુવ (નિશ્ચલ) છે, એ આત્મતત્ત્વને જાણીને પુરુષ મૃત્યુના મુખમાંથી છૂટી જાય છે. (૧૫)

જે આત્મા અશબ્દ આદિ છે અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોના પાંચે વિષયોથી રહિત છે એ બ્રહ્મ અવિનાશી છે, કારણ કે જે પદાર્થ શબ્દાદિયુક્ત હોય તેનો જ વ્યય થાય છે, જ્યારે બ્રહ્મ તો અવ્યય છે, ક્ષય રહિત છે. એટલા માટે જ તે નિત્ય પણ છે. એ અનાદિ છે, અંતે તે પોતાના કારણમાં લીન થઈ જાય છે. જ્યારે આત્મા તો સર્વનું કારણ હોવાથી અકાર્ય છે, પરિણામરૂપ નથી, એનું કોઈ કારણ નથી જેમાં એનો લય થાય.

તે જ રીતે આત્મા અનંત કહેવાય છે, જેનો અંત અર્થાત્ કાર્ય અવિદ્યમાન હોય એ અનંત કહેવાય છે. જેમ

ફળ ઉત્પન્ન કર્યા પછી કેળ આદિ છોડોની અનિત્યતા દેખાય છે, તે પ્રકારનું અંતવત્ત્વ બ્રહ્મનું નથી, તેથી એ નિત્ય છે.

બ્રહ્મ સંપૂર્ણ ભૂતોના અંતરાત્મા હોવાને કારણે સર્વનું સાક્ષી છે અને બુદ્ધિસંજ્ઞક મહત્ત્વથી પર છે. ઉપરોક્ત બારમા મંત્રમાં આ જ વાત કહી છે કે-

“एष सर्वेषु मूतेषु गूढात्मा न प्रकाशते ।”

બ્રહ્મ ધ્રુવ અર્થાત કૂટસ્થ, નિશ્ચલ છે. પૃથ્વી આદિની જેમ આત્માની નિત્યતા આપેક્ષિક નથી. આવા આત્મતત્ત્વને પામીને મનુષ્ય અવિદ્યા, કામ અને કર્મરૂપ મૃત્યુના પંજામાંથી મુક્ત થઈ જાય છે.

આત્મજ્ઞાનની સ્તુતિ કરતાં કહે છે :

नाचिकेतमुपाख्यानां मृत्युप्रोक्तं सनातनम् ।

उक्त्वा श्रुत्वा च मेधावी ब्रह्मलोके महीयते ॥૧૬॥

નાચિકેતા દ્વારા પ્રાપ્ત તથા મૃત્યુએ કહેલા આ સનાતન વિજ્ઞાનને કહીને અને સાંભળીને બુદ્ધિમાન પુરુષ બ્રહ્મલોકમાં મહિમાન્વિત થાય છે. (૧૬)

મૃત્યુએ કહેલું તથા નાચિકેતાએ સાંભળેલું ત્રણ વલ્લીઓવાળું આ ઉપાખ્યાન વૈદિક હોવાને કારણે સનાતન છે, ચિરંતન છે. જે મેધાવી પુરુષ આને બ્રાહ્મણોને સંભળાવે છે તથા પોતે આચાર્યો પાસેથી સાંભળીને બ્રહ્મલોકમાં જઈને, આત્મસ્વરૂપ થઈને ઉપાસનીય થાય છે.

य इमं परमं गुह्यं श्रावयेद् ब्रह्मसंसदि ।

प्रयतः श्राद्धकाले वा तदानन्त्याय कल्पते

तदानन्त्याय कल्पत इति ॥૧૭॥

જે પુરુષ આ પરમ ગ્રંથને પવિત્રતાપૂર્વક બ્રાહ્મણોની સભામાં અથવા શ્રાદ્ધકાળમાં સંભળાવે છે એનું એ શ્રાદ્ધ અનંત ફળવાળું થાય છે, અનંત ફળવાળું થાય છે. (૧૭)

કઠોપનિષદ્નો પ્રથમ અધ્યાય સમાપ્ત

દ્વિતીય અધ્યાય

પ્રથમા વલ્લી

ઇન્દ્રિયોની બહિર્મુખતા એ આત્મદર્શનનું વિઘ્ન.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “સંપૂર્ણ ભૂતોમાં છુપાયેલો એ આત્મા પ્રકાશિત નથી થતો, એ તો એકાગ્ર બુદ્ધિ વડે જ દેખાય છે.” હવે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે એકાગ્ર બુદ્ધિનો એવો કયો પ્રતિબંધ છે કે જેનો અભાવ હોય તો આત્મા દેખાય નહીં ?

આ પ્રતિબંધનું કારણ જણાવવા માટે આ પ્રથમા વલ્લીનો આરંભ થાય છે, કારણ કે શ્રેયના પ્રતિબંધનું કારણ જાણી લીધા પછી જ એની નિવૃત્તિના યાનનો આરંભ કરી શકાય, અન્યથા નહીં :

પરાશ્ચિ ખાનિ વ્યતુળત્સ્વયંભૂ -

સ્તસ્માત્પરાહપશ્યતિ નાન્તરાત્મનૃ.

કશ્ચિધ્ધીરઃ પ્રત્યગાત્માનમૈક્ષ -

દાવત્તચક્ષુરમતત્ત્વમિચ્છન્ ॥૧॥

સ્વયંભૂ (પરમાત્મા)એ ઇન્દ્રિયોને બહિર્મુખી કરીને હિંસિત કરી દીધી છે, અંતરાત્માને નહીં. જેણે અમરત્વની ઇચ્છા રાખીને પોતાની ઇન્દ્રિયોને રોકી રાખી છે એવો કોઈ ધીર પુરુષ જ પ્રત્યગાત્માને જોઈ શકે છે. (૧)

જે પરાક્ અર્થાત્ બહારની બાજુ અંચન (ગમન) કરે તે “પરાંચિ”-બહાર જનારી-કહેવાય છે. “ખ” એટલે છિદ્ર. શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયો (“ખાનિ”) બધી બહિર્મુખી છે. ઇન્દ્રિયો સ્વભાવે જ આવી છે. તેથી હિંસિત થઈ ગયેલી છે. એ હનન કરનાર કોણ છે ? સ્વયંભૂ પરમેશ્વર, જે સ્વતઃ સર્વદા સ્વતંત્ર છે. આ કારણે જીવ હંમેશાં બહારના વિષયો પ્રત્યે ઇન્દ્રિયો દ્વારા ગમન કરે છે, અંતરાત્મા પ્રત્યે નહીં.

તેમ છતાં કોઈક ધીર, બુદ્ધિશાળી, વિવેકી પુરુષ જ પોતાના પ્રત્યગાત્માને જુએ છે, નદીને એના પ્રવાહથી વિપરીત દિશામાં ફેરવી દેવાની જેમ. જે પ્રત્યેક વિષયને, સંપૂર્ણ વિષયોનો જાણકાર હોય અને આત્મા પણ હોય તે પ્રત્યગાત્મા કહેવાય છે. ‘આત્મા’ શબ્દનો અર્થ પણ એ જ છે, જેમ કે-“કારણ કે એ સર્વને વ્યાપ્ત કરે છે, અને આ લોકમાં વિષયોને ભોગવે છે, તથા એનો સર્વદા સદ્ભાવ છે તેથી એ ‘આત્મા’ કહેવાય છે.” (લિંગ. ૧-૭૦-૮૬).

એ પર્યગાત્માને અર્થાત્ પોતાના સ્વરૂપને “ઐક્ષત્”-જોડે અર્થાત્ જુએ છે. કેવી રીતે જુએ છે ? “આવૃત્તયક્ષુઃ” અર્થાત્ જેણે પોતાની યક્ષુ તથા શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોના સમૂહને સંપૂર્ણ વિષયોમાંથી વાળી લીધો છે. આ રીતે સંસ્કૃત થયેલો પુરુષ જ એ પ્રત્યગાત્માને જોઈ શકે છે. એક જ પુરુષને માટે બાહ્ય વિષયોની આલોચનામાં તત્પર રહેવું તથા પ્રત્યગાત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવો આમ બંન્ને વાતો શક્ય નથી.

‘સારું, તો આ રીતે મહાન પરિશ્રમથી (ઇન્દ્રિયોની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિને રોકીને) ધીર પુરુષ પ્રત્યગાત્માને શા માટે જુએ છે ?’ આવી આશંકા થાય તો તેની સામે કહે છે કે અમૃતત્વ-અમરણધર્મત્વ અર્થાત્ આત્માની નિત્યસ્વભાવતાની ઇચ્છા કરતો (એને જુએ છે).

આત્મદર્શનમાં પ્રવૃત્તિ ન હોવાનું કારણ છે અવિદ્યા, અને અવિદ્યાથી દેખાતા દષ્ટ અને અદષ્ટ બાહ્ય ભોગોમાં જે તૃષ્ણા છે એનાથી આત્મદર્શન પ્રતિબદ્ધ થાય છે.

વિવેકીને અવિવેકી વચ્ચેનું અંતર.

પરાચઃ કામાનનુયન્તિ બાલા -

સ્તે મૃત્યોર્યન્તિ વિતતસ્ય પાશમ્ ।

અથ ધીરા અમૃતત્વ વિદિત્વા

ધ્રુવમધ્રુવેષ્વિહ ન પ્રાર્થયન્તે ॥૨॥

અલ્પજ્ઞ પુરુષ બાહ્ય ભોગો પાછળ પડી રહે છે. તેઓ મૃત્યુના સર્વત્ર ફેલાયેલા પાશમાં પડે છે, પરંતુ વિવેકી પુરુષ અમરત્વને ધ્રુવ (નિશ્ચલ) જાણીને સંસારના અનિત્ય પદાર્થોમાંથી કશાની ઇચ્છા નથી રાખતા. (૨)

દેવતા આદિનું અમૃતત્વ તો અધ્રુવ છે. પરંતુ આ પ્રત્યગ્નાત્મસ્વરૂપમાં સ્થિતિરૂપ અમૃતત્વ ધ્રુવ છે. બૃહદારણ્યક ઉપનિષદમાં (૪-૪-૨૩) જણાવ્યા પ્રમાણે “એ કર્મથી વધતું કે ઘટતું નથી.” એ અમૃતત્વને ફૂટસ્થ અને અચળ જાણનાર બ્રહ્મવેત્તા સંસારના અધ્રુવ ને અનિત્ય પદાર્થોમાંથી કશાની કામના નથી કરતા.

(ક્રમશઃ)

અર્થસિદ્ધિનો બીજો માર્ગ છે ભગવત્-વિશ્વાસ. આ પણ સંકલ્પસિદ્ધિનું અંગ છે. ભગવાન સર્વત્ર છે, તેઓ મારી ઇચ્છા તથા આવશ્યકતા જાણે છે, તેઓ સર્વસમર્થ છે તેથી આવશ્યકતાને પૂર્ણ પણ કરી શકે છે. તેઓ દયાસિંધુ છે તેથી અમારી પ્રાર્થનાની ઉપેક્ષા કરશે નહીં. તેઓ સુદૃઢ છે અને સુદૃઢના સંબંધે અમારા ભલા માટે પોતે તૈયાર પણ રહે છે, આવો દૃઢ વિશ્વાસ રાખીને પોતાના અર્થની સિદ્ધિ ભગવાન પર છોડી દે છે, અને તેનો સંકલ્પ અવશ્ય પૂર્ણ થાય છે.

- પરિવ્રાજક.

*** Branch Ashrams ***

15. NEW DELHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 6840365)
16. PUNE : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 327835)
17. PURI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
18. RAJGIR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 5362)
19. RANCHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Main Road, P.O. Ranchi-834001, Bihar (Tel : 312082)
20. TARAPEETH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Chandipur-Tarapeeth,
Birbhum-731233, W.B.
21. UTTARKASHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193, U.P.
22. VARANASI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhadaini, Varanasi-221001, U.P.
(Tel : 310054+311794)
23. VINDHYACHAL: Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill,
P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel : 64343)
24. VRINDAVAN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Vrindavan, Mathura-281121 U.P. (Tel : 442024)

IN BANGLADESH :

1. DHAKA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
14, Siddheshwari Lane, Dhaka-17 (Tel : 405266)
2. KHEORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

माँ आनन्दमयी

अमृत वार्ता

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

✽ Branch Ashrams ✽

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P. O. Kamarhaiti, Calcutta-700058 (Tel : 5531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Palace Compound, P.O. Agartala-799001. West Tripura
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Patal Devi, P.O. Almora-263602, U.P. (Tel : 23313)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Dhaul-China, Almora-263881, U.P.
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhimpura, P.O. Chandod, Baroda-391105, (Tel : 33208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Bairagarh, Bhopal-462030, M.P. (Tel : 521227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kishenpur, P.O. Rajpur, Dehradun-248009
U.P. (Phone: 684271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalyanvan, 176, Rajpur Road,
P.O. Rajpur, Dehradun-248009, U.P.
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
47/A Jakhan, P.O. Rajpur, Dehradun, U.P.
11. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005, Bihar
12. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O.Kankhal, Hardwar-249408, U.P. (Tel: 416575)
13. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok,
P.O. Kedarnath, Chamoli-246445, U.P.
14. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir,
P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P.

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા

દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૨

એપ્રિલ, ૧૯૯૮

સં - ૨

-: સંપાદક સમિતિ :-

સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજી
ઉત્તરા ચિનુભાઈ
બ્રહ્મચારિણી વસુમતીબહેન
નિરંજન મહેતા

-: મેનેજિંગ સંપાદક :-

શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી

-: વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં

રૂ. ૬૦/-

વિદેશમાં

યુ. એસ. ડોલર ૧૨/-

એક અંકની છૂટક કિંમત

રૂ. ૨૦/-

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૮.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

“અમૃત વાર્તા” (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમલ વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ૐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનન્દઘનમૂર્તયે ।
જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

૧.	માતૃવાણી	૧
૨.	માતૃલીલાકથા.	૩
૩.	ત્વમેવ સર્વમ્.....છગનભાઈ ઠક્કર.....	૭
૪.	યોગવાશિષ્ઠ-એક પરિચય	૧૦
૫.	શ્રી શ્રીમાની અમરવાણી.....	૧૩
૬.	માર્કિયેય પુરાણમાંથી.....	૧૭
૭.	થોડાક શબ્દો.....આર.કે. ત્રિવેદી.....	૨૦
૮.	ભજન	૨૪
૯.	અમૃતકુંભ.	૨૫
૧૦.	શ્રીમદ્ ભાગવદ્ ગીતામાં સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણોઉત્તરા ચિનુભાઈ.....	૨૭
૧૧.	કન્યાપીઠ, વિદ્યાપીઠ તથા ચિકિત્સાલય.	૩૧
૧૨.	કઠોપનિષદ્.....ઉત્તરા ચિનુભાઈ.....	૩૪

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

विष्णुसहस्रनाम

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

માતૃવાણી

જે ચિંતા મનુષ્યને વિક્ષિપ્ત કરે અને ભગવાનથી દૂર રાખે તે દુઃચિંતા છે. દુઃચિંતા મનમાં સ્થાન ન લે એવી કોશિશ કરજો. તમારો બધો ભાર ભગવાન પર છે. એવા વિશ્વાસ સાથે સરળતા ને મનની સ્ફૂર્તિમાં રહેવાની કોશિશ કરજો.

*

સર્વદા મનમાં રાખો (કે) ભગવત્-કર્મ-સાધન માટે જ આ શરીર છે. એટલા માટે જ દેહ, પ્રાણ મન લગાડીને એમને પકડી રાખવાની કેવળ સર્વક્ષણ ચેષ્ટા.

*

કર્મ-જગતમાં ઘણું તો થયું. હવે કેવળ ભગવાન પ્રત્યે મન લગાડવાની ચેષ્ટા. અમૂલ્ય સમ નષ્ટ કરતા નહીં. જેઓ ભગવત્-ચિંતા તથા પોતાને પામવાની દિશામાં નથી જતા તેઓ આત્મઘાતી છે.

*

સેવા-બુદ્ધિ વડે જો સંસાર કરવામાં આવે તો સંસાર બંધનનું કારણ નથી બનતો.

*

કર્મ અને ધર્મ જગતમાં ધૈર્ય એ જ પ્રધાન અવલંબન છે.

*

ભય શેનો ? તેઓ તો છે. સર્વક્ષણ-એમની જે ઈચ્છા, કરે. તેઓ જે કરે છે બધું જ મંગળ, એમ મનમાં રાખો.

*

હું તો સર્વદા તમારા બધાની સાથે જ સાથે છું.

*

મા છે, ચિંતા શેની ?

*

જો કોઈ કંઈ સારું કામ કરવાની ઈચ્છા કરે અને બહાર એ કામ ન થાય, તો પણ કેવળ ઈચ્છાને લીધે જ એક શુદ્ધ ક્રિયા થાય છે. કંઈ પણ વ્યર્થ નથી જતું એમ જાણી લો. જેમ કે, કહું છું કે કાશીયાત્રા કરીને મર્યા પછી પણ કાશીપ્રાપ્તિનું ફળ મળી જાય છે. એટલા માટે જ સદા શુદ્ધ ભાવ મનમાં રાખવાની જરૂર છે.

*

શુભ કામ કરું એવું નક્કી કરીને યાત્રા કરવાથી જો એ કામ સંપન્ન કરવામાં આવે, અને બહાર એનું ફળ ન પણ જણાય, છતાં એ કામ થાય છે. જો તમે કોઈ ઈચ્છાને અંતઃકરણમાં જાગ્રત રાખવાની ચેષ્ટા કરો તો ભગવાન એ કાર્યને કોઈક નિમિત્ત વડે પૂર્ણ કરાવી દે છે. આ (વાત) સાંસારિક રીતે સદા સમજાતી નથી.

*

જુઓ, કેરી પાકી જાય તો કેરી કોઈની પાસે જઈને નથી કહેતી હું પાકી ગઈ છું, તમે આવીને મને જુઓ. એનો રંગ જોતાં જ અને એની સુગંધ મળતાં જ લોકો જાણી જાય છે કે કેરી પાકી ગઈ છે. તે જ પ્રમાણે અંદર શુદ્ધ

ભાવ જાગ્યા પછી કોઈને કહીને સમજાવવું નથી પડતું, એના વ્યવહાર અને ચહેરાથી જ ખબર પડી જાય છે.

*

કૃષ્ણતત્ત્વ છે અતીન્દ્રિય વિષય, પણ મનુષ્યો ઈચ્છે છે એને ઈન્દ્રિયોથી સમજવા. એ તો ઈન્દ્રિયગ્રાહ્ય વિષય નથી. એને કેવી રીતે સમજશે ? તેઓ એમના સામર્થ્યને અનુરૂપ અર્થ બેસાડી દે છે.

*

(કોઈકે કહ્યું : મા બધું જ લઈ લેવા માગે છે.)

માએ હસતાં હસતાં કહ્યું : આપે છે કોણ ? પોતાને માટે પૂરતું રાખીને જે વધે છે એમાંથી પણ કંઈક થોડું કોઈ આપે છે કે નહીં એમાં પણ સંદેહ છે.

*

શાસ્ત્ર તો સ્વ અસ્ત્ર છે. જેમ કે સ્વભાવમાં સ્થિર થવા માટે જે જે કર્મો કરવામાં આવે છે, એમાં એક લક્ષ્ય છે એ આત્મચિંતન. એ જે અસ્ત્રરૂપી એકાગ્ર ચિંતન છે, એ અસ્ત્ર દ્વારા ખંડ-ખંડ સંસ્કારોમાંથી છુટકારો મળી જાય તેથી શાસ્ત્રને મારી “ઉટ-પટાંગ” ભાષામાં હું સ્વ-અસ્ત્ર કહું છું. તમે ભલે ને ગમે તે અર્થ કરો.

*

જુઓ, જેમ કે ‘આ પથ્થર છે’ એવો ભાવ રહે તો ‘આ શિવ છે’ એવો ભાવ નથી જાગતો, અને શિવભાવ જાગ્યા પછી જેમ પથ્થરભાવ નથી રહેતો, તે જ પ્રમાણે જો ગુરુ કહેશે તો મનુષ્યભાવ રહેવાથી કામ નહીં ચાલે. કારણ કે એક જ ચિંતન કરવાનો મનુષ્યનો સ્વભાવ છે ને ? જીવની અંદર એકનો આભાસ પણ જુઓ શો સુંદર છે.

*

જ્યાં ગુરુની કૃપા છે ત્યાં બીજું શું જોઈએ ? ગુરુની કૃપાથી જ આપણી પોતાની ઈચ્છાની પૂર્તિ થાય છે ગુરુ ઉપદેશનું સરખી રીતે પાલન કરવું જોઈએ.

*

ત્યાગનો પણ (એ) જ આનંદનો પથ છે. ભગવાનની બાજુ જે ચાલે છે તેઓ ભાગ્યશાળી છે. ભગવાનનો (એ) જ પથ છે, બીજા બધા વિપથ છે. ત્યાં ડગલે ને પગલે વિપથ છે.

*

સમુદ્રનાં મોજાંને જોઈને શું તમે ન્હાવાનું રોકી દો છો ? એ જ મોજામાં ઉછળીને તમારું સ્નાન સમાપ્ત થઈ જાય છે. આ જ રીતે સાંસારિક મુશ્કેલીઓ તથા બાધાઓની વચ્ચે લગાતાર એમનું સ્મરણ કરો, જપ કરતા રહેવા પ્રયત્ન કરો.

*

સૌથી પહેલાં એ જાણવાની કોશિશ કરો એમની સાથે શો સંબંધ છે, એના અનુસંધાનનો પ્રયાસ કરો. જ તો કહેવાના અધિકારી થશો કે, “તેઓ જે કરાવે છે તે જ કરી રહ્યો છું.” હજી તો એમની સાથે પરિચય જ નથી પણ તેઓ-તેઓ કરતાં કરતાં એમના અનુસંધાનનો ભાવ પણ જાગી શકે.

માતૃલીલા કથા

(ગાતાંકથી ચાલુ)

૧૮૬૨

- ૫ ફેબ્રુઆરી, જોધપુર : માના જોધપુરના નિવાસ, દરમિયાન એક અદ્ભુત પ્રસંગ- મા પાસે સૂક્ષ્મમાં જઈને દીદીમાએ પોતાના દેહત્યાગની ઈચ્છા પ્રગટ કરી, માએ એમને રહેવાનું કહ્યું. લૌકિક દષ્ટિએ દીદીમાના કુશળ-સમાચાર જાણવા માએ કનખલ તાર કરાવ્યો.
- ૩૦ મેં, કલકત્તા : એક નવા હોલનું ઉદ્ઘાટન. માનો જન્મોત્સવ, જોશીમઠના શંકરાચાર્યજી શાંતાનંદની મા પાસે હાજરી.
- ૨૭ મેં, જમશેદપુર : સત્યનારાયણ મંદિરમાં સત્સંગ.
- ૬ જુલાઈ, હરિદ્વાર : ગુરુપૂર્ણિમા ઉત્સવ.
- ૧૬ જુલાઈ, કિશનપુર (દેહરાદૂન) : માના જમણા ચરણના અંગૂઠાને ચોટ વાગી.
- ૧૨ ઓગસ્ટ, વારાણસી : મ્હેસૂરથી મંદિરમાં શ્રી ગોપાલજી માટે ચંદનના લાકડાનું સિંહાસન આવ્યું. જન્માષ્ટમીને દિવસે ગોપાલજી સિંહાસનારૂઢ.

૧૮૬૩

- ૧૫ સપ્ટેમ્બર, દેહરાદૂન : સ્વાસ્થ્ય મંત્રી સુશીલા નૈયર મા પાસે.
- ૧૬ ઓક્ટોબર, વારાણસી : માના નાના ભાઈ મામાજીના આશ્રમની બાજુના ઘરમાં દુર્ગાપૂજા.
- ૧૭ નવેમ્બર, મુંબઈ : ગ્વાલિયરનાં રાજમાતા વિજયા રાજે સિંધિયા દ્વારા એમના પતિના સ્મરણાર્થે શ્રીમદ્ ભાગવત-સપ્તાહ. શ્રી વિષ્ણુ આશ્રમજી દ્વારા વ્યાખ્યા.
- ૨૩મી ૨૮ નવેમ્બર, અમદાવાદ : સ્વ. કાંતિભાઈ મુન્શાની ઈચ્છાનુસાર એમના કુટુંબીજનોના આગ્રહથી સંયમ-મહાવ્રતનું આયોજન. એસ.આર.એફ.ના દુર્ગા માતા માનાં દર્શનાર્થે. જર્મનીના પ્રસિદ્ધ લેખિકા મેલિટા મેશમેન મા પાસે. સંયમ-સપ્તાહને ત્રીજે દિવસે ભયંકર વાવાઝોડાના તોફાનમાં પણ મંડપમાં માની ઉપસ્થિતિમાં પ્રતીઓ ધ્યાનમગ્ન રહ્યા. ધ્યાનના સમય પછી પ્રતીઓને માએ બહાર જવાની સૂચના આપી. છેવટે માએ એક પછી એક બંને ચરણ બહાર મૂક્યા કે તરત મંડપ પડી ગયો ને શોર્ટ સર્કિટ થઈ.
- ૨૫ ડિસેમ્બર, કલકત્તા : ડી. કે. નાગના આવાસ પર ગીતા-જયંતિ.

૧૯૬૪

- ૨૪ જાન્યુઆરી, રાજગીર : બે સપ્તાહ સુધી માનો રાજગીરવારસ. મા વેણુવનમાં.
- ૨૯ ફેબ્રુઆરી, દિલ્હી : સ્ટેશન જતી વખતે શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધીની વિનંતિથી મા વડા પ્રધાન નેહરુ જોવા પધાર્યા.
- ૩ મેથી ૩૦ મે, અલ્મોડા : માનો જન્મોત્સવ.
- ૧૫ જુલાઈ, કલ્યાણવન (દિહરાદૂન) : કલ્યાણવન-આશ્રમમાં શ્રી રામ-મંદિરની સ્થાપના. માની દિવ્ય દષ્ટિમાં કિશોર સ્વરૂપે શ્રી રામ-લક્ષ્મણ ઘોડા પર સવાર.
- ૧૨ ઓગસ્ટ, કનખલ : જૂના આશ્રમ-ભવનને બીજે માળે નવીન કક્ષનું ઉદ્ઘાટન.
- ૨૫થી ૨૭, ઓગસ્ટ, જાખન (દિહરાદૂન) : માના સાધન-સમર-આશ્રમમાં માનો ત્રણ દિવસનો વાસ.
- ૮ સપ્ટેમ્બર, ઋષિકેશ : સ્વામી ચિદાનંદજીની પ્રાર્થનાથી શતવાર્ષિકી જન્મજયંતિ પર સ્વામી ચિદાનંદજીની પ્રાર્થનાથી દિવ્ય જીવન સંઘ આશ્રમમાં માનું આગમન. ભવ સ્વાગત.
- ૨૪ સપ્ટેમ્બર, વૃંદાવન : માતૃ-નિવાસના ઉપરના માળે નવીન કક્ષનું ઉદ્ઘાટન.
- ૧૧ ઓક્ટોબર, વૃંદાવન : આશ્રમમાં દુર્ગાપૂજા.
- ૧૬ ઓક્ટોબર, વૃંદાવન : માના જૂનાં ભક્ત શ્રીમતી મહારતનનું દિલ્હીમાં દેહાવસાન. એમનું શરીર મા પાસે વૃંદાવનમાં લાવવામાં આવ્યું. મા દ્વારા એમના શરીરને સ્પર્શ તો ત્રણ વાર જોરથી “મહારતન” નામનું ઉચ્ચારણ. (એમનાં દીકરી આશ્રમ બિલ્લુજી.)
- ૧૧થી ૧૮ નવેમ્બર, વૃંદાવન : માની ભક્ત-સેવિકા યુથિકા (બુનીદી)નો શાંતિમય વાતાવરણમાં મા તો દીદીમાની ઉપસ્થિતિમાં દેહત્યાગ.
- ૯થી ૧૪ ડિસેમ્બર, વૃંદાવન : રાષ્ટ્રપતિના ભૂ.પૂ. સચિવ, અવકાશપ્રાપ્ત આઈ.સી.એસ. સુવિમલ દત્ત આશ્રમમાંના નવા મકાનનું ઉદ્ઘાટન. રાધાકૃષ્ણ મંદિરનો પાયો. મ્હેસૂર મહારાણી સત્યગ્રેમકુમારી દ્વારા નિર્મિત રામમંદિરનું ઉદ્ઘાટન.

૧૯૬૫

- ૧૪ જાન્યુઆરી, વારાણસી : માની ઉપસ્થિતિમાં શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ દ્વારા શરૂ કરવામાં આવેલા ધર્માર્થ ચિકિત્સાલયનો પાયો નંખાયો.
- ૧ ફેબ્રુઆરી, ગિરિડાંગા : શ્રી યોગદા સોસાયટીના સચિવ શ્રી વિનય દુબે દ્વારા “નિરામય” નામ

(વર્ષ - ૨, અંક - ૨, ૧૯૯૮)

માતૃલીલા કથા

૫

- ટી.બી. હોસ્પિટલ પાસે નવનિર્મિત શિવમંદિરની પ્રતિષ્ઠામાં મા પધાર્યા.
- ૫ ફેબ્રુઆરી, રાજગીર : બે માળનાં અતિથિ-ભવનનું ઉદ્ઘાટન માની ઉપસ્થિતિમાં.
- ૨૮ ફેબ્રુઆરી, રાજગીર : શિવમંદિરની પ્રતિષ્ઠા મહાશિવરાત્રિ-પૂજન-ઉત્સવ.
- ૨૭ માર્ચ, ભોપાલ : સર દાતારસિંહજીની પ્રાર્થનાથી ભોપાલમાં ભૈરાગઢ નામની જગ્યાએ નવનિર્મિત આશ્રમ-ભવનમાં માનું પદાર્પણ. ભૂતપૂર્વ નવાબનાં વિધવા 'બડી બેગમ'ની મા સાથે એકાંત-વાર્તા, અને પવિત્ર કુરાનનો પાઠ-"જીવનનો સૌથી આનંદમય દિવસ."
- ૨થી ૧૯ મેં, રાંચી : આશ્રમમાં માનો જન્મોત્સવ.
- ૨૧ જૂન, જમશેદપુર : પૂ. હરિબાબાજી, એમની રાસમંડળી અને ભક્તવૃંદ સાથે મા જમશેદપુરમાં.
- ૩૦ જૂન, જગન્નાથપુરી : જગન્નાથજીની રથયાત્રના ઉત્સવમાં પૂ. હરિબાબાજી સાથે માની ઉપસ્થિતિ.
- ૧૬ જુલાઈ, વારાણસી : હોસ્પિટલના નવા ઓ.પી.ડી. વિભાગનું ઉદ્ઘાટન માની ઉપસ્થિતિમાં.
- ૮ સપ્ટેમ્બર, ઋષિકેશ : સ્વામી ચિદાનંદજીના આમંત્રણથી પૂ. શિવાનંદજીની જન્મ-વાર્ષિકી વખતે ગત વર્ષની જેમ માનું આગમન દિવ્ય જીવન-સંઘમાં.
- ૧૧ ઓક્ટોબર, રાજગીર : કેલિફોર્નિયાના ધર્મ-સંબંધી અધ્યયનના નિર્દેશક ડો. એલેક્ઝાન્ડર લિપ્સ્કી ત્રણ દિવસ માતૃ-સાન્નિધ્યમાં. પછીથી એમણે માની જીવનલીલા તથા વાણી વિષે પુસ્તક લખ્યું.
- ૨૭, ઓક્ટોબર, સુરિયા (હજારીબાગ) : બંગાળના પ્રસિદ્ધ શ્રીમંત શ્રી જગન્નાથ કુંડુની પ્રાર્થનાથી મા હજારીબાગ પધાર્યા. સંયમ-મહાવ્રતનું આયોજન નવેમ્બરમાં. શ્રી મોરારજીભાઈના આમંત્રણથી કોલિયારી પધાર્યા.
- ૨૪થી ૨૬ નવેમ્બર, વારાણસી : ઉત્તર પ્રદેશના રાજ્યપાલ શ્રી વિશ્વનાથ દાસ માનાં ચરણોમાં. મુખ્ય પ્રધાન શ્રી સુચેતા કૃપલાની તથા આરોગ્ય પ્રધાન ડો. સુશીલા નૈયાર મા પાસે.
- ૨૮ નવેમ્બર, કલ્યાણવન : આશ્રમમાં બે નવાં મકાનોનો પાયો નંખાયો.
- ૧૯૬૬
- ૧૧ જાન્યુઆરી, પ્રયાગ : ત્રિવેણી તટે પૂર્ણ કુંભ મેળામાં મા.
- ૨૬ જાન્યુઆરી, પ્રયાગ : વડા પ્રધાન શ્રીમતી ઈન્દિરા ગાંધી, ગૃહપ્રધાન શ્રી ગુલઝારીલાલ નંદા, આરોગ્ય-પ્રધાન ડો. સુશીલા નૈયર તથા ઉપરાષ્ટ્રપતિ શ્રી ગોપાલ સ્વરૂપ પાઠક વિગેરે પૂર્વ વડાપ્રધાન સ્વ. લાલબહાદુર શાસ્ત્રીના અસ્થિ-વિસર્જન માટે પ્રયાગ આવ્યા તથા માના શિબિરમાં માતૃ-ચરણ વંદના માટે આ સહુનું આગમન.

- ૨૧ માર્ચ, આનંદકાશી (ટિહરી) : જૂના ભક્ત શ્રી મનમોહન ઘોષના મોટા પુત્ર શ્રી સરોજકુમાર ઘોષના અંતિમ સમાચાર.
- ૧૩ એપ્રિલ, દિલ્હી : વડા પ્રધાન શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધી મા પાસે આવ્યાં, એમના નિવાસે પધારવા માટે માને આમંત્રણ. શ્રીમતી ગાંધી દ્વારા માનું સુંદર આતિથ્ય.
- ૨૩ એપ્રિલ, દેહરાદૂન : કલ્યાણવન આશ્રમના મુખ્ય મકાનમાં ઉપર નવા બનેલા બે ઓરડાનું ઉદ્ઘાટન.
- ૩ મેથી ૮મે, દેહરાદૂન : કલ્યાણવનની નજીકના શ્રી/શ્રીમતી એમ.એલ. ખેતાનના વિશાળ કંપાઉન્ડમાં માનો ૭૦મો શુભ જન્મોત્સવ.
- ૬ જુલાઈ, દેહરાદૂન : જૂના ભક્ત શ્રી પરશુરામ ધામીને ઘેર મા. વારાણસીથી વૃદ્ધા ઠાકુરમા તથા ભક્ત મનમોહન ઘોષના અવસાનના સમાચાર આવતાં પહેલાં જ માએ બંનેને સુક્ષ્મમાં જોયા.
- ૧૬ જુલાઈ, દેહરાદૂન : માના “ખ્યાલ”થી અભાવનીય રૂપે મોટર-દુર્ઘટનામાંથી બધાં બચી ગયાં. માએ સ્તંભન-મુદ્રા બતાવી અને માના હાથમાં વાગવામાત્રથી અકસ્માત અટકી ગયો. ત્યારબાદ આશ્રમવાસીઓ દ્વારા અહોરાત્ર નામ-સંકીર્તન. માના હાથમાં વાગ્યું તે તરત સારું થઈ જાય તેવી ભાવના.
- ૫, ૬ સપ્ટેમ્બર, વૃંદાવન : છલિયા-મંદિરની સ્થાપના પ્રસંગે મૂર્તિઓની વિશાળ શોભાયાત્રા. મા, દીદીમા મહાત્માગણો ઉપસ્થિત.

(ક્રમશઃ)

* * *

પરબ્રહ્મ પરમાત્મા કૃપા કરી જ્ઞાન આપે છે. ઇશ્વરકૃપા એવી છે કે ભલે આપણે ભૂલીએ પણ તેઓ આપણને ભૂલતા નથી, છોડતા નથી કે દૂર થતા નથી. આપણે માનીએ છે કે તેઓ દૂર છે ને છોડી દે છે. ઇશ્વરનું અનાજ આપણું પોષણ કરે છે, એમનો વાયુ જ આપણો શ્વાસ બન્યો છે, એમનું તેજ આપણી અંદર ઉખા છે, ઇશ્વરના આકાશમાં જ આપણે સ્થિત છીએ. આપણી અંદરના અવકાશ, વાયુ, ગરમી, જળ અન્ન બનીને એ જ પરમાત્મા બેઠા છે. આનન્દમયી મા કહે છે, “સબમેં હી સબ હૈ, નહીં-નહીં, એક વહી હૈ.”

- પરિવ્રાજક

ત્યમેવ સર્વમ્

- છગનભાઈ ઠક્કર [ભુજ (કચ્છ)]

નવેમ્બર, ૧૯૮૫નો 'જનકલ્યાણ'નો અંક આવ્યો. મુખ ઉપર જ પરમ પૂજ્ય શ્રી શ્રી આનન્દમયી માનો ફોટો ! અને અંદર પણ પાને-પાને, આગળ-પાછળ સર્વત્ર મા, મા ને મા જ. ચિત્રો જોયાં, પરંતુ મારી ૭૨ વર્ષની ઉંમર થવા છતાં કદી પણ માનું નામ સુઢાં સાંભળ્યું ન હતું. તદ્દન અજ્ઞાન ! કદાચિત્ કચ્છ જિલ્લામાં પણ શ્રી મા વિષે ઘણા ઓછા લોકોને ખ્યાલ હશે.

અંક જોતાની સાથે જ વાંચવાનું શરૂ કરી દીધું. જેમ-જેમ આગળ વાંચતો ગયો, તેમ તેમ રોમાંચ થવા લાગ્યો. અધવચ્ચે અંક છોડવાનું સહેજ પણ મન ન થયું. મારી જમવાની થાળી પીરસાઈ, થાળી એમની એમ પડી રહી. સંપૂર્ણ અંક વાંચી લીધા પછી જ હું આસનેથી ઊભો થયો, ને જમવાનું ભાન થયું.

પરમ પૂજ્ય શ્રી શ્રીમાની લીલા તથા જીવન ચરિત્ર વાંચતાં વાંચતાં જ અભૂતપૂર્વ શ્રદ્ધા જાગી. વારંવાર અંક વાંચવાની ઇચ્છા થતી રહી. એમાંથી એક ફોટો કાઢીને પૂજામાં મક્યો. શ્રદ્ધા વધતી ગઈ. મા એ જ મારા ઇષ્ટ થઈ ગયાં.

એક માસ બાદ મુંબઈ જવાનું થયું. છોકરાંઓ મુંબઈ રહેતા હતાં. નાનો દીકરો, જે ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ છે, તે મુંબઈમાં થાણામાં રહે. મેં એને આ અંક વાંચવાનું કહ્યું. એને પણ વાંચતાની સાથે રોમાંચ થવા લાગ્યો. થોડા દિવસમાં જ એને એક મીટિંગમાં જવાનું થયું. સંજોગોવશાત્ એ જ મીટિંગમાં કિરીટભાઈ ભાયાણી નામની એક વ્યક્તિ મળી. કિરીટભાઈમાં ધાર્મિક ભાવના આગળ પડતી જોઈને અશ્વિને એમને 'જનકલ્યાણ' વિષે વાત કરીને એ અંક વાંચવાની ભલામણ કરી. અંક કાઢીને એમના હાથમાં મૂક્યો, ત્યારે કિરીટભાઈએ કહ્યું કે હું તમને બીજું વધારે સાહિત્ય આપીશ મા વિષે. આશ્ચર્યચકિત ! કિરીટભાઈ શ્રી શ્રીમાના ઘણા જૂના ભક્ત નીકળ્યા. એમણે મા વિષેનાં બીજાં પુસ્તકો અશ્વિનને વાંચવા આપ્યાં, તે ઉપરાંત ગુજરાતના ભીમપુરા આશ્રમની વાત કરી અને થોડાક દિવસમાં જ ત્યાં ઊજવવામાં આવનારી મહાશિવરાત્રિમાં ભાગ લેવા માટે ભાવભર્યું આમંત્રણ આપ્યું. અશ્વિને આવીને મને આ બધી વાત કરી, તેમ જ મને પણ સાથે આવવાનું કહ્યું. કોઈ પણ જાતનો વિચાર કર્યા વગર મેં તરત જ સંમતિ આપી. મુંબઈના વિખ્યાત તબીબ ડૉ. સોમાણી, તેમના ભાઈ બાબુભાઈ તથા બીજા ભક્તો સાથે અમે બે પણ ભીમપુરા આશ્રમે આવી પહોંચ્યા.

આશ્રમમાં પગ મૂકતાની સાથે જ જાણે મારા વિચારો પૂજ્ય શ્રી શ્રીમા-મય બની ગયા. મને આ એક અદ્ભુત ચમત્કાર લાગ્યો. પ્રાતઃસ્મરણીય પૂજ્ય સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી સાથે મારી સર્વપ્રથમ મુલાકાત થઈ. સ્વામીજીને પણ મારા ઉપર ભાવ થતો મેં અનુભવ્યો.

એ દિવસથી જ મેં મારું જીવન શ્રીમાનાં દિવ્ય ચરણોમાં સોંપી દીધું. હું માનો જ બની ગયો. ભીમપુરા આવતો થઈ ગયો. આમ કરતાં દીક્ષા લેવાની અંતઃપ્રેરણાં થઈ. પૂ. સ્વામીજીને વિનંતિ કરી અને મારી વિધિવત્ દીક્ષા થઈ ગઈ. હું માતૃ પરિવારનો સભ્ય થઈ ગયો, માના નાના-મોટા, દેશી-વિદેશી, ગરીબ-તવંગર, અભણ-વિદ્વાન્ અગણ્ય સંતાનોમાંનું એક સંતાન હું પણ થઈ ગયો. મને સતત એવો ભાસ થવા માંડ્યો કે ડગલે ને પગલે મારી સાથે અદૃશ્ય

શક્તિ રહીને મને દોરવણી આપી રહી છે. થોડા વખતમાં જ મારા કુટુંબની બીજી ચાર વ્યક્તિઓએ દીક્ષા લઈ લીધી.

આ સમય દરમિયાન મારાં ધર્મપત્ની માંદગીમાં પટકાયાં. બીમારી વધતી ગઈ. પથારીવશ થઈ ગયાં. એમની પથારી પાસે શ્રી શ્રીમાનો ફોટો મૂક્યો. એમનું બોલવાનું બંધ હતું, તેમ છતાં પાસે જઈને કોઈ “જય મા” કહે તો તરત જ “જય મા” કહેતાં, બીજું કંઈ નહીં. એમને જોઈને એવું લાગતું કે એમને દેહથી આત્મા જુદો છે તેનું જાણે જ્ઞાન થઈ ગયું હોય તેમ દેહની વેદના દુઃખદાયક લાગતી ન હતી. માની કૃપાથી જ આવી સ્થિતિમાં રહેવું શક્ય બને. આખરે અંતકાળના ચાર દિવસ પહેલાં અન્ન તથા જળ બંનેનો ત્યાગ કરી દીધો, છતાં ગંગાજળ ચમચીમાં ભરી તેમના મુખ પાસે લઈ જઈએ તો “જય મા”ના પ્રત્યુત્તરમાં “જય મા” કહીને તરત ગંગાજળ પી જતાં. કોઈ નામ બાળક પણ તેમની પાસે જઈને “જય મા” ઉચ્ચારે તો તેઓ તરત જ ચમચીમાંનું જળ પી જતાં, સાદું જળ નહીં, પણ ગંગાજળ. એમની સ્થિતિ અર્ધભેભાનાવસ્થાની હતી, પરંતુ માનું નામ ઉચ્ચારીએ કે તરત તે સમય પૂરતાં તેઓ ભાનમાં આવી જતાં. ઘરનાં બધાં જ કુટુંબીજનોએ મા-નામનું રટણ ચાલું રાખ્યું હતું. શ્રી શ્રીમા સતત અમારી વચ્ચે છે અને દર્દીના હૃદયમાં છે તેવો સબળ રૂપે ભાસ થતો રહ્યો.

“ૐ માં ત્વમેવ સર્વમ્” કે જે જનકલ્યાણમાંથી મળ્યું હતું, તેનું અખંડ રટણ બધાંએ શરૂ કરી દીધું જે અંતિમ સમયે બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં પણ ચાલું જ રહ્યું. તેની સાથે પરમ પૂજ્ય પ્રાતઃ સ્મરણીયા પરબ્રહ્મસ્વરૂપા શ્રી શ્રીમાના નામન જયઘોષ સાથે મારાં પત્નીએ છેલ્લો શ્વાસ લઈને જીવન સમાપ્ત કર્યું. નેત્રો દ્વારા પ્રાણો દેહ છોડ્યો અને માતૃચરણોમાં વિલીન થઈ ગયાં. આ મેં પ્રત્યક્ષ અનુભવેલો રોમાંચક પ્રસંગ મને શ્રીમાની અનન્ય શક્તિનો પરચો બતાવી ગયો. માના નામસ્મરણમાત્રથી એક ભક્તની દૈહિક વેદના નાશ પામી ગઈ હતી અને જાણે કે દેહ તથા આત્માને જીવંત જ અલગ કરીને ઉપસ્થિત રહેલાં અમને સર્વને એનો અનુભવ કરાવ્યો.

* * *

પૂજ્ય સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીએ ૧૯૮૬માં એટલે કે એ જ વર્ષે, એમનો ચાતુર્માસ કચ્છમાં નારાયણ સરોવર પાસે કોટેશ્વરમાં પસાર કરવાનો વિચાર મને જણાવ્યો. મેં બધી વ્યવસ્થા કરવાની જવાબદારી ઊપાડી. આજ્ઞા મળે જ હું જાતે જ નારાયણ સરોવર જઈને સર્વ વ્યવસ્થા કરી આવ્યો. નિયત તારીખે પૂ. સ્વામીજી શ્રી રમેશભાઈ પટેલ સાથે કચ્છની ધરતી પર પધાર્યા. ગાંધીધામ સ્ટેશને પુષ્પમાળાથી એમનું સ્વાગત કરી અમે નારાયણ સરોવર લાવ્યા ગયા. ભૂજમાં પણ વ્યવસ્થા માટે દમયંતી બહેન (દમુ માસી) તથા ચેતના બહેનનો ખૂબ સહકાર મળ્યો. તેઓ પાંચ અવારનવાર ત્યાં જઈ પૂ. સ્વામીજીના સાન્નિધ્યનો લાભ લેતાં. ચાતુર્માસની સમાપ્તિ પછી દમયંતીબહેનના આગ્રહે પૂ. સ્વામીજી બે દિવસ માટે ભૂજમાં રોકાયા. આ વખતે પૂ. સ્વામીજી દ્વારા શ્રી શ્રીમાની પ્રત્યક્ષ કૃપાનો એક પ્રસંગ લખું છું :

અમે સહુ પૂ. સ્વામીજી સાથે નારાયણ સરોવરથી ભૂજ આવ્યાં. ચેતનાબહેનને ઘેર પ્રસાદ લેવાનું નક્કી થયું. અમારે પણ પૂ. સ્વામીજી સાથે બપોરે સાડા બારે ચેતનાબહેનને ઘેર પહોંચવાનું હતું. મુંબઈના શ્રી કિરીટભાઈ પટેલ પૂ. સ્વામીજી સાથે હતા.

હું મારા પુત્ર હરીશ સાથે બપોરે બાર વાગે સ્કુટર પર નીકળ્યો. અમારે હાઈવે રોડ પસાર કરીને જવાનું હતું. એકાએક સામેથી પૂરપાટ ઝડપે એક ભયાનક ટ્રક ધસમસતી આવી રહેલી દેખાઈ. હરીશે રસ્તો કીસ કરવાનો સિગ્નલ આપ્યો હોવા છતાં ટ્રક ધીમી ન પડી. સમય એટલો થોડો હતો કે અમારાથી પાછા વળાય કે આગળ જવાય તેટલી ક્ષણો પણ ન રહી, અને બરોબર મધ્યમાં જ ટ્રક ધસી આવીને સ્કુટર સાથે અથડાઈ. ટ્રકનું બમ્પર લાગતાં વેંત સ્કુટર જોરદાર ધક્કાથી પડી ગયું. અમે બંન્ને એવી રીતે ફેંકાઈ ગયા કે ટ્રકના ટાયર પાસે જઈ પડ્યા. ક્ષણવારમાં ઝડપથી વિચાર આવી ગયો કે હવે ટાયર ફરી વળશે ને છુંદો થઈ જશે. આ બધું એટલું ઝડપથી બની ગયું કે તે વખતે તો આવો ક્રમબદ્ધ વિચાર કરવાનો સમય પણ નહોતો, છતાં આવો એક ભાવ આવી ગયો હતો.

પરંતુ માની કૃપાથી બન્યું એવું કે ટ્રક અથડાઈ કે તે જ સમયે મારા મોઢામાંથી કેવળ “મા-મા” શબ્દો નીકળી પડ્યા. તે સાથે જ માની મૂર્તિનાં દર્શન થયાં !

ટ્રકનું ટાયર તે જ ક્ષણે મારા અંગૂઠાને અડક્યું અને ટ્રક બે ઈંચ પાછી ખસીને ધબ્કરતી ઊભી રહી ગઈ. ટાયર જમીને સાથે ચોંટી ગયું ! ડ્રાઈવર-કલીનરને તો એમ જ થયું હતું કે આમના ભુક્કા ઊડી ગયા છે. તે બંન્ને એકદમ ગભરાઈ ગયા. આજુબાજુ લોકોનું ટોળું તરત જ એકઠું થઈ ગયું. લોકોના શ્વાસ અદ્ધર ચઢી ગયા, દોડીને અમારી પાસે આવ્યા, અમને ટ્રક નીચેથી બહાર કાઢ્યા. કોઈને અમારા બચવાની આશા નહોતી. પરંતુ જેને રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ?

મા અમારી સાથે જ હતાં, અમારી પૂરેપૂરી રક્ષા એ કરુણામયીએ કરી, અને અમારા બેમાંથી કોઈને એક ઉઝરડો પણ નહોતો પડ્યો. અમે ઊભા થયા અને જાણે કંઈ જ બન્યું નથી તેમ સ્કુટરને ઊભું કરીને, બેસીને ચાલ્યા ગયા.

એક બાજુ મૃત્યુ જોયું અને બીજી બાજુ શ્રી શ્રીમા. માનવામાં ન આવે તેવો આ બનાવ છે.

લોકો કહે છે કે ચમત્કારમાં અમે માનતા નથી ! એવા અજ્ઞાનીઓને કેમ સમજાવવું કે કબીરે કહ્યું છે તેમ-

“જાકો રાખે સાંઈયા, મારિ સકે ના કોઈ.”

જય મા.

*** * ***

માને આપણે કેવળ માની કૃપાથી જ સમજી શકીએ. મારો તો એવો વિશ્વાસ છે કે મા જગત્-જનની છે.

- સ્વામી કૃષ્ણાનંદ અવતધૂતજી

યોગવાશિષ્ઠ (મહારામાયણ)-કેટલાક અંશો.

હે રામ ! મોક્ષ આકાશમાં નથી, અને નથી પાતાળમાં, નથી ભૂમિલોકમાં. ચિત્તનું નિર્મળ થવું તે જ મોક્ષ છે તપ અને તીર્થ વડે સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે, મોક્ષ નહીં.

હે રામ ! મોક્ષ કોઈ દેશમાં (સ્થાનમાં) નથી કે ત્યાં જઈને મેળવો, નથી કોઈ કાળમાં કે અમુક કાળ આવે ત્યારે મુક્ત થશે. કેવળ અહંકારના ત્યાગથી મોક્ષ થાય છે.

શમ, સંતોષ, સાધુ-સંગ અને વિચાર-આ મોક્ષના ચાર દ્વારપાળો છે, જેમના સેવન વડે તેઓ મોક્ષરૂપ રાજમહેલનો દરવાજો ખોલી દે છે.

જ્યારે જીવ બધાં પ્રાણીઓમાં આત્માને અને આત્મામાં બધા પ્રાણીઓને જુએ છે, અને કોઈ પ્રકારનો ભેદ નથી માનતો, ત્યારે મુક્ત થાય છે.

“એ” સંસારની પરાકાષ્ઠા છે, “એ” બધી દૃષ્ટિઓની સર્વોત્તમ દૃષ્ટિ છે, “એ” બધી મહિમાઓની મહિમા છે અને બધા ગુરુઓનો ગુરુ છે.

જેમ હવા અને તેનું સ્પંદન બે ભિન્ન સત્તાઓ નથી, કેવળ નામમાત્રનો ભેદ છે, તેમ જ “આત્મા” અને “પ્રકૃતિ” બે ભિન્ન સત્તાઓ નથી.

સોનાથી પૃથક્ કડાનું અને જળથી પૃથક્ તરંગનું અસ્તિત્વ ન હોઈ શકે, તે જ રીતે જગત ઈશ્વરથી પૃથક્ હોઈ શકે.

ગ્રંથની વિશેષતા ગ્રંથમાંથી

આ શાસ્ત્ર (‘યોગવાશિષ્ઠ’) અજ્ઞાનરૂપી તિમિરનો નાશ કરવા માટે જ્ઞાનરૂપી શલાકા છે.

જાતજાતનાં દ્રષ્ટાંતો સહિત આત્મબોધનું કારણ જેવું આ શાસ્ત્ર છે તેવું બીજું કોઈ શાસ્ત્ર ત્રિલોકમાં નથી. આ જ્યારે વિચારશો ત્યારે પરમાનંદ પામશો.

જે સિદ્ધાંતો આ ગ્રંથમાં છે તે બીજા ગ્રંથોમાં પણ મળશે. જે આમાં નથી તે ક્યાંય નહીં મળે. વિદ્વાનો આ સર્વ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રોનો કોશ માને છે.

જે મનુષ્ય આનો વારંવાર વિચાર કરશે, તે જો મહામૂર્ખ હશે તો પણ શાંત પદને પામશે.

મોક્ષ-પ્રાપ્તિ માટે આ ગ્રંથનું શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન કરી લેવાથી તપ, ધ્યાન અને જય ઇત્યાદિ કોઈ સાધનની જરૂર નથી પડતી.

“યોગવાશિષ્ઠ વિષે”

ભારતીય અધ્યાત્મ ગ્રંથોમાં “યોગવાશિષ્ઠ”નું સ્થાન અદ્વૈત દર્શનમાં સર્વોપરી સમાન છે. અદ્વૈતમતને પરિપૂર્ણ કરનાર આવી અદ્ભૂત અને અદ્વિતીય ગ્રંથ રસની દૃષ્ટિએ બીજો કોઈ નથી. આમાં ભારતીય-તત્ત્વજ્ઞાન તથા દાર્શનિક માન્યતાઓનો સમસ્ત સાર નિહિત છે. ભારતીય ચિંતનનો આ પ્રતિનિધિ ગ્રંથ છે જેના અધ્યયન દ્વારા બધાં પ્રાંતિપૂર્ણ ધારણાઓ નિર્મૂળ થઈને સત્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. જ્ઞાનીઓના શિરોમણિ મહર્ષિ વશિષ્ઠને એમના

પિતા બ્રહ્માજીએ જ્ઞાન આપ્યું. તે જ જ્ઞાન વશિષ્ઠે પૂર્ણજ્ઞાની, પૂર્ણબ્રહ્મ રામચંદ્રજીને આપ્યું ! એ જ્ઞાનનો સંગ્રહ મહર્ષિ વાલ્મીકિએ લોકકલ્યાણ માટે આ ગ્રંથરૂપે કર્યો.

આ ગ્રંથ વાંચ્યા પછી અન્ય કોઈ ગ્રંથ વાંચવાની જરૂર બાકી નથી રહેતી, કારણ કે, “જે વાતો “યોગવાશિષ્ઠ”માં છે તે બીજા દાર્શનિક ગ્રંથોમાં પણ મળશે, પરંતુ જે વાતો આમાં નથી તે બીજે કોઈ ઠેકાણે નહીં મળે.” મહર્ષિ વશિષ્ઠે અનેક ઉપાખ્યાનોના માધ્યમથી જે જ્ઞાન ભગવાન રામને આપ્યું તે જ “યોગવાશિષ્ઠ”નામે પ્રખ્યાત ગ્રંથમાં સારભૂત ઉપદેશ છે. આમાં કેવળ તાત્ત્વિક વિવેચન જ નહીં, પણ મોક્ષ-સાધનાની વિધિનું એવી રીતે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે કે એનો ઉપયોગ પ્રત્યેક પાઠક ઘેર બેઠાં કરી શકે. વેદો, ઉપનિષદો, ભારતીય ષડ્દર્શન, ગીતા, અષ્ટાવક ગીતા, બ્રહ્મસૂત્ર, વાલ્મીકિ રામાયણ, મહાભારત, અઢાર પુરાણો-આ સર્વ ઉત્તમોત્તમ કોટિના ગ્રંથો છે, પરંતુ મનુષ્ય માટે બધા ગ્રંથો વાંચવા શક્ય ન હોવાથી, એકલું “યોગવાશિષ્ઠ” વાંચી શકે તો એમાં આ સર્વ ગ્રંથોનો સારભૂત ઉપદેશ છે. આમાં બધા આધ્યાત્મિક પક્ષોને સમાવી લેવામાં આવ્યા છે, જેમાં પરબ્રહ્મ, બ્રહ્મા, જગત, જીવ, મન, બુદ્ધિ, અહંકાર, શરીર, મૃત્યુ, પુનર્જન્મ વગેરેનું તાત્ત્વિક વિવેચન છે, તેમ જ બંધન, મોક્ષ, જીવન્મુક્તિ, કર્મ-બંધન, કર્તવ્ય, જ્ઞાની-અજ્ઞાની-જ્ઞાનબંધુનાં લક્ષણો, “હું”નું સ્વરૂપ, દુઃખોનું કારણ, દુઃખ નિવૃત્તિના ઉપાયો, યોગની સિદ્ધિઓ, પ્રાણોની ગતિ, મનોનિગ્રહ, કુંડલિની-શક્તિ ઇત્યાદિનો સમાવેશ કરીને સાધક તથા મુમુક્ષુ માટે જ્ઞાન-પ્રાપ્તિનો માર્ગ ખોલી દેવાયો છે. આ ગ્રંથના શ્રવણમાત્રથી, જો પાત્રતા હોય તો, મુમુક્ષુ વ્યક્તિ આત્મજ્ઞાન લાખી શકે છે. ઋષિ ભરદ્વાજ, અરિષ્ટનેમિ, શુકદેવજી વગેરેનાં ઉદાહરણોથી આત્મબોધમાં સહાય મળે તેમ છે. ભારતની સમસ્ત આધ્યાત્મિક માન્યતાઓનો જાણે કે એમાં રસ કાઢી દીધો છે. ગ્રંથકાર સ્વયં કહે છે :

- જે માર્ગથી જે મનુષ્યની ઉન્નતિ થાય છે, એ માર્ગ ચાલ્યા વિના એની ગતિ નથી શોભા આપતી કે નથી સુખ આપતી, નથી એના હિતમાં કે નથી શુભ ફળ આપનારી.
- જેવી રીતે ઘણા બધા મુસાફરો જુદા-જુદા દેશોમાંથી આવતા માર્ગો દ્વારા એક જ નગર પ્રત્યે જાય છે, તેજ રીતે સર્વ દર્શનો (તત્ત્વજ્ઞાન) એક જ વિચિત્ર પરમાર્થને જુદા-જુદા દેશ-કાળમાં જણાવેલા માર્ગો દ્વારા પ્રાપ્ત કરે છે.
- યુક્તિયુક્ત વાત તો બાળકની પણ માની લેવી જોઈએ, પરંતુ યુક્તિમાંથી અ્યુત થયેલીને તૃણની જેમ ત્યાગવી જોઈએ, છોને બ્રહ્માએ જ કેમ ન કહી હોય.
- સંસારમાં કંઈ પણ સ્થિર નથી. સઘળું અનિત્ય છે.
- વિષયોની ભાવના જ બધાને સંસાર સાથે બાંધે છે.
- અહીં પ્રાણી મરવાને માટે જ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્પન્ન થવા માટે જ મરે છે.
- બધા ભોગો વિનાશશીલ છે અને દુઃખદાયી છે.
- સુખ ને દુઃખ દેહને નથી, ને આત્માને નથી. અજ્ઞાનને લીધે જ સુખ-દુઃખ અનુભવાય છે, અજ્ઞાનનો નાશ થયા પછી એનો અનુભવ કોઈને નથી થતો.
- જેણે થોડાક સમય માટે પણ આત્મામાં સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી લીધી, એનું મન ભોગોમાં નથી લાગી શકતું.
- મનુષ્યે એટલો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ કે જેથી પૂર્વનાં કર્મો શાંત થઈ જાય.

- સૌ પહેલાં શાસ્ત્ર-શ્રવણ, સજ્જનોનો સત્સંગ અને પરમ વૈરાગ્ય વડે મન પવિત્ર કરો.
- શમ, સંતોષ, સાધુ-સંગ અને વિચાર આ મોક્ષના ચાર દ્વારપાળો છે કે જે મોક્ષરૂપી રાજમહેલનો દરવાજો ખોલી દે છે.
- જેમ પોતે અનુભવ્યા વગર ખાંડ શું છે તે જાણી નથી શકાતું, તે જ રીતે સ્વાનુભૂતિ વિના આત્માનું સ્વરૂપ જાણી નથી શકાતું.
- બંધન અને મોક્ષ એ બંને અજ્ઞાનીઓની મિથ્યા કલ્પનાઓ છે. બંધન-મોક્ષ બંને અજ્ઞાન અને ભૂલનાં કારણો છે. બધી ઈચ્છાઓથી જુદું થઈને ચિત્તનું ક્ષીણ થવું, એને આત્મદર્શી તત્ત્વજ્ઞાનીઓ 'મોક્ષ' કહે છે.
- જ્ઞાનીઓ ઈન્દ્રિયોથી પ્રાપ્ત થયેલા વિષયોનો તિરસ્કાર નથી કરતા, અને અપ્રાપ્ત વિષયોને મેળવવાનો પ્રયત્ન નથી કરતાં.
- ચિત્તની શાંતિ અને સમતા તો યોગ વડે પ્રાપ્ત થાય છે, ન કે કર્મેન્દ્રિયોને સ્થગિત કરી દેવાથી.
- કોઈ પણ કર્મ ફળ લાવ્યા વિના નથી રહેતું.
- કર્મનું પ્રથમ સ્વરૂપ માનસિક છે. મનનું સ્પંદન અને કર્મ એક જ છે.
- અજ્ઞાનનીને પોતાનાં બધાં કર્મોનું ફળ એટલા માટે ભોગવવું પડે છે કે એનાં કર્મોનો સાર વાસના છે. વાસના ક્ષીણ થઈ ગયા પછી જ્ઞાનીને પોતાની કોઈ પણ ક્રિયાનું ફળ નથી ભોગવવું પડતું.
- વાસના-રહિત ક્રિયા ફળ નથી લાવતી.
- સમ, શુદ્ધ અને વિકાર-રહિત બુદ્ધિ વડે જે કાંઈ પણ કરવામાં આવે છે તે કદી પણ દોષ નથી લાવતું.
- જે મનુષ્ય, એ જાણીને પણ કે સંસારમાં જેટલા ભોગ્ય પદાર્થો છે, તે બધાં અંતે દુઃખદાયી નીવડે છે, પદાર્થ પાછળ દોડે છે એ મનુષ્ય નથી, પશુ છે.
- જેનું ચિત્ત અચિત્ત થઈ જાય, અને કર્મ-ફળની પણ ચિંતા ન રહે, તે જ્ઞાની છે.
- પ્રાણ અને અપાન વચ્ચેની અવસ્થા, જેમાં બંન્નેની ગતિનો અનુભવ નથી થતો, આત્માની નિજી અવસ્થા છે એમાં સ્થિત થવું એ જ યોગીનું ધ્યેય છે.
- ચિત્તનું એક વિષયમાંથી બીજા વિષય પ્રત્યે પ્રવૃત્ત થવાની મધ્યની જે માનસિક ક્રિયારહિત સ્થિતિ છે એ 'આત્મસ્વરૂપ'ની સ્થિતિ છે.
- અહંભાવ શાંત થઈ ગયા પછી, ભેદનો અનુભવ ન રહેવાથી, અને સ્પંદનહીન થઈ ગયા પછી જે અજ્ઞાન (ચેતના) અનુભવ થાય છે તે આત્મસ્વરૂપનો અનુભવ છે.
- જેવી રીતે ઝાડ પરથી નીચે પડેલું ફળ પ્રયત્ન કરવા છતાં એના પર પાછું નથી લગાડી શકાતું, તે જ રીતે એ વાર હૃદયની ગાંઠ ખુલી ગયા પછી ફરીથી ગુણોના બંધનમાં મન નથી પડી શકતું.

શ્રી શ્રીમાની અમરવાણી

પ્રશ્નકર્તા : આત્યંતિક નાશની વાત ચાલે છે.

મા : શું નાશ (એ) લય છે ? ના-સ, અર્થાત્ એ નહીં, જ્યાં સ્વ નથી એને જ તો નાશ કહે છે. જ્યાં નાશ થઈ જાય છે. મનોનાશને શું લય કહો છો ?

પ્રશ્ન : અમે કેવી રીતે એ સમજીએ ?

મા :લાઈન તો ગુરુ જણાવે છે. કેવી રીતે ધારણ કરવું જોઈએ એની લાઈન ગુરુ જણાવે છે. ગુરુ જ સાધના આપે છે, કરતાં કરતાં ફળની પ્રાપ્તિ આપોઆપ સામે આવે છે. “અધર” (અગ્રાહ્ય)ને “ધરવા” (પકડવા)ની શક્તિ ગુરુકૃપાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં શું કરીએ એવો પ્રશ્ન થાય છે, એમ કહો છો, ત્યાં તો પછી પરિપુષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ નથી. એટલે જ જ્યાં સુધી પ્રકાશ ન થાય, નિરંતર કર્યે જાઓ. વ્યવધાન ન પડવું જોઈએ. વ્યવધાન પડવાથી ગાંઠ પડી જાય છે. જેમ કે, કહો છો, તૈલધારવત્.

તમારો એવો પ્રયત્ન રહેવો જોઈએ કે નિરંતર અખંડ ધારાથી કર્યે જવું. આહાર-નિદ્રા તમારા હાથમાં નથી, છો ન રહે. તમારું લક્ષ્ય રહેવું જોઈએ. અખંડ બાજુ. જુઓ, આહાર, નિદ્રા પ્રત્યેકને જ, જે સમયનું જે છે, અખંડ રૂપે તેમ ઇચ્છો છોને, બરાબર એ જ રીતે અહીંયા પણ અખંડ ભાવે જ પ્રયત્ન રહેવો જોઈએ. એ વખતે મનની ગતિ સાથે એ અખંડનો સ્પર્શ થઈ જશે, જો એ ક્ષણને એક વાર મેળવી લો. ક્ષણની અંદર બધી ક્ષણો પડેલી છે. એ ક્ષણનો સ્પર્શ થયા પછી તમે બધી ક્ષણોને મેળવી લેશો. જેવ રીતે ધારી લો ને સંધિક્ષણ-પ્રાતઃકાળ મધ્યાહ્ન અને સંધ્યા. જવા-આવવાની જે સંધિમાં જે શક્તિ છે એનો પ્રકાશ થઈ જાય છે. આ જ કે જેને તમે લોકો ‘ઇલેક્ટ્રીક લાઈટ’ ઇત્યાદિ કહો છો, અર્થાત્ યુક્ત સ્થિતિની ક્ષણ, બીજું શું છે ? જે સ્થાયિત્વ છે તે જ સત્તાનો પ્રકાશ થાય છે. બધી જ ક્ષણોમાં એ છે જ તો, પણ તમે એ મેળવતાં નથી, એ જ મેળવવું જોઈએ. જો તમે એ સંધિક્ષણને મેળવી લો. પરંતુ એ ક્ષણ ક્યારે કોને માટે પ્રકાશમાં આવશે, કહી નથી શકાતું. લાગ્યા રહેવું જોઈએ. કોની કઈ ક્ષણ છે, જે ‘લાઈન’ જે ગ્રહણ કરે તે જ અનુસાર બીજું શું ? જે વ્યક્તિ જે ક્ષણમાં જન્મી હોય, એનું આખું જીવન એ જ રૂપે નિયંત્રિત રહે છે ને! તે જ રીતે તમારે માટે એ ક્ષણ જોઈએ, જેથી તમે આ ધારામાં પડી શકો. આ ધારાનો અર્થ છે સ્વભાવની ધારા, મહાગતિ અર્થાત્ મહાયાત્રા. એને પામ્યા વગર પૂર્ણતા ન આવી શકે. તેથી ગુરુ પૂર્ણ જન્મ-લાભ માટે કોઈ કોઈને સમય જણાવી દે છે, જેમ કે પ્રાતઃ, સંધ્યા, બપોર અથવા અર્ધરાત્રિ. ચાર જ તો સમય કહેવાય છે. ગુરુના નિર્દેશ અનુસાર જેનું જેનું જે કર્તવ્ય હોય, એનું એણે પાલન કરવું જોઈએ. ગુરુનો ઉપદેશ જેને માટે જેવો હોય. બધાંનો એક માર્ગ તો નથી. સંજોગોવશ કોને કઈ દિશામાંથી કેવી રીતે પૂર્ણ કરીને આવવું પડશે એ સામાન્ય મનુષ્યને તો જ્ઞાત નથી. તેથી ગુરુનો આદેશ જ પાલનીય છે.

જો તમારા ભાવમાં અને કર્મમાં એ ક્ષણનો બરાબર યોગ થઈ જાય તો એનો પ્રકાશ થયા વિના નહીં રહે. એટલા માટે ગુરુની પદ્ધતિ પકડી રાખવાની ચેષ્ટા કરવી જોઈએ. ત્યારપછી દેખાશે કે થઈ રહ્યું છે. ચોવીસ કલાકમાં કોઈ એક સમય નિશ્ચિત કરીને એમને અર્પણ કરવો જોઈએ. નિશ્ચય કરવો જોઈએ કે જો ફાવશે તો અમુક આસનમાં બેસીશ અને અમુક જપ કરીશ. ક્રમશઃ સમય અથવા સંખ્યા વધારો. દરરોજ વધારવાની જરૂર નથી. નિયમ કરી લો કે અમુક તિથિ કે વારે વધારીશ, અર્થાત્ આટલા વધારે કરીશ. આમ કરીને પોતાની જાતને ત્યાં બાંધી રાખવાની ચેષ્ટા કરવી જોઈએ. ગમે ત્યાં રહો ત્યાં જ એમનો આશ્રય લઈને લક્ષ્ય પકડીને પડ્યા રહેવું જોઈએ. આ ચેષ્ટાના

ફળસ્વરૂપે આ જે ધારા છે એમાં જો તમને ગંભીરતા પ્રાપ્ત થાય, ઘણો સમય પસાર કરીને એનો પ્રારંભ થઈ જાય તમને પરિવર્તિત કરી દઈ રહી છે. તો તમને દેખાશે કે એ તમારી ભોગની વૃદ્ધિની દિશાને ઘટાવી રહી છે, સંચિતને લઈને જ કામ કર્યું જાય છે. એવી પણ કદાચ તમારા મનમાં પ્રતીતિ થઈ શકે કે ચાહે જે ક્ષણમાં શરીર જતું રહેશે, મૃત્યુ ચાહે જે ક્ષણમાં આવી જશે.

જગતમાં જેમ નિત્ય નૂતન સૃષ્ટિ થાય છે, મન એને નિત્ય નૂતન રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે. તો આ રીતે ચાલવાને પરિણામે તમને ખબર પડી શકશે કે બાહ્ય વાતો ઓછી થતી જાય છે અને તમે અંતર્મુખ થતા જાઓ છો. જેટલો આ પ્રયત્ન વધતો જશે, તેટલી જ તમારી આ દિશા ખુલતી જશે. આ રીતે જેટલું વધારશો તેટલા જ દુભોગો ઓછા થશે. પછી વધશે નહીં. કર્મથી કર્મક્ષય થાય છે, એમ પણ કહેવાય છે. હા, ભાગ્યાનુસાર થોડાક સમયમાં પણ થાય છે જુઓ, શરીરને જો ખાવાનું ન આપવામાં આવે, તો એનું ખાદ્યગ્રહણ બંધ નથી થતું. કહે છે કે શરીર તે વખતે પોતાના માંસ ખાવાનું શરૂ કરી દે છે. એટલા માટે બહારના ભાવમાં જેમ પુષ્ટ રહો છો, તેમ જ આ ભાવ લઈને જો આધ્યાત્મિક ભાવ ગ્રહણ કરો તો ત્યારે જ તમારી આ દિશા પુષ્ટ થશે. ત્યાર પછી ક્યારે કંઈ ક્ષણે અગ્નિ પ્રજ્વલિત થઈ જશે એ કોણ જાણે. એટલા માટે એ જ વાત છે, એ જ ભાવ લઈને રહેવાની ચેષ્ટા (કરવી.). એના ફળસ્વરૂપે તમારા ધ્યાનની પુષ્ટિ થશે-સદા એ જ. કારણ કે મન તો એને જ ઇચ્છે છે જે આપવાથી એ પુષ્ટ થશે. એકમાત્ર પરમ વસ્તુ સિવાય બીજા કશાથી મન પુષ્ટ નથી થતું. ત્યારે તમે એ ધારામાં પડી જશો.

તમે જોશો કે જેટલો તમારી ભીતરી ગતિમાં રસનો સંચય થઈ રહ્યો છે, એટલી જ બહારની ગતિમાં પછી રુચિ નથી થતી. એ વખતે મન એટલું પરિપુષ્ટ થઈ જશે કે એમાં કોણ જાણે ક્યારે એ અભિન્નત્વ પ્રગટ થઈ જશે. લયન વાત જે તમે કહો છો, લક્ષ્ય-અર્થમાં જો “તત્” કહો છો તો લયની વાત જે કહો છો તે બરાબર છે. જડ સમાધિ-જોઈએ, મનનો જેનાથી લય ન થાય. મન શું છે, કોણ છે, એ જાણવું જોઈએ.

મન લીન થઈને તદાકાર-એવું જ કહે છે કે ? એક તો એવું છે કે સ્થાન નથી મળતું અર્થાત્ માર્ગ નથી મળતો તેથી મન લીન થઈ ગયું છે અને બીજી તરફ જે “તત્” છે એ સ્વયંપ્રકાશ છે, એટલે મનના પૃથક અસ્તિત્વનો પ્રશ્ન જ નથી ઊભો થતો. એ જ સ્વયંપ્રકાશ, એ વખતે મનનો લય થયો કે નહીં, એવો પ્રશ્ન ઊભો થવાનો અવસર ક્યાં ? તમે જે દૃષ્ટિકોણથી જિજ્ઞાસ કરી (તદનુસાર આ કહ્યું). એકાંશને લઈને જે ધ્યાન આરંભ કરવાની વાત કહી છે એકાંશની અંદર જ તો સર્વાંગ રહે છે, એનો પ્રકાશ કરવા માટે જ તો ગુરુશક્તિયુક્ત આદેશનું પાલન (કરવું પડે છે) આ બધી એક દિશાની વાત કરી. સાધારણ કેવળ એક આભાસમાત્ર કહ્યો છે.

અને જુઓ, કોઈક વાર દેખાય છે કે ધ્યાનમાં બેઠા પછી હોશ નથી રહેતો. કોઈ કોઈને એક નશા જેવો આનંદ જણાય છે, જેનાથી વિવશ થઈ જાય છે. લાંબો ગાળો એ આનંદમાં પસાર થઈ જાય છે. ઊઠીને કહે છે-શો અપ્રાપ્ત આનંદ હતો, હું આનંદમાં હતો. પરંતુ આ તો જ્ઞાન નથી. તેથી જ ધ્યાનનું પણ એક સ્થાન છે, જેમાં આનંદની પ્રતીતિ થાય છે, જાણે કે આનંદમાં ડુબેલો હતો. કોણ હતું ? મન જ ને. પરંતુ એ કોઈ વાર સ્થળવિશેષમાં વિઘ્ન નથી છે. વારંવાર એ જગાએ જઈને પણ જો પાછું ફરી ફરીને ઊભું રહે તો મૂળનો સ્વાદ નહીં મેળવે. વાસ્તવિક ધ્યાન ત્યારે થશે કે જ્યારે સાંસારિક રસનું જ્ઞાન નહીં રહે. જે સમયે વાસ્તવિક બ્રહ્મભાવ કે આત્મ-સાક્ષત્કારની દિશા પ્રાપ્ત થશે, ત્યાં ક્યાં હતો અથવા આટલી વાર સુધી તો કંઈ પણ ન જાણી શક્યો. અજાણે જ તો ? એ પણ નહીં રહે. મુખે એ જે વખતે કહી શકાય કે શો આનંદ હતો, આ રસાસ્વાદ છે-આ વિઘ્ન છે. સચેતન રહેવું જોઈએ, જાગ્રત રહેવું

જોઈએ. જડ કે યોગનિદ્રા હોય તો નહીં ચાલે.

ધ્યાન બાદ સાંસારિક આનંદ ફીક્કો ફીક્કો લાગશે, અલૂણો બીજું શું ? વૈરાગ્ય શેને કહે છે ? સાંસારિક પ્રત્યેક વસ્તુમાં જાણે, વૈરાગ્યની આગ સળગાવી દીધી હોય, જાણે 'શોક' (ધક્કી) લાગતો હોય. એ વખતે અંતર-બહાર જાગરિત થઈ જાય છે. પરંતુ વૈરાગ્યથી સાંસારિક પદાર્થોમાં વૈરાગ્ય કે ઉપેક્ષા નહીં થાય, -ગ્રહણ નહીં થાય. કેમ કે શરીર લેતું નથી. વિરક્તિ કે ક્રોધ નહીં આવે. જ્યારે વૈરાગ્ય ભડભડ કરતો સળગી ઊઠશે, ત્યારે ક્રમશઃ શું થશે ? આ (જગત) શું છે ? એ પ્રશ્ન વિચારમાં આવશે. જગતનો મિથ્યાત્વબોધ પ્રત્યક્ષ પ્રજ્વલિત થઈ ઊઠશે. જગતની પ્રત્યેક વસ્તુ જાણે કે આગ જેવી પ્રતીત થશે, અડકાય નહીં. કોઈ વખતે આવી અવસ્થા પણ જાગે છે.

અત્યારે જે ભોગો ભોગવો છો, તે અનિત્ય પ્રતીત નથી થતાં, એમાં સુખની પ્રતીતિ થાય છે. જેટલો વૈરાગ્ય વધશે તેટલો જ ભોગનો રસ મરી જશે, મૃત્યુનું મૃત્યુ જ થઈ જશે, કાળની વસ્તુ છે ને ? સમ્રાતિ કાળની અતીત બાજુ જે જઈ રહ્યા છો, તે જ તમારા સાંસારિક સુખબોધને સળગાવી રહ્યું છે. એને પરિણામે જગત શું છે, એવો પ્રશ્ન ઊઠશે. જ્યાં સુધી સુખબોધ રહેશે ત્યાં સુધી તો એ પ્રગટ થશે નહીં. કાલાતીત બાજુ જાઓ છો તેથી કાળની વસ્તુ પોતાને સોંપી દેશે.

જો નીચે ઊતરીને જેવું-તેવું (વિપરીત આચરણ) કરી શકો છો તો સમજવું કે તમારામાં પરિવર્તન નથી થયું. જ્યારે થશે અને વૈરાગ્ય પેદા થશે ત્યારે ત્યાં હાહાકાર લાગશે, ક્ષુધા જગાડી દેશે. પછી તમે જોશો કે સાંસારિક કોઈ વસ્તુથી પણ તમારી ભૂખ નિવૃત્ત નથી થતી, તમારી તૃપ્તિ નથી થત.

શું કહું, બાબા, (આ) શરીર પાસે આવીને (લોકો) કહે છે-મારી છોકરીઓ ને છોકરાઓ આવા પ્રકારના છે, આંખો સામે મોટરમાં બેસીને જતાં રહ્યાં, પણ બાપ-માનું કેવું રડવાનું છે, એક વાર આંખ ઊંચી કરીને જોયું પણ નહીં. આમનું રોવું તે વખતે એમને સ્પર્શ્યુ પણ નહીં. જુઓ બાબા, આ માર્ગમાં પણ બરોબર એ જ રીતે વિષયભોગો સ્પર્શતા નથી, એવું સ્થાન છે. જેમને જેમને પોતાના માન્યા હતા, તેઓ તો કેવળ રક્ત કે માંસના પિંડો છે, એમનાથી શું કરું ? આવી પ્રતીતિ થાય છે. જેવી રીતે કોઈ જાણી-સાંભળીને અગ્નિમાં હાથ ન નાખી શકે, સાપની ગરદન પર પગ ન મૂકી શકે, બરોબર એ જ રીતે અહીંયા કેવળ જોઈને જતા રહેશે. ત્યારે તમારી એ બાજુ ગતિ થશે. તદ્દુપરાંત જ્યારે વૈરાગ્ય પર પણ વૈરાગ્ય થશે ત્યારે વૈરાગ્ય-અવૈરાગ્યનો પ્રશ્ન જ નહીં રહે, જે છે તે જ. જુઓ, એવું પણ કહે છે જ તો કે કોઈને કરતાં કરતાં જ્ઞાન થાય છે. કરતાં કરતાં શું જ્ઞાન થાય છે ? જ્ઞાન શું ક્રિયાને અધીન છે ? આવરણનો નાશ થાય છે. આવરણનો નાશ થયા પછી જે પ્રકાશ છે એનો પ્રકાશ થાય છે. કર્મનું જે ફળ છે, જે બાજુની ક્રિયા કરે છે એ દિશાનો પ્રકાશ થાય છે. નિરાવરણ પ્રકાશ તો છે સ્વયમ્ જે નિત્ય છે. કોની કઈ ધારા છે તે ગુરુ જાણે છે.

પ્રશ્ન : કોઈ વાર લાગે છે વિષયમાત્ર અને કોઈ વાર જ્ઞાનમાત્ર છે. એક જ વસ્તુની બે સમયોમાં બે પ્રકારની પ્રતીતિ કેવી રીતે થાય ?

મા : કારણ કે તમે સમયને અધીન થઈને કહો છો. સ્વ-મય તો વળી થયા નથી, ત્યાં જ મીમાંસા છે. પરમાર્થ દિશા મનમાં રહે તે સારું છે. કારણ કે વ્યર્થ તો કંઈ પણ નથી જતું. જેને ગ્રહણ કરો તે કોઈને કોઈ સમયે કામ આપશે. ખરી વાત (એ) છે, જેમ કે જળતત્ત્વ, વાયુતત્ત્વ, આકાશતત્ત્વ ઇત્યાદિ-આ બધું શું છે ? પરિણામે સૃષ્ટિ (એ) શું છે ? ત્યારે ક્રમે ક્રમે હવે અકેક તત્ત્વનો પ્રકાશ જ્ઞાનમાં પ્રાસ્ફુટિત થશે, ફૂલના ખીલવાની જેમ, બીજું શું ? ઝાડમાં ફૂલ-

ફળ છે, એટલે જ તો પ્રગટ થાય છે. એટલા માટે જે તત્ત્વનો પ્રકાશ થયા પછી બધાં તત્ત્વોની મીમાંસા થાય છે. વિષય જે કહેવાય છે, વિષય એટલે જેમાં વિષ છે, જે હાનિ પહોંચાડે છે, મૃત્યુ તરફ ખેંચી જાય છે. નિર્વિષ અમૃત છે, જ્યાં વિષની ગંધ નથી, એનો પ્રકાશ.

પ્રશ્ન : એ વૈરાગ્યનો દાહ તો થોડોક રહી ગયો ?

મા : દાહ શેનાથી થાય છે? કોઈ વા હોય તો જ ને. ત્યારે જ તો પ્રદાહ થાય છે. એ ઘા શેનો છે ? ઘા હોય તો જ દાહ થાય આવું ભાન (હોવું જોઈએ). ઘા ત્યાં સુધી રહેશે જ્યાં સુધી પ્રકાશ નહીં થાય. જે સ્થિતિમાં જવાણ રહેવાથી સારું થાય એ સ્થિતિ તો સારી, વિકારગ્રસ્ત થવાથી જવાળાનો અનુભવ નથી થતો, જુઓ છોને સુખ, એ ને તાપમાં ડૂબેલા છો, આવું તો જોઈતું નથી. આ પ્રમાણે, આ જ તો સંસાર છે, જ્યાં નિત્ય સંશયરૂપે છે. કહો તો જવાળા કેમ થાય છે?

પ્રશ્ન : ભગવાન પણ ખેંચે છે, વિષયો પણ ખેંચે છે, એની જવાળા છે.

મા : હું છોડી નથી શકતો, છોડવાની ઈચ્છા છે, આ જે વાત છે. આ ઈચ્છા જાગે તો, ઈચ્છા જાગવાથી કોઈ સમયે છોડાવી શકશો. મળે તો પણ જવાળા, અને ન મળે તો પણ જવાળા. આ જે મળ્યા પછી જવાળા છે, એ જોઈએ વિષય ન મળે તો વિષયપ્રાપ્તિની ઈચ્છાની જે જવાળા છે એ મૃત્યુની દિશા છે, દુઃખની દિશા છે.

પ્રશ્ન : મેળવવાની જવાળાની તો નિવૃત્તિ નથી થતી, જેટલું મળે છે એટલી જ ઈચ્છા થાય છે. (વિષયભોગ પરિણામે જવાળા.)

મા : અહીંયાં વિષયનો અભાવ તો મૂર્તિમાન છે, અભાવની જવાળા તો રહેશે જ. તેથી જ કહેવાય છે (અભાવની ગતિ ને સ્વભાવની ગતિ. અભાવની ગતિનો સ્વભાવ રહ્યો કમી પૂરી કરવા પ્રત્યે. સદા અભાવને જાણે રાખવો એ જ એનો સ્વભાવ છે. સ્વભાવની ગતિ રહી સ્વભાવમાં સ્થિત કરવાની, સ્વભાવના કર્મની પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ કરાવવાની. એટલે જો સ્વભાવની ગતિ દ્વારા પૂર્ણ કરવાની ચેષ્ટા કરો તો સ્વભાવની ગતિ સ્વભાવમાં સ્થિત થવા જશે.)

પ્રશ્ન : અને ન મેળવવાની જવાળા ?..... (ભગવાનની અપ્રાપ્તિની જવાળા). વિષયભોગ નથી જોઈતો, આવી જાય છે. ભોગ કર્યે જવું જ પડે છે.

મા : અરે, અપ્રાપ્તિની જવાળા તો સારી. જે ખાધું છે એનો ઓડકાર તો આવશે જ. ઈચ્છા કરીને ઘરેણાં ખાધું છે, એનો ભાર વહન તો કરવો જ પડશે. પરંતુ ખાસ વાત એ છે કે એ ભાર ખસી જશે, કારણ કે ખસવાની જ તો છે ને.

પ્રશ્ન : જ્ઞાનીને ક્ષણિક અજ્ઞાન થાય કે નહીં ?

મા : જ્ઞાની કહેશે અને ક્ષણિક અજ્ઞાન કહેશે, એવી વાત તો ન હોય, બાબા. કોઈ એક સ્થિતિમાં જ્ઞાની સ્થિતિ છે એમાં આ વાત લાવી શકો છો. ખરી રીતે જ્ઞાન જ્યાં છે ત્યાં આ વાત નથી. તમે એને કોઈ પણ રૂપમાં ન જુઓ, એ જે છે તે જ છે. જ્ઞાન જેને કહેશે એમાં અજ્ઞાનનો પ્રશ્ન ક્યાં ? જે જગાએ અજ્ઞાનની વાત છે ત્યાં જ્ઞાન-અજ્ઞાનના જેવું દેખાય છે. એટલે અહીંયાં ઊતરવાની ને ચઢવાની વાત ઉપાડો છો. મુક્ત થયા પછી જેમ કે રહેવાનો પ્રશ્ન નથી થતો, તે જ રીતે ઊતરવાનો-ચઢવાનો પ્રશ્ન પણ નથી રહેતો. ચઢવા-ઊતરવાની પણ સ્થિતિ ખરેખર છે.

માર્કડેય પુરાણમાંથી કેટલાક અંશો

યોગસિદ્ધિ

દત્તાત્રેયજીએ રાજાને કહ્યું : હે રાજન્ ! યોગી જ્યારે આત્માનાં દર્શન કરે છે ત્યારે એ અનેક પ્રકારનાં વિઘ્નો અનુભવે છે, જેવાં કે ઘણી બધી કામ્ય ક્રિયાઓ તેમ જ માનવોચિત ભોગ્ય પદાર્થોની ઈચ્છા. ઉદાહરણાર્થ સ્ત્રી, દાન, ફળ, વિદ્યા, માયા, ધન, સ્વર્ગ, દેવત્વ, અમરત્વ, રસાયણ, વાયુમાં કૂદવું, પક્ષ, જળ, અગ્નિમાં પ્રવેશ, સમસ્ય શ્રાદ્ધ અને દાન-સંમૂહનું ફળ અને નિયમ, ઉપવાસ, પૂર્તાદિ, દેવપૂજન વગેરે તે તે કર્મો સાથે યુક્ત થવાની ઈચ્છા હોય ત્યારે યોગીએ તે દશામાંથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મનને બ્રહ્મ સાથે એકાકાર કરીને પણ ઉપરોક્ત વિઘ્નોથી દૂર રહી શકાય છે. એ વિઘ્નોમાંથી છુટકારા મળ્યા પછી પણ સાત્ત્વિક, રાજસિક અને તામસિક ભેદથી પ્રાતિભ, શ્રાવણ, દૈવ, ભ્રમ તથા આવર્ત ઇત્યાદિ ઉપસર્ગ ઉત્પન્ન થાય છે, જેમાંના આ પાંચ ભયંકર ઉપસર્ગો છે.

જેના દ્વારા વેદાર્થ, કાવ્ય, શાસ્ત્રાર્થ, વિદ્યાઓ અને શિલ્પશાસ્ત્ર યોગીના ચિત્તમાં પ્રતિભાસિત થાય છે તે પ્રાતિભ કહેવાય છે. જેના દ્વારા સંપૂર્ણ શબ્દોના અર્થનું જ્ઞાન થઈ શકે તથા હજારો યોજનના અંતરથી પણ શબ્દ સંભળાવવા મંડે તે શ્રાવણી કહેવાય છે. જેના દ્વારા યોગી દેવતુલ્ય થઈને આઠે દિશાઓને ગાંડાની જેમ જુએ છે તે દૈવ ઉપસર્ગ કહેવાય છે. જેનાથી યોગીનું આચરણ ભ્રષ્ટ અને મન દુષિત થવાથી નિરાલંબ થઈને ચિત્તનો નાશ કરી દે છે તે આવર્ત ઉપસર્ગ કહેવાય છે. એ બધા ઉપસર્ગોને કારણે યોગી સંપૂર્ણ દેવયોનિ પામે છે, તથા યોગમાંથી અ્યુત થાય તો સંસારચક્રમાં વારંવાર પરિભ્રમણ કરે છે. તેથી યોગી મનોમય શ્વેત કામળો ઓઢીને શરીર-મંડળમાં ગુરુ-જ્ઞાનનું દર્શન કરે, કારણ કે જ્ઞાનથી જ યોગનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ.

મનમાં પરબ્રહ્મનું જ ચિંતન અને ધ્યાન કરવું જોઈએ, તેમજ સદૈવ અલ્પાહારી, જિતેન્દ્રિય અને યોગયુક્ત થઈને સદૈવ ભૂર્ભુવાદિ સાત પ્રકારની સૂક્ષ્મ ધારણા ધારણ કરવાથી, પૃથ્વીને ધારણ કરવાથી સૂક્ષ્મતા પ્રાપ્ત થાય છે. તે જ રીતે જળમાં સૂક્ષ્મ રસ તથા તેજમાં રૂપ, વાયુમાં સ્પર્શ અને આકાશમાં સૂક્ષ્મ પ્રવૃત્તિ તથા શબ્દની ધારણા કરીને એમનો પરિત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. મન દ્વારા બધા ભૂતોનો મનમાં પ્રવેશ કરવા માનસી ધારણા કરવાથી સૂક્ષ્મ મન ઉત્પન્ન થાય છે. આ જ પ્રમાણે યોગી સંપૂર્ણ પ્રાણીઓની બુદ્ધિમાં પ્રવેશીને અત્યુત્તમ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને એનો ત્યાગ કરી દે છે. હે રાજન્ ! જે યોગી આ સાત પ્રકારના ભાવોને જાણી લીધા પછી છોડી દે છે, એનો પુનર્જન્મ નથી થતો. આ રીતે આત્મવાન્ યોગી આ સાત પ્રકારની ધારણાઓની સૂક્ષ્મતા વારંવાર જોઈને, વારંવાર સિદ્ધિઓનો ત્યાગ કરીને પરમ ગતિને પામે છે, અને જો ઐશ્વર્યમાં આસક્ત થાય તો એ આસક્તિને પ્રાપ્ત કરીને નાશ પામે છે. પરંતુ જે યોગી આ સૂક્ષ્મ ભૂતોને જાણ્યા પછી પરિત્યાગ કરી દે છે તે જ પરમ પદને પામે છે.

જો યોગી ગંધ ઇત્યાદિમાં આસક્ત થઈ જાય તો નાશ પામે છે, અને આ ફરીથી માનવ-શરીર મેળવે છે. જો યોગી આ સાત પ્રકારની ધારણાઓને ત્યાગીને એ સૂક્ષ્મ ભૂતોમાં લય પામી જાય, અથવા તો દેવતા, દાનવ, ગંધર્વ, પન્નગ, રાક્ષસ વગેરે શરીરોમાં લીન થવા છતાં કોઈનામાં આસક્ત ન થાય તો એ યોગી અણિમા, લઘિમા, મહિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વને કામાવશાયિત્વ નામના આઠ પ્રકારના ઇશ્વરીય ગુણો (સિદ્ધિઓ) મેળવે છે. જેના દ્વારા સૂક્ષ્માત્તિસૂક્ષ્મ થવાય તે અણિમા, જેના દ્વારા સર્વ કાર્યોમાં પોતાનામાં લઘુતા ઉત્પન્ન થાય તે લઘિમા, જેના દ્વારા પૂજનીય થવાય તે મહિમા, જેના દ્વારા અપ્રાપ્ય વસ્તુઓ પણ પ્રાપ્ત થાય તે પ્રાપ્તિ, જેના દ્વારા ઇશ્વરત્વની

પ્રાપ્તિ થાય તે ઇશિત્વ, કોઈને પણ વશમાં લાવવાને કારણે વશિત્વ, જેના દ્વારા ઇચ્છાનુકૂળ સ્થળે થઈ શકાય અથવા ઇચ્છિત કાર્યો કરી શકાય તે જ કામાવશાયિતા સિદ્ધિ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે યોગી આ આઠ ગુણોને લીધે જ ઇચ્છારત્વ મેળવે છે. આ સર્વ ગુણો મોક્ષપ્રાપ્તિના સૂચક છે, જેથી જન્મ-મરણરૂપી ભવજાળમાંથી મુક્ત થઈને એ પરમ પદ પામે છે. યોગી યોગરૂપી અગ્નિ દ્વારા રાગ, દ્વેષ જેવા દોષોને બાળીને પરબ્રહ્મ સાથે એકત્વ મેળવે છે. જે રીતે એક અગ્નિને બીજા અગ્નિમાં મેળવવાથી બંન્નેમાં એકરૂપતા આવી જાય છે, પૃથક્તાનો ભોધ નથી થતો, બરોબર તે જ રીતે દોષ-સમૂહોનો નાશ થયા પછી યોગી પરબ્રહ્મ સાથે એકાકાર થઈ જાય છે. યોગી અને પરબ્રહ્મમાં પૃથક્તા નથી રહેતી. બરોબર એ જ રીતે જેમ જળમાં જળ નાખવાથી બંન્ને જળમાં પૃથક્તા નથી રહેતી ને હંમેશની એકરૂપતા આવી જાય છે.

યોગચર્યા

રાજા અલર્ક મહર્ષિ દત્તાત્રેયજી પાસેથી યોગીની (સાધકની) દિનચર્યા બાબત જાણવાની ઇચ્છા દર્શાવી, એટલે દત્તાત્રેયજી બોલ્યા-

હે રાજન્ ! માન અને અપમાન આ બે જ મનુષ્યને પ્રસન્ન તેમ જ ઉદ્વિગ્ન કરે છે, અને આ બંન્ને વિપરીત દશામાં અર્થાત્ જો યોગી માનને અપમાન અને અપમાનને માન સમજવા માંડે, માનને વિષરૂપ અને અપમાનને અમૃતરૂપ ગણે, પવિત્ર ભૂમિ પર જ પગ મૂકે, વસ્ત્રથી ગાળેલા જ જળનું પાન કરે, સત્યથી પવિત્ર થયેલી વાણી બોલે તથા બુદ્ધિપૂર્વક વિચારીને ચિંતન કરે તો તે સિદ્ધિ મેળવે છે. સિદ્ધિના ઇચ્છુક યોગીએ કદાપિ આતિથ્ય, શ્રાદ્ધ, યજ્ઞ યાત્રા, મહોત્સવોમાં તેમ જ મહાજનો પાસે ગમન કરવું નહીં. જ્યારે ગૃહસ્થીઓના ઘરની આગ શાંત થઈ ગઈ હોય અને બધાંએ ભોજન કરી લીધું હોય ત્યારે જ યોગીએ ભિક્ષા માટે જવું, જેથી કોઈ તિરસ્કાર કે અપમાન ન કરે. આવી જાતનો પ્રયત્ન કરી રહેલો યોગી એના સાધુત્વનો નાશ નથી કરતો ને આનંદપૂર્વક વિચરે છે.

યોગીએ ભિક્ષા કેવળ ગૃહસ્થો તથા યાયાવર માણસોને ઘેરથી જ લેવી, તેમાં પણ શિષ્ટ, ચતુર, શ્રદ્ધાળુ શ્રોત્રિય, મહાત્મા, નિર્દોષ અને જે નીચ પ્રકૃતિનો ન હોય તેને ત્યાંથી જ લેવી. નીચ વર્ગના માણસોને ત્યાંથી પણ ભિક્ષા ન લેવી જોઈએ. યોગીએ ભિક્ષામાં જવ, મઠો, દૂધ, યાવક, ફુલથી, ફળ, મૂળ, ત્રિયંબુ, કણ, પિણ્યાક અને સંજ જ ગ્રહણ કરવાં, કેમ કે આ બધું યોગી માટે કલ્યાણકારી ને સિદ્ધિપ્રદ છે.

યોગીએ (સાધકે) ભોજન પૂર્વે મૌન ધારણ કરીને, એક વાર આચમન કરી, “પ્રાણાય સ્વાહા” બોલીને પ્રથમ ગ્રાસ લેવો. પછી ક્રમે ક્રમે, “અપાનાય સ્વાહા” બોલીને બીજો, “સમાનાય સ્વાહા” બોલીને ત્રીજો, “ઉદાનાય સ્વાહા” બોલીને ચોથો અને “વ્યાનાય સ્વાહા” બોલીને પાંચમો ગ્રાસ લેવો, ત્યાર બાદ શેષ ભોજન ઇચ્છાનુસાર લઈ વૃષ્ટ થવું. તત્પશ્ચાત્ જળ પીને, આચમન કરીને, હૃદયનો સ્પર્શ કરવો.

અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, અલોભ અને અહિંસા આ પાંચે મહાવ્રતો ધારણ કરીને અક્રોધ, ગુરુસેવા, પવિત્રતા અલ્પાહાર અને નિત્ય સ્વાધ્યાય- આ પાંચ નિયમોનું પાલન કરવું. યોગીએ જ્ઞાનના વૈવિધ્યની પંચાતમાં ન પડત સારભૂત અને કાર્યને સિદ્ધિ પ્રદાન કરનાર જ્ઞાનની જ ઉપાસના કરવી. આ જાણું, તે જાણું અર્થાત્ અનેક પ્રકારના જ્ઞાનો મેળવવાની માથાકૂટ કરવાથી હજારો વર્ષો સુધી ભટકવું પડે છે, અને વળી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કશી થે થતી નથી સંગનો ત્યાગ કરનાર, અક્રોધી, અલ્પાહારી, જિતેન્દ્રિય યોગીએ બુદ્ધિયોગ દ્વારા દશેન્દ્રિયોનાં દારોને બંધ કરીને

મનને ધ્યાનમાં સ્થિર કરવું. વાકુંડ, કર્મદંડ અને મનોદંડને વશમાં રાખનાર યતિ જે ત્રિદંડી કહેવાય છે. આ સત્-અસત્ ને ગુણ-અવગુણરૂપી સંસારને જે યોગી આત્મમય જાણે છે, અને ન તો કોઈ પોતાનું છે કે પારકું. જે વિશુદ્ધ મનથી સોનાને પણ માટી સમાન ગણે છે, સર્વ પ્રાણીઓને એક જ સમાન ભાવથી જુએ છે તથા સમસ્ત પ્રાણીઓમાં સમાહિત થઈને સર્વત્ર એકમાત્ર, સર્વાધાર, શાશ્વત અને અવ્યવ બ્રહ્મને જ વિદ્યામાન જુએ છે, તે યોગીને પુનર્જન્મ નથી. સંસારમાં શ્રેષ્ઠ યજ્ઞ, યજ્ઞથી શ્રેષ્ઠ જપ, જપથી શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનમાર્ગ અને જ્ઞાનથી શ્રેષ્ઠ રાગવિહીન, વિષયાસક્તિરહિત ધ્યાન છે, કારણ કે ધ્યાનથી શાશ્વત બ્રહ્મપ્રાપ્તિ થાય છે એટલા માટે જે સાવધાનીપૂર્વક બ્રહ્મપરાયણ, પ્રમાદરહિત, એકાંતવાસી અને જિતેન્દ્રિય થઈને ધ્યાનયોગથી સાધના કરે છે તે જ આત્મામાં આત્માના સંયોગથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.

ઓંકારસ્વરૂપ-વર્ણન

દત્તાત્રેયજી બોલ્યા-

હે રાજન્ ! જે યોગી પૂર્વે કહેલા આચાર-નિયમોનું પાલન કરે છે, અને યોગાભ્યાસમાં લીન રહે છે એ યોગીને સેંકડો જન્મોમાં પણ એના પદમાંથી અ્યુત કરવા કોઈ સમર્થ નથી થતું. જે વિશ્વસ્વરૂપ, વિશ્વેશ્વર, વિશ્વભાવન, વિશ્વ એ જ જેનાં પાદ, ગ્રીવા ને મસ્તક છે એ જ પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરીને એમને પ્રાપ્ત કરવા માટે યોગીએ એકાક્ષર ઓમના જપ કરવા જોઈએ, એનું જ શ્રવણ-અધ્યયન કરવું જોઈએ, આકાર, ઉકાર, મકાર એ ત્રણ અક્ષરો ઓંકારની સાત્ત્વિક, રાજસિક ને તામસિક ત્રણ માત્રાઓ છે. ઓંકારમાં એક અડધી માત્રા પણ છે જે ત્રણે ગુણોથી પર છે. એ ઉપર રહેલી અર્ધમાત્રા (અર્ધ ચંદ્રાકાર) કેવળ યોગીઓ દ્વારા ગમ્ય છે. એ ગાંધાર સ્વરયુક્ત હોવાને લીધે ગાંધારી કહેવાય છે. કેવળ કીડીની માફત ગતિ અને સ્પર્શના ગુણવાળી હોવાને લીધે શિરોભાગમાં જ એની અનુભૂતિ થાય છે. ઓંકાર-પરાયણ યોગી અક્ષરે અક્ષરમાં ઓંકારયુક્ત થઈ જાય છે. પ્રાણને ધનુષરૂપ, આત્માને બાણરૂપ અને બ્રહ્મને લક્ષ્યરૂપ જાણવા. એટલા માટે યોગીએ એના લક્ષ્યરૂપી બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માટે પ્રમાદરહિત થઈને બાણની જેમ તન્મય થઈ જવું જોઈએ. ઓંકાર એ જ ત્રણે વેદો, ત્રણે લોકો અને ત્રણ અગ્નિઓ છે. બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ, તથા ઋક્-યજુઃ-સામ-સ્વરૂપ છે. પરમાર્થ રૂપમાં ઓંકારની સાડા ત્રણ માત્રાઓ છે આ ઓંકારમાં જ મળી જઈને યોગી એમાં લીન થઈ જાય છે.

અકાર એ ભૂલોક, ઉકાર એ ભુવઃ લોક ને વ્યંજન-યુક્ત મકાર એ જ સ્વર્લોક કહેવાય છે, એની પહેલી માત્રા વ્યક્ત, બીજી માત્રા અવ્યક્ત, ત્રીજી માત્રા ઈચ્છાશક્તિ અને ચોથી અર્ધમાત્રા પરમપદ નામે વર્ણિત છે. આ જ પ્રમાણે યોગભૂમિને પણ જાણવી. માત્ર ઓમના ઉચ્ચારથી જ સંપૂર્ણ સત્-અસત્નું ગ્રહણ થઈ જાય છે. આમાં પહેલી માત્રા હ્રસ્વ અને બીજી માત્રા દીર્ઘ છે, ત્રીજી માત્રા ધ્રુત, પરંતુ ચોથી અર્ધમાત્રાનો ઉચ્ચાર વાણી દ્વારા શક્ય નથી. આમ આ અક્ષર પરબ્રહ્મ ઓંકારને જાણીને જે યોગી ધ્યાન કરે છે એનો પુનર્જન્મ નથી થતો, એ પરમ બ્રહ્મમાં લીન થઈ જાય છે. સિદ્ધયોગ અથવા અસિદ્ધ યોગ દ્વારા યોગીએ સદૈવ પોતાના અરિષ્ટોનું જ્ઞાન મેળવી લેવું જોઈએ, જેથી દેહાવસાન સમયે એને કાંઈ કષ્ટ ભોગવવું ન પડે.

થોડાક શબ્દો

- આર.કે. ત્રિવેદી

(ભૂતપૂર્વ રાજ્યપાલ, ગુજરાત)

શ્રી આનન્દમયી દેવી દિવ્યાં શુધ્ધાં દયાન્વિતામ્ ।

માતરં સુખદાં પુણ્યાં નત્વા કિञ્ચિદ્ વિલિખ્યતે ॥

શ્રી આનન્દમયી મા-દિવ્યા, શુદ્ધા, દયામયી, સુખદા, પુણ્યા-ને નમન કરીને કંઈક લખું છું.

મારા પિતાશ્રી સ્વ. મહાવીર પ્રસાદ ત્રિવેદી જીવ્યા ત્યાં સુધી માના ભક્ત રહ્યા. એમણે માના વારાણસી આશ્રમમાં દેહ છોડ્યો તે પહેલાં માએ સ્વયમ્ એમના પર કૃપાવર્ષણ કર્યું હતું. ૧૯૪૮માં સૌ પ્રથમ મને માની દિવ્ય પવિત્ર ઉપસ્થિતિમાં મોકલનાર એ જ હતા, જ્યારે માનો સર્વ પ્રથમ પ્રેમાળ ને કરુણામય સ્પર્શ મારા મસ્તકને થયો અને મારા સમગ્ર અસ્તિત્વને વિદ્યુત્ તરંગો લાગી ગયા. હું સ્તબ્ધ થઈ ગયો, મૂક થઈ ગયો. માના પ્રશ્ન, “તું આ ગયે”નો હું ઉત્તર પણ ન આપી શક્યો ! અને આ થોડાક શબ્દોથી માને-પરબ્રહ્મને જાણવાની મારી આધ્યાત્મિક શોધ શરૂ થઈ.

અનેક તીર્થો ને યાત્રાધામોમાં ફર્યો પછી, તથા ઘણા સંત-મહાત્માઓ જેમ કે રમણ મહર્ષિ, સ્વામી શિવાનંદ, જે. કૃષ્ણમૂર્તિ, અરવિંદ ઘોષ, તપોવન મહારાજ, ગંગોત્રી બાબા, નીમકરોલી બાબા, દેવરાહા બાબા ઇત્યાદિ-પાસે આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની શોધમાં ગયા પછી મારા પિતાને અંતિમ શરણ મા પાસે મળ્યું. પરંતુ માએ એમને સ્વીકાર્યા તે પહેલાં મારા પિતાએ-એમણે મને કહ્યા મુજબ-વિંધ્યાચલના અષ્ટભુજ આશ્રમમાં એક મધ્યરાત્રિએ માને પ્રશ્ન કર્યો, “આપ કોણ છો ?” અને પોતાના અનન્ય તેજમાં મા બોલ્યાં, “તમે મને જે માનો તે હું છું.” અને એ વિશેષ મધ્યરાત્રિએ અષ્ટભુજ આશ્રમમાંથી જ મારા પિતાની આધ્યાત્મિક યાત્રાને માનો આધાર સાંપડ્યો, અને થોડાક મહીનાઓ સુધી સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીની સાથે રહીને એમણે એમની સફળ આધ્યાત્મિક યાત્રાનો આરંભ અષ્ટભુજ આશ્રમમાંથી કર્યો. સ્વામીજી ભાસ્કરાનંદજી માના અનન્ય ભક્ત બન્યા, અને એમાં જરીકે આશ્ચર્ય નથી કે માના આશીર્વાદે એમને એટલી બધી આધ્યાત્મિક ઊંચાઈએ પહોંચાડ્યા કે ભક્તોને દીક્ષા આપવા માટે તેઓ માના સૌથી પ્રિય બની રહ્યાં. માના આશીર્વાદે અને સ્વામીજીના સંગે પ્રારંભિક અવસ્થાથી જ મારા પિતાને સંપૂર્ણપણે બદલી નાખ્યા અને એમના (એમના મૃત્યુ પછી મને સાંત્વના આપતાં માએ એમના વિષે કહ્યું, “વિમુક્ત ગૃહસ્થ સંન્યાસી.”)

સ્વ. શ્રી ગોપીનાથ કવિરાજને અંતિમ વાર હું વારાણસી આશ્રમમાં ૧૯૭૬માં મળ્યો, જ્યારે તેઓ અતિશય માંદા હતા. એમણે પહેલાં એક વાર મને કહ્યું હતું, “મા પૂર્ણ બ્રહ્મ છે,” અને આટલાં વર્ષોના સંઘ સાથેના તેમજ માના ભક્તોના સંપર્કથી શ્રી ગોપીનાથજીની વાણીને કેવળ પૂર્ણ સમર્થન મળ્યું છે. કેટલાંક સ્મરણો એ વાતને પુષ્ટિ આપશે. લખનૌમાં અમારા મહોલ્લામાં રહેતા એક યુવાન મહિલાને ગાડીમાં ઊતારવા મા આવ્યાં. ત્યારે ૧૯૪૦-૪૧માં મને આછાં દર્શન થયો હતો. મેં સાંભળ્યું કે એ બહેન માના આશ્રમમાં શરણ લેવા ગયાં હતાં, કારણ એમને પ્રેમ-સંબંધમાં નિરાશા મળી હતી. પરંતુ સર્વજ્ઞ માએ એમને એમનાં માતા-પિતા પાસે પાછાં મોકલી દીધાં અને એમને વ્યવાહારિક સલાહ પણ આપી અને એટલી કૃપા કરી કે પછીથી એ બહેન મા પ્રત્યે અનંત કૃતજ્ઞતાથી પોતાનો સંસાર સંતોષપૂર્વક ચલાવી શક્યાં. મને એ દર્શન વખતનું પેલી અજાણી યુવતીનું હૃદયાદ્રાવક રુદન યાદ નથી, પણ યાદ છે કેવળ અસીમ સૌંદર્યનું ચુંબકીય તેજ ! માને ફરી વાર જોવાની તીવ્ર ઇચ્છાએ મને જકડી લીધો. બીજ રોપાઈ

ગયું, પણ માના પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે, ઇચ્છા તો સાત વર્ષ પછી પૂરી થઈ.

મારા પિતા આશ્રમના અંતેવાસી તરીકે વારાણસી આશ્રમમાં રહેવા ગયા ત્યાર પહેલાં માની જ્યાં-જ્યાં ઉપસ્થિતિ હોય તેવા બધા જ પ્રસંગોમાં તેઓ ભાગ લેતા. એક વાર ગંગાજીમાં ડૂબતાં ડૂબતાં જોરદાર પ્રવાહમાં ખેંચાવા મંડ્યા, ત્યારે કોઈએ એમના પર લાંબૂ ધોતિયું ફેંક્યું જેને પકડીને તેઓ કાંઠે આવ્યા અને અને અદૃશ્ય હાથ ગાયબ ! એ સમયે લગભગ સવારના ચાર વાગ્યા હશે. તેઓ સીધા વારાણસીના માના કક્ષમાં પહોંચ્યા, અને પોતે કંઈ બોલે તે પહેલાં જ માએ સ્મિત કરીને કહ્યું, “મુઝકો આના પડા.” મારા પિતાના મૃત્યુના થોડા દિવસો પહેલાં, એમના ઓરડામાં આવીને માએ શાંતિપૂર્વક સ્પર્શ કર્યો, અને જતાં પહેલાં પિતાએ પહેરેલું વસ્ત્ર માએ ફાડી નાખ્યું, કદાચ એમ જણાવવા કે માએ એમને જીવન-મરણ તથા શરીરના બંધનમાંથી મુક્ત કર્યા છે. બીજું કોણ આવું સર્વશ્રેષ્ઠ વરદાન આપવા શક્તિમાન છે ? એટલે જ તો મારા પિતાએ એમનું એકમાત્ર મકાન વેચીને બધા જ રૂપિયા લખનૌમાં આશ્રમ બનાવવા માટે માના ચરણોમાં ધરી દીધા. જમીન ખરીદવામાં આવી, પરંતુ માની ઇચ્છા એવી હશે કે લખનૌમાં આશ્રમ બનાવવો જરૂરી નથી. માએ જમીન વેચવામાંથી આવેલી બધી જ રકમ મારા પિતાને પાછી આપી. એમણે અસ્વીકાર કરીને માને વિનંતિ કરી કે વારાણસી આશ્રમના સાધુ-સંતોના ભંડારામાં એ રકમ વાપરવી. મને ખૂબ આનંદ થયો કે માએ કૃપા કરીને એ ‘સંકલ્પ’ સ્વીકાર્યો. અમે સર્વ કુટુંબીજનો એ યાદ કરતાં જ કૃતજ્ઞતા અનુભવીએ છીએ.

પછી મારા પિતા સાથે સંયમ-સપ્તાહમાં ગૌતમ ને ઉત્તમ, વર્ષ ૮ ને ૬, એ મારા બે પુત્રો અલહબાદ ગયા. રાત્રિના ધ્યાન વખતે ઉત્તમે જોરથી બૂમ પાડી કે માની આજુબાજુ જવાળા છે. પાસે બેઠેલા ભક્તોએ એને ચૂપ કર્યો, પરંતુ સ્વામી પરમાનંદની જેમ એ રાત્રે એ જાહેર કર્યા વિના રહી ન શક્યો કે એણે માના દિવ્ય પ્રકાશનાં દર્શન કર્યા, અને આગળ ઉપર એ પરદેશ ગયો અને લગ્ન કરવા માટે પાછો આવ્યો, ત્યારે સૌથી પહેલાં એણે એની નવવધૂને મા પાસે લઈ જવાનું કહ્યું, તે વખતે મા રાજગીરમાં હતાં, અને હું દિલ્હીમાં, છતાં એમના જવાની મેં વ્યવસ્થા કરી આપી. પાછા ફરીને બંન્ને જણ બોલ્યાં કે માના સાંન્નિધ્યમાં એ બંન્નેને અવર્ણનીય અનુભવ થયો. માની કૃપાથી અમેરિકામાં બંન્નેનું લગ્નજીવન સુખી છે, અને પૂજાકક્ષમાં એમણે માનો ફોટો રાખ્યો છે. એવું લાગે છે કે મા બધાંનો ભૂતકાળ જાણે છે અને જેમનાં સત્કર્મો હોય તેમને પોતાના હાથમાં રાખે છે.

આશ્રમ માટેનાં સ્થળો નક્કી કરવામાં માની વિશેષ દૃષ્ટિ હતી. ઘણા ઓછા લોકો સમજી શકતા કે મા શા માટે અને કેવી રીતે નક્કી કરે છે. નૈમિષારણ્યનો જ દાખલો લો. ૧૯૭૨માં નૈમિષારણ્યમાં દુર્ગાપૂજા ઉજવાઈ રહી હતી. મા સાથે કેટલીક એકાંત ક્ષણો પસાર કરવાનો મને મોકો મળ્યો. માએ કહ્યું કે શાસ્ત્રોમાં છે કે સર્વ તીર્થો નૈમિષમાં છે. (મેં પછીથી શોધ્યું તો મને મળ્યું કે - મહાભારતમાં પુલસ્ત્ય મુનિ યુધિષ્ઠિરને કહે છે.)

પૃથિવ્યાં યાનિ તીર્થાનિ નૈમિષાનિ તુ ભારત ।

નિત્યં મેઘ્યં ચ પુણ્યં ચ નૈમિષં નૃપસત્તમ ॥

માએ ચોક્કસ સ્થળ પસંદ કર્યું અને જાણે માના “ખ્યાલ”ને સમર્થન આપતા હોય તેમ ઇન્દ્રદેવે સમગ્ર ક્ષેત્રને પૂરથી જળબંબાકાર કરી ધોઈ નાખ્યું. માની કૃપાથી અત્યારે ત્યાં અનન્ય પુરાણ-મંદિર ઊભું છે. પુરાણોના અભ્યાસ માટેનું એક શોધ-સંસ્થાન પણ ત્યાં સ્થાપવામાં આવ્યું છે.

માના પ્રત્યેક “ખ્યાલ”નું સ્વાભાવિક રૂપે આધ્યાત્મિક મહત્વ છે, જે ઘણા ઓછા લોકો સમય પાકતાં પારખી

શકે છે. ૧૯૭૮માં હું જ્યારે ઝાંસી વિશ્વવિદ્યાલયનો વાઈસ ચાન્સેલર હતો ત્યારે બેંગલોરમાં ત્યાંના રાજ્યપાલ ગોવિંદ નારાયણે માની ઉપસ્થિતિમાં આયોજન કરેલા એક વિરાટ ઉત્સવમાં માને મળવા માટે મને મા તરફથી તમામ મળ્યો. હું જ્યારે મા પાસે હાજર થયો ત્યારે માએ મને મારા મોટા ભાઈને સમજાવીને વારાણસી આશ્રમ ડોસ્પિટલ બરોબર ન ચાલતી હોવાથી એમાં એમની સેવા અપાવવાનું કહ્યું. મારા ભાઈ ચીફ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ પદ પરથી હાલમાં જ નિવૃત્ત થયા હતા. તેઓ લખનૌ રહેવા આવી ગયા હતા. તે પહેલાં મેં એમની સાથે ચર્ચા કરી હતી. એમણે જતાં પહેલાં માને મળવાની હા પાડી, પરંતુ દુર્ભાગ્યવશ થોડાક જ મહિનામાં તેઓ અમને કાયમને મા છોડી ગયા. મને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે માને ભાવિ બનાવની ખબર હતી જ, અને તેથી જ વારાણસીમાં એમના પવિત્ર આત્માનું શરીર છુટે તે માટે માએ કહ્યું હતું. અમારી અજ્ઞાનતામાં માની ઈચ્છાના મહત્ત્વને અમે ન જાણી શક્યા અને આજ સુધી હું એ દિવસને ધિક્કારું છું કે જ્યારે મારા ભાઈએ જુદો નિર્ણય લીધો. ત્યારબાદ ઘણા પ્રસંગો એવા બન્યા જેમાં મેં જોયું કે માના સહજ ઉદ્ગારો પણ અત્યંત અર્થપૂર્ણ હતા, ભવિષ્યવાણી સમાન હતા. એ દાખલા યાદ કરીને ગણાવવા શક્ય નથી, પણ હું એટલાથી જ સંતોષ માનું છું કે તે બધા જ ચમત્કારથી એ નહોતા.

મારા પર કૃપા કરીને ૧૯૮૨માં માએ વૃંદાવનમાં ભાગવત-સપ્તાહના આયોજન માટે સંમતિ આપી. મા સાન્નિધ્યમાં ત્યાં પસાર કરેલાં ૧૦ દિવસ મારા જીવનની સૌથી મૂલ્યવાન આધ્યાત્મિક સંપત્તિ છે. અખંડાનંદ ભાગવતના ગૂઢ અર્થોની વ્યાખ્યા કરતા હતા. ત્યાં બીજા વિદ્વાન પંડિતો અન્ય વિધિ કરાવવા માટે હતા. એક વિધિ કૃપાપ્રસાદ હતો મારા પુત્રનો ઉપનયન-સંસ્કાર. માની ઉપસ્થિતિમાં ઘણી વાર અદ્ભુત દર્શનોથી હું આનંદિત થતો. એ ભ્રાંતિ નહોતી, પણ મારી આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટેની માની કૃપાનું વર્ષણ હતું તે હું સમજી શક્યો કે મા જ પોતાનાં સંતાનો માટે આવું કરી શકે. બીજા ઘણા અંગત મિત્રોએ પણ આ જાતની ક્રિયાઓની મારી સાથે કરી, જે એમની રજા વગર કહું તો વિશ્વાસઘાત ગણાશે.

એ દિવસોમાં માએ બે પ્રસંગો કહ્યા. એક બધાંની સામે અને બીજો મને એકલાને. માએ કહ્યું કે ગુજરાત એક મહારાણીની ઈચ્છા હતી કે મા એમનું આતિથ્ય સ્વીકારીને એમના રાજ્યમાં આવે. માએ ના તો પાડી જ, એમને પણ હજી પાછા જવાની ના પાડી. થોડાક અઠવાડિયા પછી એ રાજ્યમાં એક બંધ તૂટી જવાથી ભયાનક સ્થિતિ થઈ અને ત્યાંના રહેવાસીઓ ત્રાસી ગયા.

બીજા પ્રસંગમાં-એ પણ ગુજરાતના એક રાજકુમારીનો-માએ મને કહ્યું હતું કે તે (મહિલા) ખૂબ દુઃખી અને માને શાંતિ માટે પ્રાર્થના કરી. એમના આગ્રહથી થોડા દિવસ માટે એમના રાજ્યમાં જવાની માએ સંમતિ આપી. એક વિશેષ રાત્રિમાં તેઓ દોડીને માના કક્ષમાં પ્રવેશ્યાં અને ચોધાર આંસુએ રુદન કરવા લાગ્યાં. એમને પોતાની પાસે ધ્યાન કરવા બેસાડ્યાં. થોડીક જ વારમાં એક અલૌકિક જ્યોતિ એમના શરીરમાંથી નીકળી માનાં ચરણોમાં ગઈ. એ બબડ્યાં “વાસના નીકળી ગઈ” અને માનાં ચરણોમાં પડી ગયા. અને આ એક ચમત્કાર હતો જેણે રાજકુમારીને એક શાંત, ઉદ્વેગહીન ભક્ત બનાવી દીધાં. ત્યારબાદ કદી પણ ઉદ્વેગથી તેઓ હેરાન ન થયા.

મને ઘણીવાર પ્રશ્ન થતો કે માએ શા માટે ગુજરાત સંબંધી આ બે પ્રસંગો મને કહ્યા ? થોડાંક વર્ષો પછી જ હું ગુજરાતનો રાજ્યપાલ બન્યો ત્યારે ઉપલા બે પ્રસંગો વિષે મને ખાતરી તો થઈ જ, પણ તે ઉપરાંત મને અન્ય ભક્તો મળ્યા. પોતાના આધ્યાત્મિક અનુભવો મારી આગળ વર્ણવીને જેમણે માની દિવ્યતાની સાબિતી આપી.

ગુજરાતમાં નર્મદા કાંઠે ભીમપુરામાં માનો આશ્રમ છે. એ સ્થળની પવિત્રતા અનુભવવા માટે માએ પોતાના નિવાસથી પાવન કરેલી ગુફામાં આપણે જવું જોઈએ. હજી પણ ત્યાં શક્તિશાળી તરંગોનો અનુભવ થાય છે. એક મિનિટથી પણ ઓછા સમયમાં હું આજુબાજુના વાતાવરણને ભૂલીને એક આનંદની અવસ્થામાં જતો રહ્યો. ખરેખર, કેવો આનંદપૂર્ણ અનુભવ-એવો અનુભવ જે કેવળ અનુભવાયં, વર્ણવી ન શકાય. હું એ વિચારમાત્રથી નમ્ર થઈ જાઉં છું કે ચોમાસમાં નર્મદાના પૂરથી આશ્રમના કિનારાની જગ્યાનું ધોવાણ અટકાવવા માટે મેં સર્વે કરાવ્યો અને પગલાં લીધાં. આશ્રમ સુધી જવાના રસ્તાનું માના નામ ઉપરથી નામ પડ્યું છે. ગુજરાતના અસંખ્ય ભક્તો શાંતિ શોધવા અને શાંતિ પામવા એ આશ્રમમાં ગયા છે. ભક્તોની સગવડ માટે બનાવવામાં આવનાર ગેસ્ટ હાઉસનો પાયો મેં નાખ્યો હતો, અને આશા રાખું છું, કે એ સગવડ હવે થઈ ગઈ હશે.

એક ચમત્કારથી વધારે શું કહેવાય કે કનખલ આશ્રમના એક ખૂબ પ્રાચીન અશ્વત્થ (પીપળો) વૃક્ષનું રક્ષણ કરનારા દિવ્ય આત્માઓ દ્વારા માના દિવ્ય શ્રી શરીર માટે સ્થાન આપવામાં આવ્યું. વડા પ્રધાન ઈન્દિરા ગાંધી સહિત સર્વ ભક્તોએ એ વિધિ નિહાળીને પોતાને આ નિર્દય સંસારમાં એકલા ને અનાથ થયેલા અનુભવ્યા, પરંતુ જેવા અમે પાછા વળ્યા કે તરત અમને લાગ્યું કે મા હજી પણ અદૃશ્ય રૂપે અમારો હાથ પકડીને આગળ લઈ જઈ રહ્યાં છે જેથી અમે એમનો પ્રેમ, દયા, પરબ્રહ્મ સાથે એકાત્મતા દ્વારા આત્મજ્ઞાનનો સંદેશો ફેલાવીએ-પરબ્રહ્મ કે જે મા પોતે જ છે.

માના “ખ્યાલ” અનુસાર બનેલા બધા જ આશ્રમો માની ઉપસ્થિતિથી પવિત્ર થયા, છે અને માનાં સંતાનોને આધ્યાત્મિક યાત્રામાં આગળ દોરવા માટેની અડગ ઈમારતો છે. સાથે જ જેઓ જ્ઞાનપિપાસુ છે, જેઓ માની વાણીરૂપી અમૃત પીવાનાં ઈચ્છુક છે તેમને માટે આ આશ્રમો રણભૂમિનાં જળાશયો જેવાં છે, જેનાથી વ્યક્તિનું ઉત્થાન થાય છે અને સમગ્ર સમષ્ટિનું પણ નૈતિક તથા આધ્યાત્મિક પુનઃસર્જન થાય છે. મુનખ્યના પીડિત આત્માનાં અંધકારમય ઊંડાણોમાં કનખલની “જ્યોતિ-પીઠ”ની કરુણા અને જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રકાશિત થાઓ.

મારું સદ્ભાગ્ય છે કે મને માના આશીર્વાદ પ્રાપ્ત થયા. માનું પ્રત્યેક દર્શન અવિસ્મરણીય છે. ઉજ્જવળ ને પવિત્ર સ્મૃતિઓ બહાર આવી રહી છે અને પાઠક સાથે એ માણવાનો મને આનંદ થાત, પરંતુ સ્થાન અને સમયના અભાવને લીધે એમ કરી શકતો નથી.

હવે એટલું જ કહીને વિરમીશ જેટલું મેં આંરભમાં જ કહ્યું હતું કે મા કોણ છે ? શ્રી રામચરિતમાનસમાં તુલસીદાસે કહ્યું છે :

સોઈ જાનઈ જેહિ દેહુ જનાઈ ।

જાનત તુમ્હહિ તુમ્હહિ હોઈ જાઈ ॥

જેને તમે જાણવા દો છો તે જ જાણે છે, અને એક વાર જો તમે “એને” જાણો છો તો તમે “એ” જ થઈ જાઓ છો.

જય મા.

ભજન

વંદન શ્રી સદ્ગુરુ બાલા ! લાખ કરોડો,
 અરજ સ્વીકારો, મીઠી નજરો ના મોડો રાજ વંદન
 કોણ પુણ્યોથી પુરુષોત્તમજી પધાર્યા,
 અણધાર્યા આંગણિયામાં અલખ જગાવ્યા રાજ વંદન
 બળતા અગ્નિથી મુજને આપે બચાવ્યો,
 અમૃતનો અર્ણવ મારી અંદર દર્શાવ્યો રાજ વંદન
 વચન સુણાવી મીઠાં, હૃદય શમાવ્યું,
 સતનું સ્વરાજ પાછું, કૃપા અપાવ્યું રાજ વંદન
 જીવ બનીને પહેલાં જગત હું જોતો,
 ત્યાં તો સ્વાનુભવ સાગર ઊમટે ઊભરાતો રાજ વંદન
 ભૂલે એ પાપી કોઈ એ ઉપકારો,
 જગમાં ગણાય એ તો અધમ હત્યારો રાજ વંદન
 અવગુણ ના જોશો, જોશો ના અપરાધો,
 શાંતિ - દયાની મૂર્તિ ! સાચા છો સાધુ રાજ વંદન
 ભક્તિ ના જાણું, જાણું ના કોઈ ભાવો,
 શઠમાં શિરોમણિ હું છું તો યે નિભાવો રાજ વંદન
 કરુણાની દૃષ્ટિ સ્વામી ! કરજો સદા યે,
 રંક સેવકનું સહેજે કલ્યાણ થાયે રાજ વંદન

* * *

અમૃતકુંભ

(અહીં આપેલાં કેટલાંક વાક્યો તે અમૃતકુંભમાં સંચિત સનાતન સત્યરૂપી અમૃત છે કે જે શ્રી શ્રીમાના શ્રીમુખેથી વખતોવખત વારંવાર પ્રગટ થયું છે. આ સૂત્રાત્મક શબ્દો બ્રહ્મસૂત્ર જેવા છે જે ઘણી વાર માતૃભક્તોને સાંભળવાનો લાભ સાંપડ્યો છે.)

હરિકથા હી કથા ઔર સબ વૃથા ઔર વ્યથા.

*

જહાં રામ વહાં આરામ, જહાં નહીં રામ વહાં વ્યારામ (મા ઘણી વાર “બે આરામ” પણ કહેતાં.)

*

જગત માને ગતિ, જીવ માને બંધન.

*

કૃપાવર્ષણ સદા હો રહા, પાત્ર સીધા રખો તો ભર જાયેગા, ઉલ્ટા રખો તો બહ જાયેગા.

*

દેહ માને દેઓ-દેઓ.

*

અમૂલ્ય સમય બહા જા રહા હે, જો સમય જાતા હે વાપસ નહીં આતા.

*

માં માને આત્મા.

*

શ્રેય ગ્રહણ, પ્રેય ત્યાગ.

*

અપને કો જાનના માને ભગવાન કો જાનના, ભગવાનકો જાનના માને અપને કો જાનના.

*

તુમિ માતા, તુમિ પિતા, તુમિ સખા, સ્વામી, બંધુ.

*

દૂર બોધ હી દુર્બુદ્ધિ.

*

(આ શરીર પાસે) જૈસા બજાઓગે વૈસા સુનોગે.

*

કૃપા માને કરો ઓર પાઓ.

*

નામ નામી અભિન્ન.

*

વે વિપત્તિ દેકર વિપત્તિનાશ કરતે હૈં.

*

(મંત્ર એટલે) મન ત્રાણ.

*

દો લેકર દુનિયા.

*

એકો બ્રહ્મ દ્વિતીયં નાસ્તિ.

*

(મંત્ર એટલે) મન તેરા.

*

(મનુષ્ય એટલે) માનુષ માને મનકા હોશ.

*

મનુષ્ય જન્મ દુર્લભ.

*

એક કો છોડકર દો નહીં.

*

સબમેં હી સબ.

*

વિષય માને વિષ.

*

વે જો કરતે હૈં. સબ મંગલ કે લિયે.

*

જો હો જાય.

* * *

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણો

- ઉત્તરા ચિનુભાઈ

મહાભારતનાં યુદ્ધમાં ન લડવાનો સંકલ્પ કરી બેઠેલા અર્જુને ગાંડીવ ધનુષ્ય નીચે મૂકી દીધું. સ્વજનોની હત્યા કરવાના વિચારથી થયેલી વેદના, સ્વજનોવિહીન જીવન તથા ભીષણ પાપ થવાનો ભય, અને આ બંન્ને પ્રકારની લાગણીઓ સામે કાર્ય-અકાર્ય-વિષયક દ્વિધા-આ બધાંથી અર્જુનનાં અંગો ધ્રુજવા લાગ્યાં, રોમ ઊભાં થઈ ગયાં, ત્વચા જાણે બળવા માંડી અને રથમાં ઊભા રહેવું એને માટે અશક્ય થઈ ગયું.

આ પરિસ્થિતિને શ્રી ભગવાને એક જ શબ્દમાં આંકી દીધી-કલૈભ્યમ્ ! કાયરતા કે નપુંસકતા શબ્દ પણ એના સંપૂર્ણ અર્થ માટે પર્યાપ્ત નથી !

દ્વિતીય અધ્યાયમાં શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને સૌ પ્રથમવાર આદેશ કર્યો એક શબ્દમાં-ઉત્તિષ્ઠ ! ઊભો થા, આથી જણાય છે કે ગીતાના અઢારે અધ્યાયો અર્જુને ઊભા ઊભા હાથ જોડીને સાંભળ્યા હશે. આર્ય સંસ્કૃતિમાં પહેલાં હાથ જોડીને તરત જ આજ્ઞા-પાલન કરવામાં આવતું. શ્રીકૃષ્ણે “ઊભો થા” કહ્યા પછી “ગીતા”નો પ્રારંભ કર્યો, ત્યારે પહેલાં તો શ્રીકૃષ્ણે આહું સ્મિત કર્યું-“જાણે હસતા હોય તેમ.” એ હાસ્ય પ્રચ્છન્ન સમાન હતું, જેનો અર્થ અર્જુને શો કર્યો હશે ! શક્ય છે એણે પોતાના મનોવિકારને અનુકૂળ ભાવ ગ્રહણ કર્યો હશે, અને વળી તે સ્મિતની પૂર્વ આદેશ હતો-ઉત્તિષ્ઠ !

ભગવાને લૌકિક દૃષ્ટિએ અર્જુનને એનું કર્તવ્ય સમજાવ્યા પછી આધ્યાત્મિક રૂપે સમજાવવાનું શરૂ કર્યું જે ગીતાના અઢાર અધ્યાય સુધી ચાલ્યું. હિંદુ સનાતન દર્શનનું દરેક પાસું ગીતામાં હાજર છે. દર્શનની સમગ્રતાથી ઓતપ્રોત છે ભગવદ્ગીતા. સંસારમાં ડગલે ને પગલે પાછા પડતા માનવીને, જો એ પથભ્રાંત થતો હોય તો, ગીતા સાચા માર્ગે લઈ જવા માટે આંગળી પકડીને ચાલનારી માતા સમાન છે.

સાંખ્ય દર્શન દ્વારા આત્મતત્ત્વ સમજાવ્યા બાદ ભગવાને કહ્યું કે, જાતજાતના સિદ્ધાંતો સાંભળીને વિચલિત થઈ ગયેલી તારી બુદ્ધિ (અથવા વેદો વિરુદ્ધ સિદ્ધાંતોમાં પડેલી તારી બુદ્ધિ) સમાધિમાં અચળ થઈને સ્થિર થશે ત્યારે તું યોગ પ્રાપ્ત કરશે.

અહીં યોગ, સમાધિ, નિશ્ચલા બુદ્ધિ તથા સ્થિર થવાની વાત છે. અર્જુનમાં કર્તવ્ય-અકર્તવ્યની દ્વિધાથી પ્રેરાયેલી જ્ઞાન-પિપાસા છે, તેથી એનું યથાર્થ સ્પષ્ટીકરણ સાંભળીને એ જ્ઞાનને દ્વયંગમ કરવાની સાચી ઇચ્છાથી એ તરત પૂછે છે, “હે કેશવ, તમે “સમાધાવચલા બુદ્ધિ” તથા “નિશ્ચલા” બુદ્ધિને સ્થિર કરવાની જે વાત કરી તેવી બુદ્ધિવાળો પુરુષ અવશ્ય સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે, અર્થાત્ જેની પ્રજ્ઞા સ્થિત છે, સ્થિર થઈને પછી ચલિત નથી થતી, પરંતુ સ્થિર જ રહે છે, તો એવા પુરુષને કેવી રીતે ઓળખવો ? એની વ્યાખ્યા શું છે-લક્ષણો શું છે-તેમ જ એ કેવી રીતે બોલે છે ? કેવી રીતે ચાલે છે ? તાત્પર્ય એ કે એનો દૈનિક વ્યવહાર કેવો હોય છે ? શું એ સામાન્ય માનવીની જેમ વર્તી શકે છે ? જો એમ હોય તો એને ક્યાં લક્ષણો દ્વારા ઓળખવો ?”

સ્થિતપ્રજ્ઞ એટલે કે જીવન્મુક્ત. જે બ્રહ્મજ્ઞ છે, પરંતુ દેહ પણ હજી જેનો વિદ્યમાન છે, એનો લોકવ્યવહાર કેવો હોય, એની દૈનિક ક્રિયાઓ, સહજ લૌકિક કાર્યો કેવી રીતે થાય આ બધી જણાસા કોઈને પણ થવી સ્વાભાવિક છે.

શ્રી ભગવાન સમજાવે છે-“જ્યારે પુરુષ મનોગત બધી કામનાઓ ત્યજી દે છે અને આત્મા દ્વારા આત્મામાં જ સંતુષ્ટ રહે છે તે સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે.”

મન ચંચળ છે તે વાત શ્રીકૃષ્ણે સ્વીકારેલી છે. મન એક ક્ષણ માટે પણ કામના વગર રહેતું નથી. સંકલ્પ વિકલ્પ કે જે મનનો સ્વભાવ છે, તે પણ કામના જ છે. ખરી રીતે સ્થિતપ્રજ્ઞ થયા પછી ચિંતન-અચિંતનનો જ પ્રશ્ન નથી રહેતો, પરંતુ આત્માથી આત્મામાં રમણ કરનાર આત્મારામ સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે.

“દુઃખોમાં જેનું મન વિચલિત કે ઉદ્વિગ્ન નથી થતું, સુખોમાં જે નિઃસ્પૃહ રહે છે, જેનામાંથી રાગ, ભય થતાં કોઈ જતાં રહ્યાં છે તે મુનિ છે, અને એવો ‘મુનિ’ સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે. રાગ જવાથી કામ-મોહ-અસૂયા-મદ-લોભ વિગેરે જેનો અહીં જુદો ઉલ્લેખ નથી કર્યો તે સર્વે જતાં રહે છે. રાગ નથી અર્થાત્ મમત્વ નથી અર્થાત્ અહંકાર નથી મારું-પરાયું કોઈ નથી, અને એટલે જ સ્નેહ-અસ્નેહનો પ્રશ્ન નથી. શુભ કે અશુભમાં એને ભેદ નથી, એ શુભથી પ્રસન્ન નથી થતો કે અશુભથી દ્વેષયુક્ત નથી થતો, કારણ કે એની પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે.

કાયબો જ્યારે ભય પામે ત્યારે ઈચ્છાનુસાર એનાં અંગો સમેટીને સ્થિર થઈ જાય છે. અહીંયા સાહિત્યની લાક્ષણિકતાની કેવી પરિસીમા છે ! જ્યારે મનુષ્યની સામે ઈન્દ્રિયોના વિષયો આવે છે ત્યારે ઈન્દ્રિયો કાબુમાં નથી રહેતી, તરત ત્વરાથી દોડવા મંડે છે, પરંતુ અહીંયા કાયબાની જેમ એણે ઈન્દ્રિયોને સમેટી લીધી છે અને તેથી જ એની પ્રજ્ઞા સ્થિર છે.

નિરાહારી મનુષ્યને આહાર પ્રત્યે નિવૃત્તિ થાય છે, છતાં એમાંથી એનો રસ નિવૃત્ત નથી થતો, તે જ પ્રમાણે ઈન્દ્રિયોનો સંયમ કરનારની ક્રિયા ભલે એના રમણમાં નથી હોતી, પરંતુ વૃત્તિઓ તો રહે જ છે. બળજબરીથી રોક રાકનારની ઈન્દ્રિયો બળવો કરીને લાવારસની જેમ ફાટી નીકળે છે, પરંતુ પરમાત્માના સાક્ષાત્કારથી એનો રસ પણ સંપૂર્ણતઃ નાબૂદ થઈ જાય છે.

હે કુંતીપુત્ર ! ઈન્દ્રિયોનો સ્વભાવ જ મંથન કરવાનો છે, મનને મથી નાખનારો છે. સ્થિર બુદ્ધિવાળાના મન સાથે પણ ઈન્દ્રિયો એને પરાણે હરી જવાનું કાર્ય કરે છે, તેથી મારા પ્રત્યે પરાયણ રહેનારની ઈન્દ્રિયો સંયમિત થઈ ચૂકી હોય છે. જેની ઈન્દ્રિયો વશમાં હોય તેની જ પ્રજ્ઞા સ્થિર થાય છે.”

સ્થિતપ્રજ્ઞ થતાં પહેલાં પુરુષ શેમાંથી પસાર થાય તે વર્ણન છે.

સામાન્ય માનવી વિષયોને ભોગવે છે ઈન્દ્રિયો દ્વારા, પરંતુ વિષયો સામે ન હોય તો મનથી ચિંતવે છે, જે એને ભોગવવાને અશક્ય એવા વિષયોમાં પણ આસક્તિ ઉપજે છે. આસક્તિ થવાથી એ વિષયને પ્રાપ્ત કરવાનું અને ભોગવવાની કામના જાગે છે, કામના અતૃપ્ત રહેવાથી અને અભાવનો અનુભવ કરવાથી એનો ક્રોધ જાગે છે ક્રોધમાં ભાન ભૂલીને એ ક્રોધ દ્વારા સમ્મોહિત થઈ જાય છે. આમ બેકાબૂ બનેલાનો ક્રોધ સમ્મોહન જગાડે છે એમાંથી સ્મૃતિ ભ્રમિત થઈ જાય છે, એને યોગ્ય-અયોગ્ય પણ સૂઝતું નથી અને આમ એની બુદ્ધિનો નાશ થાય છે એનો પોતાનો નાશ થાય છે.

મેધા, પ્રજ્ઞા, સ્મૃતિ, પ્રમા આ બધા બુદ્ધિના પ્રકારો છે. બુદ્ધિ એની સમગ્રતામાં મન તથા ઈન્દ્રિયોને સારથિના માફક ચલાવે છે, પણ જે રથનો સારથિ નથી એ રથના માલિકનું અસ્તિત્વ જ ક્યાં ?

પરંતુ જે રાગ-દ્રેષથી રહિત છે, જેનું અંતઃકરણ વશમાં છે, એવો પુરુષ જો વિષયોને ભોગવે તો પણ પ્રસન્નતાને પામે છે, કારણ એની ઇન્દ્રિયો એના વશમાં છે.

મન-બુદ્ધિ-અહંકાર-ચિત્ત, આ ચારથી અંતઃકરણ બને છે. એની સ્વચ્છતા એટલે પ્રસન્નતા, “પ્રસાદ”. અંતઃકરણની સ્વચ્છતાથી ઉપજેલા આનંદથી એનાં સર્વ દુઃખોનો અંત થઈ જાય છે, એની બુદ્ધિ શીઘ્રતાથી સ્થિર થઈ જાય છે.

પરંતુ જે પુરુષ “અયુક્ત” છે, અર્થાત્ યોગ સાધવાથી “યુક્ત” થયો નથી, પરમાત્મા સાથે જોડાયેલો નથી, તેનામાં બુદ્ધિ નથી. બોધ કરાવે, જ્ઞાન કરાવે તે બુદ્ધિ-શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિ જે પરમાત્મા સાથે યુક્ત થવામાં સહાયક છે, એવા બુદ્ધિથી રહિતના અંતઃકરણમાં ભાવના પણ નથી હોતી. અહીં બધા જ ગુણો “પરમ તત્ત્વ પ્રત્યે લઈ જનારા” એવો અર્થ ઘટે છે. તેથી જે ભાવના પરમેશ્વર પ્રત્યે ભાવ ન જગાડે તે ભાવના “અયુક્ત” “બુદ્ધિહીન”માં નથી હોતી. આવા ભાવનારહિતને કોઈ પણ પ્રકારે શાંતિ નથી મળતી, અને અશાંતને વળી સુખ ક્યાં ?

સ્થિતપ્રજ્ઞ ખાય છે, પીએ છે, જુએ છે, બોલે છે, સ્પર્શે છે, ચાલે છે ઇત્યાદિ ઇન્દ્રિયોનાં સઘળાં કાર્યો કરે છે, છતાં એનું મન કાર્યોમાં નથી. એની આસક્તિ નથી “મા” કહે છે જેવી રીતે પંખાની ચાપ બંધ કર્યા પછી પણ પંખો થોડીવાર ફર્યા કરે છે, તે પ્રમાણે મન ન હોવા છતાં એ કાર્યો સહજ રીતે થતાં રહે છે. આથી વિરુદ્ધ, જે સ્થિતપ્રજ્ઞ નથી તેનું મન ઇન્દ્રિયોમાં ફરતું રહે છે, ભોગોમાં પરોવાયેલું રહે છે, તેથી જે પ્રકારે પ્રબળ વાયુ જળમાં નૌકાને ખેંચી જાય છે, તે પ્રમાણે એની ઇન્દ્રિયો એને ખેંચી જાય છે, એની બુદ્ધિનું હરણ કરી લે છે.

એટલા માટે જ હે અર્જુન ! સર્વ ઇન્દ્રિયોના સર્વ અર્થોમાંથી સર્વ રીતે જેની ઇન્દ્રિયો કાબૂમાં આવી ગઈ છે એની પ્રજ્ઞા પ્રતિષ્ઠિત થયેલી છે.

શ્રી ભગવાન અર્જુનને “મહાબાહો” તરીકે સંબોધે છે, જેમાં અસંભવને પણ સંભવ કરી શકવાની એની માનસિક શક્તિનું તથા એના દૈહિક બળનું સ્મરણ કરાવીને ઇન્દ્રિયનિગ્રહ માટે એને પ્રેરિત કર્યો છે.

જે રાત્રિમાં સર્વ ભૂતો સૂઈ જાય છે, જે અંધકારમાં જીવાત્માનો સામયિક લય થઈ જાય છે, તે જ રાત્રિ સંયમી પુરુષને જાગવા માટેની છે, અને જ્યારે અજ્ઞાની જીવો જાગે છે ત્યારે એ જાગાતો મુનિ એને રાત્રિ માને છે. સ્થિતપ્રજ્ઞ તે જ મુનિ છે, મનન કરે તે મુનિ, અને તે જ “જોતો”-દષ્ટિયુક્ત- છે. સંસારની માયામાં, અજ્ઞાનમાં રમણ કરતો સામાન્ય માનવી તે “દેખતો” નથી, પણ દષ્ટિહીન છે, એની આંખો બંધ છે, રાત્રિના અંધકારમાં ઊંઘતા માણસની જેમ.

આ શ્લોક, ઘણા લંબાણથી અર્થ સમજી તથા સમજાવી શકાય એટલો ગૂઢાર્થયુક્ત અને મહત્વપૂર્ણ છે. અજ્ઞાની માટે જે સુખ છે, તે જ જ્ઞાની માટે દુઃખ છે. અજ્ઞાનીનું સુખ સાંસારિક, ભૌતિક અને ક્ષણભંગુર છે. એ સીમિત સુખની પેલે પાર કંઈ જોઈ શકતો નથી, એની પાસે એ દષ્ટિ નથી કે જે ઇન્દ્રિયોથી પર એવા પરમ સુખને જોઈ શકે. આ અર્થ ઉપરાંત સૌથી સરળ અર્થ એ છે કે જ્યારે સંસાર નિંદ્રાધીન હોય ત્યારે યોગી ધ્યાનસ્થ હોય છે, જ્યારે સંસાર એની ક્રિયાઓમાં પરોવાયેલો હોય ત્યારે બાહ્ય સંસારને તેમ જ ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારને ન જોતો મુનિ આત્મામાં રમણ કરી રહેલો હોય છે.

આ સ્થિતપ્રજ્ઞની અંદર સર્વ કામનાઓ, સર્વ ભોગો કોઈ પણ પ્રકારનો વિકાર ઉત્પન્ન કર્યા વગર સમાઈ જાય

છે. ઇન્દ્રિયો એના મનને કે તનને ચલિત તો કરી જ નથી શકતી, પણ જે રીતે જળથી ભરપૂર સમુદ્રમાં એને નદીઓનાં પાણી પ્રવેશી જાય છે અને તેમ છતાં સમુદ્ર છલકાતો નથી, એ જળને સમેટી દે છે, પોતાનામાં સમાવી દે છે, તે જ રીતે કામનાઓ એનામાં પ્રવેશી જાય છે. તેથી એ જ શાંતિ પામે છે, પરંતુ કામનાઓની ઈચ્છા રાખનાર નહીં.

હવેના શ્લોકમાં ક્રમશઃ ઉત્તરોત્તર ગુણોની વૃદ્ધિ જણાવીને પૂર્વોક્ત તત્ત્વ ફરીથી કહેવાય છે કે જે પુરુષ સર્વ કામનાઓ ત્યજી દે છે, જે સ્પૃહારહિત વિચરે છે, જે મમતારહિત છે, જે અહંકારરહિત છે તે શાંતિ પ્રત્યે જાય છે. એ માટે હવે વિષયો પ્રત્યે ગમન કરવાનો પ્રશ્ન જ નથી ઊભો થતો.

આ જ “બ્રાહ્મી” સ્થિતિ છે. એમાં સ્થિર થયા પછી એ કદી મોહ પામતો નથી. હે અર્જુન, શરીરના અંતકાંડ પણ, આ સ્થિતિમાં હોવાથી, એ બ્રહ્મનિર્વાણને પામે છે, બ્રહ્માનંદને પામે છે.

“સાધક પોતાની દુર્બળતાને કારણે રાગ-દ્વેષના વશમાં વારંવાર આવી જાય છે, પરંતુ એનું લક્ષ્ય આને સમાપ્ત કરવાનું છે. એણે ઘર-પરિવાર-સંપત્તિ-સુયશની આસક્તિ છોડવાની છે. પોતાના દ્વેષી તથા શત્રુના પ્રયત્નને પોતાનો પ્રારબ્ધ-ભોગ સમજીને સહુમાં ભગવદ્-બુદ્ધિ કરવાની છે.”

- પરિગ્રાજક.

મા આનન્દમયી કન્યાપીઠ (વારાણસી)

આ સંસ્થાની પરિકલ્પના પાછળ ૧૯૩૨માં ઘટેલી શ્રી શ્રીમાની દવ્ય જીવનલીલાની એક નાની સરખી ઘટના છે. એક વાર મા ઉત્તરાખંડના મસૂરી પહાડ પર ભ્રમણ કરી રહ્યાં હતાં. એમની સાથે હતાં શ્રદ્ધેય ભાઈજી (સ્વ. જ્યોતિષચંદ્ર રાય.) ત્યાં એક વિદ્યાલયનાં આંગણમાં માએ કેટલાંક બાળકોને રમતાં જોયાં. થોડીક જ વારમાં વિદ્યાલયનો ઘંટ વાગ્યો ને બાળકો દોડીને પોતપોતાના વર્ગમાં જતા રહ્યાં ક્ષણવારમાં મેદાન ખાલી થઈ ગયું. માએ ભાઈજીને કહ્યું, “તમે લોકો આવું ન કરી શકો ?” માનું આ સંક્ષિપ્ત સૂત્રરૂપી વાક્ય તત્ક્ષણ જ ભાઈજીના માનસ-પટલ પર અંકિત થઈને ક્રિયાશીલ થઈ ગયું.

એ ખ્યાલ હતો આવી એક સંસ્થાનો. જ્યાં નિર્દિષ્ટ સમયે ઘંટની ધ્વનિ સાથોસાથ બધાં જ સામૂહિક રૂપે પોતપોતાનાં નિત્ય પાળવા યોગ્ય કર્મો-જેવાં કે ધ્યાન, જપ, પૂજા, પાઠ, કીર્તન, અધ્યયન-અધ્યાપન, ભોજન, વિશ્રામ ઇત્યાદિમાં રત થઈ જાય.

પૂ. ભાઈજીના જીવતાં જો કે આ સંકલ્પ સાકાર ન થઈ શક્યો, છતાં માની અહૈતુકી કૃપાથી આદરણીયા ગુરુપ્રિયા દેવીના અથક પ્રયાસથી મા આનન્દમયી કન્યાપીઠ, અને બાઘાટ-નરેશ દુર્ગાસિંહજીના ઉત્સાહથી મા આનન્દમયી વિદ્યાપીઠની પ્રતિષ્ઠા થઈ.

સન્ ૧૯૩૮માં હરિદ્વારમાં માત્ર બે કન્યાઓને લઈને આ પ્રતિષ્ઠાનની સ્થાપના થઈ હતી. કાળાંતરે સન્ ૧૯૪૫માં વારાણસી આશ્રમનું નિર્માણ થયા પછી એ જ આશ્રમ-ભૂમિમાં ગંગા તટે કન્યાપીઠ માટે પૃથક્ ભવન બન્યું, અને ત્યારથી જ આ સંસ્થા નિશ્ચિત રૂપે વારાણસીમાં પ્રતિષ્ઠિત થઈ.

આ સંસ્થાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે આદર્શ ચરિત્ર-ગઠન. માની વાણી છે, “બહાર વાંચવા લખવા માટે અનેક સ્કૂલ કોલેજો છે. યાદ રાખજો આનો ઉદ્દેશ્ય છે ચરિત્ર-ગઠન.”

“સમ્પૂર્ણાનન્દ સંસ્કૃત વિશ્વવિદ્યાલય” દ્વારા માન્યતા મેળવેલ આ સંસ્થામાં કુલ ૪૦ બ્રહ્મચારિણી કન્યાઓ છે. અહીં સંસ્કૃત વિશ્વ વિદ્યાલયની આચાર્ય કક્ષા સુધીના અધ્યયન-અધ્યાપનની વ્યવસ્થા છે. સાથોસાથ સંગીત તેમજ સીવણની પરીક્ષાઓમાં પણ અહીંની કન્યાઓ ભાગ લે છે. સન્ ૧૯૮૮માં સંસ્થાની અર્ધશતાબ્દિ વખતે સુવર્ણ જયંતિ ઉત્સવ ઊજવાયો હતો.

બધું જ હોવા છતાં પણ અહીંના શિક્ષણનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય છે માનાં શ્રીચરણોની છત્ર-છાયામાં રહીને ભારતીય સંસ્કૃતિના ઉચ્ચ આદર્શોના શિક્ષણમાં પોતાની જાતને ઢાળવી.

સન્ ૧૯૮૩ની ૨૬મી માર્ચ સંસ્થાનું પરિદર્શન કરવા માટે આવેલા ઉત્તર પ્રદેશના રાજ્યપાલ શ્રી સત્યનારાયણ રેડ્ડીએ કહ્યું હતું, “આ સંસ્થા આપણા દેશનું ગૌરવ છે. આપણે અહીંની શિક્ષાપ્રાપ્ત કન્યાઓ પાસેથી આશા રાખીએ છીએ તેઓ ભારતીય સંસ્કૃતિની આલોક-શિખાથી આપણા ભાવિ સમાજને આલોકિત કરશે. ભવિષ્યના ભારત માટે માની આ સંસ્થા આદર્શ સ્તંભ છે.”

મા આનન્દમયી વિદ્યાપીઠ (કનખલ)

પૂ. ભાઈજીના સંકલ્પાનુસાર બાઘાટ-નરેશ શ્રી દુર્ગાસિંહજી તથા ભક્ત શ્રી શચિકાંત ઘોષના ઉદ્યોગથી સ. ૧૯૪૧માં શ્રી શ્રીમાના શુભ જન્મોત્સવ અવસરે દેહરાદૂનસ્થિત કિશનપુર આશ્રમમાં આ પ્રતિષ્ઠાનનું ઉદ્ઘાટન થયું હતું, જેનો ઉદ્દેશ્ય હતો આશ્રમમાં રહીને બ્રહ્મચર્યના નિયમોનું પાલન કરીને અધ્યાત્મની સાથોસાથ જાગૃત શિક્ષણનું પણ ભણતર મેળવવું.

સન્ ૧૯૪૫થી લાંબો સમય સુધી આ પ્રતિષ્ઠાન પૂ. ભાઈજીના સમાધિક્ષેત્ર પાતાલદેવી(અલ્મોડા)માં રહી આગળ જતાં થોડા વખત માટે વૃંદાવનમાંથી પસાર થઈને આ સંસ્થા હવે ફરીથી સ્થાયી રૂપે કનખલ આશ્રમ પ્રતિષ્ઠિત છે.

માતા આનન્દમયી ચિકિત્સાલય (વારાણસી)

શ્રી શ્રીમાની વિરાટ છત્રછાયામાં આબાલ-વૃદ્ધ-વનિતા, શોકાર્ત, દુઃખી, સુખી બધાંને નિર્મળ શાંતિ તથા માતૃકૃપા પ્રાપ્ત થાય એ જ ઉદ્દેશ્યથી સન્ ૧૯૫૦માં વારાણસીના પ્રસિદ્ધ ચિકિત્સક ડૉ. ગોપાલ દાસગુપ્તા આગ્રહથી “મા આનન્દમયી કુરુણા” તથા “શિશુ કલ્યાણ કેન્દ્ર”નું ઉદ્ઘાટન થયું, જેનો ઉદ્દેશ્ય છે ગરીબોને મુક્તિ આપવા અને ઔષધદાન તેમજ બાળકોને દૂધદાન.

આગળ ઉપર આ જ આધાર પર શ્રી ગુરુપ્રિયા દીદીના ઉત્સાહ તથા પ્રેરણાથી “મા આનન્દમયી ચિકિત્સાલય” કલ્પના સાકાર થઈ શકી. સન્ ૧૯૬૪માં એનો શિલાન્યાસ થયો. મકર સંક્રાંતિના પુણ્ય પર્વે, તથા ૧૯૬૮માં રિસેમ્બરે એ વખતના મુખ્યપ્રધાન શ્રીમતી ઇંદિરા ગાંધીના હસ્તે ઇસ્પિતાલનો ઉદ્ઘાટન સમારંભ સંપન્ન થયો અને પવિત્ર ઉપસ્થિતિમાં.

સન્ ૧૯૮૩ની ૨૬ ડિસેમ્બરે અહીંયાં રજત-જયંતિના કાર્યક્રમનું આયોજન થયું. આ શુભ પ્રસંગે વારાણસી સુપ્રસિદ્ધ ચિકિત્સકોનો સહયોગ ઉલ્લેખનીય હતો. માત્ર સહયોગ જ નહીં, એમના તથા વારાણસીના ગણનાગરિકોના પ્રયત્નોથી આ ઇસ્પિતાલમાં ઘણા નવા વિભાગો પણ ખોલાયા છે. આજે આ ઇસ્પિતાલમાં વારાણસી પ્રમુખ ચિકિત્સકો સેવા આપવા આવે છે.

ઇસ્પિતાલના શુભારંભ વખતે શ્રી શ્રીમાની અમૃતવાણી હતી, “કાશી વિશ્વનાથ મુક્તિક્ષેત્ર રોગરૂપી જના સેવા.” આજે આ જ મહાવાણીને પથ્ય માનીને અહીંયાંના ચિકિત્સકો સેવામાં પ્રતી રહે છે.

મા આનન્દમયી ભાગવત ભવન (બેંગલોર)

સન્ ૧૯૫૨માં દક્ષિણ ભારતમાં નવેમ્બરના અંતિમ સપ્તાહમાં શ્રી શ્રીમાનું આગમન થયું, અને અહીંના નાગરિકો તરફથી માનું વિશેષ અભિનંદન કરવામાં આવ્યું. સભામાં માને કંઈક કહેવાનો અનુરોધ કરતાં “હરિ કથા (એ) જ કથા” એટલી મધુર રીતે કહ્યું કે જેને સાંભળીને હિંદી ભાષા ન સમજનાર જનતા પણ મંત્રમુગ્ધ થઈ ગઈ.

થઈ ગઈ હતી.

સન્ ૧૯૭૮માં કર્ણાટકના ભૂતપૂર્વ રાજ્યપાલ શ્રી ગોવિંદ નારાયણજીના પ્રયાસ તથા ત્રાવણકોરના એલયા રાજા શ્રી માર્તંડ વર્માના ઉત્સાહને લીધે માનો ૮૪મો જન્મોત્સવ વિશેષ રૂપે ઉજવાયો. એમના જ આગ્રહથી એ જ વખતે અહીં માને માટે એક નિશ્ચિત સ્થાન બનાવવાની પરિકલ્પના પણ થઈ હતી.

કાળાંતરે બેંગલોરના એક પ્રાંત જયનગરમાં “મા આનન્દમયી ટ્રસ્ટ”ના ઉદ્યોગથી એક વિશાળ સત્સંગભવનનું નિર્માણ થયું. ભગવદ્ કથા પ્રસંગ માટે નિર્મિત થવાને કારણે એનું નામ ભાગવત-ભવન રાખવામાં આવ્યું.

સન્ ૧૯૮૨માં જ દારિકાપીઠના જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યજી દ્વારા એનું ઉદ્ઘાટન થયું. શ્રંગેરીના જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યજીએ એની પ્રધાન પૃષ્ઠ પોષકતા સ્વીકારી.

આ ભવનમાં નિયમિત રૂપે સત્સંગ, પાઠ વગેરે અનુષ્ઠાનો થતાં રહે છે, સાથોસાથ સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો જેમાં વિશેષરૂપે દક્ષિણના વિશિષ્ટ મહાત્માઓ તથા વિદ્વાનો યોગદાન આપે છે. અહીં બાળક-બાળકીઓ માટે શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના વર્ગોની પણ વ્યવસ્થા છે.

આ સંસ્થા ભગવત્ આલોચનાનું આયોજન કરીને એક મહાન કાર્ય કરી રહી છે. માની વાણીનો મૂલમંત્ર આ જ છે,

“હરિ કથા (એ) જ કથા

બીજું બધું વૃથા વ્યથા.”

॥ ૐ તત્ સત્ ॥

॥ જય મા ॥

કઠોપનિષદ્

- ઉત્તરા ચિનુભાઈ

(શાંકરભાષ્ય-આધારિત) (ગતાંકથી ચાલુ)

આત્મજ્ઞાની સર્વજ્ઞતા

જેનું જ્ઞાન થયા પછી બીજી કોઈ વસ્તુની ઈચ્છા બ્રહ્મજ્ઞો નથી કરતાં, એ બ્રહ્મનો બોધ કેવી રીતે થાય છે ?

યૈન રૂપં રસં ગન્ધં શબ્દાન્સ્પર્શાંશ્ચ મૈથુનાન્ ।

એતૈનૈવ વિજાનાતિ કિમત્ર પરિશિષ્યતે । એતદ્વૈ તત્ ॥૩॥

આજે આત્મા દ્વારા મનુષ્ય રૂપ, રસ, ગંધ, શબ્દ, સ્પર્શ અને મૈથુનજન્ય સુખોને નિશ્ચયપૂર્વક જાણે છે (આત્માથી અવિજ્ઞેય) આ લોકોમાં બીજું શું રહી જાય છે ? (તેં નચિકેતાએ પૂછેલું) એ તત્ત્વ ચોક્કસ આ જ છે. (૩)

એ આત્મા દ્વારા જ આ શરીર-દેહાદિસંઘાત-ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જાણે છે અને ભોગવે છે. એવો કોઈ પદ્મ આ લોકમાં નથી જેનું આત્મા દ્વારા જ્ઞાન ન થઈ શકે. એ આત્માથી અવિજ્ઞેય કોઈ વસ્તુ નથી. એ આત્મા સર્વજ્ઞ અને એ જ આ છે, જેને વિષે નચિકેતા ! તેં પ્રશ્ન કર્યો છે, જેનાથી શ્રેષ્ઠ બીજું કંઈ નથી.

આત્મજ્ઞાની નિઃશોકતા

સ્વપ્નાન્તં જાગરિતાન્તં ચોભૌ યેનાનુપश्यति ।

મહાન્તં વિભુમાત્માનં મત્વા ધીરો ન શોચતિ ॥ ૪ ॥

જેના દ્વારા મનુષ્ય સ્વપ્નમાં પ્રતીત થનારા તથા જાગ્રતમાં દેખાતા-બંને પ્રકારના પદાર્થોને જુએ છે એ મહા અને વિભુ આત્માને જાણીને બુદ્ધિમાન પુરુષ શોક નથી કરતો. (૪).

એ મહાન અને વિભુ આત્માને જાણીને અર્થાત્ 'એ પરમાત્મા હું જ છું' એમ આત્મભાવથી સાક્ષાત્ અનુભવીને-એમ સમજવું.

આત્મજ્ઞાની નિર્ભયતા

ય ઇમં મધ્વદં વેદ આત્માનં જીવમન્તિકાત્ ।

ઈશાનં ભૂતભવ્યસ્ય ન તતો વિજુગુપ્સતે । એતદ્વૈ તત્ ॥ ૫ ॥

જે પુરુષ આ કર્મફળ ભોક્તા અને પ્રાણાદિને ધારણ કરનાર આત્માને એની નિકટ રહીને ભૂત, ભવિષ્ય (અર્થાત્ વર્તમાન)ના શાસકરૂપે જાણે છે, તે આવું વિજ્ઞાન થઈ ગયા પછી એ (આત્મા)ની રક્ષા કરવાની ઈચ્છા નથી કરતો ચોક્કસ આ જ એ (આત્મતત્ત્વ) છે. (૫)

'મધ્વદ' એટલે કર્મફળ ભોક્તા જીવ. આત્મા સર્વજ્ઞ છે એ જ્ઞાન થઈ ગયા પછી જીવરૂપી આત્માનું રોપ કરવા નથી ઈચ્છતો, કારણ કે એ બ્રહ્મજ્ઞને અભયની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ છે. જ્યાં સુધી એ ભયની વચ્ચે રહીને આત્મા અનિત્ય સમજે છે ત્યાં સુધી જ એની રક્ષા કરવા ઈચ્છે છે. જ્યારે આત્માને નિત્ય અને અદ્વૈત જાણી લે છે, ત્યારે એ

અને કોને ગોપનીય કે સુરક્ષિત રાખે? ક્ષેત્ર તો છે જ નહીં. આ જ આત્મતત્ત્વ છે, ચોક્કસ જ.

બ્રહ્મજ્ઞાનું સર્વાત્મદર્શન

જે પ્રત્યગાત્માનો અહીં ઇશ્વરભાવથી નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે એ સર્વનો અંતરાત્મા છે.

યઃ પૂર્વ તપસો જાતમદ્ભ્યઃ પૂર્વમજાયત ।

ગુહાં પ્રવિશ્ય તિષ્ઠન્તં યો ભૂતેભિર્વ્યપશ્યત ॥ એતદ્વૈ તત્ ॥ ૬ ॥

જે મુમુક્ષુ પહેલાં તપમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ (હિરણ્યગર્ભ)ને કે જે જળ આદિ ભૂતો કરતાં પહેલાં ઉત્પન્ન થયેલ છે, ભૂતો સહિત બુદ્ધિરૂપી ગુહામાં સ્થિત થયેલ જુએ છે, તે જ બ્રહ્મને જુએ છે. ચોક્કસ આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૬)

જે હિરણ્યગર્ભ જળ કરતાં પહેલાં અર્થાત્ જળસહિત પાંચે મહાભૂતો-આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ, પૃથ્વી-પહેલાં ઉત્પન્ન થયું છે એ દેવાદિ શરીરોને પણ ઉત્પન્ન કરીને સંપૂર્ણ પ્રાણીઓની હૃદયગુહામાં પ્રવિષ્ટ થઈને દેહેન્દ્રિયરૂપી ભૂતો સહિત શબ્દાદિ વિષયોને અનુભવે છે, આમ જેણે જોયું છે, જેણે આમ અનુભવ્યું છે તે જ પ્રકૃત બ્રહ્મને જુએ છે, જાણે છે.

યા પ્રાણેન સંભવત્યદિતિર્દેવતામયી ।

ગુહાં પ્રવિશ્ય તિષ્ઠન્તીં યા ભૂતેભિર્વ્યજાયત । એતદ્વૈ તત્ ॥ ૭ ॥

જે દેવતામયી અદિતિ પ્રાણરૂપે પ્રગટ થાય છે તથા જે બુદ્ધિરૂપી ગુહામાં પ્રવિષ્ટ થઈને રહેનારી છે અને ભૂતોની સાથે જ ઉત્પન્ન થાય છે (એને જુઓ). ચોક્કસ આ જ એ તત્ત્વ છે. (૭)

અદિતિ દેવોની માતા છે. તેથી સર્વદેવસ્વરૂપ અદિતિ તે પ્રાણ અર્થાત્ હિરણ્યગર્ભરૂપે પરબ્રહ્મમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. અદિતિ શબ્દનો અર્થ છે-શબ્દાદિ વિષયોનું જે અદન કરે છે-ભક્ષણ કરે છે તે

અરણિસ્થ અગ્નિમાં બ્રહ્મદૃષ્ટિ

અરણ્યોર્નિહિતો જાતવેદા ગર્ભ ઇવ સુભૂતો ગર્ભિણીભિઃ ।

દિવે દિવ ઈન્દ્ર્યો જાગૃવદ્ધિર્હવિષ્મદ્ધિર્મનુષ્યેભિરગ્નિઃ ॥ એતદ્વૈ તત્ ॥ ૮ ॥

ગર્ભિણી સ્ત્રીઓ દ્વારા સરખી રીતે પોષિત થયેલા ગર્ભની જેમ જે જાતવેદા (અગ્નિ) બંને અરણીઓની વચ્ચે સ્થિત છે તથા જે પ્રમાદશૂન્ય અને હોમસામગ્રીયુક્ત પુરુષો દ્વારા નિત્યપ્રતિ સ્તુતિ કરવાને યોગ્ય છે, ચોક્કસ, આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૮)

જે અધિયજ્ઞરૂપે ઉપર ને નીચેની અરણીઓમાં રહીને હોમ કરાયેલા સંપૂર્ણ પદાર્થોનો ભોક્તા અધ્યાત્મરૂપી અગ્નિ (જાતવેદા) છે, તે જેમ ગર્ભિણી શુદ્ધ અન્ન-પાનાદિ દ્વારા પોતાના ગર્ભની ખૂબ જાળવીને રક્ષા કરે છે, તે જ રીતે રક્ષાયેલો છે. કેવી રીતે ? જે રીતે યજ્ઞ કરનારાઓ તથા યોગીઓ જેને ધારણ કરે છે સાવચેતીથી, તેમ જ ઘૃત આદિ હોમની સામગ્રીઓથી યુક્ત, કર્મપરાયણ ને જાગરણશીલ-અર્થાત્ પ્રમાદ વગર યજ્ઞ કરનારા યાજકો અને ધ્યાન-ભાવનાયુક્ત યોગીઓ એને ધારણ કરે છે. યાજકો યજ્ઞમાં અને યોગીઓ હૃદયાકાશમાં એની સ્તુતિ કરે છે. આમ એ અગ્નિ રક્ષણીય અને સ્તુત્ય છે. તે જ આ બ્રહ્મ છે.

પ્રારામાં બ્રહ્મદૃષ્ટિ

યતશ્ચોદેતિ સૂર્યોઽસ્તં યત્ર ચ ગચ્છતિ ।

તં દેવાઃ સર્વે અર્પિતાસ્તદુ નાત્યેતિ કશ્ચન ॥ ૯ ॥

જ્યાંથી સૂર્ય ઉદિત થાય છે અને જ્યાં એ અસ્ત થઈ જાય છે એ પ્રાણાત્મામાં (અન્નાદિ અને વાગાદિ) સંપૂર્ણ દેવતાઓ અર્પિત છે. એનું કોઈ પણ ઉલ્લંઘન કરી શકતું નથી. ચોક્કસ, આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૯)

જેવી રીતે રથની નાભિમાં સમસ્ત આરાઓ અર્પિત છે તેવી રીતે આદિ અધિદેવ અને વાગાદિ અધ્યાત્મ-સંદેવતાઓ અર્પિત છે.

જે બ્રહ્માથી માંડીને સ્થાવરપર્યંત સંપૂર્ણ ભૂતોમાં વર્તમાન છે, અને ભિન્ન ભિન્ન ઉપાધિઓને લીધે અબ્રહ્મભાસે છે તે સંસારી જીવ વિષે કઈને શંકા જાગે કે એ પરબ્રહ્મથી જુદો છે, તો તેના નિવારણાર્થે યમરાજ કહે છે :

યદેવેહ તદમુત્ર યદમુત્ર તદન્વિહ ।

મૃત્યોઃ સ મૃત્યુમાપ્નોતિ ય ઇહ નાનેવપશ્યતિ ॥ ૧૦ ॥

જે તત્ત્વ આમાં (દેહેન્દ્રિયસંઘાતમાં) ભાસે છે તે જ અન્યત્ર (દેહાદિથી પર) પણ છે, અને જે અન્યત્ર છે તે આમાં છે. જે મનુષ્ય આ તત્ત્વમાં નાનાત્વ (ભિન્નત્વ) જુએ છે તે મૃત્યુ વડે મૃત્યુને (અર્થાત્ જન્મ-મરણને) પામે છે (૧૦)

જે આત્મતત્ત્વ અવિવેકીઓને સંસારધર્મયુક્ત ભાસે છે તે જ બ્રહ્મ નિત્ય વિજ્ઞાનઘનસ્વરૂપ અને સંપૂર્ણ સંસારધર્મોથી રહિત છે તેમ છતાં જે મૂઢ ભેદદૃષ્ટિરૂપી અવિદ્યાથી મોહિત થઈને પરમાત્માને ભિન્ન જુએ છે, વારંવાર જન્મ-મરણને પામ્યા કરે છે. તેથી આવી ભેદદૃષ્ટિ ન કરવી જોઈએ, પરંતુ “હું નિર્બાધરૂપે આકાશની જે પરિપૂર્ણ અને વિજ્ઞાનૈકરસરૂપ બ્રહ્મ જ છું” એમ જોવું જોઈએ.

મનસૈવેદમાપ્તવ્યં નેહ નાનાસ્તિ કિંચન ।

મૃત્યોઃ સ મૃત્યું ગચ્છતિ ય ઇહ નાનેવ પશ્યતિ ॥ ૧૧ ॥

મનથી જ એ તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે, આ બ્રહ્મતત્ત્વમાં નાના (ભિન્ન) કંઈ જ નથી. જે પુરુષ આ નાનાત્વ જેવું જુએ છે તે મૃત્યુથી મૃત્યુ પ્રત્યે જાય છે. (૧૧)

“ભધું જ આત્મા જ છે, બીજું કાંઈ નહીં” એમ મન દ્વારા જ આ એકરસ બ્રહ્મને જાણવું. આ પ્રમાણે એ પ્રાપ્તિ થઈ ગયા પછી નાનાત્વવાળી અવિદ્યાની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે. ત્યારે આ બ્રહ્મતત્ત્વના જ્ઞાનમાં લેશમાત્ર નાનાત્વ નથી રહેતું. પરંતુ જે મનુષ્ય એની અંધકાર ને અજ્ઞાનથી યુક્ત તિમિરદૃષ્ટિનો ત્યાગ નથી કરતો તે જાતનો થોડોક પણ, લેશમાત્ર પણ ભેદ આરોપિત કરે છે તો તે મૃત્યુને પામે છે.

• નેહ નાનાસ્તિ કિંચન-આ અત્યંત પ્રસિદ્ધ વાક્ય છે.

હૃદયપુંડરીકસ્થ બ્રહ્મ

ફરી એ પ્રકૃતિ બ્રહ્મનું જ વર્ણન કરે છે :

અઙ્ગુષ્ઠમાત્રઃ પુરુષો મધ્યં આત્મતિ નિષ્ઠતિ । ઙ્ગુ

ઈશાનો ભૂતભવ્યસ્ય ન તતો વિજુગુપ્સતે ॥ એતદ્વૈ તત્ ॥ ૧૨ ॥

જે અંગુષ્ઠપરિમાણવાળો પુરુષ શરીરની મધ્યમાં સ્થિત છે, એને ભૂત, ભવિષ્ય (અને વર્તમાન)નો શાસક જાણીને તે એ (આત્માના જ્ઞાન)ને કારણે પોતાના શરીરની રક્ષા કરવા નથી ઈચ્છતો. ચોક્કસ આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૧૨)

“અંગુષ્ઠમાત્રઃ પુરુષઃ” વાક્યં સુપ્રસિદ્ધ છે. અંગુઠા જેટલા માપનો, હૃદયક્રમણ અંગુષ્ઠ સમાન માપનું હોવાથી, એના છિદ્રમાં રહેનારો વાંસના પર્વતમાં સ્થિત આકાશની જેમ આ પુરુષ (પરમાત્મા) શરીરની મધ્યે સ્થિત છે. પુરુષ એટલે જેના વડે આખું શરીર પૂર્ણ છે તે.

અઙ્ગુષ્ઠમાત્રઃ પુરુષો જ્યૌતિરિવાધૂમકઃ ।

ઈશાનો ભૂતભવ્યસ્ય સ એવાદ્ય સ ઓ શ્વઃ ॥ એતદ્વૈ તત્ ॥ ૧૨ ॥

આ અંગુષ્ઠમાત્ર પુરુષ ધૂમરહિત જ્યોતિ સમાન છે. એ ભૂતભવિષ્યનો શાસક છે. એ જ આજે (વર્તમાન કાળમાં) છે અને એ જ કાલે (ભવિષ્યમાં) પણ રહેશે. ચોક્કસ આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૧૩).

યથોદકં દુર્ગે વૃષ્ટં પર્વતેષુ વિધાવતિ ।

એવં ધર્માનૃથક્પશ્યંસ્તોનેવાનુવિધાવતિ ॥ ૧૪ ॥

જેવી રીતે ઊંચા સ્થળે વરસેલું જળ પર્વતોમાં (પર્વતીય નિમ્ન દેશોમાં) વહી જાય છે તે જ રીતે આત્માઓને પૃથક્ પૃથક્ જોઈને જીવ એને જ (ભિન્નાત્મત્વને જ) પામે છે. (૧૪)

ઊંચાણમાં પડેલું જળ નીચાણ બાજુ વહી જાય છે ને નષ્ટ થઈ જાય છે. ભેદબુદ્ધિવાળાનું અનુસરણ ભેદ પ્રત્યે હોવાથી વારંવાર વિભિન્ન શરીરોને પામે છે.

યથોદકં શુદ્ધે શુદ્ધમાસિક્તં તાદૃગેવ ભવતિ ।

એવં મુનેર્વિજાનત આત્મા ભવતિ ગૌતમ ॥ ૧૫ ॥

જેવી રીતે શુદ્ધ જળમાં નાખેલું શુદ્ધ જળ એવું જ થઈ જાય છે, તે જ રીતે હે ગૌતમ ! વિજ્ઞાની મુનિનો આત્મા પણ થઈ જાય છે. (૧૫).

શુદ્ધ જળમાં શુદ્ધ જળ એકરસ થઈ જાય છે, તેમ હે ગૌતમ (નચિકેતા) ! એકત્વને જાણનારો મુનિ (અર્થાત્ મનનશીલ પુરુષ)નો આત્મા પણ એવો થઈ જાય છે.

આનો સાર એ છે કે કુતર્ક કરવાની ભેદદષ્ટિ તેમ જ નાસ્તિકની કુદષ્ટિનો બધાંએ ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને સહસ્રો માતા=પિતાઓથી પણ વધારે હિતૈષી એવા વેદ દ્વારા ઉપદિષ્ટ આત્મૈકત્વ દર્શનનો જ અભિમાનરહિત થઈને આદર કરવો જોઈએ. ઇતિ.

દ્વિતીય અધ્યાયમાં પ્રથમા વલ્લી સમાપ્ત.

(ક્રમશઃ)

*** Branch Ashrams ***

15. NEW DELHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 6840365)
16. PUNE : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 327835)
17. PURI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
18. RAJGIR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 5362)
19. RANCHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Main Road, P.O. Ranchi-834001, Bihar (Tel : 312082)
20. TARAPEETH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Chandipur-Tarapeeth,
Birbhum-731233, W.B.
21. UTTARKASHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193, U.P.
22. VARANASI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhadaini, Varanasi-221001, U.P.
(Tel : 310054+311794)
23. VINDHYACHAL: Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill,
P.O. Vindhychal, Mirzapur-231307, (Tel: 05442-64343)
24. VRINDAVAN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Vrindavan, Mathura-281121 U.P. (Tel : 442024)
- IN BANGLADESH :**
1. DHAKA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
14, Siddheshwari Lane, Dhaka-17 (Tel : 405266)
2. KHEORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

माँ आनन्दमयी

अमृत वार्ता

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

* Branch Ashrams *

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P. O. Kamarhaiti, Calcutta-700058 (Tel : 5531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Palace Compound, P.O. Agartala-799001. West Tripura
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Patal Devi, P.O. Almora-263602, U.P. (Tel : 23313)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Dhaul-China, Almora-263881, U.P.
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhimpura, P.O. Chandod, Baroda-391105, (Tel : 33208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Bairagarh, Bhopal-462030, M.P. (Tel : 521227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kishenpur, P.O. Rajpur, Dehradun-248009
U.P. (Phone: 684271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalyanvan, 176, Rajpur Road,
P.O. Rajpur, Dehradun-248009, U.P.
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
47/A Jakhan, P.O. Rajpur, Dehradun, U.P.
11. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005, Bihar
12. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kankhal, Hardwar-249408, U.P. (Tel: 416575)
13. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok,
P.O. Kedarnath, Chamoli-246445, U.P.
14. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir,
P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P.

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૨

જુલાઈ, ૧૯૯૮

સં - ૩

--: સંપાદક સમિતિ :-

સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજી
ઉત્તરા ચિનુભાઈ
બ્રહ્મચારિણી વસુમતીબહેન
નિરંજન મહેતા

--: મેનેજિંગ સંપાદક :-

શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી

--: વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં	રૂ. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડોલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂ. ૨૦/-

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૯.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

“અમૃત વાર્તા” (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમ્પોઝિટ વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી માર્ગ,
પોસ્ટ ભીમપુરા, ચાંદોદ - ૩૮૧ ૧૦૫
(જિ. વડોદરા) ગુજરાત
ફોન : (૦૨૬૬૩) ૩૩૨૦૮

તા. ૨ માર્ચ, ૧૯૮૮

વિજ્ઞાપ્તિ

આનન્દસ્વરૂપ ભાઈઓ અને બહેનો,

ઉભયતટપાવની નર્મદાજીના કાંઠે એક ટેકરે ભીમપુરા આશ્રમ (તાલુકા ચાંદોદ, જિલ્લા વડોદરા) શ્રી શ્રી માં આનન્દમયીના દિવ્ય ખ્યાલને મૂર્ત કરતી તથોભૂમિ છે. પ. પૂ. સ્વામી અખંડાનંદજીએ ઇ.સ. ૧૯૩૬-૩૭માં ખૂબ પરિશ્રમ ઉઠાવીને આશ્રમની સ્થાપના કરેલી. પશ્ચિમ ભારતમાં શ્રી શ્રી આનન્દમયી માંનું આ એક અનન્ય નિત્ય સ્મારક છે. શ્રી શ્રી આનન્દમયી માંની ચરણરજથી ધન્ય ધરાની નિસર્ગતામાં એકાન્ત, દર્શન અને ધ્યાનોપાસના માટે આપણા માટે શક્તિપીઠ સિદ્ધ થતું આ સ્મારકસ્થાન ઇ.સ. ૧૯૭૭ પછી શ્રી શ્રી માં ના દિવ્ય સાન્નિધ્યથી, વિશેષતઃ ઇ.સ. ૧૯૮૧ થી પરમ પૂજ્ય સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજીની પ્રેરણાથી, પુનઃ જીવિત થયું છે. નિયત ઉત્સવોની ઉજવણીથી આધ્યાત્મિક આંદોલન પ્રસરતાં રહે છે.

આશ્રમની ટેકરાળ ભૂમિ, નર્મદામાં અવારનવાર આવતાં પૂરોને કારણે ધોવાણ પામી છે, જમીન ધોવાણની આ પ્રક્રિયા આજે એવે તબક્કે પહોંચેલી જણાય છે કે, શ્રી શ્રી માં આનન્દમયી આશ્રમ ભીમપુરાનું નિત્ય સ્મારકરૂપ નિકેતન જળસમાધિ લઈ લે અગર તો તે ધરાશય થઈ જાય. આપણા સૌને માટે ઉજાગરા થવાની પ્રેરણારૂપ આ પવિત્ર ભૂમિનો વર્તાતો જતો વિનાશ ભારે ચિંતા પ્રગટાવે જ. આપણે સૌ આ સ્થાનની સુરક્ષા માટે અનિવાર્ય સૌ પગલાં બરવા માટે કટિબદ્ધ થઈએ.

જે વટવૃક્ષ નીચે શ્રી શ્રી માં બિરાજતાં, એનું અસ્તિત્વ જમીન ધોવાણને કારણે જોખમાઈ ચૂક્યું છે. સરકારી અધિકારીઓ દ્વારા થયેલા સર્વેક્ષણ મુજબ દસ હજાર સ્કવેરફીટ જમીન નદીમાં ડૂબમાં જઈ ચૂકી છે.

આપણે સૌ, આવી પડેલી આ આપત્તિના નિવારણ માટે શ્રી શ્રી માં ને પ્રાર્થાએ અને ક્ષણનોય વિલંબ કર્યા વિના તાત્કાલિક આવશ્યક સુરક્ષા-દીવાલ રચવા માટેનું સઘન અભિયાન શરૂ કરી દઈએ.

મ. સ. યુનિવર્સિટી, વડોદરાના નિષ્ણાતો પાસે અમે રિપોર્ટ તૈયાર કરાવ્યો છે ને તે મુજબ સુરક્ષા-દીવાલ યજ્ઞતરનો ખર્ચ અંદાજે પચાસ લાખનો થવા જાય છે. આશ્રમની સુરક્ષા માટે આપણે આ ભંડોળ એકત્રિત કરવા માટે કટિબદ્ધ થઈએ.

કાર્ય મુશ્કેલ જરૂર છે, અશક્ય નથી. શ્રી શ્રી માँ આનન્દમયીનાં આપણે સંતાનો છીએ. ત્રણથી ચાર વર્ષની યોજના કરીને તબક્કાવાર આયોજન કરીને આપણે વહેલી તકે આ કામ હાથ પર લઈએ, એ માટે માની પાસે શક્તિ માગીએ.

સંપન્ન સૌને જાહેર વિજ્ઞાપ્તિ કરવાની અમે ફરજ સમજીએ છીએ. આ મુશ્કેલ કાર્યને સફળતાપૂર્વક સંપન્ન કરવા માટે વ્યવહારુ સૂચનો સત્વરે મોકલી આપે, અને કેવા કેવા પ્રકારની સહાયતાઓ આપી શકાશે, તેની જાણ કરી અમને બળ પૂરું પાડે.

શ્રી શ્રી માँ ની સેવામાં,
ભવદીય,

સભ્યગણ
વ્યવસ્થાપર સમિતિ,
શ્રી શ્રી માँ આનન્દમયી આશ્રમ,
ભીમપુરા.

ગોવિંદ નારાયણ
અધ્યક્ષ,
શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ.

* * *

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ૐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનન્દઘનમૂર્તયે ।
જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

૧.	માતૃવાણી.....	૧
૨.	માતૃલીલાકથા.	૩
૩.	એક સંસ્મરણ ડૉ. આનંદ બહાદુર સિંહ	૧૦
૪.	શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી પ્રસંગ.....	૧૨
૫.	વાણમાધુરી	૧૫
૬.	શિવપુરાણમાંથી	૧૭
૭.	સંતાનવત્સલા મા..... શ્રીમતી મંજુલા બેનર્જી	૧૯
૮.	સાધુસમાજ દ્વારા માનું અભિનંદન.....	૨૧
૯.	માના વિવિધ આશ્રમોનો ઇતિહાસ.....	૨૩
૧૦.	કઠોપનિષદ્ ઉત્તરા ચિનુભાઈ.	૩૦
૧૧.	આશ્રમ સમાચાર	૩૮

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ૐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનન્દઘનમૂર્તયે ।
જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

૧.	માતૃવાણી.....	૧
૨.	માતૃલીલાકથા.....	૩
૩.	એક સંસ્મરણ..... ડૉ. આનંદ બહાદુર સિંહ.....	૧૦
૪.	શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી પ્રસંગ.....	૧૨
૫.	વાહ્માધુરી.....	૧૫
૬.	શિવપુરાણમાંથી.....	૧૭
૭.	સંતાનવત્સલા મા..... શ્રીમતી મંજુલા બેનર્જી.....	૧૯
૮.	સાધુસમાજ દ્વારા માનું અભિનંદન.....	૨૧
૯.	માના વિવિધ આશ્રમોનો ઇતિહાસ.....	૨૩
૧૦.	કઠોપનિષદ્..... ઉત્તરા ચિનુભાઈ.....	૩૦
૧૧.	આશ્રમ સમાચાર.....	૩૮

માતૃવાણી

જેમ વર્ષા વરસી રહી છે તેમ કૃપા આખો વખત વરસી રહી છે. પાત્ર ચતું રાખવાની કોશિશ કરો. ઊંધું રાખવાથી વહી જાય છે. મન ત્રાણ થવા માટે મંત્રરૂપી ભગવાન મળી ગયા. હંમેશાં એમનો સંગ કરો.

બનતાં સુધી એવું થાય છે કે જ્યારે બીજ દેખાય છે ત્યારે વૃક્ષ દષ્ટિગોચર નથી થતું, જ્યારે વૃક્ષ દષ્ટિગોચર થાય છે ત્યારે બીજ નહીં. બધાંની અંદર બધું છે.

જે કંઈ પણ આપવા નથી માગતો, એને માટે કંઈ પણ મેળવવાની આશા નથી, એમને શરણે જાઓ. એમની સેવા કરો. જો એમ ન કરી શકો તો એક એવી જગામાં મન પરોવો, જ્યાંથી સુખ-દુઃખની પાર જઈ શકો છો. હરિ-પદનું શરણ લો.

તમે માત્ર એ જ રીતે નામ કરતા જાઓ અને સ્મરણ કરતા રહેજો. નામથી જે થવાનું છે, આપોઆપ થઈ જાય છે.

અતૃપ્તિ. એ તો સારું. અહીં આવવાથી અભાવનું જાગરણ થાય છે અને આગળ ગયા પછી એ અભાવ સ્વભાવમાં જવાનું પહેલું સ્ટેજ છે. એમના વિના દુનિયા અંધારી છે. દુનિયામાં કંઈ આકર્ષણ નથી. આ સ્થિતિ સુધી તમે પહોંચી ગયા છો. તે મારાથી એ કહેવાતું નથી. એમને માટે વ્યાકુળતા સાથે અગ્રેસર થાઓ - આજે મુલાકાત નથી થઈ, કેવી રીતે દિવસ પસાર થાય?

આવરણ નષ્ટ કરવા માટે કર્મનું પ્રયોજન છે. તમને જે બુદ્ધિ આપવામાં આવી છે, એની જ સહાયતાથી કામ કરો. એમની કૃપા અહેતુકી છે. કેમ કૃપા નથી કરતા - એ એમની મોજ છે. પોતાના જ તો, - જે ઈચ્છા તે જ કરે છે. જ્યારે હેતુ હોય છે એટલે ફળ ભોગવી રહ્યો છું. કેવું ફળ ? પોતાની ક્રિયા, પોતાનું ફળ, ભગવાન પોતાના, એક આત્મા - પહેલાં આ બોધ નથી આવતો, એટલા માટે પ્રશ્ન ઉભો થાય છે જે જગાએ ઉભા છો, ત્યાંથી તે જ રૂપ જ દેખાય છે.

દરેક પૂજાનું સ્થાન મંદિર ઇત્યાદિને હરતાં કરતાં જોયા પછી નમસ્કાર કરજો. લજ્જા આવે તો મનથી કરજો. પોતાના ઇષ્ટને બધાના ઇષ્ટમાં જુઓ. ફક્ત રૂપ બીજું છે. બીજાના ઇષ્ટમાં પોતાના ઇષ્ટને જુઓ. એ એમનું જ બીજું રૂપ છે. ઉલટી વાત લાગે તો માનજો બધું જ ભગવાન છે. આ ઉલટા ભગવાન છે.

આ બધાં ભગવાનનાં મંદિરો છે. બધા ભગવાનના સેવકો છે. અમે સેવકના સેવકો છીએ. ભગવાનની દૃષ્ટિ ભગવાનના સેવક પર છે, એમ સમજીને રહેજો.

✽

ભગવત્ ચિંતન, ભગવાન, ભાગવત અને ભક્ત એક થઈ જાય. વાણિયાગિરી ન કરવી જોઈએ. જપ કરીનેએમ ન વિચારવું મેં આટલું કર્યું, મને કાંઈ ન મળ્યું. આશા રાખો, સારું છે. પણ વાણિયાગિરી નહીં.

✽

જે જુદું બોલે છે તે ખરાબ છે - જે ખરાબ છે - તે જુદું છે. તમે જ છો. બધામાં જ બધું અને અખંડ, જેમ એક અંક મૂકતા જાઓ, જો શૂન્ય ન મૂકો તો બેકાર. શૂન્ય મૂકી દીધું અને તમારો અંક વધી ગયો. આમ તમે જ છો.

✽

અમૃતનું સંતાન થઈને મૃત્યુ બાજુ ન જાઓ. (વિષયો) શું આપશે? આપશે મૃત્યુ. ઝેર (કામકોષાધિ) મૂકી દીધું છે. અમૃતની ગતિમાં ચાલો. તમે ખુદ અમૃત છો એ પ્રગટ થઈ જશે. એ જ મનુષ્યનું કર્તવ્ય.

✽

ભગવાન ભવસાગર પાર કરવા માટે પાલકના રૂપમાં અવતરિત થયા છે. ઈશ્વરની કૃપા સદા છે. ગુરુની કૃપાથી માર્ગદર્શન.

✽

પ્રશ્ન : મોત સાથે શું જાય છે?

મા : વાસના-કામના સહિત તમારું આ સૂક્ષ્મ શરીર. જેમ ફૂલોની વાસ આવે છે, જાય છે તમારું જ જન્મ-મૃત્યુ, વળી જન્મ-મૃત્યુ કંઈ પણ નથી. મૃત્યુ પછી વાસના - કામના સહ સૂક્ષ્મ શરીર, વાયુભૂત, નિરાશ્રય-મનુષ્ય એના કર્માનુસાર જન્મ લે છે. વાસના જડિતમાં - જે અહમિકા આવે છે - જાય છે, આત્માને આવવા-જવાનો પ્રશ્ન નથી. સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ, કારણનું કારણ આત્મા, એનો પ્રકાશ ન થયા સુધી આવવું જવું. આત્મા સ્વયંપ્રકાશ, આવવાનું જવાનું જીવનું. પોતાની જાતને પ્રકાશ કરવા માટે પડદો ખસેડવાનો માત્ર.

✽ ✽ ✽

માતૃલીલા કથા

(ગતાંકથી ચાલુ)

૧૯૬૬

૧૯થી ૨૩ ઓક્ટોબર, મુંબઈ : શ્રી બીકે. શાહના વિલે પાર્લેમાં આવેલા મકાનના કમ્પાઉન્ડમાં દુર્ગાપૂજાનું આયોજન.

૨૦થી ૨૬ નવેમ્બર, વૃંદાવન : ભાવનગરના મહારાજા, ગ્રીસના રાજમાતા તથા રાજકન્યા, યુવરાણી ઇરીન માતૃચરણોમાં દર્શનાર્થે. મંદિરમાં દર્શન, અને મા સાથે ૪૫ મિનિટ સુધી વાર્તાલાપ.

૨૭, નવેમ્બર, વૃંદાવન : શ્રી નરેન્દ્ર બ્રહ્મચારીજી દ્વારા કાત્યાયની પૂજાનું આયોજન. કૃષ્ણાનંદ અવધૂતજીના ઉત્સાહથી સંગીત-સમ્મેલનનું આયોજન. બિહારીજીના જન્મદિવસે સંગીત સમ્રાટ તાનસેનના ગુરુ સ્વામી હરિદાસજીને આ દિવસે જ શ્રી બિહારીજીનાં દર્શન થયાં હતાં, તેથી એ બિહારીજીનો જન્મદિવસ (પ્રાકટ્યદિન) કહેવાય છે. સંગીત - સમ્મેલનના ઉદ્ઘાટન માટે સૂચના-સંચાર પ્રધાન, આકાશવાણીના નિર્દેશકોનું આગમન. માની ઉપસ્થિતિ.

૧૯૬૭

૪-ઓક્ટોબર, વૃંદાવન : શ્રી સુરેશ મહિન્દ્રા તથા રાજકુમારી ઇન્દિરા દ્વારા દુર્ગાપૂજાનું આયોજન.

૯, નવેમ્બર, વૃંદાવન : ૧૯મો સંયમ સમાહ. આંધ્ર પ્રદેશના રાજ્યપાલ શ્રી ગોપાલ સ્વરૂપ પાઠકના ધર્મપત્ની મા પાસે. એમ.એસ. શુભલક્ષ્મી એમના પતિ સદાશિવમ્ તથા પુત્રી રાધા મા પાસે આવ્યાં. શુભલક્ષ્મીએ ભક્તિ સંગીત ગાયું.

૯થી ૧૧ ડિસેમ્બર, નૌમિષારણ્ય : મકર સંક્રાંતિએ પુરાણમંદિરનું ઉદ્ઘાટન. વિશાળ આયોજન. ગુજરાતી ભક્ત મનુભાઈ ભિમાની મંદિર નિર્માણનો પૂરો ખર્ચો ઉપાડ્યો.

૧૯૬૮

૧૬, જાન્યુઆરી, ધનબાદ (બિહાર) : લહરસગઢની કોલિયારીમાં ભક્ત મોરારજીભાઈ ઠક્કરના આમંત્રણથી ધનબાદમાં માનું આગમન.

૧૭, એપ્રિલ, કનખલ : માની દિવ્યદષ્ટિમાં એક સુંદર ભવનનો પ્રકાશ જેમાં અસંખ્ય મહાત્માઓ "ઈસ દુનિયા કા નહીં." એક સ્ત્રીએ ભાવવિભોર થઈને દિવ્ય ગાયન ગાયું. - "ભવબંધન મુક્તિકારણ." માના શ્રીમુખમાંથી એ દિવ્ય પદોનું કીર્તન - "ભવબંધન મુક્તિકારણ સર્વજયી શિવ, દુઃખહારી ભવબંધન મુક્તિકારણ, લક્ષ્મીનારાયણ દુઃખ હારી."

- ૩, મે, દેહરાદૂન : માનો જન્મોત્સવ માની ઉપસ્થિતિમાં પ્રથમવાર દેહરાદૂનમાં ભિન્ન-ભિન્ન સ્થળોએ ઉજવાયો. પ્રથમ પૂજા કિશનપુરમાં.
- ૨, મે, વારાણસી : જન્મોત્સવ દરમિયાન માને જોઈને આશ્રમવાસીઓનો હર્ષાતિરેક.
- ૧૫, મે, કાનપુર : 'સ્વદેશી હાઉસ'માં જયપુરિયા પરિવાર દ્વારા માના જન્મોત્સવનું આયોજન રામક્રિકરજી દ્વારા ૧૩ થી ૧૫ મી મે સુધી રામાયણ - પાઠ.
- ૧૯, જૂન, દુબરાજપુર : ટી.બી. હોસ્પિટલ 'નિરામય'ના મુખ્ય સચિવના આમંત્રણે મા અહીં પધાર્યા તથા ત્રણ રાત્રિવાસ કર્યો.
- ૩૧, જૂન, તારાપીઠ (બંગાળ) : તારાપીઠના આશ્રમમાં મા.
- ૨૪, જૂન, દેવઘર (બિહાર) : શ્રી નરેન્દ્ર બ્રહ્મચારીના આશ્રમ 'દેવસંઘ'માં, શ્રી બાલાનંદ બ્રહ્મચારીના આશ્રમમાં, બ્રહ્મજ્ઞ માના આશ્રમ નિર્વાણ મઠમાં તથા રામકૃષ્ણ વિદ્યાપીઠમાં માનું આગમન.
- ૧, ફેબ્રુઆરી, અલ્હાબાદ : સરસ્વતી - પૂજા સમયે મા જૂના ભક્તને ત્યાં - ૩૧, જયોર્જ ટાઉનમાં ૨૯, માર્ચ. બાંધવાલ (પંજાબ) : પૂ. હરિબાપા પૈતૃક ગામ બાંધવાલમાં માનો બે દિસનો રાત્રિવાસ પૂ. હરિબાબાના આમંત્રણથી હોશિયારપુર થઈને મા અહીં પધાર્યા.
- ૪, એપ્રિલ, હરિદ્વાર : અર્ધ-કુંભ મેળામાં.
- ૨૨, એપ્રિલ, વારાણસી : એસ.આર. એફ.ના અધ્યક્ષ દયામાતા (સ્વામી યોગાનંદજીનાં શિષ્યા) ઉપાધ્યક્ષ મૃણાલિની માતા, વિનય દુબે વિગેરે માતૃ-દર્શનાર્થે.
- ૨૪, એપ્રિલ, વારાણસી : શ્રી મોહનાનંદ બ્રહ્મચારીજી મા પાસે. શ્રી દિલીપકુમાર રોયની સાન્ય ભજન - સભામાં સંપૂર્ણાનંદ સંસ્કૃત વિશ્વવિદ્યાલયના ઉપકુલપતિ ડો. ગૌરીનાથ શાસ્ત્રીના આમંત્રણથી ઉપકુલપતિ-નિવાસમાં મા. ઉ. પ્રદેશના ભૂતપૂર્વ મુખ્ય પ્રધાન સંપૂર્ણાનંદની અસ્વસ્થતામાં મા એમને જોવા ગયાં.
- ૩૦, એપ્રિલ, વારાણસી : આશ્રમમાં આનંદજ્યોતિ-મંદિરનું ઉદ્ઘાટન. માની વિશેષ પૂજા તથા શોભાયાત્રા.
- ૩, મે, વારાણસી : શ્રીશ્રીમાના જન્મોત્સવમાં સંત - મહાત્માઓની ઉપસ્થિતિમાં રાસલીલા. દક્ષિણ ભારતની સ્વર-સામ્રાજી જયલલિતા દ્વારા માના સાન્નિધ્યમાં ગાન.
- ૧૫, મે, વારાણસી : માની જન્મતિથિ - પૂજા.
- જૂન, કલ્યાણવન, દેહરાદૂન : પૂ. હરિબાબાના સત્સંગ દરમિયાન સૂક્ષ્મ રૂપે એક નાના બાળકે મા સામે બેસીને ભાવવિભરો અવસ્થામાં ગાયું : "નર તન પાયા આઓ પ્યારે બોલો રામ નામ, રામ નામ લેકર મસ્ત હોકર ચલો રામધામ, આઓ પ્યારે તન મન

(વર્ષ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૯૮)

માતૃલીલા કથા

૫

ભર કે લિયો પિયો રામ, રામ નામ લેકર મસ્ત હોકર ચલો સાકેત ધામ.”

માએ સૂક્ષ્મમાં સાંભળ્યા બાદ ગાયું. હરિબાબાજી સામે પ્રથમ ગાયન. રોજ સંધ્યાકાળે રામાણય-પાઠ પછી એ ગાવાનો માનો નિર્દેશ. એ બાળક વિશે કોઈએ માને પૂછ્યું, “ધ્રુવ કે પ્રહલાદ?”

- ૩૦, જુલાઈ, દેહરાદૂન : રાજપુર રોડ પર કલ્યાણવનને સંલગ્ન ખેતાન નિવાસના કમ્પાઉન્ડમાં માને માટે નવનિર્મિત કુટિયાનું ઉદ્ઘાટન.
- ૪૫, ઓગસ્ટ, વારાણસી : ઝુલનોત્સવમાં કન્યાપીઠની કન્યાઓ દ્વારા કાર્યક્રમ.
- ૧૫, ઓગસ્ટ, વારાણસી : “ઈન્ડિગ્રલ યોગા ઇન્સ્ટિટ્યુટ”, ન્યુયોર્કના અધ્યક્ષ સ્વામી શિવાનંદજી લગભગ ૨૫ લોકોની મંડળી સાથે માના દર્શનાર્થે.
- ૨૮, ઓગસ્ટ, કાનપુર : મંગતુરામ જયપુરિયાની અસ્વસ્થતા હોવાથી મા કાનપુર પધાર્યા.
- ૩૧, ઓગસ્ટ, વૃંદાવન : છલિયા-મંદિરમાં બ્રાહ્મ મુહૂર્તમાં રાધાષ્ટમીની પૂજા.
- ૬, સપ્ટેમ્બર, દિલ્હી : ભક્તોના આમંત્રણથી નામયજ્ઞમાં માની ઉપસ્થિતિ.
- ૮, સપ્ટેમ્બર, દિલ્હી : શ્રીમતી ઇંદિરા ગાંધીની વિનંતિથી સ્ટેશને જતાં રસ્તામાં માનું એમને ઘેર આગમન.
- ૨૩, સપ્ટેમ્બર, દેહરાદૂન : શ્રી ખેતાનના નિવાસસ્થાને નવરાત્રિ પૂજા હેતુ નવનિર્મિત કુટીરમાં ઘટ-સ્થાપન. દુર્ગાપૂજામાં માનું આગમન.
- ૧૮, ઓક્ટોબર, દેહરાદૂન : વૅલ્ડમ સ્કૂલ, દેહરાદૂનના અધ્યાપક શ્રી હગૂસ (આઈ.સી.એસ.) માની અનુજ્ઞા લઈને એમના ૪૧ વિદ્યાર્થીઓ સાથે મા પાસે. એમની સાથે “દોસ્ત”ની માફક માનો વાર્તાલાપ. પ્રત્યેકને માએ ફળ-મિઠાઈ આપ્યાં. તથા પ્રત્યેકના મસ્તકને માનો પવિત્ર સ્પર્શ.
- ૨૮, ઓક્ટોબરથી
- ૪ નવેમ્બર દેહરાદૂન : સંયમ-સમાહ. માતૃ-સત્સંગનું ટેપ-રેકોર્ડિંગ.
- ૨૧, નવેમ્બરથી, નૈમિષરણ : માની ઉપસ્થિતિમાં સ્વામી અખંડાનંદ સરસ્વતીજી દ્વારા પાશ્વિક ભાગવત પારાયણ. હરિબાબાજી, શરણાનંદજી, ગોવિંદ પ્રકાશજી વગેરે સંતોનો સમાગમ. સરકારી અધિકારીઓ, રાજવી વર્ગ, તથા અસંખ્ય ભક્તોએ ભાગ લીધો અવિસ્મરણીય વાતાવરણ.
- ૧૬, ડિસેમ્બર, દિલ્હી : હરિબાબાજી દ્વારા બૃહત્ હરિ-સંમેલનનું આયોજન - સુભાષ મેદાન દિલ્હીમાં. પ્રતિદિન સવાર-સાંજ સત્સંગમાં માની ઉપસ્થિતિ.
- ૨૬, ડિસેમ્બર, વારાણસી : માની ઉપસ્થિતિમાં વડા પ્રધાન શ્રીમતી ઇન્દિરા ગાંધી દ્વારા ‘માતા આનંદમયી

ચિકિત્સાલય'નું ઉદ્ઘાટન. પાંચ મિનિટના શ્રીમતી ગાંધીના પ્રવચનનો સાર આ મેદાન જ્યાં હોસ્પિટલ (માતા આનંદમયી ચિકિત્સાલય) છે, તે પૂ. મહાત્મા ગાંધી, પં. જવાહરલાલ નેહરુ અને અત્યારે ખુદ એમની સાથે સંબંધિત છે એમણે ભારપૂર્વક કહ્યું કે અહીંયાં આવનારા રોગીઓ માત્ર ચિકિત્સાની દૃષ્ટિએ જ આરોગ્યલાભ નહીં કરે, પરંતુ પૂજ્ય માતાજીના 'ખ્યાલ'થી આંતરિક શાંતિ તથા પ્રેરણા પણ મેળવશે.

૧૯૬૯

- ૩, નવેમ્બર, વારાણસી : માની ઉપસ્થિતિમાં અન્નપૂર્ણા-મંદિરના નારાયણનો સવા મણ દૂધથી અભિષેક
- ૮, જાન્યુઆરી, અલ્હાબાદ : બે રાત માટે સત્યગોપાલ આશ્રમમાં માનો વાસ.
- ૨૨, જાન્યુઆરી, નૈમિષારણ્ય : પુરાણ - મંદિરની સામે વસંત પંચમીએ સરસ્વતી - પૂજા.
- ૧૦, ફેબ્રુઆરી, દેહરાદૂન : કલ્યાણવનમાં નવનિર્મિત યજ્ઞશાળા જોવા મા પધાર્યા.
- ૧૧, ફેબ્રુઆરી, હરિદ્વાર : કનખલ આશ્રમમાં માની ઉપસ્થિતિમાં શિવમંદિરનું નિર્માણ.
- ૧૫, ફેબ્રુઆરી, દિલ્હી : શિવરાત્રિએ ભક્ત-સમાગમ માની ઉપસ્થિતિમાં આખી રાત ચારે પ્રહર પૂજા.
- ૧૮, ફેબ્રુઆરી, અનુપશહર (પંજાબ) : હરિબાબાજીના સ્થાન "ભાંધ" જવા માટે, હરિબાબાજીના આમંત્રણથી મા જીપ દ્વારા ગમન.
- ભાંધ : હરિબાબાજીના નેતૃત્વ હેઠળ ભાંધમાં માનું અનુલનીય સ્વાગત. હાથી, ઘોડો તોપધ્વનિ, બેન્ડ, સંગીત વગેરેથી ભવ્ય સ્વાગત. સ્વામી શરણાનંદજી દ્વારા પણ માનું સ્વાગત.
- ૫, ૬ માર્ચ, ગ્વાલિયર : સ્વામી અખંડનંદજી સાથે ગ્વાલિયરમાં રાજમાતા વિજયારાજે સિંધિયા આમંત્રણથી માનું આગમન. શિવલિંગની સ્થાપના, મહારાજાની મૂર્તિસ્થાપના તથા સંતોનો સમાગમ. યુવરાજ માધવરાવે એમના સ્વર્ગવાસી પિતા વિભાવભાષણ કરતાં કહ્યું કે કેવી રીતે માનાં દર્શન તથા સાનિધ્યને કારણે એમના પિતાના જીવનમાં આમૂલ પરિવર્તન આવ્યું.
- ૭, માર્ચ, વૃંદાવન : ગ્વાલિયરથી મા તથા સમસ્ત ભક્ત-મંડળીને માટે વૃંદાવન જવા માટે મોટી વ્યસ્થા. હરિબાબાજીના ભક્ત દ્વારા નિર્મિત રાધાકૃષ્ણ-મંદિરના ઉદ્ઘાટન સમારંભમાં માની ઉપસ્થિતિ.
- ૧૭, માર્ચ, હરિદ્વાર : ગાડી આવવામાં દોઢ કલાક મોડું થવાથી સ્ટેશન પર ફરતાં ફરતાં લાડુ વેચનારા પાસેથી માએ લાડુ તથા ફળવાળા પાસેથી ફળ ખરીદીને કુલીઓ, ફેરિયાદીઓ તેમ જ રેલવેના કર્મચારીઓને વહેંચ્યાં, અને કીર્તન કર્યું.

(વર્ષ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૯૮)

માતૃલીલા કથા

૭

- ૧૮, માર્ચ, વારાણસી : માની ઉપસ્થિતિમાં વાસંતી-પૂજા. રામનવમીએ માનું કીર્તન. પપૈયાને વચ્ચેથી કાપીને એની વચ્ચે નરાયણ-શિલા મૂકીને માના ખોળામાં.
- ૧૦, એપ્રિલ, રાંચી : દીદીમાના સંન્યાત્સોવમાં રાંચીમાં માનું આગમન.
- ૧૭, એપ્રિલ, વારાણસી : આશ્રમમાં 'આનંદજ્યોતિ મંદિર'ની સ્થાપના. પ્રથમ વાર્ષિકોત્સવમાં માની ઉપસ્થિતિ રથી ૫ મે, મુંબઈ : બી.કે. શાહના વિલેપાર્લે સ્થિત ગૃહપ્રાંગણમાં માનો જન્મોત્સવ : ખ્રિસ્તી સંત મધર અન્ના હર્બર્ટ સંધ્યાકાળના સત્સંગમાં મા પાસે. એક રોમન કેથોલિક સાધુ તથા બે સંન્યાસિનીઓની મા સાથે એકાંતમાં વાતચીત.
- ૧૯, મે, મુંબઈ : મુંબઈના સુવિખ્યા મુસલમાન સંત પૂ. શ્રી કમુબાબા માના દર્શનાર્થે.
- ૨૦, મે, મુંબઈ : પૂના આશ્રમમાં પૂ. હરિબાબાજી તથા એમની રાસમંડળી સહિત માનું આગમન. સંત જ્ઞાનેશ્વરની સમાધિ પાસે મા સાથે હરિબાબાજી. મહર્ષિ અરવિંદના શિષ્ય શ્રી દિલીપકુમાર રોય મા પાસે. વટવૃક્ષ સમીપ ફરતાં ફરતાં વટનું દૃષ્ટાંત સેવક માટે.
- ૧૦, જુલાઈ, બારસી (મહારાષ્ટ્ર) : આશ્રમવાસી મૈત્રેયીબહેનનાં ભાભીના પિતૃગૃહે શ્રી કાંતિલાલ માધવાણીના આતિથ્યમાં માનું આગમન.
- ૨૬, જુલાઈ, પૂના : સત્સંગ - હોલ તથા શ્રીકૃષ્ણ મંદિરનો પાયો નંખાયો માની ઉપસ્થિતિમાં.
- ૨૭, જુલાઈ, અમદાવાદ : કાંતિભાઈ મુન્શાના પુત્ર મધુકરભાઈને ઘરે મા.
- ૨૮, જુલાઈ, અમદાવાદ : ગુરુ પૂર્ણિમાએ ગુજરાતના રાજ્યપાલ શ્રી શ્રીમન્નારાયણની મા સાથે એકાંતમાં વાતચીત. એમના આગ્રહથી મા રાજભવન પધાર્યા. રાજ્યપાલનાં પત્ની મદાલસાબહેન શ્રેય નામક અનાથાલયમાં માને લઈ ગયાં. બાળકો સાથે માનો મિત્ર જેવો વ્યવહાર.
- ૧, ઓગસ્ટ, ભાવનગર : ભાવનગરના મહારાજા તથા મહારાણીના આગ્રહથી મા પધાર્યા. રાજસિક વ્યવસ્થા, વિશાળ સત્સંગ. બાલિકા-વિદ્યાલયમાં માને લઈ ગયાં. માના સન્માનમાં વિદ્યાલયનું નામાંતરણ કરવામાં આવ્યું - "માતૃ-મંદિર"
- ૭, ઓગસ્ટ, ભોપાલ : ભૈરાગઢના "શ્રીશ્રી માતા આનંદમયી આશ્રમ" માં માનું આગમન. રાજ્યપાલ શ્રી કે.સી. રેડ્ડી સહકુટુંબ, મુખ્ય પ્રધાન, ઉચ્ચ અધિકારી વર્ગ તથા આસપાસના રાજપરિવારો, માનાં દર્શનાર્થે આવ્યા.
- ૧૧, ઓગસ્ટ, વૃંદાવન : હરિબાબાજી મા પાસે.
- ૨૦, ઓગસ્ટ, દેહરાદૂન : કલ્યાણવન - સંલગ્ન નવીન ગૃહમાં માનો નિવાસ.
- ૨૧, ઓગસ્ટ, વૃંદાવન : રક્ષાબંધન (ગૂલન પૂર્ણિમા) પર્વને દિવસે ભક્તો દ્વારા માને રાખડી અર્પણ.

- ૭૧, ઓગસ્ટ, દેહરાદૂન : સાધન-આશ્રમ, દેહરાદૂનમાં માના “ખ્યાલ”થી અખંડ રામાયણ-પાઠ સર્પદેહીનો ઉદ્ધાર.
- ૧, સપ્ટેમ્બર, દેહરાદૂન : કિશનપુર આશ્રમમાં શ્રી ગોપાલસ્વરૂપ પાઠક સહકુટુંબ માનાં દર્શનાર્થે
- ૩, સપ્ટેમ્બર, ઋષિકેશ : “દિવ્ય જીવન સંઘ” (વેનેઝુએલા, દ. અમેરિકા) માંથી ૧૫ વ્યક્તિઓ મા પાસે. એમણે મા સમક્ષ સંસ્કૃતમાં સ્તોત્રોનો પાઠ કર્યો. યોગિક સ્કૂલ (ન્યૂયોર્ક)ના પ્રધાન એક વૃદ્ધ વ્યક્તિએ માને આ પ્રસંગ કહ્યો : ઘણાં વર્ષો પૂર્વે એક જૂના છાપામાં માનું ચિત્ર જોઈને તેઓ આકર્ષાયા, અને એ ચિત્ર એમની પાસે રાખ્યું. એ ચિત્ર કોનું છે તે તેઓ જાણતા ન હતા. હમણાં ત્રણ વર્ષ પહેલાં કોઈ પાસેથી એમણે જાણ્યું કે એ ચિત્ર માનું છે. મા કેવી રીતે મળશે તે વિષે પણ કોઈ જાતનો ખ્યાલ ન હતો. ઘણા વખત પછી આખરે વિસ્તૃત જાણકારી મેળવીને હવે ઋષિકેશમાં માના શ્રીચરોણમાં દર્શનાર્થે આવ્યા છે.
- ૬, સપ્ટેમ્બર, દેહરાદૂન : માતાજીનું દિલ્હી-આગમન. અસ્વસ્થ હરિબાબાજી દિલ્હી આવ્યા.
- ૭થી ૧૦ સપ્ટેમ્બર, દિલ્હી : વડા પ્રધાન ઈન્દિરા ગાંધી કાલકાજી આશ્રમે આવ્યાં, તથા મા સાથે એકાંતમાં વાતચીત.
- ૧૨, સપ્ટેમ્બર, વારાણસી : અચરોલના સ્વર્ગીય મહારાજાની સ્મૃતિમાં એમનાં વિધવા પત્ની તથા ભાઈ દ્વારા શ્રીમદ્ ભાગવત સમાહનું આયોજન, કે જે માના આશ્રમના આનંદ જ્યોતિ મંદિરમાંનું સર્વ પ્રથમ ભાગવત. વ્યાખ્યાકાર શ્રી શ્રીનાથ શાસ્ત્રી.
- ૨૮, સપ્ટેમ્બર, વારાણસી : મૌની માનો આશ્રમમાં દેહત્યાગ.
- ૧૬, ઓક્ટોબર, વારાણસી : હરિશ્ચંદ્ર બેનર્જીની પ્રાર્થનાથી એમને ત્યાંની દુર્ગાપૂજામાં ઉપસ્થિત.
- ૩૦, ઓક્ટોબર, કાનપુર : શ્રીપદમપત સિંઘાનિયા દ્વારા મા માટે નવનિર્મિત આવાસમાં માની પધરામણી અત્યંત ધર્મપ્રાણા શ્રીમતી સિંઘાનિયા પ્રત્યે માની ઉક્તિ “વાનપ્રસ્થ આશ્રમ.”
- ૧૨, નવેમ્બર, વૃંદાવન : “હિમાલય એકેડેમી” નેવાડા, (યુ.એસ.એ.)ના દૃપ અમેરિકન ભક્તો એમના ગુરુ શ્રી સુબ્રહ્મણ્યમ સાથે માનાં દર્શનાર્થે.
- અમેરિકાના ઓકલાહોમા શહેરમાં ખુલેલા એક આશ્રમના ભક્તો દ્વારા માને પ્રાર્થના : “અમે માતાજીને અમારી પથપ્રદર્શિની જ્યોતિ માનીએ છીએ. આ આશ્રમને “શ્રી શ્રી માં આનંદમયી આશ્રમ” નામે સંબોધવા ઇચ્છીએ છીએ. અમે નથી કહેતાં કે અમે ભારતીયો છીએ કે અમેરિકનો. અમે તો માત્ર માના સંતાનો બની શકીએ એ જ આશા રાખીએ છીએ.”
- વીસમો સંયમ-સમાહ વૃંદાવનમાં યોજાયો.

૧૯૭૦

- ૧, જાન્યુઆરી, વારાણસી : હરિબાબાજીને વારાણસી લાવવાની મા દ્વારા વ્યવસ્થા. ડો. સેનગુપ્તાના સંરક્ષણ હેઠળ હરિબાબાજી વારાણસી પહોંચ્યા. હરિબાબાજીએ માને પ્રાર્થના કરી છે કે જ્યારે એમનો દેહ છૂટે ત્યારે મા એમની સામે હોય.
- ૩, જાન્યુઆરી, વારાણસી : હરિબાબાજી દ્વારા પાર્થિવ દેહનો ત્યાગ ગંગા તટે, માની પરમ પવિત્ર ઉપસ્થિતિ! જર્મનીના ૧૫ વિદ્વાનો માતૃદર્શનાર્થે.

(ક્રમશઃ)

* * *

શ્રી શ્રી મા ઘણી વાર ગાતાં તે ગીત.

ધર લઓ, ધર લઓ, લઓ રે કિશોરીર પ્રેમ

નિતાઈ ડાકે આય.

નિતાઈ ડાકે આય આય

ગૌર ડાકે આય.

(પ્રેમે) શાંતિપુર ડુબુડુબુ નદે ભેશે જાય.

ધર લઓ...

(પ્રેમ) કલશે કલશે ઢલે તબુ ના ફુરાય,

(પ્રેમ) પાર ભાંગિયે ઢેઉ લાગિલો.

ગોરા ચાંદેર ગાય,

ધર લઓ...

(પ્રેમ) નિત્યાંનંદ ગૌરચંદ આપનિ બિલાય,

(પ્રેમ) જે જતો ચાય તે તતો પાય

તબુ ના ફુરાય,

ધર લઓ...

(આ ગીત શ્રીરાધા કિશોરીના પ્રેમ વિષેનું છે. પ્રેમ નદીના પુરની જેમ, ભરેલા કલશની જેમ છલકાય છે. છતાં ખાલી નથી થતો, જેને જેટલો જોઈએ તેટલો લે છે છતાં ખૂટતો નથી.)

એક સંસ્મરણ માના રૂપમાં મહાશક્તિનો અવતાર

- ડૉ. આનંદ બહાદુર સિંહ

શ્રી મોક્ષદાસમ્ભવનિર્મલાંકાં

સાનન્દમાન્દમયી પ્રસન્નામ્ ।

નિરન્તરભક્તહૃદન્તરસ્થાં

માતૃસ્વરુપાં શરણં પ્રપદ્યે ॥

પ્રખ્યાત યોગી સ્વામી શ્રી ભાસ્કરાનંદ સરસ્વીતીના દર્શન પછી કલકત્તા કોર્પોરેશન દ્વારા આયોજિત અભિનંદન સમારોહમાં પ્રખ્યાત અમેરિકન લેખક ને પત્રકાર માર્ક ટ્વેને કહ્યું હતું કે, “આપણે ઇશ્વરના પુત્રને જાણીએ છીએ પરંતુ અમે કાશીમાં સાક્ષત્ ઇશ્વરને જોયા.”

આ જ રીતે અમે છાતી ઠોકીને કહીએ છીએ કે અમે આ જ ભૌતિક આંખોથી સિંહવાહિની દુર્ગાનાં દર્શન કર્યા છે. એ દર્શનના સાક્ષીઓ તો અનેક છે, પરંતુ મહામહોપાધ્યાય ગોપીનાથજી કવિરાજ તથા વૃદ્ધાંવનના હરિબાબા કે જેઓ માની સેવા ચામરથી કરી રહ્યાં હતા - એ હતું માના હીરક - અનુષ્ઠાનનું એક દશ્ય.

એ જ પ્રસંગે બીજે દિવસે કેટલાક ભક્તોને શંકા જાગી અને એમણે વયોવૃદ્ધ સંત હરિબાબાજીને કહ્યું કે મહારાજ, આપ તો વયમાં મોટા છો, છતાં આપ ચામર હલાવો છો. હરિબાબાજી ઉભા થયા અને અવરુદ્ધ બોલ્યા, “અરે ભાઈ, તમે લોકોએ માને નથી ઓળખ્યાં! મા બીજું કોઈ નહિ પણ મહાશક્તિ જ આનંદ માટે અવતરિત થયાં છે. ઓળખવાં હોય તો ઓળખી લો, અને દર્શન કરીને તમારી જાતને કૃતાર્થ કરી લો” આ વાર્તાલાપનો હું પણ સાક્ષી છું.

માનું કાશી ભૈદેનીમાં આગમન ૧૯૪૩ની આસપાસ થયું. સર્વપ્રથમ મા અને એમની સાથેના લોકો ભૈદેની જમીનદાર સ્વ. બાબુ અશર્ફી સિંહના શ્રીરામ મંદિરમાં ઉતર્યા હતાં. ધીમે ધીમે જમીન લેવામાં આવી અને આશ્રમ બન્યો. તે જ વખતે અસ્સી ઘાટ પર માની પ્રેરણાથી એક યજ્ઞ થયો અને નામયજ્ઞ (અખંડ કીર્તન) તો નિત્ય ચાલુ કરતો જેમાં પ્રસિદ્ધ સંત બ્રહ્મચારી પ્રભુદત્તજી પણ ભાગ લેતા. બંને મહાન આત્માઓ કોઈ કોઈ વાર એકી સાથે કીર્તન કરતા, ત્યારે ઉપસ્થિત જનસમૂહને જાણે સમાધિ લાગી જતી! તે જ દિવસોમાં પ્રખ્યાત સંત પયોહારી બાબા કાશી પધાર્યા. એમણે માને જોતાં વેંત કહ્યું, “અહા! હા! જનકનંદિનીનાં દર્શન તથા થઈ ગયાં.” મા એમની સહ મુદ્રામાં “પિતાજી, પિતાજી” કહેતાં ગયાં, પરંતુ મહારાજ એકીટશે જોતા રહ્યા.

આવાં અનેક સંસ્મરણો મારી સ્મૃતિમાં છે જે પછીથી હું સંભળાવીશ. માનો સૌથી મોટો ઉપદેશ હતો, આદેશ હતો, “હરિ કથા હી કથા ઔર સબ વૃથા વ્યથા.”

ગોસ્વામી બિંદુજનું એક પદ છે :

“પ્રબલ પ્રેમ કે પાલે પડકર

પ્રભુ કો નિયમ બદલતે દેખા.”

મા આનંદમયી કોઈ સાર્વજનિક સ્થળે કદીયે ન જતાં, અને ભગવત ચર્યા સિવાયની સાંસારિક કાર્યોમાં રૂચિ પણ ન લેતાં બધો કાર્યવ્યાપાર સંસ્થાના પદાધિકારીઓ જોતા. સવારે ઘણીવાર વેદાંત-ચર્યા થતી, જ્યારે મા પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપતાં. જે લોકોને એ સત્સંગમાં ભાગ લેવાનો અવરસ મળ્યો છે, તેઓ જ માના તત્ત્વજ્ઞાનને સમજી શકે છે. વેદાંતના અઘરાને સહેલાઈથી ન સમજાય તેવા પ્રસંગો મા એવી રીતે સમજાવી દેતાં જેવી રીતે શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવજી સમજાવતા. માના ઉપદેશોના સંકેતો પ્રકાશિત થયા છે જે વાંચી શકાય છે.

ચર્યા નિયમ બદલવાની ચાલી રહી હતી. નગર પાલિકાના પ્રશાસક શ્રી પ્રતાપકૃષ્ણ હોલ (આઈ.એ.એસ.), કે જેઓ આગળ ઉપર અમેરિકામાં ભારતના રાજદૂત બન્યા, મા પ્રત્યે અત્યંત શ્રદ્ધા-આસ્થા રાખતા. એમણે તુલસી પુસ્તકાલયના પતરાંના શેડ ખસેડીને એક સભાગાર બનાવડાવી દીધું. એ દિવસોમાં હું જ પ્રધાન હતો. ૧૯૫૮ની વાત છે. મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે એક સંતની સ્મૃતિમાં બનેલા સભાગારનું ઉદ્ઘાટન કોઈ સંત દ્વારા જ કેમ ન કરાવવું? ખબર પડી કે મા વારાણસીમાં છે. હું તરત જ ગયો અને માને કહ્યું, “મા, ગોસ્વામી તુલસીદાસજીની સ્મૃતિમાં સ્થાપિત ‘તુલસી પુસ્તકાલય’નું સભાગાર બનીને તૈયાર થઈ ગયું છે, એનું ઉદ્ઘાટન આપ કરી આપો.” માએ વાત ટાળવાનો સંકેત આપ્યો, પરંતુ મારી બાળહઠની સામે કહ્યું કે જા, બાબા જા, હું આવીશ. હોલ સાહેબને જ્યારે મેં આ સમાચાર સંભળાવ્યા ત્યારે તેઓ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા, ને બોલ્યા, “માને કેવી રીતે તૈયાર કર્યા?” ત્યારે મેં કહ્યું, “પ્રબલ પ્રેમ કે પાલે પડકર પ્રભુકો નિયમ બદલતે દેખા.”

નિર્ધારિત તિથિ અને સમયે મા ચાલીને જ આવ્યાં, અને એક કલાકથી વંધારે સમય સુધી બેઠાં. એક પંકિતનું પ્રવચન થયું, “હરિ કથા હી કથા ઔર સબ વૃથા વ્યથા.” નામર્કિતન પણ થયું.

અકોષથી કોધને,
સાધુતાથી દુષ્ટતાને,
દાનથી કૃપણતાને (અને)
સત્યથી અસત્યને જીતવી.

- વિદુરનીતિ

શ્રી મા આનંદમયી પ્રસંગ

- સ્વ અમૂલ્યકુમાર દત્તગુપ્ત

‘શિશુ કલ્યાણ કેન્દ્ર’માં માનું અવસ્થાન :

૨૮૮, કારતક, ગુરુવાર, ૧૫-૧૧-૧૯૫૧, વારાણસી.

ગીતા-જયંતી સમાપ્ત થઈ ગઈ. ગોપાલદાદાના રવાના થઈ ગયા પછી જ શ્રીમાએ શિશુ કલ્યાણ કેન્દ્રમાં બકરીઓ રાખવાની જગ્યામાં સ્થાન લીધું. કે જે ‘સંકટ મોચન’ પાસે છે. અહીં માને માટે એક પાકા મકાનની પણ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે, જેમાં ઘણાં નાના-નાના ઓરડાઓ પણ છે. એની સામે અને પાછળ બે વરંડા, રસોડું, સ્નાનાગર બધું જ છે.

એક લાંબો ઓરડો છે જેમાં ઘણી બધી બકરીઓ પણ છે. શિશુ કલ્યાણના હેતુથી આ ગૌશાળાનું નિર્માણ થયું છે. દરિદ્ર બાળકોને નિઃશુલ્ક દુધ-પ્રદાન એનો ઉદ્દેશ્ય છે. જેટલી બકરીઓ છે, એમનું દૂધ અત્યારે ૧૦-૧૨ બાળકોને આપવામાં આવે છે. થોડી બકરીઓ ખરીદવાનું પણ વિચારણા હેઠળ છે લગભગ ૧૦૦ બકરીઓ રાખવાની યોજના છે.

આજે સંધ્યા પછી ત્યાં ગયો તો ડો. ગોપાલ દાસગુપ્ત, જસ્ટિસ એસ.આર.દાસગુપ્ત, સ્વામી શાશ્વતાનંદજી ઇત્યાદિ ૧૦-૧૫ ભક્તોને ત્યાં જોયા. ખુકુની દીદીએ મને ગૌશાળા તથા માને માટે જે નવો ઓરડો બન્યો છે તે બધું બતાવ્યું. ડો. દાસગુપ્તે કહ્યું, “અહીંયાં માને માટે આશ્રમ બનવો તે કાંઈ અશક્ય વાત નથી. કારણ કે જે દિવસે આ જમીન લેવામાં આવી તે દિવસે જ્યારે માને એ જણાવ્યું તો તેસાંભળતાં જ માએ સ્થળનું વર્ણન કરીને પૂછ્યું કે જમીનની ચારે બાજુ દીવાલ છે? મેં જ્યારે કહ્યું કે દીવાલ છે, તો માએ કહ્યું, “એ કદાચ થોડા દિવસ પહેલાં બની છે. ઘણા દિવસ પહેલાં જ્યોતિષે (ભાઈજીએ) અહીં એક આશ્રમ બનાવવાની વાત કરી હતી, કારણ અહીં એકાંત છે.” આમ દેખીતું છે કે ભાઈજી પણ અહીં આશ્રમ બનાવવા માંગતા હતા, એટલા માટે જ અહીં આશ્રમ બન્યો.

એટલું કહેવું જરૂરી છે કે ડો. ગોપાલ દાસગુપ્તાના પ્રયાસથી જ આ ગૌશાળા અને માને માટે ગૃહ ઇત્યાદિ બન્યું છે. આ ભૂમિખંડનું ડો. ગોપાલ દાસગુપ્તાના કોઈ પરિચિત વ્યક્તિએ દાન કર્યું છે. નિઃશુલ્ક દુધ-વિતરણની યોજના પણ શ્રીયુત દાસગુપ્તાની છે. એમણે આ શિશુ કલ્યાણની ‘આનંદમયી કરુણા’ના અનૂપરક રૂપે પ્રતિષ્ઠા કરી છે.

હું જ્યારે મારી પત્ની સાથે ત્યાં પહોંચ્યો ત્યારે જોયું કે માતાજી બહાર ફરતાં હતાં. મને જોતાં જ માતાજીએ કહ્યું, “હમણાં તમારો જ ખ્યાલ કરતી હતી., પિતાજી આવે તો ગોપી બાબુની ખબર મળે.” મેં માતાજીને પ્રશ્ન કરતાં જણાવ્યું કે ગોપીબાબુ તેમ જ એમનો પૌત્ર મજામાં જ છે.

ગોપીબાબુ ભોજનોપરાંત છાતીમાં થોડુંક કષ્ટ અનુભવે છે, કદાચ પિત્તને કારણે. માતાજીએ કહ્યું, “શિયાળામાં કોઈવાર પેટમાં હવા (વાયુ) ભરાઈ જવાને લીધે એનું જ દબાણ કદી કદી છાતી પર પડે છે. અનાયાસ જે પથી જા તે ખાવું જ સારું તેમ જ ગરમ ગરમ ખાવું બરોબર છે.”

સ્થાન-માહાત્મ્ય

થોડી વાર બહાર ફર્યા પછી માતાજી ઓરડામાં જઈને બેઠાં. અમે લોકો પણ સાથોસાથ મા પાસે જઈને બેઠાં. માતાજી પાટ પર બેઠાં, અમે લોકો નીચે શેતરંજ પર બેઠાં. પૂર્વ બંગાળમાં વાતચીત કરવાની રીત, વૈષ્ણવોના દીનતાપ્રકાશના પ્રકારો ઈત્યાદિ વિષયો પર જાતજાતની હાસ્યપૂર્ણ કથાઓ સંભળાવવા લાગ્યાં. એ સાંભળીને બધા ખૂબ હસવા માંડ્યા. માતાજીએ પણ ચટગ્રામ તથા બારિશાલ (પૂર્વ બંગાળ, હાલનો બાંગ્લાદેશ) ની વાતચીત કરવાની રીતોનું અનુકરણ કરીને બધાને ખૂબ હસાવ્યા. સંધ્યાથી માંડીને મૌનના સમય સુધી (૮.૪૫ થી ૯.૦૦) આવા જ પ્રકારની વાતચીત થતી રહી. આખરે હસતાં હસતાં મા બોલ્યાં, “છાગશાલામ્ને આયા ગયા હૈ ઈસલિયે સ્થાનકા પ્રભાવ પ્રકાશિત હો રહા હૈ.” (સહુનું હાસ્ય)

મૌન સમયે અમે જ્યારે ચુપચાપ બેઠાં હતાં ત્યારે સંકટમોચન હનુમાનજીની આરતીનો અવાજ અમારા કાનોમાં આવી પહોંચ્યો. સ્થળ તો નિર્જન હતું જ, તેમાં વળી મૌન રહેવાને લીધે સ્થળની નિઃસ્તબ્ધતા જાણે વધારે પ્રગટ થતી હતી. એ નિઃસ્તબ્ધતામાં આરતીના શંખ-ઘટ-ધ્વનિએ બધાંની જ હૃદયતંત્રીઓને ઝણઝણાવીને શબ્દગાંભીર્ય રચ્યું. મૌન સમાપ્ત થતાં માતાજીએ કહ્યું, “આ બધા શંખ-ઘટાધ્વનિ અત્યંત ઉત્તમ છે, કારણ કે ગમેતે અવસ્થામાં આનું શ્રવણમાત્ર માનવ-મનને ભગવાન બાજુ લઈ જાય છે. આ બધા શબ્દો સાંભળીને જ લાગે છે કે અહીં ભગવાનની પૂજા થઈ રહી છે. આ સિવાય કોઈ કોઈ જગાનો અલગ પ્રભાવ છે, જ્યાં જવાથી લોકોનાં મન સ્વતઃ જ ભગવાન બાજુ ચાલી જાય છે. આ જ છે સ્થાનની કૃપા. ઘણીવાર આ પ્રભાવનો અનુભવ નથી થતો, પરંતુ એ ન જાણવા છતાં ‘એ’ આપણા પર કૃપા કરે છે એમાં સંદેહ નથી. તેથી જ તીર્થસ્થાનનું આટલું માહાત્મ્ય છે.”

શ્રી એસ.આર. દાસગુપ્ત મહાશયે માતાજીને પૂછ્યું, “સુંદર પ્રાકૃતિક દૃશ્ય. જાણે સમુદ્ર, પર્વત, ચાંદની, રાત વગેરે આ બધું મન પર કેવી રીતે ક્રિયા કરે છે.”

માતાજી : પ્રાકૃતિક દૃશ્યની વાત જે કહી એ પ્રકૃતિના સંબંધ સાથે યુક્ત થવાને લીધે સાધારણ રીતે લોકોના મનને ભોગ બાજુ આકર્ષિત કરે છે. પણ કોઈ જો આધ્યાત્મિક માર્ગમાં થોડુંક પણ અગ્રસર થયું હોય તો તે આ બધાંને ભગવાન સાથે યુક્ત કરીને એને એ પથને અનુકૂળ કરી શકે.

નંદેશ્વર શિવ તથા આનંદકાશી

૨૯, કારતક, શુક્રવાર, ૧૬-૧૧-૧૯૫૧.

આજે દિવસના લગભગ સાડા દસ વાગે સંકટમોચનમાં મા પાસે ગયો. ત્યાં જઈને જોયું કે શ્રીમાન વિભુ ગીત ગાઈ રહ્યા છે. એમના ગાયન પછી જાતજાતની વાતો થઈ.

ગયા ગ્રીષ્મમાં માતાજી થોડા દિવસ આનંદકાશીમાં હતાં. ટિહરીના મહારાજે એકાંતવાસ માટે ઋષિકેશથી ૧૫ માઈલ ઉત્તરે વશિષ્ઠ આશ્રમ પાસે એક ગૃહનું નિર્માણ કર્યું. ગૃહનિર્માણના આરંભે પૂર્વ પાયો ખોદાયો ત્યારે જમીનની અંદરથી શિવલિંગ તથા અન્યાન્ય વિગ્રહો મળ્યા. આ જોઈને એમણે ત્યાંથી થોડેક દૂર નિવાસગૃહનું નિર્માણ કર્યું. શિવલિંગ એમણે જે પ્રમાણે જોયું હતું તે જ રીતે મૂકી રાખ્યું. તે સિવાય નંદેશ્વર શિવ નામે બીજું પણ એક ભગ્ન લિંગ હતું. એવી કિવદંતી છે કે જ્યાં આ શિવલિંગ છે ત્યાં રોજ એક ગાય ચરવા જતી હતી. આ શિવલિંગ

પાસે ઉભા રહેવાથી ગાયના સ્તનોમાંથી ઓઆપ દૂધ શિવજીના મસ્તક ઉપર ઝરતું હતું. આ બાજુ ગાયના માથે જ્યારે જોયું કે ગાયનું દૂધ પૂરતા પ્રમાણમાં નથી મળતું ત્યારે એણે તપાસ શરૂ કરી. અંતે આ ઘટના એમને જોવા મળી. એ જોતાં જ એ ધૂઆંપૂઆ થઈ યયો અને શિવલિંગ પર એણે આઘાત કર્યો. એટલે લિંગનો એક ભાગ ગંગાને પેલે પાર જઈને પડ્યો. જે જગ્યાએ એ ભગ્ન ખંડ પડ્યો ત્યાં જ મદિર બનાવીને કાળાંતરે સ્થાપના કરવામાં આવી અને એ જ આ નંદેશ્વર શિવ નામે પ્રસિદ્ધ છે. જેણે પેલું દુષ્કૃત્ય કર્યું હતું, કહેવાય છે કે, કષ્ટગ્રસ્ત થઈને એની અંતિમ ઘડી પસાર થઈ.

ટિહરી મહારાજે ત્યાં જ નિર્જન વાસ માટે એક ગૃહનું નિર્માણ કરાવ્યું. એની ચારે બાજુ ફૂલોના બગીચાઓ હતા. સામે કલુષવિનાશિની ગંગા પર્વતને ચીરતી, તૂર્વ નિનાદથી દિક્મંડળને પ્રતિધ્વનિત કરતી પ્રવાહિત થાય છે. આ સ્થળ એકાંત અને અત્યંત મનોરમ્ય છે. અહીં ગંગા ઉત્તરવાહિની છે. બંને બાજુથી બે નદીઓનો સંગમ થાય છે, તેથી જ આ સ્થળ કાશીક્ષેત્રતુલ્ય છે. એટલા માટે સોલનના રાજાસાહેબ તથા ટિહરીના મહારાજાએ એને ‘આનંદકાશી’ નામથી સંબોધ્યું. ટિહરી મહારાજના અવાસન પછી એમનાં ધર્મપત્ની માને અહીં લાવવાના બહુ પ્રયાસો કરતાં હતાં. માતાજી ગૃહસ્થોના ઘરમાં નથી રહેતાં, તેથી એમણે માતાજીને માટે એક સુંદર કુટિયા બનાવડાવી. રાજમાતા માતાજીની પ્રતીક્ષા કરતાં રહ્યાં. એમના અતિશય આગ્રહથી ગત ગ્રીષ્મકાળમાં માતાજી ૧૫ દિવસ માટે ત્યાં પધાર્યાં. આજે સવારે આ જ બધી વાતો થતી રહી. અહીં મકાન બનાવતી વખતે ટિહરી મહારાજાએ ભગ્ન લિંગ જોયું હતું એ પ્રસંગ પણ ચર્ચાયો. માતાજીએ કહ્યું, “ગયે વર્ષે વાસંતી પૂજા વખતે એ શિવલિંગને જમીનમાંથી કાઢીને નંદેશ્વર શિવ પાસે મૂકીને પૂજા કરવામાં આવી. શિવલિંગને એવી રીતે વિરાજિત કરવામાં આવ્યું છે કે આ શિવને જાપ આપવાથી એ નંદેશ્વર શિવ પર પણ પડશે. આ શિવલિંગનું નામ ‘આનંદેશ્વર શિવ’ પાડવામાં આવ્યું.”

જય મા.

વાડ્ માધુરી

૩૦-૧૨-૧૯૫૬.

શ્રીશ્રીમા વિરાજમાન છે. શ્રીમતી મમતા ચૌધરી માનાં દર્શન કરવા આવ્યાં છે. અધ્યાત્મ વિષે ચર્ચા થાય છે.

મા : કોઈ અજાણ રહીને બુદ્ધિ ચલાવે છે. કોઈ પણ પ્રસંગ માટે કહેશે, અચ્છા આવું હતું, આવું થાય છે ગમે તે કામ માટે આમ જ કહેશે.

ફૂલ શું છે? કોણે સૃષ્ટિ કરી, ફૂલને લઈને શું કરવું જોઈએ? આ જાણવા માટે સૃષ્ટિને વાંચવી પડશે. એ વિદ્યા માટે કોશિશ કરશો. વિદ્યાથી અવિદ્યા ચાલી જશે. એ વિદ્યા (કે) જે સ્વરૂપને બદલી દે છે. મા કહે છે ગંધને સૂંધીને અને સાંભળીને આપણે જાણીએ છીએ આ ગુલાબનું ફૂલ માત્ર છે. પણ એનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે? શા માટે છે, ક્યાંથી આવ્યું, ક્યાં જશે? આ રહસ્યને જાણવા માટે એ વિદ્યાને ભણવાની છે જે આના નિત્ય સ્વરૂપને દર્શાવશે.

માએ કહ્યું, હું ચોપડી વાંચવાનું નથી કહેતી. આ તો ઉપમા માત્ર આપી છે. આ જે પણ કંઈ જોઈ રહ્યાં છો તે એક ચોપડી જ છે, એ બધા પાસે છે. જેવી-તેવી ચોપડી વાંચવાનું કહેવામાં નથી આવતું. બ્રહ્મવિદ્યા. જપ કરો, ધ્યાન કરો, હંમેશાં વિદ્યા મનમાં રાખો. આમ કરવાથી મેલ છૂટી જશે. પડદો ખસી જશે. નાનો છોકરો બેસે છે, પૂછે છે આ શું છે? પિતા એને આ નામ તે નામ બધું જણાવે છે. છોકરો ફરીથી પૂછે છે આ શું છે બાપુજી ? પિતા કહે છે, તું પૂછતાં પૂછતાં ભણવાનું ભૂલી જઈશ. પિતાજી : શું છે શું છે કરે છે, ભણતો નથી. પિતાજી કહે છે ભણવું પડશે., કરવું પડશે. જે નિયમથી ભણાય છે તે જ રીતે ભણવું પડશે. જ્યાં સુધી ભણવાનું પુરું નથી થતું, બીજું ભણવાનું ન કરી શકો. આણે આટલું કરવાનું જ છે. પૂછવાનું પણ કર્તવ્ય છે. તેથી પૂછતા પણ જાઓ. જે ભણતો નથી તે નથી પૂછતો અને જેણે પાસ કરી લીધું એ નથી પૂછતો. માતાજી કહે છે “તમે લોકો ભણવાનું શરૂ કરી દો.”

અહીં ધ્યાન આપવાની વાત એ છે કે માના આ શબ્દો એ જ પરમ તત્ત્વ બાજુ સંકતે કરે છે. સૃષ્ટિના બાહ્ય સ્વરૂપની જિજ્ઞાસા થાય છે. બાહ્ય સ્વરૂપની જિજ્ઞાસામાં અધિક ધ્યાનાકર્ષણ થાય તો અંતઃ સ્વરૂપના ચિંતનમાં બાધા આવશે. તેથી શ્રીશ્રીમાનું આ અનુપમ દૃષ્ટાંત છે. જીવનું લક્ષ્ય છે અંતઃસ્વરૂપને જાણવું તે. એને જાણવા માટે બાહ્ય જિજ્ઞાસા પણ સ્વાભાવિક છે. એટલે મા કહે છે “પૂછતે ભી જાઓ, પઢતે ભી જાઓ.”

આગળ માનું કહેવું છે કે રાતદિવસ એક કરીને ‘પાસ’ થઈ જવું. બીજી ચોપડી વાંચવી નહીં.

જિજ્ઞાસુ : કહેવાનું તો ઘણું સહેલું છે, કરવાનું મુશ્કેલ છે.

માતાજી : મુશ્કેલના સ્થાનની પાર જવું પડશે. તમે લોકો સમય નષ્ટ ન કરો.

જિજ્ઞાસુ : પુરુષાર્થ

માતાજી : આ શરીર તો જરૂર કહેશે પોતાનું ખાવાનું, બાળબચ્ચાં સંસાર. આખી ક્રિયા જેને તમે જોઈ શકો છો. બધું કામ તમે કરી શકો છો અને આમાં (ભગવત ચિંતનમાં) સમય નથી આપી શક્તા. નથી કરી શક્તા તો ભોગો, જેટલું કરશો તેટલું પામશો. જે પેટ ભરીને ખાશે એને ઓડકાર પણ આવશે અને અપચો પણ થશે. એટલા માટે તમે જેટલું કરી શકો તેટલું કરો. જેટલી તમારી શક્તિ તેટલું કરો.

જિજ્ઞાસુ : થતું નથી.

માતાજી : કરશો ને થશે નહીં ? એવું થઈ ન શકે. બરોબર થવા માટે ભણવાની જરૂર છે. ન ભણવાથી પાન નથી થતાં.

હંમેશાં જોવામાં આવે છે પોતાનું ભણે, પોતાનું કમાય, પોતાનું ખાય અને પોતાના જેને ગણે એને ખવડાવે છે.

(તમારું) પોતાનું ભણવાનું ભણો. પોતાની પ્રેમભક્તિ. આ જાણે કે પોતાનું છે. બીજું નહીં. કોણ પોતાનું છે? પ્રેમભક્તિ પોતાની છે ને. બોધ, બુદ્ધિ પોતાની છે. પોતાનું કોણ? જે ક્રિયાથી પડદો ખસી જાય. નિરાવરણ. શુદ્ધ-બુદ્ધિ મુક્ત પોતાનામાં જ પોતે. પોતાની કોશિશ કરો. પોતે કરશો પોતે પામશો. કોને પામશો? પોતાને પામશો બીજાને નહીં.

પોતાનો જે શાંતિરૂપે પ્રકાશ, પોતે તમે જ્ઞાનરૂપમાં, ફળરૂપમાં સ્વરૂપ પ્રકાશ, આમ તમારે પોતાના સ્વરૂપને જાણવાનું છે. એટલા માટે તમે કામે લાગી જાઓ. થઈ જશે. થાય છે. એમના આશીર્વાદ છે. તમે વેડફી નહીં દેતા.

કોઈ ભાગ્યશાળીએ પૂછ્યું નિત્ય ભગવાનનું સ્મરણ કરવું જોઈએ, ભગવાન કેટલા આપણા છે ? એ વિશે માતાજી કહે છે, “આ તો હું કહું (જ) છું. સત્સંગ કરો. પિતાજી, તમારાથી તમારું સંતાન કેવી રીતે જુદું છે (અર્થાત્ જુદું નથી) આ બાળકી કોની, તમારી છે. તમારા શરીરમાં વાગે, તમારા બાળકને વાગે, તમને કેવું લાગે? એનાથી પણ પાસે ભગવાન છે. તેઓ તમારા શ્વાસોના શ્વાસ છે. - એવું જ છે - જણાવવાની વાત નથી. પ્રત્યક્ષ છે. જેમ પોતાના શરીરનો બોધ થાય છે તે જ રીતે પરમાર્થ ચિંતન કરીને પોતાના સ્વરૂપનો પોતાપણાનો બોધ થાય છે.”

આરામમાં બે-આરામ છે : જેમ હાથ પોતાનામાં છે, જેમ પોતાનું બાળક, પોતાની આંખ કેવી રીતે અલગ થઈ શકે? નિત્ય સંયોગ વિયોગ. પોતાનામાં જ પોતાનું. સંસારમાં પણ જુઓ છો. એકમાંથી બે, બેમાંથી ત્રણ પીમે-પીમે કેટલું વધે છે. આપોઆપ જ વધે છે. એવું થઈ શકે બાળક પંડિત થઈ શકે. તમારું બાળક વધારે જુવાન થઈ શકે જોવામાં બાળક બળવાન થઈ શકે.

શૂન્ય રહે શૂન્ય જ રહી જશે. કોણ છે? હું જ છું ભગવાનના સેવકરૂપે. તમે અને હું. પ્રભુના સેવક અને સેવિકા. પ્રભુ ન હોય તો સેવિકા કેવી રીતે? પોતાની આંખ છે અને અલગ છે એ કેવી રીતે સંભવ હોય? ખુદ પોતે જ છે. કેમ પોતાનો બોજો વહે છે? જેમ નાનું બાળક ખોળામાં (કૂખમાં) રહે છે. બધો સામાન ખાવું-પીવું બધાંને પ્રબંધ કરી લેવામાં આવે છે. એવી જ રીત અપનાવી લો. તમે જ તો બધું કરાવો છો. તમે જે કરો બરોબર છે. બોજો કેમ લો છો, અશાંતિ કેમ લો છો? મારો બોજો પણ તમારો, હું તમારા હાથનું યંત્ર છું. એવી ભાવધારામાં સદા રહેજો.

જે રામ છે તે જ કૃષ્ણ છે અને જે કૃષ્ણ છે તે જ રામ છે. કોઈ રામને પ્રધાન માનીને પૂજા કરે છે તો કોઈ કૃષ્ણને. એકનાં જ બંન્ને રૂપો છે. જેમ કે કોઈ કોઈ કૃષ્ણ શબ્દનો અર્થ કરે છે સહુને આકર્ષિત કરનાર, અને સહુમાં રમણ કરનારને રામ કહે છે. દરેકનો પોતપોતાનો અર્થ થાય છે. એકમાં અનંત છે અને અનંતમાં એક છે.

- શ્રી શ્રી મા.

શિવપુરાણમાંથી (કૈલાસસંહિતા)

અધ્યાય - ૩ (પ્રણવ-રહસ્ય)

શિવ બોલ્યા : હે દેવ! જે કંઈ તમે મને પૂછ્યું છે તે હું તમને કહું છું. ધ્યાનથી સાંભળો. એના શ્રવણમાત્રથી જીવ શિવ સમાન થાય છે. જે પ્રણવનો અર્થ જાણી લે છે, માનો કે તે મારા જ્ઞાનને જાણી જાય છે. પ્રણવાત્મક મંત્ર સર્વ મંત્રોનું બીજ છે, અને તે વૃક્ષ-બીજની જેમ સૂક્ષ્મથી પણ સૂક્ષ્મ અને ઘણું જ સ્થૂળ, વેદનું આદિ, વેદનો સાર અને મારું સ્વરૂપ છે. તે ત્રણ ગુણોથી પર, સર્વજ્ઞ અને સર્વના કર્તા છે. પ્રણવ અર્થાત્ ઓમ્ (ૐ) આ એકાક્ષર મંત્ર એવો છે કે જેમાં સર્વગત શિવજી સર્વથા વિદ્યમાન છે. જગતની સર્વ વસ્તુઓ ગુણમય છે. જે વિરાટરૂપે સ્થાવરજંગમાત્મક દેખાય છે. આ સર્વ કાંઈ પ્રણવનો અર્થ જ છે. આ એક જ અક્ષર બ્રહ્મ અને સર્વ અર્થોનું સાધન છે. આવા ઐકારયુક્ત પ્રણવથી શિવજી જ સર્વ-પ્રથમ જગતના નિર્માણકર્તા છે. શિવ જ પ્રણરૂપ અને પ્રણવ જ શિવરૂપ છે. આ વાચ્યવાચકમાં કોઈ ભેદ નથી. આ રીતે હું જ બ્રહ્મ, ઋષિ અને એકાક્ષરરૂપ છું. મારી વાચ્ય-વચકની એકતાને વિદ્વાન જ જાણે છે. પ્રણવ સર્વના કર્તા છે. મુમુક્ષુ જ આ નિર્વિકાર પરમેશ્વર પ્રણવને જાણી શકશે. આ સર્વ મંત્રોના શિરોમણિ ઐકારને જ હું કાશીમાં પ્રણ ત્યાગ કરનારને આપું છું. હું અંબિકા, પહેલાં હું આ પ્રણવોદ્ધારનું વર્ણન કરું છું. માત્ર એની જાણકારીથી જ પરમ સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ પ્રકારની પ્રાપ્તિ માટે સૌથી પહેલાં કલાનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ. પહેલાં અકાર-આશ્રિત નિવૃત્તિકલાનો ઉદ્ધાર કરવો, પછી ઉકારમાં ઇંધનકલાનો, મકારમાં કાલકલાનો, નાદમાં દંડ અને બિંદુમાં ઇશ્વરકલાનો. આ રીતે પંચવર્ણરૂપ પ્રણવનો ઉદ્ધાર થાય છે. ત્રણ માત્રા તેમ જ બિંદુ નાદાત્મકતાનો જપ તો મહામુક્તિદાયક છે. બ્રહ્માથી માંડીને સર્વ પ્રાણીઓ સુધી પ્રણવ જ સર્વનો પ્રણ છે, અને અકાર, ઉકાર, મકારના ક્રમથી એની ત્રણ માત્રાઓ છે, એ જ ઓમ્ બને છે. આ જ ઓમ વેદોનો આદિ છે. એ ઓમ્કાર મારું જ સ્વરૂપ છે. આ મહાન બીજના અકારના રજોગુણથી બ્રહ્મા, ઉકાર જે એની પ્રકૃતિ યોનિ છે એનાથી સત્ત્વગુણનું પાલન કરનાર હરિ અને મકાર પુરુષબીજ તમોગુણ છે જેનાથી સંહારકર્તા શિવની ઉત્પત્તિ છે. જ્યારે આ સાક્ષાત્ મહેશ્વરદેવનો તિરોભાવ થાય છે, જે બિંદુરૂપ છે અને સર્વ પર કૃપા કરવાને માટે જે નાદરૂપ પણ છે. ધ્યાનમાં બેસતી વખતે નાદરૂપ શિવનો મસ્તકમાં વિચાર કરવો અને ધ્યાન કરવું, કારણ કે એ પરથી પર, તેમ જ મંગલરૂપ, એ જ સર્વજ્ઞ, સર્વના કર્તા, સર્વેશ, નિર્ભળ, અવિનાશી અદ્વૈત અને પરબ્રહ્મ છે. એ જ અકારની અપેક્ષાએ સર્વવ્યાપક અને અકાર-ઉકારના નીચેના ભાગમાં વ્યાપ્ત છે આવા પ્રકારની ભાવના કરવી. આ જ રીતે અકારાદિ પાંચે વર્ણોમાં બ્રહ્મના સ્વરૂપને જોવું. સદ્ય, વામદેવ, ઘોર, પુરુષ, ઇશાન આ ક્રમથી મારી જ મૂર્તિ છે.

અધ્યાય-૧૪ (શિવરૂપવર્ણન)

વામદેવ બોલ્યા : હે ભગવન ! હે સર્વ દેવતાઓના ઇશ્વર! શિવના પુત્ર! પ્રણતારતિભંજન! છ પ્રકારના અર્થનું જ્ઞાન શું છે? છ પ્રકારના અર્થો ત્યા કયા છે? એનું પ્રતિપાદક કોણ છે? અને એ જ્ઞાનનું શું ફળ છે? જેને જાણ્યા વગર જીવો શાસ્ત્રોથી વિમોહિત રહ્યા છે અને હું પણ શિવમાયાથી વિમોહિત થઈ રહ્યો છું. હું આપને શરણે છું. આપ મારા ઉપર કૃપા કરીને એ જ્ઞાનામૃતનું મન કરાવો. કારણ કે શિવપદ અદ્વૈત છે.

ત્યારે મુનિઓનાં આશીર્વાદો સાંભળીને શક્તિધારી પ્રભુ શાસ્ત્ર વિરોધીઓને માટે આ મહાત્રાસજનક વચન

કહેવા લાગ્યા : હે મુનિશાર્દૂલ! જે કાંઈ આપે પૂછ્યું તે સમસ્ત પ્રણવાર્થ પરિજ્ઞાન રૂપમાં તમને સાદર કહું છું. સમષ્ટિ કે વ્યષ્ટિના ભાવથી સર્વથા મહેશ્વરનું જ છે.

હે સુવ્રત ! હવે હું એ છ પ્રકારના અર્થોને કહું છું કે જેનાથી એકનું જ પરિજ્ઞાન થાય છે. પ્રથમ મંત્રરૂપ, બીજું મંત્રભાવરૂપ, ત્રીજું દેવાર્થ, ચોથું પ્રપંચાર્થ, પાંચમું ગુરુરૂપ અને છઠ્ઠું શિષ્યના આત્માનુરૂપ કાર્ય. આ જ પ્રકારના અર્થ પહેલાં કહેવામાં આવ્યા છે. મુનિસત્તમ, પહેલાં એ મંત્રસ્વરૂપને સાંભળો જેના વિજ્ઞાનમાત્રથી પુરુષ જ્ઞાની થાય છે. પ્રથમ સ્વર અકાર છે, જેના પછી પાંચમો ઉકાર આવે છે. તે જ રીતે ૫ વર્ગનો અંત મકાર છે, એ બિંદુ અને નાદ છે. આ પાંચેને વેદમાં ઓમ્કાર કહેવામાં આવ્યો છે. એ જ સમષ્ટિરૂપ છે. આ જ રીતે નાદ સર્વની સમષ્ટિ છે, અને અકાર, ઉકાર મકાર આ સર્વ બિંદુના આદિમાં છે. આ જ વ્યષ્ટિરૂપથી સિદ્ધિ, ઓમ્કાર શિવનો વાચક છે. આ પાંચે વર્ણની સમષ્ટિ અને બિંદુ વગેરે ચારની સમષ્ટિ-કલા પ્રણવ શિવનો વાચક છે. શિવજીના ઉપદેશ માર્ગથી એનો જે વિચાર છે તે મંત્રરૂપ છે, એને જ પ્રણવરાજ કહે છે જે શિવજીનું જ રૂપ છે.

“હે શરણ આપનારા (પ્રભો) ! (ઓમકારના) અકારમાં ઋગ્વેદ, જાગ્રતાવસ્થા, ભૂલોક અને બ્રહ્મા; ઉકારમાં યજુર્વેદ, સ્વપ્નાવસ્થા, ભુવલોક અને વિષ્ણુ; મકારમાં સામવેદ, સુષુપ્તિ અવસ્થા, સ્વલોક અને મહેશ; એ જુદાં જુદાં રૂપો સિદ્ધ થાય છે. ત્રણ અવસ્થાથી પર એવું ચોથું જે આપનું અખંડ ચૈતન્યાત્મક બ્રહ્મસ્વરૂપ છે તેનું (નાદ+બિંદુ) પ્રતિપાદન કરે છે.”

(શિવમહિમ્નસ્તોત્ર)

સંતાનવત્સલા મા

- મંજુલા બેનર્જી (અલ્હાબાદ)

શ્રી શ્રી માતા આનંદમયી સાથેના સમુદાન નિવાસસ્થાનમાંના થોડાક આનંદમય સમયને લિપિબદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરું છું.

ઘણીવાર મારા પતિ (શ્રી અમિતાભ બેનર્જી)ના મનમાં માને એમને ઘેર લાવવાની ઇચ્છા જાગૃત થતી. એ મનોકામના પાનુદાને કહી રાખી હતી. હું હંમેશા કહેતી કે જ્યારે મા આવે ત્યારે મારાં માતાજી પણ ત્યાં હોય. ૧૯૭૪માં પાનુદાનો ફોન આવ્યો કે ૧૯૭૫ની પહેલી જાન્યુઆરીએ મા અલ્હાબાદ પહોંચશે, જો તમે ત્યાં હશો તો મા તમારે ઘેર પધારશે. આનાથી વધુ પ્રસન્નતાની વાત નવા વર્ષે બીજી શી હોઈ શકે?

મા આવશે - આનંદથી મન નાચી ઉઠ્યું. પરંતુ આવતાં પહેલાં ઘરમાં કંઈક આયોજન તો કરવું પડશે, એ બાબતમાં સંપૂર્ણ અજાણ! પરંતુ લગ્ન પહેલાં પિતાજી (સ્વ. જગદીશ પ્રસન્ન મુખર્જી) ના નિવાસસ્થાને મા ત્રણ વાર આવીને રહ્યાં હતાં, તેથી મારાં માતાની સલાહથી જેમ સમજણ પડી તે પ્રમાણે આયોજન કર્યું. ફોન કર્યો તો કાનપુરથી ત્રણ બહેનો આવી ગઈ અને બંનેએ મળીને જ્યાં માની ગાડી ઉભી રહેશે ત્યાંથી અમારા પૂજાઘર સુધી લગભગ ૩૦ ફૂટની જગામાં આલપના (રંગોળી) ચીતરી દીધી. તે વખતે શિયાળાની રાત્રિનો એક વાગ્યો હતો. થોડાંક ફળો લાવી રાખ્યાં, મારા પતિએ કહ્યું કે ઓછાં ન પડે. મેં કહ્યું, “મારો એવો અનુભવ છે કે મા જ્યાં હાથ મૂકે છે ત્યાં કોઈ ચીજ ઓછી નથી પડતી.” તેમ છતાં એમનું મન મનાવવા માટે મેં થોડાંક વધારે જામફળ મંગાવી દીધાં. પૂજાઘરમાં માને માટે બેસવાનો પ્રબંધ કર્યો. જ્યાં મારા “લડૂ ગોપાલજી” વિરાજમાન છે, જેમને ૧૯૬૦માં મા એ જ મને આપ્યા હતા.

સંતાનનું આવાહન મા કેમ ટાળે? સર્વવ્યાપી આનંદદાયિની માનું સવારે ૧૦ વાગે આગમન થયું. શંખધ્વનિ અને ઉલુધ્વનિ સાથે અમે બધાંએ માનું સ્વાગત કર્યું. પછી માને પૂજાઘરમાં લઈ ગયાં. પૂજાઘર જોઈને માએ પ્રસન્નતા પ્રગટ કરી. ભીંત ઉપર રામ-વનવાસનું ચિત્ર જોઈને બોલ્યાં, “સીતાર ચોખ દૂટીતે હતો દુઃખ” (સીતાના બંને ચક્ષુઓમાં કેટલું દુઃખ) માની અનુજ્ઞા લઈને મેં જાતે બનાવેલા સંદેશ ખવડાવ્યા. અને બે ચમચી દૂધ મારે હાથે પીવડાવ્યું. આજે પણ એનું સ્મરણ કરીને મન ગદ્ગદ થઈ જાય છે. ત્યારબાદ માને લોનમાં બેસાડ્યાં. ત્યાં ઉપસ્થિત સહુ ભક્તોને માનાં દર્શન થયાં. માના કહેવાથી અમારાં માતા સાથે અમે બહેનોએ મળીને રામાયણના થોડાક દોહા ગાયા. પછી મારી બહેન દીપાની દીકરી લાલીએ મીરાનું એક ભજન ગાઈ સંભળાવ્યું. લાલીની ઉંમર ત્યારે ૮ કે ૯ વર્ષની હતી. એણે ઉંમર પ્રમાણે બહુજ મધુર ગીત ગાયું હતું. સાંભળીને મા બોલ્યાં, “અરે એ તો ખૂબ ભાલો ગાન કરે, ઓકે એકટા પુરસ્કાર દિતે હોલે.” (અરે, આ તો ખૂબ સરસ ગાય છે, એને એક પુરસ્કાર આપવો પડશે) એમ કહીને એમની માળા એને પહેરાવી દીધી અને ફળ-ફૂલ-મિઠાઈ ભરી ભરીને આપી. એ છોકરીના આનંદની સીમા નહોતી. પછી મેં માને વિનંતિ કરી કે મા કંઈક બોલે, તો કહ્યું, “અચ્છા તુમ કહતી હો તો મેં ગાઉંગી પર કલ કિસીને દો-ચાર કિસમિસ ખિલા દિયે ઈસલિયે જીભમેં થોડી સૂજન આ ગઈ હે” વળી પાછું એ જ કે સંતાનની વાત મા કેમ ટાળે ! માએ એમના મધુર અલૌકિક સ્વરમાં “હે ભગવાન, શ્રેય ભગવાન, પ્રેય ભગવાન” ગાયું, અને ઉપસ્થિત ભક્તગણે પણ સાથ આપ્યો. એ વખતે ત્યાંના વાતાવરણમાં સ્પંદનની અનુભૂતિ થતી હતી.

હવે ગોપાલ - આશ્રમ પાછા ફરવાનો સમય થઈ ગયો. મેં માને કહ્યું, “મા, તારા બંધુ માટે એક ફૂલ આપે દે.” આ મેં મારા મોટા દીકરા અલોક માટે કહ્યું હતું, એ ત્યારે સ્ટીમર પર હતો. માએ એક હાથથી મારો એક હાથ પકડી રાખ્યો, એના ઉપર પહેલાં ગુલાબનાં બે પુષ્પો આપ્યાં, પછી એક મોટું સફરજન, એક જામફળ અને બે પેડાં આપ્યાં. પછી બીજો હાથ એના ઉપર મૂકીને બોલ્યાં, “એટા બંધુ કે દેબે.” મેં ઉત્તરમાં કહ્યું કે એ જહાજ પર છે. કંઈ બોલ્યાં “એટા દેબે” તે પછી માએ સૌના હાથોમાં ફળ-મિઠાઈ આપ્યાં અને પોતાના ‘ખ્યાલ’થી ખૂબ ફળો “લૂંટાવ્યાં” એટલે કે “લૂટ સકે તો લૂટ.”

માની આરતી કરી. પછી મા ગોપાલ-આશ્રમે ચાલ્યાં ગયાં. મે પતિને બતાવ્યું કે જેટલાં ફળોનું આયોજન નહોતું થયું એનાથી અધિક ભક્તગણો લાવ્યા, અને એ ‘લૂંટ’ પછી પણ ઢગલાબંધ ફળો વધ્યાં હતાં. એ તો સાચા અન્નપૂર્ણા આપ્યાં હતાં.

મન બહુ ઉદાસ થઈ ગયું. ઘરમાં લગભગ ૧૫-૧૬ જણા, એમના ભોજનની વ્યવસ્થા કરવાની હતી. મેં બંધુ માટે બ્રહ્મ ખિચડી બનાવી. બધાંએ ખૂબ આનંદથી ગ્રહણ કરી. એટલામાં મારા પતિ આવ્યા ને બોલ્યા, “ચાલો આશ્રમ જઈએ મા પાસે.” કહેવાની જ વાર હતી કે ત્રણે બહેનો ગાડીમાં ચઢી ગયાં. પહોંચ્યાં ત્યારે કોઈએ કહ્યું કે મા વિશ્રામમાં છે, જ વાગ્યા પહેલાં દર્શન નહીં થાય. અમે પણ કહ્યું કે ‘સારું, અમે અહીં ઝાડ નીચે બેસીને તહેવાર ખાઈશું ત્યાં સુધી થોડીવાર વાતચીત થઈ કે કેવી રીતે જીભમાં સોજો આવ્યો અને ગરમ ચાથી કોગળો કર્યો ત્યારે રાહત થઈ, વગેરે.’

જેવાં ઘરે પહોંચ્યાં કે મારાં માતાએ કહ્યું, “તારી નણંદનો ફોન મુંબઈથી આવ્યો હતો કે મોટા દીકરાનું જહાજ આવ્યું છે અને હજી ૭-૮ દિવસ રહેશે.” પણ એટલી જલદી ટિકિટ ક્યાંથી મળે? કેવી રીતે જવાય? પતિને વર્ષના શરૂઆતમાં રજા નથી.

બીજે દિવસે સવારે બધી જ વ્યવસ્થા થઈ ગઈ, અને ચોથી જાન્યુઆરીએ નાના દીકરા આશિષને સાથે લઈ લું ગઈ. હવે આશ્ચર્ય એ કે પેલાં જ તાજાં ફળો, પેડાં મેં માના બંધુને ખવડાવ્યાં! માએ મારા હાથમાં આપ્યાં ત્યારે તે જોકે મેં વિચાર કરેલો કે ફૂલ સૂકવી દઈશ અને પેડાની થોડીક કરચો કાગળમાં સાચવી લઈશે. માનો સંતાન પ્રત્યે સ્નેહ!

પ્રસન્નનાનાં ભક્તચિત્તાન્તરાલે
સદા સર્વદા દિવ્યરૂપે વસન્તીમ્ ।
સદા શુભ્રવસ્ત્રાં સદા શુદ્ધચિત્તાં
નમો માતરં સર્વદાઽનન્દરૂપામ્ ॥

હરિદ્વારના સાધુ-સમાજ દ્વારા માનું અભિનંદન (૧૯૭૯)

વિશ્વવિખ્યાત પૂજ્યપાદ જગજ્જનની માતૃશક્તિ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી શ્રી આનન્દમયી માતાજીનું હરિદ્વારના અખાડાઓ અને ષડ્દર્શન સાધુ સમાજ દ્વારા સાદર અભિનંદન.

“અયિ! ભારતીય ધર્મ-સંસ્કૃતિની આદર્શ મૂર્તિ ! આનંદામૃતવર્ષિણી માતૃશક્તિ ! અમે આપનું કયા શબ્દોમાં અભિનંદન કરીએ ! આપ તો સ્વયમ્ અમારી શબ્દાધિષ્ઠાત્રી દેવી, પરા - પશ્યંતી - મધ્યમા- વૈષ્ણવી વાણી-ચતુષ્ટયની પ્રેરક મહાશક્તિ છો.”

અયિ ! ત્રિવિધતાપપાપાપનોદિની ત્રિવિધશક્તિસ્વરૂપિણી માતા! આપ અમારી ભાવનાઓ અનુસાર મહાકાલી, મહાલક્ષ્મી, મહાસરસ્વતીના રૂપમાં અવતીર્ણ થઈને, કર્મ, ભક્તિ, જ્ઞાન ત્રિવિધ કાંડોના પ્રચાર, પ્રસાર દ્વારા વૈદિક ધર્મ-સંસ્કૃતિનો માર્ગ પ્રશસ્ત કરી રહ્યાં છો, કે જે અમારા ષડ્દર્શનનું પરમ લક્ષ્ય છે. એતદર્થ અમે આપનો કોટિશ : આભાર માનીએ છીએ.

અયિ, સદાચારપૂતા પરમ પવિત્રાત્મતપસ્વિની માતા! આપે આપના અદ્ભુત યશસ્વી બાહ્ય જીવનથી જ ભારતીય માન-મર્યાદાની રક્ષા મર્યાદા પુરુષોત્તમ ભગવાન શ્રીરામની જેમ સુરક્ષિત રાખવાનું મહાન વ્રત લીધું છે જે માનવમાત્રને માટે મહાન પ્રેરક છે.

અયિ, જ્ઞાનપીઠેશ્વરી પતિતપાવની જનસમાજોપકારિણી માતા! આપે શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અનેક વિદ્યાલયો, મહાવિદ્યાલયોની, સેવાક્ષેત્રમાં અનેક ચિકિત્સાલયોની તથા ઈષ્ટ-નિષ્ઠા-સ્થિરીકરણમાં અનેક દેવાલયોની સ્થાપના કરીને સમાજનો એક મહાન ઉપકાર કર્યો છે, જે માટે જન-સમાજ આપનો સદા ઋણી રહેશે.

અયિ શ્રેય-પ્રેયની પૂર્તિમૂર્તિ માતા!

આપે “માતૃદેવો ભવ, પિતૃદેવો ભવ, આચાર્યદેવો ભવ, અતિથિદેવો ભવ” એ આચાર-સંહિતાને માર્ગ જનસમાજનું મહાન નેતૃત્વ કરીને એક મહાન ઉપકાર કર્યો છે, તથા ષડ્દર્શન સાધુ-સમાજના ઉદ્દેશ્યોની સંપૂર્તિ કરી છે. એતદર્થ અમે કોટિશ : આભાર તેમ જ મંગળ કામના કરીએ છીએ.

અયિ, ષડ્દર્શન-સમન્વયકારિણી અભેદજ્ઞાન-પ્રચારિણી ઉદાર માતા! આપે શ્રીકૃષ્ણ-નિવાસ-આશ્રમમાં શ્રી પૂર્ણાનંદ આશ્રમના જ્ઞાનમંચ પર ષડ્દર્શનના પ્રચારકો, વિદ્વાનો, મહામંડલેશ્વરોને લાવવાનો શ્રેય મહામહિમ શ્રી પંચાયતી આખાડા મહાનિર્વાણીના મહામંડલેશ્વર શ્રી સ્વામી પૂર્ણાનંદ ગિરિજી મહારાજ અધિષ્ઠાતા અધ્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ નિવાસ આશ્રમ, સન્યાસ માર્ગ, કનખલ (હરિદ્વાર) ને આપ્યો છે તે માટે ષડ્દર્શન સાધુ-સમાજ આપનો ઘણો જ આભારી છે અને રહેશે.

અયિ, વિશ્વવંદ્યા માતૃશક્તિ! આપે મહામંડલેશ્વર સ્વામી પૂર્ણાનંદ ગિરિજી મહારાજના અખિલ ભારતીય વેદાંત-સંમેલનની સન્ ૧૯૭૯માં થનારી ‘રજત-જયંતી’નું ઉદ્ઘાટન આપનાં કરકમળો દ્વારા સંપન્ન કરવાની જે સ્વીકૃતિ પ્રદાન કરી છે એનાથી ષડ્દર્શન સાધુ-સમાજ ઘણો જ સંતુષ્ટ થયો છે અને ઘણો જ ગૌરવ અનુભવે છે.

(શ્રી સચ્ચિદાનન્દમયી માં શ્રી આનન્દમયી માંના જન્મોત્સવ પ્રસંગના સંમેલનમાં)

- સ્વામી બ્રહ્માનંદ, મહામંડલેશ્વર સુરતગિરિ બંગલા, કનખલ.
- સ્વામી સદાનંદ, મહામંડલેશ્વર, ગીતા મંદિર, કનખલ.
- સ્વામી પ્રકાશનંદ, આચાર્ય મંડલેશ્વર, અખાડા નિરંજની, માયાપુર.
- મહંત ગિરધર નારાયણ પુરી, સે. શ્રીપંચાયતી અખાડા મહાનિર્વાણી, કનખલ.
- મહંત ઉત્તમસિંહ, સે.શ્રી પંચાયતી નિર્મલ અખાડા, કનખલ.
- એસ.બી. ડબલ્યુ રામ, સે. શ્રી પંચાયતી ઉદાસીન અખાડા નયા, કનખલ.
- શ્રી મહંત બિલ્વકેશ્વર પુરી, સે. શ્રી પંચ દશનામી જૂના અખાડા, હરિદ્વાર.
- મહામંડલેશ્વર સ્વામી શ્યામસુંદરદાસ શાસ્ત્રી, મંત્રી ષ્ડદર્શન સાધુ-સમાજ, પંચપુરી, હરિદ્વાર.
- મહંત ગોપાલદાસ, કોઠારી શ્રી પંચાયતી અખાડા બડા, કનખલ.
- મહંત ગોવિંદદાસ, મંત્રી અલિખ ભારતીય અખાડા પરિષદ, હરિદ્વાર.

* * *

“ધાર્મિક લોકોમાં આપણે ત્રિવિધ ચિંતનશીલ (જ્ઞાનયોગી), લોકહિત માટે પ્રબળ કર્માનુષ્ઠાનકારી (કર્મયોગી), સાહસથી આત્મસાક્ષાત્કાર માટે અગ્રસર થનારા (રાજયોગી), તથા શાંત અને વિનયી (ભક્તિયોગી) - આમ ચાર પ્રકારના સાધકો જોઈએ છે.”

- સ્વામી વિવેકાનંદ.

માના વિવિધ આશ્રમોનો ક્રમવાર ઇતિહાસ

૧. ખેવડા (બાંગ્લાદેશ)

વર્તમાન બ્રાહ્મણવાડિયા જિલ્લાનું આ એક નાનકડું ગામ છે. શ્રીશ્રીમાનાં દાદીમાનું ત્યાં પિયર હતું. એમનાં માતા-પિતાનું એકનું એક સંતાન હોવાને કારણે માતાજીનાં દાદીમા ત્યાં જ રહેતાં, હતાં, અને આ જ આનંદમય પ્રાકૃતિક વાતાવરણમાં આંબા ને લીમડાની છાયામાં એક નાની શી કુટિર હતી. એમાં જ ૧૮૮૬ના (એપ્રિલની ૩૦ તારીખ બંગાળી ગણતરી પ્રમાણે) મેની બીજી તારીખે, બ્રાહ્મ મૂહૂર્તમાં એ પુણ્યભૂમિમાં શ્રીશ્રીમાનો આવિર્ભાવ થયો.

ધન્ય છે ત્યાંનાં રજકણો જ્યાં બાલિકા માએ બાળસુલંબ કીડાઓ કરી. ધન્ય છે ત્યાંની વનસ્પતિ, વૃક્ષ, લતા, પુષ્પો જેમની સાથે બાલિકા મા વાતો કરતાં. ધન્ય છે ત્યાંના લોકો-હિન્દુ ને મુસલમાન જેમનાં ઘર-આંગણાં બાલિકા માની શિશુ વાણીથી ગૂંજ્યાં કરતાં. ધન્ય છે ત્યાંની પ્રકૃતિ જેના કણેકણમાં શુભ પરિણયની માંગલિક પળોમાં શરણાઈના સ્વરો ગૂંજ્યા હશે.

આજે એ જ પુણ્ય ક્ષેત્રમાં શ્રીશ્રીમાનું મંદિર માતૃ-આશ્રમમાં વિરાજે છે, એની પ્રતિષ્ઠા ૧૯૮૨ના મેની પાંચમી તારીખે થઈ.

શ્રીશ્રીમાના જન્મસ્થાનથી થોડે દૂર આશ્રમનું મકાન છે, જેની સ્થાપના શ્રી ગુરુપ્રિયા દીદીના આગ્રહથી ૧૯૩૮ની ગુલન પૂર્ણિમા (શ્રાવણી પૂર્ણિમા)ને દિવસે શ્રીશ્રીમાની ઉપસ્થિતિમાં થઈ. સ્વયમ્ માના શબ્દોમાં આ સ્થળની મહિમા સ્વતઃ પ્રસ્ફુટિત છે : “દેખો, ઇસ સ્થાન કો પવિત્ર ભાવસે રખને પર તુમ લોગોંકા હી મંગલ હોગા. ઇસ સ્થાન પર આકર વિશેષ ભાવસે પ્રાર્થના કરને સે, ફલ પાઓગે. ઇસ સ્થાનકો અપવિત્ર ન કરના.”

૨. સિદ્ધેશ્વરી (બાંગ્લાદેશ)

બંગાળની ભૂમિ સદા દેવી-સાધના, શક્તિ ઉપાસના માટે મહત્વપૂર્ણ રહી છે. ઢાકા શહેરને એક છેડે અત્યંત પ્રાચીન સ્થાન છે - સિદ્ધેશ્વરી. એમ કહેવાય છે કે કોણ જાણે કેટલાંયે મંદિરો અહીં બનીને તૂટી ચૂક્યાં અને કંઈ કેટલી વાર કેટલી મૂર્તિઓને ખંડિત કરવામાં આવી, છતાં પણ સિદ્ધેશ્વરી કાલી મંદિરની પ્રતિમાને ઊની આંચ પણ નથી આવી!

લૌકિક દૃષ્ટિએ સિદ્ધેશ્વરી સ્થાનનો પરિચય મેળવતાં પહેલાં જ શ્રીશ્રીમાના શ્રીમુખેથી ‘સિદ્ધેશ્વરી’ નું નામ બહાર આવ્યું હતું, તેમ જ માની દિવ્ય દૃષ્ટિમાં એ સ્થળ પ્રકાશિત થયું હતું. માએ ભોલાનાથજીને એનું વર્ણન કહી બતાવ્યું હતું.

ખરેખર જ્યારે મા અહીં પધાર્યા ત્યારે માએ કહ્યું કે આ સાધકોની સાધનાસ્થળી હતી, પાંચ હજાર પાંચસો વર્ષ પૂર્વેથી અહીં વિશેષ વિશેષ સાધકગણ આવતા રહ્યા છે.

૧૯૨૪માં સૌ પ્રથમ ભોલાનાથજી સાથે માનું અહીં આગમન થયું. જંગલની અંદર આ પ્રાચીન મંદિર ખૂબ જ એકાંત સ્થળે આવેલું હતું. અહીં પધારીને માએ જે અલૌકિક વિસ્મયકારક લીલાઓ કરી તે વિષે દીદીની ડાયરીમાં તેમજ ભાઈજીના પુસ્તક ‘માતૃદર્શન’માં વિગતવાર વર્ણન છે. ૧૯૨૫માં સિદ્ધેશ્વરીની ભૂમિમાં જ શ્રીશ્રીમાના આનંદમય સ્વરૂપને નિહાળીને ભાઈજીએ માનું નામકરણ કર્યું, ‘મા આનંદમયી.’

૧૯૨૬માં કાલી મંદિરની સંલગ્ન ભૂમિમાં નિર્માણ કાર્ય શરૂ થયું, અને પહેલી વાસંતી પૂજા (વસંત પંચમીની સરસ્વતી પૂજા) થઈ. આ જ સ્થળે શ્રીશ્રીમાના શ્રી શરીરમાં સમાધિની વિભિન્ન અવસ્થાઓ અને સાધનાની લીલાની વિભિન્ન ક્રિયાઓ પ્રકાશિત થઈ છે. આ પવિત્ર આશ્રમનો પ્રત્યેક રજકણ તેજપુંજ છે. આ જ માનો સર્વપ્રથમ આશ્રમ છે. ૧૯૮૨માં બાંગ્લાદેશના સરકારી અનુદાનથી આ સ્થળના મકાનનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો. ૧૯૮૪માં પૂર્વ નિર્દિષ્ટ વેદી પર શિવ-પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. આજે પણ શત શત માતૃભક્તો આ પુણ્યપીઠનાં દર્શન માટે આવે છે.

૩. પ્રાચીન રમના આશ્રમ (ઢાકા, બાંગ્લાદેશ)

પૂર્વ બંગાળની રાજધાની ઢાકામાં શાહબાગની પાસે રમનાનું વિશાળ ઉદ્યાન આવ્યું છે. એની એક બાજુએ એક પ્રાચીન કાલી-મંદિર “રમના કાલી બાડી” નામે જાણીતું હતું. ત્યાં ઘણીવાર બાબા ભોલાનાથજી સાથે શ્રીશ્રીમા પધારતાં. એ સમયે માતાજી શાહબાગમાં રહેતાં હતાં.

પૂ. ભાઈજીના આગ્રહથી આ જ રમના મેદાનમાં કાલી-મંદિરની સમીપે આશ્રમ-નિર્માણની પ્રસ્તાવના મૂકવામાં આવી. ઉદ્દેશ્ય હતો માતાજીની પુનીત છત્રછાયામાં બેસીને સત્સંગ-લાભ તથા સદ્જીવનયાયન. એ લક્ષ્ય ધ્યાનમાં રાખીને ૧૯૨૯માં આશ્રમભવનનું નિર્માણ થયું તથા માતાજીના શુભ જન્મોત્સવ પ્રસંગે એનું ઉદ્ઘાટન થયું. આ જ આશ્રમમાં નિત્ય-આશ્રમ-કીર્તનનો નિયમ શરૂ થયો. પૂ. ભાઈજીના અંતરમાંથી સ્ફુરેલું ભજન “જય દ્વદ્યવાસિની” તથા “મા, મા,” નામ-કીર્તન પ્રારંભ થયું.

૧૯૩૧માં રમનાની પવિત્ર ભૂમિ પર શ્રીશ્રી અન્નપૂર્ણા મંદિરનું નિર્માણ થયું, જેમાં મા અન્નપૂર્ણા, કાલી, શિવ, નારાયણ આદિ વિગ્રહોની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. આશ્રમનું આ પ્રથમ મંદિર હતું. રમનાનું આ સ્થળ “ગિરિ” સંપ્રદાયના સાધુઓનું પ્રાચીન તપસ્યાસ્થળ હતું.

આજે આ આશ્રમ આપણી સમક્ષ મૂર્તરૂપે નથી, છતાં પણ અમૂર્ત રૂપે અુનં મૂળ સ્વરૂપ માના પ્રત્યેક આશ્રમમાં વિદ્યમાન છે. ૧૯૭૨માં બાંગ્લાદેશના યુદ્ધ સમયે આ સ્થળ ભૂસાઈ ગયું, કદાચ એ પણ માતાજીની દિવ્ય લીલાનું એક અંગ હશે. માની લીલા અપરંપાર છે.

૪. વિંધ્યાચલ આશ્રમ

વારાણસી પાસે મિર્જાપુર જિલ્લામાં આવેલા અષ્ટભુજા પહાડ પર વસેલા આ આશ્રમની એક ન્યારી જ શોભા છે. દૂરથી ચિત્રાંકન કર્યા જેવો દેખાય છે.

૧૯૨૭માં બાબા ભોલાનાથજી સાથે માતાજી પહેલી વાર અહીં પધાર્યાં. ૧૯૨૮માં ગુરુપ્રિયા દીદીના પિતાશ્રી (પૂર્વાશ્રમના ડો. શશાંક મોહન મુખર્જી) ઉર્ફે સ્વામી અખંડાનંદ ગિરિજીના પ્રયાસથી અહીં આશ્રમની સ્થાપના થઈ. કાળાંતરે કાશીના મહારાજા ડો. વિંભૂતિ નારાયણ સિંહે ૨૮ વીઘા જમીન માતાજીના શ્રીચરણોમાં સમર્પિત કરી. બરોબર આશ્રમને જ સ્થળે સૈકાઓ પૂર્વે પ્રાચીન વિંધ્યવાસિની દેવીનું મૂળ મંદિર હતું જે મુસલમાનોના આક્રમણ બાદ હાલમાં મિર્જાપુર ગામમાં આવેલું છે. આશ્રમના પાયાના ખોદાણ વખતે પણ આના પૂરાવારૂપે પ્રાચીન વિશાળ મંદિરના અનેક ધ્વંસાવશેષો મળી આવ્યા હતા કે જે હાલમાં લખનૌના રાજકીય સંગ્રહાલયમાં સુરક્ષિત છે. મંદિરના આ મૂળ સ્થાન વિશે શ્રીશ્રીમાને શ્રીમુખેથી નીકળ્યું, “આ સ્થાન અષ્ટભુજા મંદિર અને કાલી ખોલ મંદિરનેલઈને

એક ત્રિકોણ અને આ સ્થાન એ ત્રિકોણનું મધ્ય બિંદુ. આ ભૂમિ પર દેવીનો પ્રભાવ છે.”

શક્તિ-ઉપાસકો તથા તંત્રવિદ્યાના સાધકો માટે આ રીતે અહીં ત્રણ પ્રાચીન મંદિરોથી બનેલો ત્રિકોણ છે. આ પહાડમાં શક્તિ-ઉપાસના માટે ગુપ્ત સાધકો રહે છે એવું જાણવામાં આવ્યું છે.

આ આશ્રમ માની અનેક દિવ્ય લીલાઓનો સાક્ષી છે. આ આશ્રમના જુદા જુદા સ્થળોની જુદી જુદી મહિમા છે. આ સ્થાનનું મહાત્મ્ય સ્વાભાવિક રીતે જ ભક્તોને આકર્ષે છે. અહીંના કશોકશમાં માતૃનામનું ગુંજન આજે પણ સંભળાય છે.

૫. ઉત્તરકાશી આશ્રમ

ઉત્તરાખંડની તપોભૂમિ ઉત્તરકાશી હિમાલયના ખોળામાં આવેલું સ્થાન છે. ગોમુખ ગંગોત્તરીથી ઉતરતી કલકલનાદિની ગંગા ઉત્તરકાશી થઈને હરિદ્વાર જાય છે. અહીં પણ ભાગીરથી ગંગાનો પ્રવાહ ઉત્તર દિશા તરફ વહે છે જેમ કે શિવનગરી કાશીની ઉત્તર વાહિની ગંગા, તેથી આ સ્થાન ઉત્તરકાશી કહેવાય છે.

૧૮૩૭માં બાબા ભોલાનાથ તથા ભાઈજીને સાથે લઈને શ્રીશ્રીમા અહીં પગપાળા આવ્યાં હતાં. માતાજીના “ખ્યાલ”થી ભોલાનાથજીએ અહીં ઘણાં વર્ષો સુધી તીવ્ર તપસ્યા કરી. આજે પણ ભોલાનાથજીની તપસ્યાની જગ્યા જોવા મળે છે.

ભોલાનાથજીની જ ઈચ્છા તેમ જ ઉત્સાહથી ૧૮૩૭માં અહીં આશ્રમને નામે એકાદ બે કુટિરો તથા કાલી મંદિર બન્યાં. ભોલાનાથજીના હસ્તે કાલી મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. ભોલાનાથજી સાથેસ્વામી પરમાનંદજીની પ્રથમ મુલાકાત ઉત્તરકાશીના આશ્રમમાં જ ૧૮૩૭માં થઈ હતી.

૧૮૭૫માં શ્રીશ્રીમાની પુનીત ઉપસ્થિતિમાં સૌ પ્રથમ કાલીપૂજા અહીં થઈ. ત્યારબાદ ૧૮૮૫માં આ મંદિરની અર્ધ શતાબ્દી નિમિત્તે વિશેષ ઉત્સવ સહિત કાલી-પૂજા થઈ તેમજ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરવામાં આવ્યો.

આ પ્રાચીન તપોભૂમિ આજે પણ નવા નવા સાધકોને આકર્ષે છે. આશ્રમની પાછળ પ્રબળ વેગે ધસમસતી ભાગીરથીનું વેગીલું ગાંભીર્ય તેમ જ હિમાલયનું મૌન ગાંભીર્ય અહીંના કશોકશમાં અનુભવાય છે.

૬. કિશનપુર આશ્રમ (દેહરાદૂન)

હિમાલયના પાદપ્રદેશમાં વસેલું આ નગર પર્યટકોમાં ‘ડૂનવેલી’ને નામે પ્રખ્યાત છે. પુરાણોના પુરાવા પ્રમાણે આ સ્થળ દ્રોણાચાર્યની તપોભૂમિ છે. દ્રોણાચાર્યના નામ ઉપરથી આ પર્વત દ્રોણગિરિ કહેવાતો હતો. રામાયણની કથાનુસાર વનસ્પતિની જડીબુટ્ટી લેવા માટે હનુમાનજી આ જ પર્વતને ઉચકીને લઈ ગયા હતા. શ્રીશ્રીમાને મુખેથી પણ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે આ સાધુઓની તપોભૂમિ હતી.

માતા આનંદમયીના ભક્તો માટે તો આ તીર્થ ક્ષેત્ર છે. માની ઉત્તરાખંડભૂમિમાં પ્રથમ આશ્રમ સ્થાપના.

અહીંના મનોહર મંદિરમાં માનું મનમોહન સ્મિત, મધુર દૃષ્ટિ અને મધુર વાણી પર સભ્ય અને સંસ્કારી કંદેબની સ્ત્રીઓ વારી ગઈ. એટલું જ નહીં, સદાકાળ માટે માંના ચરણોમાં જીવન અર્પણ કરી દીધું.

આ જ સ્થળે રાજનેતાઓનો પણ માતાજી સાથે સંબંધ જોડાયો.

ભક્તોના આગ્રહથી ૧૯૩૫માં આશ્રમ બનાવવા માટે જમીન ખરીદવામાં આવી, અને ૧૩૩૬ના મે મહિનામાં શુભ જન્મોત્સવ પ્રસંગે ભોલાનાથજી તથા માતાજીની પરમ પુનીત ઉપસ્થિતિમાં આશ્રમના મકાનનું નિર્માણ થયું. ૧૯૩૮માં ભોલાનાથજીનું શરીર શાંત થયું આ જ આશ્રમમાં. ૧૯૫૮માં શિવમંદિર તથા માતૃ-મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ.

માની લૌકિક લીલાઓને જોતાં એમ લાગે છે કે આ કિશનપુર આશ્રમ માતાજીની વ્યક્ત અને અવ્યક્ત લીલાઓનું કેન્દ્રબિંદુ છે.

એટલા માટે જ ભક્તવર ભાઈજીએ આ આશ્રમ વિષે ભવિષ્યવાણી કરી હતી :

“શ્રીશ્રી માના જીવનમાં પ્રકાશિત સ્વતઃ સ્ફુર્ત કાર્યાવલીનું અવલોકન કરતાં એવું જણાય છે કે એ બધાંનો ઉદ્દેશ્ય છે વિશ્વબ્રાતૃત્વ, પ્રેમ તથા શાંતિ.”

ભવિષ્યમાં શ્રીશ્રીમાના લીલા-વિલાસનું કેન્દ્ર સ્થળ હશે આ દેહરાદૂન આશ્રમ.

અને કદાચ તેથી જ આશ્રમના દ્વાર પર આજે પણ અંકિત છે - “વિશ્વ-મંદિર, માતા આનન્દમયી આશ્રમ.”

આ બધું લખાઈ ગયા પછી ૧૯૮૨માં વિશ્વજનની શ્રીશ્રી આનન્દમયી માએ આ જ કિશનપુર આશ્રમમાં વ્યક્ત લીલા સંકેલીને અવ્યક્તમાં પ્રવેશ કર્યો.

૭. પુરી આશ્રમ (જગન્નાથપુરી)

જગતના નાથની પાવન નગરી શ્રીક્ષેત્રમાં શ્રીશ્રીમાના આગમનની એક ઘટના છે. ૧૯૩૬ની વાત છે. પુરીના હરિદાસ મઠ પાસે વૈષ્ણવ સંત શ્રી શ્યામદાસ બાબાએ માનું નામ સાંભળીને માનાં દર્શનની ઇચ્છા પ્રગટ કરી. ઇચ્છા ખૂબ તીવ્ર હતી. એટલે સુધી કે માનાં દર્શનની આશામાં તેઓ પથારીવશ હોવા છતાં પુરીથી દેહરાદૂન સુધી જવા તૈયાર થઈ ગયા, પરંતુ શારીરિક દૃષ્ટિએ સંભવ ન હોવાથી એમના એક ભક્તે કહ્યું, “જો આપની આટલી બધી તીવ્ર ઇચ્છા છે તો આ ઓરડામાં બેઠા બેઠા જ માનાં દર્શન પામી શકશો.” આના થોડાક દિવસોમાં જ મા ‘આકસ્મિક રૂપે’ ત્યાં પધાર્યા ને બાબાને દર્શન આપ્યાં. ત્યાર બાદ બાબાનું શરીર શાંત થઈ ગયું.

પુરીમાં સ્વર્ગદ્વાર નામના સ્થળે સમુદ્ર કિનારે માનો આશ્રમ આવ્યો છે. વર્ષો પહેલાં ચાંદની રાતે સમુદ્રના મોજાં પર પ્રતિબિંબિત પૂર્ણિમા તથા ચળકતી રેતીથી પ્રકાશિત વાતાવરણ વચ્ચે ભગવન્નામસંકીર્તન કરતા ભક્તો માના સાન્નિધ્યમાં કેવું સ્વર્ગીય સુખ અનુભવતા હશે! આ આશ્રમમાં ભક્તોને પોતાને હાથે શ્રીશ્રીમાના શ્રીમુખમાં “મહાપ્રસાદ” અર્પણ કરવાનું સદભાગ્ય મળ્યું છે, આજ આશ્રમમાં ભક્તો અચળ જગન્નાથજી તથા સચળ જગન્નાથજી બંન્નેના એકીસાથે દર્શન કરીને જીવન સફળ કરી ગયા!

૧૯૩૮માં અહીં આશ્રમની સ્થાપના થઈ. આજે પણ સાગરનાં મોજાં જાણે “હરિકથા હી કથા, ઔર સમ વૃથા વ્યથા”નું રટણ કર્યા કરે છે.

૮. ભીમપુરા આશ્રમ (વડોદરા)

૧૯૩૭ના ઓક્ટોબરમાં પ્રથમવાર માતાજી ગુજરાતમાં નર્મદા કિનારે પધાર્યા. ચાંદોદ (ચાણોદ) તથા વ્યાસમાં માની અનેકાનેક લીલાઓનો પ્રકાશ જોવામાં આવે છે. તેમ છતાં તે સમયે આ પ્રદેશમાં માનો એકે આશ્રમ ન હતો. ગુરુપ્રિયા દીદીની ડાયરી ભાગ-૬માં એ લીલાઓનું વિવરણ જોવા મળે છે. નર્મદાતટવાસી સાધુ, બ્રહ્મચારી, સાધુ

(વર્ષ - ૨, અંક - ૩, ૧૯૯૮)

માના વિવિધ આશ્રમોનો ક્રમવાર ઇતિહાસ

૨૭

સંન્યાસી બધાની કુટિરોમાં માનો પ્રવેશ થતો. આ બધા જ માનાં દર્શન માટે લાલાયિત રહેતા. આ વિષે જ ગુરુપ્રિયા દીદી આશ્ચર્યપૂર્વક કહે છે કે આ અપરિચિત સ્થળે જ્યાં કોઈ અમારી ભાષા પણ નથી સમજી શકતું, ત્યાં આટલો પ્રેમ તથા આકર્ષણ થાય છે, એ જ માની દિવ્ય લીલા છે.

ચાંદોદમાં માનો વાસ ત્રિકમજીના મંદિરમાં રહેતો. આજે પણ એ મંદિરમાં મા જ્યાં બિરાજતાં તે ગાદી તેમ જ માના ફોટાઓ છે.

૧૮૩૮-૩૯માં સ્વામી અખંડાનંદજીના આગ્રહથી માને નામે નર્મદાતટે ચાંદોદ નિકટ ભીમપુરા ગામમાં આશ્રમનું નિર્માણ થયું. નવનિર્મિત આશ્રમમાં ૧૮૫૦માં સર્વપ્રથમ માનું આગમન થયું. ૧૮૮૧માં માની પુનીત હાજરીમાં સરસ્વતી-પૂજા થઈ. શ્રી પંચનાભ-પૂજા તથા મહાશિવરાત્રિ-પૂજા પણ માની ઉપસ્થિતિમાં થઈ. ગુજરાતના ભક્તો માટે આ નિકટતમ તીર્થભૂમિ છે.

૯. રાયપુર આશ્રમ (દેહરાદૂન)

દેહરાદૂનથી થોડેક દૂર પર્વતના ખોળામાં આ નાકડું ગામ આવ્યું છે. લૌકિક દૃષ્ટિએ આની કોઈ વિશેષતા દેખાતી નથી. ઘણાં વર્ષો પહેલાં બાંગ્લાદેશમાં પ્રકાશિત થયું હતું. માંને મુખે આ સ્થળનું તથા અહીં શિવમંદિરનું વર્ણન સાંભળ્યા છતાં કોઈ જાણી ન શક્યું કે એ ક્યાં છે.

૧૮૩૨માં રાયપુરના જીર્ણશીર્ષ પ્રાચીન શિવાલયમાં ભોલાનાથજી તથા ભાઈજી સાથે માનું સહુ પ્રથમ આગમન થયું. બંગાળ છોડીને મા સૌથી પહેલાં દેહરાદૂનના આ રાયપુર ગામમાં પધાર્યા.

૧૮૪૦માં મંદિરની આજુબાજુની નિકટવર્તી ભૂમિ સત્તાધિકારીએ માને અર્પણ કરી. ત્યાર બાદ ૧૮૪૧માં શિવ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર તેમ જ આશ્રમ-ભવનનું નિર્માણ થયું. ૧૮૫૩માં આ પવિત્ર ભૂમિ પર સાધુઓને રહેવા માટે 'તપાલય' નામક એક બીજું મકાન બનાવવામાં આવ્યું.

માતાજીના સાન્નિધ્યમાં સાધના કરવા આવેલા સંન્યાસીઓને રાયપુરમાં માતૃ-સત્સંગનો દુર્લભ લ્હાવો પ્રાપ્ત થતો, કારણ કે માતાજી એકાંતવાસ માટે અવારનવાર અહીં પધારતાં. કમલા નેહરું તથા જમનાલાલ બજાજ જેવી પ્રખ્યાત વ્યક્તિઓ રાયપુરમાં માતૃદર્શન માટે આવી હતી. પ્રશાંત, ગંભીર વાતાવરણ વચ્ચે જલસોતને કિનારે વસેલો આ એકાંત આશ્રમ તપ-સાધના માટે ઉત્તમ છે. માએ કહ્યું, "આ સ્થાન સાધુઓની સાધનાનું સ્થાન હતું."

૧૦. પાતાલદેવી આશ્રમ (અલ્મોડા)

શ્રીશ્રીમાની કેલાસયાત્રાનું આ પ્રથમ સોપાન હતું. ૧૮૩૫માં માનું પ્રથમ પદાર્પણ આ પર્વતીય ભૂમિમાં થયું. ૧૮૩૭માં અહીંથી જ માની કેલાસયાત્રાનો આરંભ થયો હતો. આ સ્થળ પૂ. ભાઈજીને અત્યંત પ્રિય હતું, તેથી કેલાસયાત્રાથી પાછા ફરતાં અલ્મોડા આશ્રમમાં આવીને મૌનાનંદ પર્વત (ભાઈજી) ચિરકાય માટે માતૃશરણમાં લીન થઈ ગયા. માના ભક્તોમાંથી માત્ર ભાઈજીની જ સમાધિ છે, અને તે અલ્મોડાના પાતાલદેવી આશ્રમમાં અપાયેલી સ્થળ સમાધિ છે.

૧૮૪૩માં સોલનના રાજા દુર્ગાસિંહજીના પ્રયાસથી તથા માતૃભક્ત હરિરામ જોષીના ઉદ્યોગથી ભાઈજીનું સમાધિમંદિર તથા પાસે જ માનો વિશાળ આશ્રમ તૈયાર થયો.

નાટ્યસમ્રાટ ઉદયશંકરને માતૃદર્શન આ સ્થળે થયાં હતાં. અહીંયાં જ માની દિવ્ય દૃષ્ટિમાં મહાવીર હનુમાનજીની અઢી હાથ ઉંચી મૂર્તિ પ્રકાશિત થઈ હતી. આ સ્થળ વિશે માતૃમુખેથી, “આ બધાં સ્થાનોમાં જોઉં છું કે આ જમીનમાં જટાજૂટધારી સાધુઓ છે અને નીકળી નીકળીને ચાલી જઈ રહ્યા છે. અહીંયાં જ બધા સાધુઓ બેઠા છે. આ શરીરને દર્શન આપવા આવ્યા છે.”

આ ઉપરથી જણાય છે કે આ તપઃ સ્થળી છે.

૧૧. વારાણસી આશ્રમ

એક બાજુ ગંગાની ધારા અને બીજી બાજુ નિગમાગમજ્ઞાનગંગાના પવિત્ર પ્રવાહને ધારણ કરીને ઉભેલી વારાણસી નગરી, કાશીવિશ્વનાથ અને માતા અન્નપૂર્ણા,, માતા દુર્ગા અને સંકટમોચન હનુમાન્ - આ સર્વ રૂપોનો પ્રત્યક્ષ તેજપુંજ વિશ્વજનની માતા આનંદમયીના રૂપે ભદ્રેની સ્થિત આશ્રમમાં વિરાજે છે. આશ્રમનાં ગોપાલ મંદિર, શિવમંદિર અને અન્નપૂર્ણા મંદિરનો પણ પોતાનો ઇતિહાસ છે.

૧૮૪૭થી ૧૮૫૦ સુધીના ત્રિવર્ષવ્યાપી અભૂતપૂર્વ સાવિત્રી મહાયજ્ઞ દરમિયાન અનેક સુપ્રસિદ્ધ સંત-મહાત્માઓએ મંત્રો સહિતના હોમાત્મક યજ્ઞનો લાભ માની પુનીત ઉપસ્થિતિમાં લીધો.

૧૮૪૫માં ગુરુપ્રિયા દીદીના ઉત્સાહ તથા પ્રયાસથી ગંગાજીના તટ પર આ આશ્રમનું નિર્માણ થયું. ચૈત્ર નવરાત્રિમાં ૧૮૪૪માં જમીન ખરીદ્યા પછીથી છેક આજ સુધી આ સ્થળે પ્રતિવર્ષ ચૈત્ર નવરાત્રિમાં વાસંતી પૂજા થતી રહી છે. એટલું જ નહીં પરંતુ ૧૮૪૭માં શરૂ થઈને ત્રણ વર્ષ સુધી અખંડ ચાલુ રહેલા સાવિત્રી મહાયજ્ઞના હવનકુંડમાં અવિચ્છિન્નરૂપે નિત્ય આહુતિ આજે પણ આપવામાં આવે છે. આ આશ્રમસ્થળનું આધ્યાત્મિક માહાત્મ્ય ભાષાબદ્ધ કરી શકાય તેમ નથી. આસપાસના વાતાવરણથી કેવળ અનુભવી શકાય છે.

દેશના વિભાજન સમયે ઢાકાના રમના આશ્રમના અન્નપૂર્ણા મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત તથા અન્ય શ્રી વિગ્રહોને વારાણસી આશ્રમમાં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવ્યા. ૧૮૫૦માં નવનિર્મિત અન્નપૂર્ણા મંદિરમાં આ વિગ્રહોની સ્થાપના થઈ. આશ્રમ ભવન માટેના ખોદાણ દરમિયાન બે સુંદર શિવલિંગ આ સ્થળે મળ્યા. આ બંને સ્વયંજ વિશ્વનાથ લિંગોની પ્રતિષ્ઠા પણ આ જ મંદિરમાં કરવામાં આવી.

૩૦ એપ્રિલ, ૧૮૬૮માં “આનંદજ્યોતિ મંદિર” નામે એક અત્યંત સુંદર મંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ.

૧૮૮૧માં અક્ષય તૃતીયાની પુણ્યતિથિએ માના ભિન્ન ભિન્ન ભાવોવાળી ત્રણ મૂર્તિઓની સ્થાપના થઈ. આજ મંદિરના બીજા માળે બાલગોપાલજી વિરાજમાન છે. એમનો તો પોતાનો જ અનોખો ઇતિહાસ છે. ૧૮૫૪ની શુક્ર અંકાદશી (શ્રાવણ શુકલા એકાદશી) તિથિને દિવસે વારાણસી આશ્રમમાં માતાજી પાસે બાલગોપાલનું આગમન થયું હતું.

આ આશ્રમ “શ્રીશ્રી માતા આનંદમયી સંઘ”નું મુખ્ય કેન્દ્ર હતું. સંયમ-મહાવ્રતનું પ્રથમ અનુષ્ઠાન આ જ પાવન ક્ષેત્રમાં થયું ૧૮૫૨માં. ૧૮૫૬માં શ્રીશ્રીમાની હીરક જયંતીનો મહોત્સવ આ જ પવિત્ર ભૂમિ પર રચાયો તેમ જ તુલાદાન-ઉત્સવ પણ થયો.

આ જ પવિત્ર ક્ષેત્રમાં ૧૮૪૫માં “કન્યાપીઠ”ની સ્થાપના સ્થાયી રૂપે થઈ, વારાણસી આશ્રમનાં બધાં જ

મહાન કાર્યો પાછળ એક નામ પ્રતિધ્વનિત થાય છે - ગુરુપ્રિયા દેવી ઉર્ફે દીદી. આનંદજ્યોતિ મંદિર, કન્યાપીઠ તેમ જ આશ્રમ ભવન - આ બધાં પાછળ દીદીનો પરિશ્રમ ને ઉત્સાહ કે જે શ્રીશ્રીમાની કૃપાથી સાકાર બન્યો છે. ૧૯૮૦ના સાટેમ્બરમાં આ જ આશ્રમના પ્રાંગણમાં દીદીનું શરીર શાંત થયું. આ પણ એક અદ્ભુત પ્રસંગ છે જે સ્થાનાભાવને કારણે હાલમાં વર્ણવી શકાય તેમ નથી.

આશ્રમ-નિર્માણ પૂર્વે સૂક્ષ્મમાં માની દૃષ્ટિમાં તેજસ્વી દિવ્યસ્વરૂપી પુરુષોનું ગુંડ આવ્યું, માતાજીને એ લોકો પોતાની પાસે બોલાવી રહ્યા હતા. માતાજીને વચ્ચે રાખીને ચારે બાજુ ફરતા ફરતા, નાચતાનાચતા તાળીઓ સાથે સંકીર્તન કરી રહ્યા હતા. હજી સુધી પ્રાતઃકાળે ને સાયંકાળે દેવમંદિરોના શંખ તથા ઘંટારવના ધ્વનિમાં એ દિવ્યપુરુષોનો આનંદધ્વનિ પ્રતિધ્વનિત થતો સંભળાય છે.

૧૨. કલ્યાણવન આશ્રમ (દેહરાદૂન)

દેહરાદૂનથી મસૂરી જવાને રસ્તે રાજપુર રોડ પર આ આશ્રમ 'કલ્યાણવન' છે. શ્રીશ્રીમાની દિવ્ય દૃષ્ટિમાં આ સ્થળનો પ્રકાશ થયો હતો. માનું ત્યારે અહીં આગમન થયું ન હતું. માના શબ્દોમાં : "એક દિવસ જોઈ રહી છું કે એક ઊંચી જગ્યાએ એક ભાવથી બેઠી છું, સાથે કોઈ નથી. જ્યાં બેઠી છું તે સ્થાન પથ્થરોથી ભરેલો છે, એની જ વચ્ચે એક જગા, એ જગાનું નામ કલ્યાણવન છે."

એટલું જ નહીં, પણ આનાથી વિશેષ પણ જોયું કે કેટલાયે દેવતાઓ પોતપોતાનાં વાહનો સાથે તથા ઉચ્ચવસ્થાના સાધકો, ઋષિ-મુનિ બધા મા પ્રત્યે પ્રણામ કરી રહ્યા છે. "ઋષિ-મુનિઓનું આવવું-જવું પોતપોતાના સાધનસ્તરોમાં બધા મા કહે છે, "વિરાટ સમુદ્રની જેમ, અંત નહીં." રામ-લક્ષ્મણ સફેદ ઘોડા પર બેસીને વિચરી રહ્યા છે એ પણ માએ કહ્યું. ૧૯૪૪માં શયીકાંત ઘોષે ૧૧ વીઘા જમીન ખરીદીને માને અર્પણ કરી 'વિદ્યાપીઠ' બનાવવા માટે અને ત્યારે જ આશ્રમ માટેનો પાયો નંખાયો. ત્યારબાદ ૧૯૪૯માં આશ્રમનું મકાન બન્યું. તથા રામમંદિરની પ્રતિષ્ઠા થઈ.

કલ્યાણવનમાં હરિબાબાજીના સત્સંગ દરમિયાન માની દિવ્ય દૃષ્ટિમાં એક અલૌકિક બાળકને કંઠે આ ગીત દિવ્ય સ્વરોમાં પ્રગટ થયું કે જે આજે પણ આશ્રમમાં રામાયણ પાઠ પછી ગવાય છે,

"નર તન પાયા આઓ પ્યારે બોલો રામ રામ,
રામનામ લેકર મસ્ત હોકર ચલો રામ ધામ,
આઓ પ્યારે તનમન ભરકે લિયો પિયો રામ,
રામ નામ લેકર મસ્ત હોકર ચલો સાંકેત ધામ,
રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ
રામ પ્રણારામ,
રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ રામ
રામ આત્મારામ."

કલ્યાણવન આશ્રમનું વિશેષ મહત્ત્વ માને શ્રીમુખે :

"યહાં અખંડ ભાવધનસ્વરૂપ નિત્ય વિરાજમાન હૈ."

કઠોપનિષદ્

- ઉત્તરા ચિનુભાઈ
(શાંકરભાષ્ય-આધારિત) (ગતાંકથી ચાલું)

દ્વિતીય અધ્યાય, દ્વિતીયા વલ્લી.

બ્રહ્મ અત્યંત દુર્વિજ્ઞેય છે, તેથી પ્રકારાંતરે તેમ છતાં નિશ્ચય કરવા માટે હવે આગળનો ગ્રંથ આરંભાય છે.

પુરમેકાદશદ્વારમજસ્યાવક્રચેતસઃ ।

અનુષ્ઠાય ન શોચતિ વિમુક્તશ્ચ વિમુચ્યતે । एतद्वै तत् ॥ ૧ ॥

એ નિત્યવિજ્ઞાનરૂપ અજન્મા (આત્મા)નું પુર અગિયાર દરવાજાવાળું છે. એ (આત્મા)નું ધ્યાન કરવાથી મનુષ્ય શોક નથી કરતો અને એ (આ શરીરના રહેતાં જ કર્મબંધનમાંથી) મુક્ત થયેલો જ મુક્ત થઈ જાય છે. ચોક્કસ આ જ એ (બ્રહ્મ) છે. (૧)

આ શરીરૂપી પુર નગર સમાન હોવાથી પુર કહેવાય છે. દ્વારપાળ અને અધિષ્ઠાતા ઇત્યાદિ પુરવિષયક અનેક સામગ્રીઓ દેખાય છે તેથી આ શરીર પુર છે, જેની સંપૂર્ણ સામગ્રી એનાથી પૃથક્ એવા સ્વામી (આત્મા)ને માટે છે. અગિયાર છિદ્રો તે એના અગિયાર દરવાજા છે.

આત્મા અજન્મા છે, અને અવક, અકુટિલ, સૂર્યની જેમ નિત્યસ્થિત ને એકરૂપ છે. એનું ધ્યાન તે જ એની સેવા છે, અનુષ્ઠાન છે, જેના દ્વારા જીવન્મુક્ત થયેલો પુરુષ વિદેહમુક્ત થાય છે, પુનઃ શરીર ગ્રહણ નથી કરતો.

પરંતુ એ આત્મા તો માત્ર એ જ શરીરૂપી પુરમાં નહીં, પણ બધા પુરોમાં રહે છે કેવી રીતે?

हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसध्दोता

वेदिषदतिथिर्दुरોणसत् । नृषद्धरसद्गतसद्व्योमसदब्जा

गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत् ॥ ૨ ॥

એ ગમન કરનાર છે, આકાશમાં ચાલનાર સૂર્ય છે, વસુ છે, અંતરિક્ષમાં વિચરનાર સર્વવ્યાપક વાયુ છે, (પૃથ્વીમાં) સ્થિત હોતા (અગ્નિ) છે, કલશમાં સ્થિત સોમ છે. એ જ રીતે એ મનુષ્યોમાં ગમન કરનાર, દેવતાઓમાં જનાર, સત્ય કે યજ્ઞમાં જનાર, આકાશમાં જનાર, પૃથ્વી, યજ્ઞ અને પર્વતોમાંથી ઉત્પન્ન થનાર, સત્યસ્વરૂપ અને મહાન છે (૨)

આ મંત્રનું તાત્પર્ય એ છે કે જગતનો એક જ સર્વવ્યાપક આત્મા છે, આત્માઓમાં ભેદ નથી.

ऊर्ध्वं प्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति ।

मध्ये वामनमासीनं विश्वे देवा उपासते ॥ ૩ ॥

જે પ્રાણને ઉપરની બાજુ લઈ જાય છે અને અપાનને નીચેની બાજુ ધકેલે છે, દૈત્ય મધ્યે રહેનારા એ વામન - ભજનીયની બધા દેવો ઉપાસના કરે છે. (૩)

એ વામન અર્થાત્ ભજવા યોગ્યના વિજ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ બુદ્ધિમાં અભિવ્યક્ત થાય છે, ચક્ષુ ઇત્યાદિ સર્વ દેવો - ઇન્દ્રિયો અને પ્રાણ રૂપ-રસ આદિ વિજ્ઞાનરૂપી કર આપીને જેમ વૈશ્યો રાજાની ઉપાસના કરે તેમ આત્માની ઉપાસના કરે છે. અર્થાત્ એ ચક્ષુ ઇત્યાદિ એને માટે જ પોતપોતાના વ્યાપારો બંધ નથી કરતા.

આ રીતે સિદ્ધ થાય છે કે જેને માટે તેમ જ જેની પ્રેરણાથી પ્રાણ અને ઇન્દ્રિયોના સમસ્ત વ્યાપારો થાય છે એ આ બધાથી જુદો છે.

अस्य विसंस्मानस्य शरीरस्थस्य देहिनः ।

देहाद्विमुच्यमानस्य किमत्र परिशिष्यते एतद्वै तत् ॥ ૪ ॥

આ શરીરસ્થ દેહીના બ્રહ્મ થઈ જવાથી અર્થાત્ દેહમાંથી મુક્ત થઈ ગયા પછી વળી આ શરીરમાં શું બચે છે? આ જ એ બ્રહ્મ છે. (૪)

નગરના અધિપતિના ચાલી ગયા પછી નગરવાસીઓની જે દુર્દશા થાય છે, એ જ પ્રમાણે શરીરમાંથી આત્માના ચાલી ગયા પછી ક્ષણવારમાં જ આ ભૂતો અને સમસ્ત ઇન્દ્રિયોનો સમુદાય બધો જ બળહીન, ધ્વસ્ત થઈ જાય છે.

આથી આત્મા દેહથી ભિન્ન છે તે જ સિદ્ધ થાય છે.

न प्राणेन नापानेन मर्त्यो जीवति कश्चन ।

इतरेण तु जीवन्ति यस्मिन्नेतावुपाश्रितौ ॥ ૫ ॥

કોઈ પણ મનુષ્ય ન તો પ્રાણ વડે જીવિત રહે છે ન અપાન વડે. બલ્કે એ તો, જેમાં આ બંને આશ્રિત છે એવા અન્ય કોઈ વડે જ જીવિત રહે છે. (૫)

જે અસંહત આત્માને માટે પ્રાણ-અપાન ઇત્યાદિ સહંત થઈને પોતપોતાના વ્યાપારો આચરે છે એ આત્મા તેઓથી ભિન્ન છે.

हन्त त इदं प्रवक्ष्यामि गुह्यं ब्रह्म सनातनम् ।

यथा च मरणं प्राप्य आत्मा भवति गौतम ॥ ૬ ॥

હે ગૌતમ ! હવે હું તો પણ તારી સામે એ ગુહ્ય અને સનાતન બ્રહ્મનું વર્ણન કરીશ, તથા (બ્રહ્મને ન જાણીને) મરણ પામ્યા પછી જેવો આત્મા થાય છે (તે પણ કહીશ) (૬)

એ બ્રહ્મ વિષે તને કહીશ કે જેના જ્ઞાનથી સંપૂર્ણ સંસારની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે, તથા જેનું જ્ઞાન ન થવાથી મરણ બાદ જીવાત્મા જે પ્રકારે સંસારને પામે છે.

योनिमन्ये प्रपद्यन्ते शरीरत्वाय देहिनः ।

स्थाणुमन्येऽनुसंयन्ति यथाकर्म यथाश्रुतम् ॥ ૭ ॥

પોતાના કર્મ અને જ્ઞાન પ્રમાણે કેટલાયે દેહધારીઓ તો શરીર ધારણ કરવા માટે કોઈ યોનિને પામે છે, અને

કેટલાયે સ્થાવર ભાવને પામે છે (૭)

આ જન્મમાં જેણે જેવાં કર્મો કર્યા હોય તથા જેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેને અનુરૂપ શરીર તેને મળે છે. વેદવાક્ય છે "યથાપ્રજ્ઞં હિ સંભવાઃ" અર્થાત્ જન્મ પોતાપોતાની બુદ્ધિ અનુસાર થાય છે.

ગુણ બ્રહ્મોપદેશ

ય एष सुप्तेषु जागर्ति कामं कामं पुरुषो निर्मिमाणः ।

तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म तदेवामृतमुच्यते ।

तस्मिंल्लોકાઃ શ્રિતાઃ સર્વે તદુ નાત્યેતિ કશ્ચન ॥ એતદ્વૈ તત્ ॥ ૮ ॥

પ્રાણાદિના સૂઈ ગયા પછી આ જે પુરુષ પોતાના ઈચ્છિત પદાર્થોની રચના કરતો જાગતો રહે છે એ જ શુક્ર (શુદ્ધ) છે, એ બ્રહ્મ છે અને એ જ અમૃત કહેવાય છે. એનામાં સંપૂર્ણ લોકો આશ્રિત છે, કોઈ પણ એનું ઉલ્લંઘન નથી કરી શકતું. ચોક્કસ આ જ એ (બ્રહ્મ) છે. (૮)

પ્રાણાદિના સૂઈ ગયા પછી એ કેવી રીતે જાગતો રહે છે તે વિષે કહે છે કે અવિદ્યાના યોગથી સ્ત્રી આદિ પોતપોતાના ઈચ્છિત પદાર્થોની રચના કરતો જાગે છે, અર્થાત્ જેને કારણે સુષુપ્તિમાં પણ પુરુષ સક્રિય રહી શકે છે તે એ જ અવિનાશી છે, સંપૂર્ણ લોક એને આશ્રિત છે, તેથી જ એનું અતિક્રમણ કોઈ નથી કરી શકતું.

તાર્કિકોની કુબુદ્ધિ આત્માની સર્વોપરિતા સ્વીકારતી નથી, વારંવાર કહ્યા છતાં, તેથી શ્રુતિ પુનઃ પુનઃ કહે છે-

अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टो

રૂપં રૂપં પ્રતિરૂપો બભૂવ ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा

રૂપં રૂપં પ્રતિરૂપો બહિશ્ચ ॥ ૯ ॥

જે રીતે સંપૂર્ણ ભુવનમાં પ્રવિષ્ટ એક જ અગ્નિ પ્રત્યેક રૂપને અનુરૂપ થઈ ગયો તે જ રીતે સંપૂર્ણ ભૂતોનો એ જ અંતરાત્મા એમના રૂપને અનુરૂપ થઈને રહ્યો છે, તથા એમની બહાર પણ છે (૯)

સંપૂર્ણ ભૂતોનો અંતરાત્મા અત્યંત સૂક્ષ્મ હોવાને લીધે કાષ્ઠાદિમાં પ્રવેશેલા અગ્નિની જેમ સંપૂર્ણ શરીરમાં પ્રવેશેલો હોવાથી તે તે શરીરને અનુરૂપ થઈને રહ્યો છે, તથા આકાશની જેમ પોતાના અવિકારી રૂપથી એની બહાર પણ છે.

वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो

રૂપં રૂપં પ્રતિરૂપો બભૂવ ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा

રૂપં રૂપં પ્રતિરૂપો બહિશ્ચ ॥ ૧૦ ॥

જે રીતે આ લોકમાં પ્રવેશેલો વાયુ પ્રત્યેક રૂપને અનુરૂપ થઈને રહ્યો છે, એ જ રીતે સંપૂર્ણ ભૂતોનો એક

અંતરાત્મા પ્રત્યેક રૂપને અનુરૂપ થઈને રહ્યો છે, અને એમની બહાર પણ છે. (૧૦)

આ રીતે એકની જ સર્વાત્મકતા હોવાથી સંસારદુઃખથી યુક્ત થવું તે પણ પરમાત્માનું જ સિદ્ધ થાય છે, એટલા માટે -

આત્માની અસંગતા

સૂર્યો યથા સર્વલોકસ્ય ચક્ષુ

ર્ન લિપ્યતે ચાક્ષુષૈર્બાહ્યદોષૈઃ ।

एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा

न लिप्यते लोकदुःखेन बाह्यः ॥ ૧૧ ॥

જે રીતે સંપૂર્ણ લોકનું નેત્ર હોવા છતાં સૂર્ય નેત્રસંબંધી બાહ્ય દોષોથી લેપાતો નથી, તે જ રીતે સંપૂર્ણ ભૂતોનો એક જ અંતરાત્મા સંસરના દુઃખથી લેપાતો નથી, બદ્ધે એમની બહાર રહે છે. (૧૧)

મળ-મૂત્રાદિ અપવિત્ર વસ્તુઓને પ્રકાશિત કરવાને કારણે સૂર્ય એ બધાંને જુએ છે તેથી નેત્રરૂપ છે છતાં પાપદોષો કે બાહ્યદોષો વડે લેપાતો નથી, તે જ પ્રમાણે આત્માનું સમજવું.

આત્મામાં આરોપિત અવિદ્યાને કારણે જ લોક કામના અને કર્મજનિત દુઃખને અનુભવે છે, પરંતુ એ અવિદ્યા આત્માને નથી, જેવી રીતે રજજુ, શુક્તિ, મરુસ્થળ અને આકાશમાં ભ્રાંતિ વડે દેખાતાં ક્રમશઃ સર્પ, રજત, જળ અને મલિનતા આ બધાં એ રજજુ ઇત્યાદિમાં દોષરૂપ નથી; પરંતુ એમના સંસર્ગમાં આવેલા પુરુષમાં વિપરીત બુદ્ધિનો અધ્યાસ હોવાથી એ તે તે દોષોથી યુક્ત જણાય છે. આ જ પ્રમાણે સમસ્ત લોક પણ રજજુમાં સર્પની જેમ પોતાના આત્મામાં ક્રિયા, કારક અને ફળરૂપી વિપરીત જ્ઞાનનો આરોપ કરીને એ નિમિત્તે થનારાં જન્મ-મરણ જેવાં દુઃખોને અનુભવે છે. આત્મા તો સંપૂર્ણ લોકનો અંતરાત્મા હોવા છતાં વિપરીત અધ્યારોપથી થનારા લૌકિક દુઃખ વડે લેપાતો નથી. કેમ નહીં? કારણ કે એ બુદ્ધિજનિત અધ્યાસની બહાર જ છે.

આત્મદર્શી જ નિત્યસુખી છે

एको वशी सर्वभूतान्तरात्मा

एकं रूपं बहुधा यः करोति ।

तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरा

स्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम् ॥ ૧૨ ॥

જે એક, સર્વને પોતાને અધીન રાખનાર, અને સંપૂર્ણ ભૂતોનો અંતરાત્મા પોતાના એક રૂપને જ અનેક પ્રકારનું કરી લે છે, એ આત્મદેવને - પોતાની બુદ્ધિમાં સ્થિત રહેનારને જે ધીર(વિવેકી) પુરુષો જુએ છે તેઓ જ નિત્ય સુખ પ્રાપ્ત કરે છે, બીજા નહીં. (૧૨)

આ રીતે જ અચિંત્યશક્તિસંપન્ન હોવાને કારણે પોતાના એક - (નિત્ય એકરસ વિશુદ્ધ વિજ્ઞાનસ્વરૂપ) આત્માને નામ-રૂપ ઇત્યાદિ અશુદ્ધ ઉપધિભેદને કારણે પોતાની સત્તામાત્રથી બહુધા અનેક પ્રકારનો કરી લે છે તે

આત્મસ્થ અર્થાત્ પોતાના શરીરસ્થ દૃઢયાકાશ અર્થાત્ બુદ્ધિમાં ચૈતન્યસ્વરૂપે અભિવ્યક્ત થયેલા આત્માને જે લોકો જુએ છે એમને જ નિત્ય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

આકાશની જેમ અમૂર્તિમાન્ હોવાથી આત્માનો આધાર શરીર નથી અર્થાત્ નિરાધાર છે, જેમ કે દર્પણમાં પ્રતિબિંબિત મુખનું આધાર દર્પણ નથી. જેમની બાહ્ય વૃત્તિઓ નિવૃત્ત થઈ ગઈ છે એવા આત્મસ્થને જ નિત્ય શાન્ત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, ન કે બાહ્ય પદાર્થોમાં આસક્તચિત્ત અવિવેકી પુરુષને કે જેને અવિદ્યારૂપી વ્યવધાન નડે છે.

નિત્યોઽનિત્યાનાં ચેતનશ્ર્વેતનાના -

મેકો બહૂનાં યો વિદધાતિ કામાન્ ।

તમાત્મસ્થં યેઽનુપશ્યન્તિ ધીરા-

સ્તેષાં શાન્તિઃ શાશ્વતી નેતરેષામ્ ॥ ૧૩ ॥

જે અનિત્ય પદાર્થોમાં નિત્યસ્વરૂપ, તથા બ્રહ્મા આદિ ચેતનોમાં ચેતન છે, અને જે એકલો જ અનેકોની કામનાઓ પૂર્ણ કરે છે, પોતાની બુદ્ધિમાં સ્થિત એ આત્માને જે વિવેકી પુરુષો જુએ છે, એમને જ નિત્ય શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, બીજાને નહીં (૧૩)

તદેતદિતિ મન્યન્તેઽનિર્દેશ્યં પરમં સુખમ્ ।

કથં નુ તદ્વિજાનીયાં કિમુ ભાતિ વિભાતિ વા ॥ ૧૪ ॥

આ એ (આત્મવિજ્ઞાન) ને જ વિવેકી પુરુષો અનિર્વાચ્ય પરમ સુખ માને છે. એને હું કેવી રીતે જાણી શકીશ? શું એ પ્રકાશિત (બુદ્ધિનો વિષય) થાય છે કે નહીં? (૧૪)

આ જે આત્મવિજ્ઞાનરૂપ સુખ છે તે પરમ અર્થાત્ પ્રકૃષ્ટ અને સામાન્ય પુરુષોની વાણીને તથા મનને અવિષય છે. એ પ્રકાશસ્વરૂપ છે તો શું એ ભાસે છે? બુદ્ધિનો વિષય બનીને સ્પષ્ટપણે દેખાય છે? એનો ઉત્તર છે કે હા, ભાસે છે, વિશેષરૂપે ભાસે છે, પણ સર્વ ભાસમાન્ પદાર્થો એના ભાસથી ભાસે છે તેથી એ ઈન્દ્રિયાતીત છે.

ન તત્ર સૂર્યો ભાતિ ન ચન્દ્રતારકં

નેમા વિદ્યુતો ભાન્તિ કુતોઽયમગ્નિઃ ।

તમેવ ભાન્તમનુભાતિ સર્વં

તસ્ય ભાસાં સર્વમિદં વિભાતિ ॥ ૧૫ ॥

ત્યાં (એ આત્મલોકમાં) સૂર્ય પ્રકાશતો નથી, ચંદ્ર અને તારા પણ નથી ચમકતા, અને ન તો વીજળી ચમકે છે, તો અગ્નિ ક્યાંથી? (અગ્નિની તો વાત જ ક્યાં?) એના પ્રકાશવાથી જ બધું પ્રકાશે છે અને એના પ્રકાશથી જ આ બધું ભાસે છે (પ્રકાશે છે)

ઈતિ દ્વિતીય અધ્યાયમાં

દ્વિતીયા વલ્લી સમાપ્ત.

વૃત્તીયા વલ્લી

સંસારરૂપી અશ્વત્થવૃક્ષ

(શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાના અધ્યાય - ૧૫ સાથે સરખાવો. વેદોનો સાર ગીતામાં છે.)

લોકમાં જેમ તૂલ (કાર્ય)નો નિશ્ચય કરી લીધા પછી જ વૃક્ષના મૂલનો નિશ્ચય કરવામાં આવે છે, તે જ પ્રમાણે સંસારરૂપી કાર્યવૃક્ષના નિશ્ચયથી એના મૂલ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ નિર્ધારણ કરવાના ઉદ્દેશ્યથી હવે આરંભ કરવામાં આવે છે-

ऊर्ध्वमूलोऽवाकशाख एषोऽश्वत्थः सनातनः

तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म तदेवामृतमुच्यते ।

तस्मिँल्लोकाः श्रिताः सर्वे तदु नात्येति कश्चन । एतद्वै तत् ॥ ૧ ॥

જેનું મૂળ ઉપરની બાજુ તથા શાખાઓ નીચેની બાજુ છે એવું આ અશ્વત્થ વૃક્ષ સનાતન (અનાદિ) છે. એ જ અમૃત કહેવાય છે. સંપૂર્ણ લોક એમાં જ આશ્રિત છે, કોઈ પણ એનું અતિક્રમણ નથી કરી શકતું. ચોક્કસ આ જ એ (બ્રહ્મ) છે. (૧)

પ્રશ્નન અર્થાત્ છેદન થવાને કારણે એ વૃક્ષ કહેવાય છે. સંસારરૂપી વૃક્ષ જન્મ, જરા, મરણ ને શોક ઇત્યાદિ અનર્થોથી ભરપૂર, ક્ષણે ક્ષણે બદલાતું, માયા-મૃગતૃષ્ણાનાં જળ અને ગંધર્વનગરાદિની જેમ દૃષ્ટ-નષ્ટ સ્વરૂપ હોવાને કારણે અંતે વૃક્ષની જેમ અભાવરૂપ થઈ જનારું; જે અવિદ્યા, કામ, કર્મ અને અવ્યક્તરૂપ બીજમાંથી ઉત્પન્ન થનારું છે, જ્ઞાન ને ક્રિયા એ બે જેની સ્વરૂપભૂત શક્તિઓ છે; હિરણ્યગર્ભ જેનો અંકુર છે; સમસ્ત ભૂતોનાં લિંગશરીરો જેની શાખાઓ છે; જે તૃષ્ણારૂપી જળના સિંચનથી વધેલા તેજવાળું; બુદ્ધિ-ઇન્દ્રિય-વિષયરૂપ નૂતન પલ્લવોના અંકુરોવાળું; શ્રુતિ-સ્મૃતિ-ન્યાય અને જ્ઞાનોપદેશરૂપ પાંદડાંવાળું; યજ્ઞ-દાન-તપ આદિ અનેક ક્રિયાકલાપરૂપી સુંદર ફૂલોવાળું; સુખ-દુઃખ વેદનારૂપી અનેક પ્રકારના રસોથી યુક્ત; પ્રાણીઓની આજીવિકારૂપી અનંત ફળોવાળું; તથા ફળોની તૃષ્ણારૂપી જળથી વધેલા મૂળોવાળું; બ્રહ્માદિ પક્ષીઓએ જ્યાં સત્યાદિ નામોવાળા સાત લોકરૂપી માળા બનાવ્યા છે; જે પ્રાણીઓનાં સુખ-દુઃખ જનિત હર્ષ-શોકથી ઉત્પન્ન નૃત્ય, ગાન, વાદ્ય, કીડા, હાસ્ય, રોદન આદિ અનેક જાતના ભાતભાતના શબ્દોના તુમુલ ધ્વનિ વડે ગુંજિત છે; તથા વેદાંતવિહિત બ્રહ્માત્મેક્યદર્શનરૂપી અસંગશસ્ત્ર વડે જેનો ઉચ્છેદ થાય છે; એવું આ સંસાર-અશ્વત્થ છે.

આ સંસારનું જે મૂળ છે તે જ શુક્ર-શુભ્ર-શુદ્ધ જ્યોતિર્મય અર્થાત્ ચૈતન્યાત્મજ્યોતિસ્વરૂપ છે. સૌથી મહાન હોવાને લીધે બ્રહ્મ છે. સત્યસ્વરૂપ હોવાને કારણે અમૃત છે, અવિનાશી છે. વિકાર એ વાણીનો વિલાસ છે અને નામમાત્ર છે, તેથી બ્રહ્મથી અન્ય બધું મિથ્યા અને નાશવાન છે. ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય સમયે સમસ્ત લોક ગંધર્વનગર, મૃગતૃષ્ણાજળ અને માયાની જેમ બ્રહ્મમાં આશ્રિત છે, આ પરમાર્થદર્શન થઈ ગયા પછી બાધિત થઈ જનારાં છે. જેવી રીતે ઘટ આદિ કોઈ પણ કાર્ય મૃત્તિકા આદિનું અતિક્રમણ ન કરી શકે, એ રીતે કોઈ પણ વિકાર એ બ્રહ્મનું અતિક્રમણ નથી કરી શકતો.

ધશ્વરજ્ઞાનથી અમરત્વ-પ્રાપ્તિ.

यदिदं किं च जगत्सर्वं प्राण एजति निःसृतम्।

महद्भयं वज्रमुद्यतं य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ ૨ ॥

આ જે કંઈ સર્વ જગત છે (એ) પ્રાણબ્રહ્મમાં ઉદિત થઈને એનાથી જ ચેષ્ટા કરી રહ્યું છે, એ બ્રહ્મ મહાન ભયરૂપ અને ઉગામેલા વ્રજ સમાન છે. જેઓ એને જાણે છે તેઓ અમર થઈ જાય છે. (૨)

“એજન” અર્થાત્ કંપન-ગમન કરવાને કારણે એ જગત કહેવાય છે. તે બ્રહ્મમાંથી પ્રાદુર્ભૂત થઈને ચેષ્ટા કરે છે એ કારણરૂપી બ્રહ્મ ભયરૂપ છે ને ઉગામેલા વ્રજ સમાન છે. જેવી રીતે હાથમાં વજ્ર ઉપાડેલા સ્વામીને જોઈને સેવકો નિયમાનુસાર કાર્ય કરે છે તેમ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારાગણ તથા સમસ્ત ભૂતવર્ગ અર્થાત્ સંપૂર્ણ જગત એક ક્ષણના પણ વિશ્રામ વગર નિયમિતરૂપે બ્રહ્મની આજ્ઞામાં વર્તે છે. જીવ પણ જન્મ-મરણના ફેરામાં અટવાયા કરે છે. પોતાના અંતઃકરણની પ્રવૃત્તિના સાક્ષીભૂત આ એક બ્રહ્મને જે જાણે છે તે અમરણધર્મી થઈ જાય છે.

સર્વશાસક પ્રભુ

भयादस्याग्निस्तपति भयात्तपति सूर्यः ।

भयादिन्द्रश्च वायुश्च मृत्युर्धावति पञ्चमः ॥ ૩ ॥

આ (પરમેશ્વર)ના ભયથી અગ્નિ તપે છે, આના જ ભયથી સૂર્ય તપે છે તથા આના જ ભયથી ઇન્દ્ર, વાયુ અને પાંચમું મૃત્યુ દોડે છે. (૩)

(કઠોપનિષદનો આ એક અદ્ભુત અને સબળ મંત્ર છે.)

ધશ્વરજ્ઞાન વિના પુનર્જન્મપ્રાપ્તિ

इह चेदशकद्बोद्धुं प्राक्शरीरस्य विस्त्रसः ।

ततः सर्गेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते ॥ ૪ ॥

જો આ દેહમાં એના પતનની પૂર્વે જ બ્રહ્મને (જાણી શકાય તો બંધનમાંથી મુક્ત થઈ જાય છે અને જો ન જાણી શકાય તો આ જન્મ-મરણશીલ લોકોમાં એ શરીરભાવને પ્રાપ્ત કરવામાં સમર્થ થાય છે. (૪)

જો જીવતાં બ્રહ્મજ્ઞાન ન થાય તો એવા સર્ગોમાં જ્યાં સ્પષ્ટ વ્યવસ્થા પ્રાણીઓની રચના થાય છે એ પૃથ્વી આદિ લોકોમાં એ શરીરત્વ પામે છે, શરીર ગ્રહણ કરે છે.

કારણ કે જેમ દર્પણમાં મુખનું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટરૂપે પડે છે તેમ આ મનુષ્યદેહમાં જ આત્માનું સ્પષ્ટ દર્શન થઈ સંભવે છે. એવું દર્શન બ્રહ્મલોક સિવાય અન્ય કોઈ લોકમાં નથી થતું અને એ પ્રાપ્ત થવું અઘરું છે. કેવી રીતે? તે કહે છે :

यथादर्शं तथात्मनि यथा स्वप्ने तथा पितृलोके ।

यथाप्सु परीव ददृशे तथा गन्धर्वलोके छायातपयोरिव ब्रह्मलोक ॥ ૫ ॥

જે રીતે દર્પણમાં તેવી જ રીતે નિર્મળ બુદ્ધિમાં આત્માનું (સ્પષ્ટ) દર્શન થાય છે, તથા જેમ સ્વપ્નમાં તેમ જ પિતૃલોકમાં, અને જેમ જળમાં તેમ ગંધર્વલોકમાં એનું ભાન થાય છે, પરંતુ બ્રહ્મલોકમાં તો છાયા અને પ્રકાશની જેમ એ (સર્વથા સ્પષ્ટ) અનુભવાય છે. (૫)

દર્પણની જેમ નિર્મળ થયેલી બુદ્ધિમાં આત્માનું સ્પષ્ટ દર્શન થાય છે. સ્વપ્નમાં જાગ્રત વાસનાઓમાંથી પ્રગટેલું દર્શન અસ્પષ્ટ હોય છે, પિતૃલોકમાં પણ અસ્પષ્ટ હોય છે કારણ કે ત્યાં જીવ કર્મફળના ઉપભોગમાં આસક્ત હોય છે.

અત્યંત વિશિષ્ટ કર્મ અને જ્ઞાન દ્વારા સાધ્ય હોવાથી બ્રહ્મલોક તો ઘણો જ દુષ્પ્રાપ્ય છે. તેથી અભિપ્રાય એ છે કે મનુષ્યલોકમાં જ આત્મદર્શન માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ક્રમશઃ

* * *

જેને પરમાત્મામાં અવિચળ ભક્તિ છે, અને જેવી પરમાત્મામાં એવી જ ગુરુમાં ભક્તિ છે, એ મહાત્માને આ બધા આત્મસંબંધી વિષયો કહેવાથી સંપૂર્ણ રૂપે આત્માનુભૂતિરૂપી પ્રકાશની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. (ગુરુભક્ત) એ મહાત્માને આત્માનુભૂતિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

- શ્લોકાન્તર ઉપનિષદ્ ૬-૨૩

આશ્રમ સમાચાર

ભીમપુરા આશ્રમમાં પૂજ્ય સ્વામી શ્રી ભાસ્કરાનંદજીની ઉપસ્થિતિમાં શ્રીમદ્ ભાગવત - સપ્તાહ વૃન્દાવનના સ્વામી રુદ્રદેવાનન્દજી દ્વારા સંપન્ન થયો. ગુજરાતના અનેક ભક્તોએ લાભ લીધો. મહાશિવરાત્રિએ રાત્રિના ચારે પ્રહરની પૂજામાં ભક્તોએ ભાગ લીધો. ચૈત્રી પૂર્ણિમાએ શ્રીહનુમાનજીનું પૂજન તેમ જ ભંડારો હંમેશની જેમ સુંદર રીતે થયો.

કનખલ કે જે સંપૂર્ણ શક્તિપીઠ છે, આશ્રમના દરેક ધાર્મિક વ્રત-ઉત્સવનું સાક્ષી બનીને રહે છે. પ્રસિદ્ધ પંડિત જસરાજે માતૃ-મંદિરમાં બેસીને ખૂબ કીર્તન કર્યું તથા ભજનો ગાયાં. જસરાજજીએ કહ્યું, કે એમના જીવનમાં જે ઇચ્છાઓ હતી જે આજે પૂરી થઈ - એક ગંગાજીમાં સ્નાન કરવાની અને બીજી શ્રીશ્રીમા સામે ગાવાની.

ત્યારબાદ હરિદ્વારના પૂર્ણ કુંભ સમયે અસંખ્ય ભક્તો આશ્રમમાં રહ્યા. તા. ૭ એપ્રિલથી નવ દિવસનું રામાયણનું નવાહ પારાયણ શ્રીમતી માલતી ભાર્ગવ તથા શ્રી પાઠકજીની મંડળીએ સંગીતમય રીતે આશ્રમમાં કર્યું.

શ્રી શ્રીમાના મંદિરના ગર્ભગૃહમાં વર્ષમાં ચાર વાર સ્પર્શ કરીને માતૃચરણોમાં પ્રણામ કરવાની છૂટ મળે છે જેમાં શ્રી શ્રીમાની પુણ્ય આવિર્ભાવ-તિથિ, ગુરુપૂર્ણિમા, વિજયા દશમી તથા સંયમ-સપ્તાહનો ઘેલો દિવસ હોય છે.

શોક સમાચાર

આશ્રમના વયોવૃદ્ધ મહાત્મા દંડીસ્વામી પૂજ્ય સચ્ચિદાનંદજીનો પાર્થિવ દેહ શાંત થયો તા. ૮ જાન્યુઆરીને દિવસે, સ્વામીજીને ભીમપુરામાં રહેવાની ઇચ્છા હોવાથી આશ્રમમાં આવ્યા બાદ એક દિવસ કશે દેખાયા નહિ, તેથી થોડી શોધાશોધ પછી કોઈએ જોયું કે સ્વામીજી નર્મદાકાંઠે બેઠા છે. એમની પાસે ગયા તો બોલ્યા કે, “મા આવ્યાં છે, નર્મદા મા આવ્યાં છે.”

ત્યાર પછી માંદા પડ્યા, વડોદરાની હોસ્પિટલમાં દાખલ કર્યા, તથા એમની ઇચ્છા અનુસાર ત્રણ બ્રાહ્મણ માતૃભક્તો એમની સેવા-ચાકરીમાં રહ્યા. તા. ૯ એ દેહત્યાગ કર્યો, તા. ૧૦ મીએ નંદિકેશ્વર પાસે નર્મદામાં જળસમાધિ આપવામાં આવી. એમની ષોડશીએ ત્રણ આશ્રમોમાં સાધુભંડારાનું ભવ્ય આયોજન કરવામાં આવ્યું. ભીમપુરા, કનખલ તથા વારાણસી.

પૂજ્ય સ્વામી સચ્ચિદાનંદજી સ્વભાવે શાંત સૌમ્ય તથા મિતભાષી હતા. શાસ્ત્રના મર્મજ્ઞ હોવા છતાં એમણે જ્ઞાનનું પ્રદર્શન કરવાની ચેષ્ટા કદી નથી કરી. કોઈ કોઈ માતૃભક્તો જે એમને આ રીતે જાણતા, તેઓ એમની પાસે જ્ઞાન લાધવા માટે બેસતા, ત્યારે તેઓ ગમે તે સમય કેમ ન હોય, ખૂબ પ્રસન્નતાપૂર્વક ભણાવતા અને સમજાવતા.

સ્વામીજીનો જન્મ (પૂર્વાશ્રમમાં) કર્ણાટક તથા મહારાષ્ટ્રની સીમા પર થયો હતો. નાની વયમાં ગૃહધ્યાન કરીને સ્વદેશી ચળવળમાં ભાગ લીધો, જેલમાં પણ ગયા. સંસ્કૃત શીખવાનો શોખ હોવાથી સ્વાધ્યાયને સત્સંગોમાંથી

શીખતા. પછીથી ઉત્તરકાશીમાં રહીને વેદાંતનું અધ્યયન કર્યું. પરિવ્રાજક જીવન હતું. એ વખતે તપોવનજી મહારાજ, દેવીગિરિજી મહારાજ, કૃષ્ણાનંદ અવધૂતજી જેવા સંતોના સંસર્ગમાં આવ્યા. શ્રીશ્રીમાના ઉત્તરકાશી આશ્રમસ્થ કાલી-મંદિમાં એક વાર પૂજા પણ કરી હતી. ગંગેશ્વરાનંદજીની મુલાકાત થઈ. એમનું વેદાંતનું પ્રખર જ્ઞાન જોઈ ગંગેશ્વરાનંદજીએ એમને મંડલેશ્વર થવાનું કહ્યું, ત્યારે સ્વામીજીનો ઉત્તર હતોડ “કોઈ પણ પદ નથી જોઈતું, કેવળ આત્મોન્નતિ માટે અભ્યાસ કરું છું.” એ દિવસોમાં એમનું નામ રંગનાથ બ્રહ્મચારી હતું, અને તેઓ પંજાબના હોશિયારપુરમાં પૂજ્ય હરિબાબાજીના ગુરુજીના “સચ્ચિદાનંદ આશ્રમ”માં રહીને કોઠારીનું કાર્ય કરતા હતા. હરિબાબાજી શ્રીશ્રીમા પ્રત્યે અનન્ય આદર તથા પૂજ્યભાવ રાખતા, તેથી માનાં હોશિયારપુર દર્શન - સત્સંગનો સ્વામીજી પાવન લાભ લેતા.

ત્યાર પછી શ્રીશ્રીમાના વારાણસી આશ્રમમાં બ્રહ્મચારીરૂપે રહેવા આવ્યા. વારાણસીના દંડીસ્વામી દત્તાત્રયાનંદજી પાસેથી સંન્યાસ લઈ માના જ આશ્રિત થઈ રહ્યા. પોતે શ્રીવિદ્યાના ઉપાસક તેમ જ જ્ઞાતા હતા, એમણે મા વિષે કહ્યું, “મા “મા” જ છે.” દક્ષિણ ભારતમાંથી માને કોઈ વિશેષ વ્યક્તિએ એક મેરુપૃષ્ઠ શ્રીયંત્ર અર્પણ કર્યું હતું જે માએ એમને આપી દીધું.

સ્વામીજીને પ્રસિદ્ધ સંત કરપાત્રીજી સાથે ઘણો સંપર્ક હતો. લગભગ બધા જ ચાતુર્માસ તેઓ વારાણસીમાં કરતા. પોતે પૂજામાં લગભગ બે કલાક વ્યતીત કરીને શેષ સમયમાં રુદ્રી તથા ચંડીપાઠ કરતા, તેમજ વારાણસી આશ્રમની કન્યાપીઠની કન્યાઓને સંસ્કૃત શીખવતા. સ્વભાવ એટલો નમ્ર અને પોતે સ્વાશ્રયી તેથી કોઈની સેવા ન લેતા. શ્રીશ્રીમાના અનન્ય આશ્રયમાં ઉચ્ચ કોટિનું જીવન પસાર કરીને રહેલા સૌમ્યમૂર્તિ સ્વામીજી માતૃલક્ષ્મીના સદા સ્મરણમાં રહેશે.

॥ જય મા ॥

*** Branch Ashrams ***

15. NEW DELHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 6840365)
16. PUNE : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 327835)
17. PURI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
18. RAJGIR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 5362)
19. RANCHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Main Road, P.O. Ranchi-834001, Bihar (Tel : 312082)
20. TARAPEETH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Chandipur-Tara peeth,
Birbhum-731233, W.B.
21. UTTARKASHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193, U.P.
22. VARANASI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhadaini, Varanasi-221001, U.P.
(Tel : 310054+311794)
23. VINDHYACHAL: Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill,
P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel: 05442-64343)
24. VRINDAVAN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Vrindavan, Mathura-281121 U.P. (Tel : 442024)
- IN BANGLADESH :**
1. DHAKA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
14, Siddheshwari Lane, Dhaka-17 (Tel : 405266)
2. KHEORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

मुद्रक-रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड, कमच्छा, वाराणसी फोन : 322820

मा आनन्दमयी

अमृत वार्ता

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

*** Branch Ashrams ***

1. AGARPARA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P. O. Kamarhaiti, Calcutta-700058 (Tel : 5531208)
2. AGARTALA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Palace Compound, P.O. Agartala-799001. West Tripura
3. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Patal Devi, P.O. Almora-263602, U.P. (Tel : 23313)
4. ALMORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Dhaul-China, Almora-263881, U.P.
5. BHIMPURA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhimpura, P.O. Chandod, Baroda-391105, (Tel : 33208)
6. BHOPAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Bairagarh, Bhopal-462030, M.P. (Tel : 521227)
7. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kishenpur, P.O. Rajpur, Dehradun-248009
U.P. (Phone: 684271)
8. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalyanvan, 176, Rajpur Road,
P.O. Rajpur, Dehradun-248009, U.P.
9. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. DEHRADUN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
47/A Jakhan, P.O. Rajpur, Dehradun, U.P.
11. JAMSHEDPUR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005, Bihar
12. KANKHAL : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O.Kankhal, Hardwar-249408, U.P. (Tel: 416575)
13. KEDARNATH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok,
P.O. Kedarnath, Chamoli-246445, U.P.
14. NAIMISHARANYA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir,
P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P.

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા

દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૨

ઓક્ટોબર, ૧૯૯૮

સં - ૪

-: સંપાદક સમિતિ :-

સ્વામીશ્રી ભાસ્કરાનંદજી

ઉત્તરા ચિનુભાઈ

બ્રહ્માચારિણી વસુમતીબહેન

નિરંજન મહેતા

-: મેનેજિંગ સંપાદક :-

શ્રી પાનુ બ્રહ્માચારી

-: વાર્ષિક લવાજમ :-

ભારતમાં

રૂ. ૬૦/-

વિદેશમાં

યુ. એસ. ડોલર ૧૨/-

એક અંકની છૂટકડિમત

રૂ. ૨૦/-

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ
૩૮, સ્વસ્તિક સોસાયટી,
નવરંગપુરા,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૮.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

“અમૃત વાર્તા” (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદેની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ, ભદેની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમચણ વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ૐ ભવતાપપ્રણાશિન્યૈ આનન્દઘનમૂર્તયે ।
જ્ઞાનભક્તિપ્રદાયિન્યૈ માતસ્તુભ્યં નમો નમઃ ॥

૧.	માતૃવાણી.....	૧
૨.	માતૃલીલાકથા.	૩
૩.	આનન્દ-બાવની	૭
૪.	મા આનન્દમયીમાનો અકળ “ખયાલ” અનિલ ગાંગુલી (અનુ. નિરુપમા મઝમુદાર)	૮
૫.	સ્કંદપુરાણમાંથી (રિવાખંડ)	૧૫
૬.	પ્રયાગરાજમાં દુર્ગાપૂજા અને શ્રી મા અરુણા પાંડ્યા	૧૮
૭.	શ્રી શ્રી માના આશ્રમો	૨૩
૮.	કઠોપનિષદ્ ઉત્તરા ચિનુભાઈ	૨૭
૯.	સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીના પ્રવાસ વિષે રમેશભાઈ પટેલ	૩૨
૧૦.	આશ્રમ સમાચાર	૩૫

Ma during Navaratra Durga Puja with Sri Padmanava in her hands.

માવૃવાણી

બધું જ તો ખેલ છે. તમને બધાંને રમવાની ઈચ્છા છે એટલે ઠંઠામશ્કરીમાં આ શરીરને તમે ખેંચીને લઈ જાઓ છો. જો આ શરીર સ્થિર, ધીર, ગંભીર થઈને રહેત તો તમે દૂર દૂર જ રહેત. ખૂબ સુંદર રીતે આનંદનો ખેલ રમતાં શીખો. આમ થશે તો રમતમાં જ રમતનું ચરમ મેળવશો - સમજ્યા !

*

સત્ અનુષ્ઠાન, સત્ કર્મ વગેરેથી સદ્ભાગ્ય ખુલે છે, દુર્ભાગ્ય દૂર જતું રહે છે. મન લાગે કે ના લાગે, જપ, ધ્યાન અને સ્મરણ કરતાં રહેવું.

*

હરિકથા (એ) જ કથા છે, બાકી બધું વૃથા અને વ્યર્થ છે. દુર્બુદ્ધિથી જ દુર્ગતિ થાય છે. એનાથી જ જન્મ ને મૃત્યુનો પ્રવાહ ચાલે છે. ભગવત્ બુદ્ધિ, ભગવત્ ચિંતન ભગવાનની ચર્ચા કરવી, એમનું સ્મરણ કરવું - બધાં જ કર્મો “તેઓ” છે, આ યાદ રાખવું જોઈએ તો જ સત્ બાજુ અગ્રસર થઈ શકાય. સર્વદા સત્સંગ અને મહાપુરુષોનાં જીવન-ચરિત્રોનું વારંવાર પર્યાલોચન કરવું જોઈએ. વળી અભ્યાસ દ્વારા જ આ શક્ય છે.

*

સત્યાનુસંધાનથી મનુષ્ય ઉપર જઈ શકે છે. આને જ કર્તવ્ય ગણીને કરવાની કોશિશ કરો.

*

બધા જ વિષયોમાં ભગવાન પર નિર્ભર. મનનું આવેદન-નિવેદન એમને જ કરજો. ચિરકાળ ભગવાનની પાછળ જ ફરવું પડશે, ઉપાય નથી, નિરુપાય એમની સૃષ્ટિ છે ને ! તેઓ જ્યારે જે કરે છે બધું મંગળ માટે.

*

જેને કર્તવ્ય ગણો છો એ કરવાનો પ્રયાસ તો છે જ, થઈ રહ્યો છે. પરંતુ વિશેષ કર્તવ્ય છે ભગવત્-ચિંતા. હું કોણ ? એ જાણવાની ઈચ્છા જે કર્મથી થાય છે, એને જાણવાની બાજુ મન રાખજો, એ બાજુ પણ વિશેષ ચેષ્ટાનું પ્રયોજન. નિત્ય કર્મમાં મન રહે. અવસર અનુસાર કેવળ સ્મરણ, તેઓ જ તો એકમાત્ર, સર્વરૂપમાં સર્વભાવમાં પ્રકાશિત એ જ બોધને માટે.

*

સેંકડો બંધનોની વચ્ચે રહેવા છતાં પણ પેરેલિસિસ (લકવા)ની જેમ પોતાની જાતને છોડી ન દેવી (તે) જ ઊચિત છે. પોતાનું વ્યક્તિત્વ વીરત્વ મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે. વહી જવું સહજ છે, પોતાની જાતને પકડી રાખવી (તે) અઘરું છે. જે કરી શકે છે તે દસની જેમ આળોટ્યા વગર શિર ઊંચું રાખીને રહી શકે છે. શું આ જ મનુષ્યનું કર્તવ્ય નથી ?

*

બધો સમય જ એ સમય છે. મનને એમનાં ચરણોમાં મૂકી રાખવાની કોશિશ. વિશ્વમંગલ કરુણાના સાગર ભગવાનની કૃપા આખો જ વખત વર્ષિત થઈ રહી છે. બધો સમય મંગલ ચિંતા કર્તવ્ય, મંગલ અર્થાત્ ભગવત્ પ્રકાશની જે આશા. પૂર્ણાનંદ પૂર્ણ પ્રકાશ જે.

*

બંને સમયે સંધ્યાવંદન કરતી વખતે જપ સમર્પણ કરજો જ. બીજો વખત આત્મોન્નતિ માટે જપ, એને સમર્પણ નહીં કરવા પડે.

*

જો કોઈ વાર એમ થાય કે આજે વધારે જપ કરું તો એ વખતે સંકલ્પિત જપ કરીને સમર્પણ કરી દેજો. હરતાં ફરતાં ખાતાં સૂતાં મંત્રરૂપ ભગવાન, એમને હૃદયમાં સ્મરણ રાખીને ચાલજો.

*

વાસ્તવિક રૂપે ભગવાનને પ્રાર્થના કરવાથી એ પૂરણ થાય છે. એ (કે) જે મંગલમય. મંગલ જે તે જ તો છે છે. ભગવાનના મંગલ વિધાનને સાધારણ દ્વારા ધારણ કરવાની શક્તિ ક્યાં ? ઈચ્છામયની ઈચ્છા જ પૂર્ણ થાયો. આ જ ભાવ મનમાં રાખજો. તો જ સંપૂર્ણ શાંતિની આશા. અસલી પાશ (બંધન)માં પડજો - ભગવત્ ચિંતા - જ પાશથી પાપમુક્ત થવાય છે. એ છૂટી ન જાય.

*

ઈચ્છામયની ઈચ્છાથી જે થાય છે બધું જ મંગલ. જગત્ની ગતિ જીવનમાં ખેંચતાણ સ્વાભાવિક છે. સ્વગતિની દિશાને ધૈર્યશક્તિ પકડી રાખવી (તે) જ કર્તવ્ય છે. પોતાના સ્વરૂપની ઝાંખી આનંદ, મનને આનંદ લક્ષ્યમાં સ્વપક્ષમાં. માતૃવક્ષમાં શિશુની જેમ.

*

દૃઢ સંકલ્પ હોય તો મન બીજી બાજુ ન જઈ શકે. ભગવાન પર નિર્ભર. જપ, ધ્યાન, સદ્ગ્રંથ-પાઠ.

*

મનુષ્ય જે માટે જન્મ લે છે, તે જ ભોગવું પડે છે. ચાહે સુખ હોય ચાહે દુઃખ હોય. ભગવાનને કેવળ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ, “હે ભગવાન, સહનશક્તિ આપો, શાંતિ આપો અને તમારી સાચી સેવિકા બનવાનો અવસર આપો.”

*

કર્તવ્ય પાલન સારી વાત, અસલી કર્તવ્યને યાદ રાખજો.

*

ભગવાનને પોકારજો, તેઓ જ સર્વદુઃખ દૂર કરે છે.

*

અમૂલ્ય સમય ચાલી જઈ રહ્યો છે. સમયની સફળતા પોતાને પામવાના લક્ષ્યમાં તીવ્ર ગતિથી યાત્રા થવી.

*

સર્વરૂપમાં જ ભગવાન પોતાના મન પ્રાણમાં રાજ્યમાં સનાતન ધર્મમાં કોઈનો વિરોધ થાય એ પ્રકારે કહેવાનો નિષેધ છે. કોઈ સાથે વિરોધ અર્થાત્ ભગવાનની સાથે જ વિરોધ. શાંત મિત્ર પરિવેશને સુરક્ષિત રાખજો.

- ૭ થી ૧૦ ઓક્ટોબર, દિલ્હી : કાલકાજ સ્થિત આશ્રમમાં દુર્ગાપૂજનું વિશાળ આયોજન. સ્વામી ચેતન ગિરિજી, સ્વામી વિષ્ણુ આશ્રમજી, કૃષ્ણાનંદ અવધૂતજી આદિ મહાત્માઓ ઉપસ્થિત. વડા પ્રધાન ઈંદિરા ગાંધી, ઉપરાષ્ટ્રપતિ જી. એસ. પાઠક, કોંગ્રેસ અધ્યક્ષ નિજલિંગપ્પા આદિ માનાં દર્શનાર્થે. આચાર્ય કૃપલાની, સુચેતા કૃપલાની, ગુલઝારીલાલ નંદા, કે. કે. શાહ, વિજયા રાજે સિંધિયા, મહારાજા વડોદરા, મહારાજા કર્ણસિંહ, મહારાજા ભાવનગર આદિ દર્શનાર્થે. દરિદ્રનારાયણ ભોજન. પોલિસ વિભાગ પણ આમંત્રિત. મા દ્વારા સહુને ફળનો પ્રસાદ.
- ૧૬ ઓક્ટોબર, હોશિયારપુર : હરિબાબાના ભક્તોની આગ્રહપૂર્ણ પ્રાર્થનાથી સચ્ચિદાનંદ આશ્રમમાં માનો ત્રણ દિવસ નિવાસ.
- ૧ નવેમ્બર, શુકતાલ (મુઝફ્ફરનગર, ઉ.પ્ર.) : દંડી સ્વામી વિષ્ણુ આશ્રમજીના આશ્રમમાં માની ઉપસ્થિતિ. ૨૧ મા સંયમ-સપ્તાહનું આયોજન.
- ૪ થી ૧૦ નવેમ્બર, કાનપુર : પદમપત સિંઘાનિયાની હાર્દિક પ્રાર્થનાથી શ્રીમદ્ ભાગવત - પારાયણમાં માની ઉપસ્થિતિ. સ્વામી અખંડાનંદજી દ્વારા વ્યાખ્યા.
- ૧૯૭૧
- ૫ જાન્યુઆરી, વારાણસી : કેનેડાના વડા પ્રધાન શ્રી પીયર ઈલિયટ ટુડો, કેનેડાના હાઈ કમિશ્નર શ્રી જેમ્સ જ્યોર્જ તથા ભારતીય હાઈ કમિશ્નર માનાં દર્શનાર્થે.
- ૧૬ જાન્યુઆરી, વારાણસી : ઋષિકેશના કેલાસ આશ્રમના સ્વામી શિવાનંદ સરસ્વતીજીના લગભગ ૨૫ બ્રાહ્મીલીયન શિષ્યો મા પાસે.
- ૧૯ જાન્યુઆરી, પ્રયાગ : કુંભ મેળામાં
- ૮ માર્ચ, બાંધ : હરિબાબાજીના સમાધિમંદિરમાં મૂર્તિસ્થાપનાના ઉદ્ઘાટનમાં
- ૧૪ એપ્રિલ, કનખલ : બ્રહ્મચારી મહાનંદ તથા દીદીમાનાં અનન્ય સેવિકા વિમલાદીદીનો મહાનિર્વાણી અખાડાના મહંત શ્રી ગિરધરનારાયણ પુરી પાસેથી સંન્યાસ - ગ્રહણ.
- ૨૧ એપ્રિલ, દેહરાદૂન : કિશનપુર આશ્રમમાં કેનેડિયન હાઈ કમિશ્નર જેમ્સ જ્યોર્જ માનાં ચરણોમાં
- ૨૯ એપ્રિલ, વારાણસી : અગિયાર દિવસનો શિવશક્તિ - યજ્ઞ પ્રારંભ. ચાર વેદોનું પારાયણ, અઢાર પુરાણોનો પાઠ, અખંડ જપ.
- ૭ મે, વારાણસી : માનો ૭૫ મો શુભ જન્મોત્સવ પ્રારંભ.
- ૭ મે, વારાણસી : ઉ. પ્રદેશના મુખ્ય પ્રધાન શ્રી કમલાપતિ ત્રિપાઠી દ્વારા ઉત્સવનું ઉદ્ઘાટન મહારાજા બનારસ બોલ્યા, “આજે આપણે સહુ જેમનો જન્મદિવસ ઉજવવાનાં છીએ તેમનો કદી પણ જન્મ જ નથી થયો, અને એથી કદાચ આપણે આ

જન્મ-મરણના ચક્રમાંથી મુક્ત થઈ જઈએ.”

- ૧૨ જુલાઈ, દેહરાદૂન : કિશનપુર આશ્રમમાં ત્રિવેન્દ્રમૂના મહારાજ પ્રથમ વાર સપરિવાર માની પાસે થોડાક દિવસ રહેવા માટે આવ્યા.
- ૧૫ જુલાઈ, વારાણસી : હોસ્પિટલનો અંતર્વિભાગ ખોલવામાં આવ્યો. પ્રથમ રોગી સ્વામી નિર્ગુણાનંદજી (મુક્તિબાબા - અર્થાત્ શારદામણિ દેવીના શિષ્ય) કે જેઓ ૩૨ વર્ષથી માના આશ્રિત થઈ વારાણસી આશ્રમમાં રહ્યા.
- ૧૬ જુલાઈ, વારાણસી : મુક્તિબાબાનું શરીર શાંત થયું.

* * *

“તમે લોકો આ શરીર પર વિશ્વાસ રાખો. તમારો અખંડ વિશ્વાસ જ તમારી આંખો ખોલી દેશે.”

- શ્રી શ્રી મા.

આનન્દ-બાવની

(શ્રી શ્રી માં આનન્દમયી બાવની)

જય શ્રી મા આનન્દમયી, પદ પંકજમાં નમું લળી.
ભારતમાં તે જન્મ લીધો, પ્રકાશ સઘળે ભરી દીધો.
અમૃત વર્ષા નેણ કરે, ભક્તોના ઉર મોહ ભરે.
મરક મરક મુખ માનું થાય, નીરખી મનહું પુલકિત થાય.
મુખથી મીઠી વાણી ઝરે, જાણે સુવાસિત પુષ્પ ખરે.
મુખ પર આભા ઝળહળ થાય, બ્રહ્મ રૂપનાં ગીતો ગાય.
અંબા, ગિરિજા, ભવાની તું, દુર્ગા દેવી દયાની તું.
દૈત્ય હારિણી કાલી તું, માતા બહુચર બાળી તું.
વેદ માતા ગાયત્રી તું, વીણા ધારિણી શારદા તું
પ્રગટ્યાં પૂર્ણ બ્રહ્મ સ્વરૂપ, લીલા કીધી તમે અદ્ભુત.
સત્ ચિત્ આનંદ રૂપા તું, સદૈવ બ્રહ્મ પરાયણ તું.
અપૂર્વા, અપર્ણા આનંદી, ચરણે ભક્તો રહે વંદી.
અણુ અણુ માંહે તારો વાસ, સઘળે ભક્તો રહે વંદી.
નિર્સર્ગમાં તું રમતી રાસ, હરખાતા સૌ તારા દાસ.
ત્રિગુણાતીત આપ છો માત, સૌમાં પડતી જુદી ભાત.
વીતરાગી ને વૈરાગી, દુન્યવી માયા સહુ ત્યાગી.
જગે વિચરતાં બ્રહ્મરૂપે, વર્ષા, ઠંડી અને ધૂપે.
નિત નિત કરતાં શુભ સત્સંગ, સૌને લગાડ્યો ભક્તિ રંગ.
મીનાક્ષી તું મહાદેવી શાંતિ પામે સૌ પદ સેવી.
લીલા તારી પારાવાર, કો ના પામે એનો પાર.
ભોળા નાથનો ભ્રમ ભાગ્યો, સત્વર આત્મા જરઠ જાગ્યો.
પહેલા શિષ્ય માના થયા, સંશય સઘળા ટળી ગયા.
પાપાપાપથી પર છો આપ, મહિમા વાધ્યો જગે અમાપ.
ભારત ભરમાં ભ્રમણ કીધું, દુઃખિયાનું દુઃખ હરી લીધું.
ભૈરવી, ભદ્રા, ભાગીરથી, ત્રિલોકની મા ! તું છે રથી.
ગુણાગાર તું ગરવી ગીતા, અનસૂયા મા સતી સીતા.

અંતર્યામી કરુણાવંત, કરુણાનો ના આવે અંત.
 વિશ્વાખિલનો તું આધાર, સર્વ શાસ્ત્રનો તું છે સાર.
 વિશ્વ સકળનાં સ્વામી આપ, શક્તિનું ના નીકળે માપ.
 વિરજાનંદે જોયો વાઘ, માએ જાણી લીધી વાત.
 નિશિકાન્તને કીધો ચૂપ, લીધું માએ ચંડિકા રૂપ
 જમનાલાલે ઓળખ્યાં મા, વિરહે લાગ્યો હૈયે ઘા.
 ગાંધીજીને મળ્યાં માત, પાડી હૈયે ઊંડી ભાત.
 કમલા નેહરુ ઘેલાં થયાં, માની પૂંઠે ફરતાં રહ્યાં.
 મા, મા, મા, મા, કરતાં જાય, લળી લળીને લાગે પાય.
 સદાશિવમ્નો ભારે રોગ, ઓપરેશનનો આવ્યો યોગ.
 પથારીમાં પડ્યો મરવા, માએ આપી દેશી દવા.
 બીજા દિવસે સાજો થયો, રોગ મૂળથી તેનો ગયો.
 હરકુમાર છે એવો ભક્ત, મા પદપંકજનો આસક્ત
 તેને તડપાવીને ખૂબ, દીધો પ્રસાદ માએ અનૂપ.
 ભાસ્કરાનંદ શરણે ગયા, માતાજીએ હૈયે ધર્યાં.
 શરણે આવ્યો તારો બાળ, તેની લેજે તું સંભાળ.
 ખાલી હાથે આવ્યો હું, ભેટ કશી ના લાવ્યો હું.
 અપરાધો મુજ કરજો માફ, તમે જ મારાં મા ને બાપ.
 મારા મસ્તક મૂકી હાથ, માતા મુજને કરો સનાથ.
 શ્વાસે શ્વાસે તારું નામ, જપતાં ન હૈયું હારે હામ.
 નિશદિન જપતાં તારા જાપ, કોઈ કદી ના ખાતું થાપ.
 તારો મુજને છે આધાર, ઉતારજે તું ભવની પાર.
 મારા હૈયે એક જ આશ, સદાય ઉરમાં કરજો વાસ.
 મને માગું હું સ્વર્ગે વાસ, સદા રહું હું તારો દાસ.
 નિર્મળ બુદ્ધિ મારી કરો ! મંગલ કર 'મુનિ' શિરે ધરો.
 નિત્ય નિયમથી કરતાં પાઠ, માની થાશે કૃપા અગાધ.
 દેહાંત પછી સુર લોક જશે, ભવના ફેરા ટળી જશે.

ૐ શ્રી મા જય મા જય મા જય મા.

મા આનન્દમયીનો અકળ ‘ખયાલ’

લેખક : અનિલ ગાંગુલી

અનુવાદક : નિરુપમા મઝમુદાર

“મા કોણ છે ?” “મા શું છે?”

એ પ્રકારના મિથ્યા વિવાદાસ્પદ સવાલો કે વિવેચનના નિરાકરણ કરતાં માની ક્ષણિક લીલા ભક્તના હૃદયને સહેલાઈથી પ્રભાવિત કરી શકે છે. ભૂતકાળમાં બનેલી સાચી ઘટનાઓમાં ‘મા’ ઘણા જુદા જુદા રંગોમાં દેખાય છે. જેને મા ‘ખયાલ’ ના નામથી ઓળખાવે છે. અહિયાં માના ‘ખયાલને’ અનુલક્ષીને થોડાઘણા પ્રસંગો રજુ કરું છું. (અહીં એ યાદ કરાવવું જરૂરી છે કે પરંપરાગત ઊતરી આવેલ હિંદુસ્તાની સંગીતમાં ખ્યાલ એક થાટ થાય છે કે જેનાથી સંગીતકાર પોતે પૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી કેટલાક માન્ય થયેલા નિયમો ધ્યાનમાં રાખીને પોતાને પસંદ પડે તે રીતે ગીત રજુ કરી શકે છે.) પણ ‘મા’ જેને ખયાલ કહે છે તે તદ્દન જુદો છે. માની લીલા સમજવા માટે મા ‘ખયાલ’ એટલે શું કહેવા માગે છે - તે જાણવું ખૂબ જ જરૂરી છે. માના કહેવા પ્રમાણે ‘ખયાલ’ એટલે મા પોતે જે કરે છે તે અને પોતે જે કરવાની ના પાડે છે તે.

મહામહોપાધ્યાય ગોપીનાથ કવિરાજના કહેવા પ્રમાણે માનો ‘ખયાલ’ એટલે ચોક્કસ દિશામાં જતો આત્મશક્તિનો ઉભાર છે, જે સ્વતંત્ર છે અને આપણા રોજિંદા કાર્યો સાથે એને કાંઈ જ લાગતું વળગતું નથી. એ સામાન્ય મનુષ્યની આસક્તિ કરતાં ઘણુંકરીને વિશિષ્ટ પ્રકારની આત્મશક્તિની સત્તા સાથે જોડાયેલો છે. આને કોઈજ કાયદા કાનુન લાગુ પડતા નથી અને એની સ્વતંત્ર રીતે કાર્ય કરવાની પદ્ધતિમાં કોઈ ખલેલ પાડી શકતું નથી. તદુપરાંત અગાઉથી નિર્માણ થયેલ સમયના વહેણની ત્રિવિધ ગતિને ધ્યાનમાં લેનાર પ્રોત્સાહનથી ભરપૂર શબ્દ પણ સનાતનની હાજરીને જ માન્ય રાખે છે, અને આ અવસ્થામાં એ કહેવું ખરેખર અઘરું છે કે એ બુદ્ધિજીવી છે કે પછી સંકલ્પશક્તિથી ઉત્પન્ન થાય છે. એનામાં અતિશય તાજગી અને રમતિયાળપણું છે અને દેખીતી રીતે કારણ વિનાની પ્રક્રિયા છે જે અંદરખાનેથી પોતાની અકળ શ્રદ્ધાને પકડી રાખે છે. એક વખતે મેં માને પૂછ્યું, “ ‘ખયાલ’ એટલે શું?” મા એ પોતાનો હાથ ઊંચો કર્યો અને બતાવ્યું કે ‘ખયાલ’ ઉપરથી આવે છે. તે પરથી મેં એવું અનુમાન બાંધ્યું કે ‘મા’ ના ‘ખયાલ’ ની પાછળનું પ્રેરકબળ પરમાત્મ શક્તિ છે. તો પછી ‘મા’ ના ‘ખયાલ’ અને સામાન્ય મનુષ્યની તરંગી શક્તિમાં ફેર શો ? આનો જવાબ ‘મા’ના સૂત્રમાં (વચનમાં) મળી જાય છે. - “ત્યાં ફક્ત એક જ સઘળામાં છે” માને માટે આ તત્વજ્ઞાનથી ભરપૂર ઉપદેશ ફક્ત શબ્દોનો સમૂહ નથી પણ જીવંત સત્ય છે જે માની જીવનલીલામાં જડમૂળ કરીને બેઠું છે. ‘મા’ પૂર્ણ ખાતરીથી કહી શકે છે કે જ્યાં એક જ છે ત્યાં ‘હું’ નું અસ્તિત્વ જ નથી. તેથી જ્યાં શક્તિ (ઈચ્છા) પાસે ઉદ્ભવતું જ નથી. ગમે તે કરો તોયે સામાન્ય મનુષ્ય બેવડું જીવન જીવતો હોય છે. એની શક્તિ, એની ઈચ્છાઓ એની શીઘ્રતાથી ગ્રહણ કરવાની કળામાંથી ઉદ્ભવે છે. જ્યારે એનાં ગુણ અને કર્મ એના સંસ્કાર બતાવે છે. માની પોતાની જાંદગી છે જ નહીં. મા હંમેશા કોઈ પણ વિક્ષેપ વગરની અલૌકિક એકતામાં જ હોય છે. અને તેથી જ સ્વાભાવિક રીતે માના ‘ખયાલ’ માં અને સામાન્ય મનુષ્યમાં ઉઠતા તરંગોમાં સ્પષ્ટ ભિન્નતા છે.

‘મા’ નો ‘ખયાલ’ હંમેશા સ્વયંસ્ફૂર્ત, તર્કશાસ્ત્રથી બદ્ધ નહીં થયેલો અને જેને કોઈ જ ઉપમા ના આપી શકાય તેવો છે. તે છતાં એ મા હંમેશા ઉદાર અને કૃપાળુ છે. માની સંપૂર્ણ સ્વસ્થતા, પ્રેરણા અને સપ્રમાણતા આપણામાં વિસ્મય તેમજ આદર ઉત્પન્ન કરે છે અને તેથી જ ‘ખયાલનો’ પ્રત્યક્ષ વિરોધ એમનામાં સમાઈ જાય છે, અને તેથી

જ હંમેશાં એમનામાં આનંદ ઉભરાતો દેખાય છે. તેઓ તો એક સનાતન આનંદનો ખજાનો છે. મા આનન્દમયીને આપણે ટીકાકારોનો કોયડો કહી શકીએ. જે ટીકાકારો હંમેશાં માન્ય થયેલા સિદ્ધાંતોને જ અનુસરતા હોય તો આત્મશક્તિની શોધમાં નીકળેલા મનુષ્યના મગજને કોયડારૂપ થઈ જાય છે. એની જગ્યાએ માની લીલા તરસા દૃઢ્યને શાંતિ અને આનંદ આપે છે. એ 'લીલા' કેટલાક જ આપણને માની નજીક લઈ જાય છે.

આ પુસ્તકમાં લખેલા કેટલાક પ્રસંગો મારી સાથેના ભક્તોની ડાયરીમાંથી, કેટલાક મા વિષે લખાયેલા પુસ્તકોમાંથી તેમ જ 'આનન્દવાર્તા'ના પહેલાંના ત્રિમાસિક અંકોમાંથી જે અત્યારે આપણી પાસે નથી, લેવામાં આવ્યા છે.

વિજયાદશમી

૧૯-૧૦-૮૦

અનિલ ગાંગુલી

મા આનન્દમયીનાં પહેલાં દર્શન

૩૧ જાન્યુઆરી ૧૯૪૭ની દક્ષિણ ભારતની એક કડકડતી ઠંડીની રાત હતી હું દિલ્હી જંકશનના સ્ટેશનના પ્લેટફોર્મ પર એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા સુધી કલકત્તા જતી દિલ્હી એક્સપ્રેસના ડબ્બામાં જગા મેળવવા માટે દોડી રહ્યો હતો કુલી મને એક ખાલી ડબ્બામાં બેસાડીને પોતાની ફરજ બજાવવા ચાલી ગયો. એ ડબ્બાની ઉપરની સીટ પર પસંદ કરી - આ એક એવી ઘટના હતી કે જે મારે ખૂબ જ મહત્વની સિદ્ધ થઈ!

થોડીવારમાં એક તેજસ્વી સદ્ગૃહસ્થ એ ડબ્બા પાસે આવ્યા અને મને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે આ ડબ્બો મા આનન્દમયીને માટે રીઝર્વ છે. આ સાંભળતા જ હું સમજી ગયો કે ન્યાય, કાયદો કે પછી ઔપચારિકતા આ ત્રણે મારી વિરુદ્ધમાં છે. ન્યાયની દૃષ્ટિએ જે પારકાનું છે તેમાં જગા મેળવવા હું હકદાર નહોતો. મને એ ડબ્બામાંથી સહજતાથી કાઢી શકાય તેમ હતું. પણ કોઈ અગમ્ય કારણસર મને એ ડબ્બામાંથી ઉતરી જવાનું કહેવાને બદલે એક બંગાળી સ્ત્રીનો કર્ષણ સુમધુર અવાજ સંભળાયો. "બાબા, એ બાળકને એકલો છોડી દો." એ અત્યંત સહાનુભૂતિની ભાવનાથી ભરપૂર શબ્દો સાંભળી હું અચંબામાં પડી ગયો. આની અસર મારા પર ખૂબ ઘેરી થઈ. એ અવાજે મારું મન હરી લીધું. એકાએક વિચાર આવ્યો કે ઉદાર મને હું આ ડબ્બામાંથી ઉતરી જાઉં, પણ અંદરખાનેથી દૃઢ્યે મને ઊંઘવાનો એવો કરવાનું સૂચવ્યું, અને મારા સાથી મુસાફરોનો વિચાર કર્યા વગર હું થોડી ક્ષણોમાં ઊંઘી ગયો. એટલું જ નહીં પણ એ લોકોએ પણ મારી ચિંતા કરી નહીં.

રાત્રિની ગાઢ નિદ્રા પછી બીજે દિવસે હું તાજગી સાથે ઊઠ્યો. પૂર્વ દિશામાંથી દેખાતા તેજના આભાસથી ખ્યાલ આવી ગયો કે સૂર્યોદય થઈ રહ્યો છે. મારી સીટ પરથી સામી બાજુની સીટ પર સૂતેલાં મા સ્વરૂપ મહિષા જેમની આંખોમાં ચમક હતી અને તેજથી ભરપૂર મોં હતું, એમને હું જોઈ શકતો હતો. એમના કાળા રેશમી વાળ તકિયા પર વિખરાયેલા હતા અને ટ્રેનની ગતિ સાથે એ વાળ આમથી તેમ ઝૂલતા હતા. એમની ઉદાર તેમજ દયાળુ નજર મારા તરફ કેન્દ્રિત થયેલી હતી, અને જાણે કે મારા સ્વભાવને, મારા એકેએક તંતુને શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરતી હોય એવું લાગતું હતું. એ આંખો અતિશય પ્રેમ-સભર અને માયાળુ હતી. પાછળથી મને જણાવાયું કે એ આ આનન્દમયી હતાં અને કૃપાપૂર્ણ નજરથી જોઈને એ જાણે કે એકસરે ચિકિત્સા કરીને માનવીના વ્યક્તિત્વને મારી દે

છે. ખેર, જવા દો એ વાત, અત્યારે હું એમની આંખોમાં આધ્યાત્મિક સંદેશો વાંચી રહ્યો હતો. પ્રેમ અને સદ્ભાવનાને સંદેશો. મારી આંખો આપોઆપ નમ્ર અને મૌન પ્રણામ કરતી બીડાઈ ગઈ. થોડીવાર પછી પ્રથમ દર્શનની ગુંચવણભરી અસરમાંથી બહાર આવ્યો ત્યારે આંખો ખોલીને જોયું તો માએ માથા સુધી ચાદર ઓઢી લીધી હતી. હું નિરાશ થઈ ગયો.

જ્યારે સવાર પડી ત્યારે હું મારી ઉપરની સીટ પરથી ઉતરીને નીચે આવ્યો. હું મારી સીટની નીચેની સીટ પર બેસવા માગતો હતો, પરંતુ એ સીટ માની સાથે પધારેલાં સંન્યાસિનીએ રોકેલી હતી. એ જાણે આબેહુબ શાંતિની મૂર્તિ સમાન લાગતાં હતાં. પાછળથી મને જાણવા મળેલું કે એ દીદીમા તરીકે ઓળખાતાં હતાં અને મા આનન્દમયીનાં મા હતાં. દીદીમા તે વખતે જપમાં એકધ્યાન હતાં. એમણે બોલ્યા વગર મને એમની સીટ પર બેસવાની જગા કરી આપી અને પછી મારા માથા પર ગંગાજળ છાંટ્યું. સીટ પર બેસવાની જગા આપી એ વિનય સામે હું આભારથી ઝૂકી રહ્યો પણ ગંગાજળના છંટકાવથી જે માથું ભીનું થયું અને ઠંડી લાગી એ મને પસંદ ના પડવા છતાં પણ એમની પ્રક્રિયા સામે વાંધો ઊઠાવ્યા વગર હું શાંતિથી ત્યાં બેસી ગયો.

થોડીજ વારમાં મારી સાથેના મુસાફરોમાં હું એક જ પુરુષ છું અને બીજી બધી સ્ત્રીઓ છે એવો મને ખ્યાલ આવ્યો અને હું હતાશ થઈ ગયો. મને અતિશય ક્ષોભ થવા માંડ્યો. મારાથી આ ડબ્બામાં આગળ મુસાફરી કેમ થાય. એ વિચાર મને સતાવતો રહ્યો. મા પહેલાંની માફક કશા પણ હલન-ચલન વગર મોઢે માથે ઓઢી સૂતેલાં હતાં. મારું મન હજી પણ એમના પહેલા દર્શનની છાપથી ઘેરાયેલું હતું. ટ્રેનના અવાજ સિવાય ડબ્બામાં નીરવ શાંતિ હતી.

એકાએક આ શાંતિમાં વિક્ષેપ પાડતાં દીદીમાએ મને પૂર્વ સૂચના આપતાં કહ્યું કે મારે એમના અમુક સામાનને નહીં અડવાનું. આ સાંભળી હું જરા અસ્વસ્થ થયો કારણ મને ચુસ્ત હિંદુ કુટુંબના જૂનવાણી વિચારોને આવરી લેતા નિયમોનો ખ્યાલ નહોતો. શૂરાતન કરતાં શાણપણ સારું, એમ વિચારીને મેં મારો બિસ્ત્રો બાંધી લીધો અને બીજા ડબ્બામાં જવાનો નિર્ણય લઈ લીધો.

એટલામાં મેં જોયું કે મા એમનું ઓઢવાનું ખસેડીને એમની સીટ પર બેઠાં હતાં અને સ્નેહથી મારી સામે જોઈ રહ્યાં હતાં. ટ્રેન એક અજાણ્યા સ્ટેશને ઊભી રહેતાં હું ડબ્બામાંથી ઊતરવા ગયો, પરંતુ મા મને કોઈ પણ હિસાબે બીજે જવા દેવા તૈયાર નહોતાં. એમણે મને શાંતિથી પૂછ્યું “તું ક્યાં જાય છે ?” અને એમના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને બદલે સ્ત્રીઓના ડબ્બામાં ઘુસી જવા બદલ મેં ખૂબજ વિનયથી માફી માગી. એમણે પૂર્વ બંગાળી ભાષામાં બે શબ્દો કહીને મને એમની પાસે બેસાડ્યો. મેં માએ દર્શાવેલી મમતાને અતિ નમ્ર થઈને સ્વીકારી લીધી, અને જે માયા મમતા અને પ્રેમ મારી પર વરસાવવામાં આવ્યાં તેનાથી હું ભાવવિભોર થઈ ગયો. દિલ્હી એક્સપ્રેસ ધીરે રહીને આગળ ધપી. અને જાણે મારી ખુદની મા મારા ઉપર વહાલ વરસાવી રહી હોય એમ માની પાસે બેઠા પછી મને લાગ્યું. આ જે લાગણીનો જે અનુભવ હતો તે ખરેખર અજોડ હતો. માની પોતાની હાજરી જાણે મારી વાચાને જકડી રહી હતી. થોડી ક્ષણોના મૌન પછી મારી જાત સાથે સંકળાયેલા ઘણા બધા પ્રશ્નો માએ મને પૂછ્યા અને પધારામાં એવા સવાલો પણ પૂછ્યા કે જેમાં ધર્મ કે આધ્યાત્મિક વિષયોને સ્થાન આપવામાં નહોતું આવ્યું. અંદર અંદર બીજાં એક પ્રભાવશાળી વ્યક્તિત્વવાળાં સંન્યાસિની (જે આશરે ચાળીસેકની આસપાસ હોવાં જોઈએ). તે બોલતાં હતાં. પછીથી મને ખબર પડી કે એ ગુરુપ્રિયાદેવી હતાં જેમણે “શ્રી માં આનન્દમયી” નામક પુસ્તક લખ્યું છે. (એ દીદી નામથી ઓળખાતાં હતાં કારણકે મોટી બહેનને દીદી કહીને બોલાવવામાં આવે છે.) ત્યાર પછીનો

પ્રસંગ જ્યારે પણ યાદ કરું છું ત્યારે મને મારી અનઆવડતથી ઉદ્ભવેલી ઉદ્ધતાઈની યાદ આવે છે, ને મને શરમ આવે છે. દીદીએ મને પ્રસાદ આપવાનું વિચાર્યું. તે વખતે મને ભૂખ લાગી હતી. દીદીએ મને એમ કહ્યું કે હું જ્યારે કપડાં બદલીશ ત્યારે એ મને પ્રસાદ આપશે અને એ મારાં કપડાં બદલવાની રાહ જોઈ રહ્યાં છે કે જેથી એ મને પ્રસાદ આપી શકે. (રૂઢિચુસ્ત હિંદુઓના રિવાજ પ્રમાણે) મેં એમને ઉત્તરમાં એમ કહ્યું કે એક તો મને કકડીને ભૂખ લાગી છે અને વધારામાં મને સવારે કપડાં બદલવાની ટેવ નથી, તેથી એ જો મને થોડોક પ્રસાદ આપશે તો હું તેમનો ઋણી રહીશ. મારી પ્રસાદ તરફની બેપરવાઈ શરમજનક હતી અને મારું આચરણ પૂરેપૂરું ઘૃણાસ્પદ. દીદીના મોઢા પર ખિન્નતા છવાઈ ગયેલી દેખાતી હતી. આમ હોવા છતાં મા મને લાડ લડાવવા તૈયાર થઈ ગયાં. માએ દીદીને કહ્યું “કપડાં બદલવાનો નિયમ એને લાગુ પડતો નથી”. અને માના આ ઈશારાથી દીદીના ચહેરા પર હાસ્ય ઉપસી આવ્યું, એમણે અપેલો પ્રસાદ મેં ગ્રહણ કર્યો.

મા અને મારી વચ્ચેની વાતચીત જે પ્રસાદના પ્રસંગને લીધે અટકી ગઈ હતી તે પાછી શરુ થઈ. કોઈપણ જાતની પૃથ્થા વગર માએ મને ગીત ગાવાનું કહ્યું. મેં તરત જ કવિવર ટાગોરનું ગીત ગાયું. ત્યાર પછી મને અદ્ભુત અનુભવ થયો. મા મારા ગીતથી પ્રસન્ન થયેલાં લાગ્યાં અને એમણે મને બીજું ગીત ગાવાનું કહ્યું મને વિચાર આવ્યો કે માની જગ્યાએ કોઈ બીજી વ્યક્તિ હોત તો આ એક જ ગીત બસ થાત. પછી મેં માને કહ્યું કે થોડાં વર્ષો પહેલાં મને સંગીતકાર બનવાની ઈચ્છા હતી, અને મારે ત્યાં નિત્ય રિયાઝ સાંભળવા આવનારાઓએ મારી એ ઈચ્છાને કેવી રીતે ઠુકરાવી દીધી તે માને કહ્યું “એક વખત એમણે મને પૂછ્યું કે તને લાગે છે કે તારું ગીત તારી સાથે વાગતા તાનપૂરા સાથે સ્વરમાં છે? મારો આત્મવિશ્વાસથી ભરપૂર ‘હા’ જવાબ સાંભળી એમણે નિરાશ થઈને કહ્યું, ‘જો આજ તારા સંગીતની અકારણી હોય તો મને લાગે છે કે સંગીત તારી લાઈન નથી. ત્યાર પછી મેં સંગીતને નમસ્કાર કર્યા.”

આ દુઃખદ પ્રસંગ મેં આ પહેલાં ઘણાને કહ્યો છે. દરેક વ્યક્તિને આ સાંભળવામાં મજા આવે અને મારા એ દુઃખ પર હસે. બસ, ત્યારથી સંગીતને નમસ્કાર કર્યો. માએ આ સાંભળ્યું ત્યાર પછી માની પ્રતિક્રિયા ભીતિયુક્ત અને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખે તેવી હતી. મારા સંગીતકાર થવાના અર્થહીન પ્રસંગ અથવા તો સંશયથી ભરપૂર અપેક્ષા માને માટે એક રમુજ પ્રસંગ બની ગયો અને એકાએક મોટેથી હસવા લાગ્યાં, જે તેઓ અંશતઃ થાક્યાં ત્યાં સુધી ચાલ્યું. વળી, થોડી વિશ્રાંતિ પછી ફરી હસવાનું શરુ કર્યું. તે વખતે એટલું હસ્યાં કે એમને જાણે શ્વાસ લેવાની પણ તકલીફ પડે ત્યારે બંધ થાય. આ આવેશ ફરી ફરીને આવતો જ રહ્યો. માનો ચહેરો લાલઘુમ થઈ ગયો, આંખમાંથી પાણીના રેલા નીકળવા માંડ્યા, અને શ્વાસ લેવાની તકલીફ પડવા માંડી. દીદી મારી સામે ગભરાટથી અને ગુસ્સાથી જોવા લાગ્યાં. જાણે આ પ્રસંગ માટે હું જ જવાબદાર હોઉં ! ખરી રીતે આ પ્રસંગ માટે હું કેવી રીતે જવાબદાર ઠર્યો એ મને ખ્યાલમાં જ નહોતું આવતું. મારી આટલી સાદી વાતથી આટલો ગંભીર પ્રસંગ ઊભો થયો. એવો મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. આ નહીં ધારેલી આપત્તિથી મને ડર તેમ જ શરમની મિશ્રિત લાગણી થઈ. સ્ત્રીઓના ડબ્બામાં મુસાફરી નહીં કરવાની મારી પહેલાંની ઈચ્છાને નહીં અનુસરવા માટે મને દિલગિરી થઈ. આ પ્રત્યક્ષ અનુભવથી મને લાગ્યું કે માને માટે કાંઈ જ કહી શકાય નહીં. દીદીમાએ મને હળવેથી કહ્યું કે માને થયેલી હાનિ ભગવાનને પ્રાર્થના કરીને નિવારી શકાય છે. મને આ અખતરો કરવાનું યોગ્ય લાગ્યું. તેથી અંતઃકરણપૂર્વક મેં પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે આ અપરિચિત સ્ત્રીને કાંઈ પણ હાનિ પહોંચવી ના જોઈએ. (મને સલાહ આપવામાં આવેલી

તેથી મેં માને પ્રાર્થના ના કરી). તરત જ મા પહેલાં જેવાં જ હસમુખ બની ગયાં. એમના હોઠ પર એક કોમળ હાસ્ય આવી ગયું અને ગંભીર સ્થિતિ અલોપ થઈ ગઈ.

મારી યાદશક્તિને આધારે લખું છું કે ટ્રેન એક અગત્યના સ્ટેશન ફતેહપુર પર ઊભી રહી. કેટલાયે ભક્તો અમારા ડબ્બામાં ધસી આવ્યા ! માને પ્રણામ કરી એમની સામે બેસી ગયા. જેવી ટ્રેન સ્ટેશન પરથી બહાર નીકળી કે નીચા નમીને માને પ્રણામ કર્યા. હું પણ એમના ચરણનો સ્પર્શ લેવાજ જતો હતો કે દીદીએ વાંધો ઊઠાવ્યો. દીદીએ મને શા માટે અટકાવ્યો એ મને સમજ ના પડી કારણકે આ તો પરાપૂર્વથી ચાલી આવતો હિંદુઓનો રિવાજ છે કે પોતાના પૂજ્ય વડીલોને માન આપવા નીચા નમીને ચરણ સ્પર્શ કરાવે છે. મને ખાસ કારણોસર માનો ચરણસ્પર્શ નથી કરવા દેતાં કે શું એવું લાગવાથી મેં માની સામે એમની સંમતિ માટે આજીજીપૂર્વક જોયું. થોડાક જ સહવાસમાં મને માએ કાંઈક કેટલીયે મુંઝવણભરી સ્થિતિમાંથી બહાર કાઢેલો, છતાં આ વખતે મા પણ નિષ્ક્રિય હતાં. ખરી રીતે દીદીએ જે વાંધો ઊઠાવેલો તેમાં એ સમ્મત થતાં હતાં. એ મને એમના ચરણસ્પર્શની રજા આપવા તૈયાર નહોતાં. મને દુઃખ થયું આ એજ મા છે જેને હું અંદરખાનેથી મારી પોતાની મા માનવા લાગેલો ? માના ચરણનો સ્પર્શ કરવાના બાળકના જન્મસિદ્ધ હક્કને છીનવી લઈને એ શું સમજાવવા માંગતાં હતાં ? એ વાતનું દુઃખ નહીં લગાડતાં મેં માને દૂરથી પ્રણામ કર્યા. એ સીટ પરથી ઊઠીને સામેની સીટ પર જઈને બેઠો. તરતજ માનો અવાજ આવ્યો. “આ સીટ પર કેમ નથી આવતો?” એ સાંભળીને મારું હૃદય આનંદના ઉછાળા મારવા લાગ્યું મેં એમની સામે જોયું અને એમના અધર પર મને તોફાની સ્મિત દેખાયું. હું પાછો મા પાસે આવીને બેઠો જાણે કશુંજ બન્યું જ નથી એમ ફરી વાતચીત શરુ કરી. મારી બાળક બુદ્ધિને માટે આટલું બસ હતું. માએ મને પૂછ્યું, “કાલે કલકત્તામાં તારા ઘરનાં બંધા તારી રાહ જોશે?” મેં જવાબ આપ્યો “ના, મા”. “તો તો બહુજ સારું!” માએ કહ્યું. આ વાત સમજવા માટે હું તદ્દન અસમર્થ હતો. એમનો બીજો સવાલ હતો, “તને સ્ટેશન પર કોઈ લેવા આવવાનું છે” મેં કહ્યું “ના”. - મા એ ફરીથી એજ જવાબ આપ્યો, “તો તો બહુ જ સારું !” હું ખરેખર વિસ્મય પામ્યો અને સાથે સાથે અકળામણ અનુભવવા લાગ્યો કારણ એ જ જવાબ ફરીથી બોલીને જાણે મારી પર લાગણી નથી એમ પૂરવાર કર્યું. મા જે એકવાર પાસે બોલાવે, લાડ કરે પ્યાર કરે અને બીજી જ ઘડીએ દૂર રાખે એ વાત મારે માટે કોયડા સમાન બની ગઈ. માના મુખમાંથી બોલાયેલું વાક્ય “તો તો બહુ જ સારું!” મારે માટે તે વખતે ગૂઢ રહસ્ય સમુ બની રહ્યું. ત્યાર પછીની થોડીક જ ક્ષણોમાં મને એ ગૂઢ રહસ્યની સમજણ પડી.

ટ્રેન અલ્હાબાદના સ્ટેશને ઊભી રહી. મા અહીં ઉતરવાનાં હતાં. હું એમને પ્રણામ કરવા જતો હતો ત્યાં જ દીદીએ મને કહ્યું કે મારે પણ એમની સાથે અલ્હાબાદ ઉતરી પડવાનું છે. મારી જાણ બહાર અને મારી રજા વગર આ પછીની બોંબે મેલ જે કલકત્તા જવા સારી પડે તેમાં અલ્હાબાદથી કલકત્તાની નીચેની સીટ રીઝર્વ કરવામાં આવી હતી. માને સ્ટેશન પર લેવા આવેલા બે હોશિયાર છોકરા મારો સામાન પ્લેટફોર્મ તરફ લઈ જતા હતા અને હું નિરુપાય થઈને જોઈ રહ્યો હતો. મને જ્યારે કહેવામાં આવ્યું કે તરત હું ટ્રેનમાંથી ઊતરી પડ્યો. આમાં મારે બોલવા જેવું કશું રહ્યું જ નહોતું. માએ મને એમની ગાડીમાં બેસી જવાનું કહ્યું. હું ગાડીમાં માની પાસે બેસી ગયો. અમારે (ત્રિવેણી સંગમ) જ્યાં ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી ભેગી થાય છે ત્યાં જવાનું હતું. ત્યાં અમુક વર્ષો સાધુસંન્યાસીઓ ભેગા થઈને જે મેળો કરે છે તે અર્ધકુંભ મેળો હતો. ડૉ. પન્નાલાલ (આઈ. સી. એસ.) ની ખાસ દેખરેખ નીચે મા આનન્દમયીની છાવણી ઘણા તંબુઓ ઠોકીને ખાસ આ અવસર માટે તૈયાર કરવામાં આવેલી.

હું અલ્હાબાદમાં લગભગ આઠ કલાક માનાં મહેમાન તરીકે રહ્યો. એમણે મારી ઓળખાણ શ્રી પન્નાલાલ સાથે કરાવી જેમણે એક પિતાની જેમ મારી સંભાળ લીધી, મને એમના તંબુમાં રાખ્યો અને માના સાન્નિધ્યમાં થયેલા અપૂર્વ અનુભવો વિગતવાર કહ્યા. ત્યાર પછી એમને જમવાના રૂમમાં પ્રસાદ લેવા માટે લઈ ગયા. અત્યાર સુધીમાં જે સ્વાદ ચાખવા પણ નહોતો મળ્યો એવા ન વર્ણવી શકાય તેવા સ્વાદથી ભરપૂર જમવાનું ત્યાં પીરસવામાં આવ્યું. આ જમણવારમાં સોનામાં સુગંધ ભળે તેમ માએ પ્રસાદમાંની એક વાનગી પોતાને હાથે પીરસીને ચહેરા પર સ્મિત સાથે ઉમેર્યું, “જે જોઈએ તે બીજીવાર માગી લેજે. શરમાતો નહીં.” એમની મહેમાનગીરીની રીત સૌથી ચઢી જાય તેવી. આ પ્રસંગે ખરેખર મારા હૃદયને હચમચાવી દીધું.

પ્રસાદ લીધા પછી શ્રી પન્નાલાલ ફરીથી મને એમના તંબુમાં લઈ ગયા. મેં એમને વિજ્ઞાનના દૃષ્ટિકોણે ધર્મને લગતા ઘણા બધા પ્રશ્નો પૂછ્યા. એમણે સાચા અર્થમાં એ બધું સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એમના અનુભવો પરથી એમણે મને ખરા અર્થમાં શિખાણ આપતાં કહ્યું કે ક્યારેય પણ તર્ક પર બાંધેલા વિચારો પર ન ચાલતો, પરંતુ આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં વિશ્વાસ અને આધાર રાખજે. જો કે એમના આ કથન પર મને પૂરેપૂરી ખાત્રી નહોતી, છતાં એમની સાચા અર્થમાં સમજાવવાની રીતથી થોડો વિશ્વાસ બેસતો હતો. એમના અનુભવોને કેટલાક મુરબ્બી ભક્તોએ પણ ટેકો આપતાં કહ્યું કે એમને પણ આવા અનુભવો માની સાથેના લાંબા ગાળાના સમાગમથી થયા છે. આ ભક્તોએ પણ માની માયા અને પ્રેમથી થયેલા અનુભવોની વાતો કરી. મારા મનને આ બધી વાતો સારી અસર કરી ગઈ. આ અનુભવે મને નવી જ દિશામાં વિચાર કરતો કરી મૂક્યો. મારા મને હવે આવનારા કલાઈમેક્સની પૂર્વ તૈયારી કરી લીધી.

માની તેમજ બધા ભક્તોની વિદાય લેવાનો મારો સમય પાસે આવતો હતો. સૂર્ય ગંગા અને જમુનામાં અસ્ત થઈ રહ્યો હતો અને તે જ વખતે મા એમના તંબુમાંથી અમારા તંબુમાં આવી રહ્યાં હતાં. એમના મુખ પર સૂર્યનાં કોમળ કિરણો છવાઈ ગયાં હતાં. એમનો ચહેરો પરોઢિયે સુંદર લાગતો હતો ત્યારે સંધ્યાકાળે ભવ્ય લાગતો હતો. મા મારી પાસે આવ્યાં અને આર્શીવાદ આપતાં મને સ્પર્શ કર્યો. ત્યાર પછી એ જે વાક્યો બોલ્યાં તે મારા હૃદયને સ્પર્શી ગયા. એમનાં એ વાક્યો જે ફરીથી કહેવાયે નહીં એવા પવિત્ર અને ગુપ્ત હતા મને આધ્યાત્મિક લાગણીના પૂરમાં ખેંચી જઈને એક માનવી તરીકે કરવાના કામની નવી જાગૃત્તિ આપી ગયા. આ હતી મારી જીંદગીના નવા પાસાની શરુઆત. (ક્રમશઃ)

* * *

“આ સઘળી જે ‘એમની’ સૃષ્ટિ છે તે ‘એમના’ રાજ્યમાં છે, ‘એમનાથી’ વ્યાપ્ત છે. અને અ‘એ’ જ છે. ‘એ’ જેને, જે સમયે જે રીતે રાખે છે તે હંમેશાં સારા માટે જ, કારણકે બધું જ એમના શાસનમાં છે, એમનું જ છે. સાપેક્ષ સુખ કે જે બીજા પર આધાર રાખતું સુખ છે તેનો અંત દુઃખમાં જ છે. મનુષ્યધર્મ છે કે શાંતિરૂપ ભગવાનનું ધ્યાન કરવું. ભગવાનના નામ-સ્મરણમાં સહાયક થાય એવો માર્ગ લીધા વગર શાંતિ નથી. તમે શું નથી જોયું કે આ સંસારમાં જીવન કેવું છે ? એકમાત્ર પ્રેમ કરવા યોગ્ય ભગવાન છે. એમનામાં સર્વ કાંઈ છે - એમને શોધવાનો પ્રયત્ન કરો.”

- શ્રી શ્રી મા

સ્કંદપુરાણમાંથી (રેવાખંડ)

રાજા હિરણ્યતેજના તપથી નર્મદાનું અવતરણ

યુધિષ્ઠિરે પૂછ્યું : હે ભગવાન, રાજા પુરુરવા પહેલાં મહારાજ હિરણ્યતેજાએ નર્મદાદેવીને આ પૃથ્વી પર કેવી રીતે ઊતાર્યા એ કહેવાની કૃપા કરો.

માર્કંડેયજી બોલ્યા : હે રાજા, ચંદ્રવંશમાં હિરણ્યતેજા નામે પ્રસિદ્ધ એક રાજર્ષિ થઈ ગયા. તેઓ પર્વતો, વનો અને કાનનો સહિત સકળ પૃથ્વીનું એકછત્રી શાસન કરતા હતા. એમની રાજધાની ચંદ્રપુરી હતી, જે ઈન્દ્રની અમરાવતી જેવી શોભાયમાન હતી. એક વાર અમાવસ્યાએ સૂર્યગ્રહણ થયું ત્યારે જમ્બૂદ્વીપમાં વાવ, ફૂવા ને સરોવર હોવા છતાં એકે નદી ન મળી કે જ્યાં દેવતાઓ તથા પિતૃઓને વિશેષ રીતે સત્કારી શકાય. એ સમય સુધી જમ્બૂદ્વીપમાં એક પણ નદી નહોતી. રાજાએ લાખો ગાયો, સુવર્ણ, મણિઓ, રત્નો, ખજાનાઓ, ઘોડાઓ અને મદ ઝરતા અગણ્ય હાથીઓનું બ્રાહ્મણોને દાન કર્યું. હવ્ય-કવ્ય દ્વારા પિતૃઓને પણ તૃપ્ત કર્યા. ત્યારે એમણે જોયું કે પિતૃઓને જળ પીવાનું ખૂબ કષ્ટ છે. એમણે પિતૃઓને પૂછ્યું, “ તમે લોકો કોણ છો ? અને કયા કર્મ વડે પવિત્ર તઈ શકશો ? ”

પિતૃઓ બોલ્યા : હે મહાભાગ્યશાળી ! આ દ્વીપ નદીઓ રહિત છે તેથી અહીંનાં સર્વ ધર્મ-કર્મ નષ્ટ થઈ ગયાં છે. નદીના અભાવે ન દેવતાઓ તૃપ્ત થાય છે કે ન પિતૃઓ. જો આ દ્વીપમાં નર્મદાનું અવતરણ થાય તો અમારાં બધાની મુક્તિ થશે. મહારાજ ! આ સાચી વાત અમે તમને જણાવી દીધી છે. હવે તમારી જે ઈચ્છા તેમ કરો.

હિરણ્યતેજાએ કહ્યું : હવે મને પિતૃઓનો ઉદ્ધાર કરવો એ જ યોગ્ય લાગે છે. નહીં તો આ રાજ્યથી શો લાભ ? જો હું પિતૃઓને તૃપ્ત ન કરી શકું તો મારું આ જીવન પણ વ્યર્થ છે.

આમ બોલીને રાજા હિરણ્યતેજા ઉદયાચલ પર્વત પર ગયા, અને કંદ-ફળ-મૂળનું ભોજન કરતા ભગવાન શિવની ઉપાસના કરવા લાગ્યા. એમણે અત્યંત કઠોર તપસ્યા કરી. એમની ઉત્તમ ભક્તિ જોઈને ત્રિનેત્રધારી ભગવાન શંકરે પ્રત્યક્ષ આપ્યાં. દર્શન કરીને રાજાએ ત્રણ વાર પરિક્રમા અને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને એમનું સ્તવન કર્યું.

રાજા બોલ્યા : હે સુરેશ્વર ! આપને નમસ્કાર. હે શૂલપાણે ! આપને નમસ્કાર. હે પ્રભો ! આપ જ પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ, શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ, બુદ્ધિ, મન, અહંકાર, પ્રકૃતિ અને એના ત્રણ ગુણો છે. આપ જ સંપૂર્ણ ઈન્દ્રિયોના પ્રેરક સર્વત્ર વ્યાપક, સમસ્ત કલાઓથી યુક્ત તેમ જ કલારહિત અવિનાશી પરમેશ્વર છો. બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ આદિ દેવોને પણ આપના આદિ-અંતની જાણ નથી.

મહાતેજાએ કરેલું આ-સ્તોત્ર સાંભળીને દેવદેવ જગદીશ્વર શિવે કહ્યું : મહાભાગ ! તું ઈચ્છિત વર માગ. ત્યારે રાજાએ કહ્યું : હે દેવેશ્વર ! સાત કલ્પો સુધી પ્રવાહિત રહેનારી નર્મદાદેવીને આપ મર્ત્યલોકમાં ઊતારો. પિતૃઓ ધોર નરકમાં ડૂબી રહ્યા છે, એમનો ઉદ્ધાર થાય અને તેઓ તૃપ્ત થઈને મુક્તિ તથા પરમ ગતિ પામે. આ માટે નર્મદાદેવીનું અવતરણ આવશ્યક છે.

મહાદેવજી બોલ્યા : બેટા ! નર્મદાજી તો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ આદિ દેવો તથા દૈત્યો અને બીજાં અલ્પજીવી પ્રાણીઓ

દ્વારા પૃથ્વી પર ન લાવી શકાય. તેથી તું કોઈ બીજું વરદાન માગ હું એ અત્યારે જ આપી દઈશ.

ત્યારે મહાભાગ રાજા હિરણ્યતેજાએ કહ્યું : હે પ્રભો ! આપ પ્રસન્ન થાઓ તો ત્રણે લોકોમાં કાંઈ પણ અસાધ્ય નથી. હું તો સહસ્રો જન્મો ધારણ કરીશ તો પણ બીજું વરદાન નહીં માગું હે દેવેશ્વર ! હું આપના સેવકોનો પણ સેવક છું. મને નર્મદાજી જ આપો.

રાજાનો આવો નિશ્ચય જાણીને ભગવાન શંકરે લોકપાવની નર્મદાદેવીનું આવાહન કર્યું. તેઓ મગરના આસન ઉપર આરૂઢ થઈને શિવજીને સામે આવી ઊભાં, અને ઉમા - મહેશ્વર બંનેનાં ચરણોનો સ્પર્શ કરીને નતમસ્તકે બોલ્યાં : હે દેવેશ ! મારું સ્મરણ કેમ કર્યું ?

મહાદેવજી બોલ્યા : નર્મદે ! રાજા હિરણ્યતેજાએ એનું રાજ્ય છોડીને અહીં ચૌદ હજાર દિવ્ય વર્ષો સુધી ધોર તપસ્યા કરી છે, તેથી તમે નરકમાં પડેલા એના બધા પિતૃઓનો ઉદ્ધાર કરો.

નર્મદા બોલ્યાં : હે દેવ ! હું કોઈ આધાર વગર જમ્બૂદ્વીપમાં કેવી રીતે જાઉં ?

આ સાંભળીને મહાદેવજીએ પર્વતોને કહ્યું : તમે બધા ક્ષણવાર માટે સ્થિર થઈ જાઓ, જેથી સરિતશ્રેષ્ઠ નર્મદા પૃથ્વી પર જાય.

ત્યારે પર્વતો બોલ્યા : હે દેવ ! અમે નર્મદાદેવીને ધારણ કરવામાં અસમર્થ છીએ. તે જ વખતે ઉદયાચલે ઊભા થઈને કહ્યું : મહાદેવજીની કૃપાથી હું નર્મદાને ધારણ કરવા સમર્થ છું.

ત્યારે ઉદયાચલની ટોચ પર ચરણ મૂકીને નર્મદાદેવી આકાશમાંથી પૃથ્વી પર આવ્યાં અને વાયુ સમાન વેગે પશ્ચિમ દિશા બાજુ ચાલ્યાં. તે વખતે ત્રણે લોકોમાં ખૂબ હાહાકાર થયો. નર્મદાનાં જળનો એ ભયંકર કલકલ નાદ સાંભળીને પાતાલલોકમાંથી એક તેજોમય પ્રજ્વલિત લિંગ પ્રગટ્યું અને હુંકારપૂર્વક કહ્યું : સર્વ પાપોને હરનારી ! ઉત્તમ વ્રતનું પાલન કરનારી હે નર્મદા ! મર્યાદા ધારણ કરો. તમને ધારણ કરવા માટે મહાદેવજીએ ત્રણ પર્વતોની સૃષ્ટિ કરી છે - મેરુ, હિમવાન અને કૈલાસ, તથા ચોથો પર્વતશ્રેષ્ઠ વિન્ધ્ય પણ તમને ધારણ કરવા સમર્થ છે. આ પર્વતોની લંબાઈ પૂર્વથી પશ્ચિમ દિશા બાજુ બત્રીસ હજાર યોજનની છે; અને દક્ષિણથી ઉત્તર તરફ પહોળાઈ પાંચસો યોજનની છે.

તત્પશ્ચાત્ રાજર્ષિ હિરણ્યતેજાએ નર્મદાને કહ્યું : હે દેવિ ! આપે મારા પિતૃઓનો ઉદ્ધાર કરવા માટે ઘણો મોટો અનુગ્રહ કર્યો છે.

નર્મદાએ ઉત્તર આપ્યો : હે રાજન્ ! તેં મારે માટે મહાદેવજીની આરાધના ને તપસ્યા કરી છે, એટલા માટે જે તારા માતા-પિતાના વંશના લોકો છે તેઓ તેમ જ તારા રાણીવાસમાં રહેતી સ્ત્રીઓનાં પણ જેટલાં સગાં-સંબંધીઓ છે તેઓ સર્વે મારા પ્રભાવથી ઉમા-મહેશ્વરના લોકમાં જશે.

પછી રાજાએ નર્મદામાં વિધિપૂર્વક સ્નાન કરીને દેવો તથા પિતૃઓનું તર્પણ અને શ્રાદ્ધ-પિંડદાન કર્યું. એનાથી એના સર્વ પિતૃઓ નરકમાંથી નીકળીને દેવયાન માર્ગમાં સ્થિત થયા. નર્મદાનું આ પ્રથમ અવતરણ આદિકલ્પના સત્યુગમાં થયું હતું. દ્વિતીય અવતરણ દક્ષસાવર્ણિ મન્વંતરમાં થયું, અને તૃતીય અવતરણ રાજા પુરુરવા દ્વારા વૈષ્ણવ મન્વંતરમાં સંપન્ન થયું. હે રાજન્ ! આ પ્રાચીન વૃતાંત જેવું મારી આંખે મેં જોયું છે તેવું જ કહ્યું.

નર્મદામાં સ્નાન કરવાથી, ડૂબકી લગાવવાથી, જળ પીવાથી, તેમ જ એમનું સ્મરણ અને કીર્તન કરવાથી અનેક જન્મોના ઘોર પાપો તત્કાળ નાશ પામે છે.

* * *

..... દેવી નર્મદા પર્યંકપર્વતમાંથી નીકળીને પશ્ચિમ દિશા બાજુ ચાલી ગયાં. ધનુષમાંથી છૂટેલા બાણની જેમ તેઓ પૃથ્વીને વિદીર્ણ કરતાં અને પર્વત-શિખરોને તોડતાં-ફોડતાં પુષ્કળ વેગે વહી રહ્યાં હતાં. તે વખતે વિન્ધ્ય-પર્વતના પ્રદેશમાં તેઓ જ્યાં જ્યાં ગયાં ત્યાં ત્યાં સ્નાન કરવામાં આવે છે. ત્યાં તીર્થવર્જિત સ્થાનોમાં પણ સ્નાન કરવાથી સહસ્રો ગંગાસ્નાનનું ફળ મળે છે. ત્યાર બાદ વેદજ મહર્ષિઓએ સુખ વિસ્તારનારી, લોકપાવની, મહાદેવી નર્મદાનું સ્તવન કર્યું. વેદો ધર્મનાં મૂળ છે, સ્મૃતિઓ ફૂલો અને ફળો છે, અગ્નિહોત્રપરાયણ પુણ્યાત્મા દ્વિજો એ ફળોનો ઉપભોગ કરે છે. પરંતુ તેઓ પણ નર્મદાને સ્વર્ગની સીડી માનીને સેવન કરે છે. જ્યાં જ્યાં ભગવાન શિવના શુભ મંદિરોની સમીપ પુણ્યમયી નર્મદા છે, ત્યાં ત્યાં નર્મદા નદીમાંનું સ્નાન એક લાખ ગંગાસ્નાન સમાન છે. અગ્નિહોત્રથી જે પુણ્ય મળે છે અને પિતૃઓના શ્રાદ્ધથી જે ફળ મળે છે તે બધું નર્મદા-જળથી મળી જાય છે. નર્મદાના નામનું કીર્તન કરવું અને એમના સંગમતીર્થમાં દાન આપવું, એના જેવી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી. જે બુદ્ધિશાળીઓ પ્રાતઃકાળે ઊઠીને નર્મદાનદીમાં સ્નાન કરે છે, એમનાં પૂર્વ જન્મોનાં તેમ જ આ જન્મમાં કરેલાં પાપો નાશ પામે છે. જેનું નર્મદાતટે મૃત્યુ થાય તે ભગવાન શંકરના સ્વરૂપને પામે છે. જ્યાં નર્મદા નથી ત્યાં પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાની પ્રેરણા આપવામાં આવે છે; પરંતુ નર્મદાજળ પ્રાપ્ત થયા પછી તો પ્રાયશ્ચિત્તની જરૂર જ નથી રહેતી.

વિન્ધ્યગિરિના આઠ માનસપુત્રો કહેવાય છે, જેમાં પર્યંક પ્રથમ છે. એને સર્વ પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ જાણવો. નર્મદાના દોઢસો સ્રોતો કહેવાય છે. અડધા કોશના તૃતીય ભાગ (પાંચસો સત્યાશી વાર) ની પહોળાઈમાં એમની ધારા વહે છે એમ વિજ્ઞા પુરુષોએ કહ્યું છે. હે યુષ્કિર ! પરમેશ્વરી નર્મદાએ દેવો અને મનુષ્યોના હિત માટે પોતે જ પોતાને ધારણ કર્યાં છે. સમસ્ત સરિતાઓમાં શ્રેષ્ઠ છે, અને સંપૂર્ણ જગતને તારવા માટે અવતીર્ણ થયાં છે. નર્મદાતટે સ્વર્ગ અને મોક્ષ બંને સ્થિત છે.

* * *

જીવની જડ બુદ્ધિ, જડ દષ્ટિ, જ્યાં સુધી જ્યાં, ત્યાં સુધી જડ જ દેખાય છે.
નિત્ય સત્તા, નિત્ય ચેતના, નિત્ય વર્તમાન પ્રકાશ થવો જોઈએ.

- શ્રી શ્રી મા.

પ્રયાગરાજમાં દુર્ગાપૂજા અને શ્રી મા

- અરુણા પાંડ્યા (કનખલ)

શ્રુતિ: પ્રમાણં સ્મૃતયઃ પ્રમાણં

પુરાણમપ્યત્ર પરં પ્રમાણમ્ ।

યત્રાઽસ્તિ ગજ્ઞા યમુના પ્રમાણં

સ તીર્થરાજો જયતિ પ્રયાગઃ ॥

પ્રયાગરાજની મહિમા તો અનાદિ કાળથી ગવાય છે. ત્રિવેણી-સંગમમાં ત્રણ પવિત્ર નદીઓનું મહામિલન - ગંગા, યમુના, સરસ્વતી - દૂર દૂર દેશોના જનસમૂહને આકર્ષે છે. અહીં પર્વ સમયે - કુંભ મેળા અને માઘ મેળા વખતે તો પ્રયાગરાજ એક અદ્ભુત રૂપ ધારણ કરે છે. સંતો-મહાત્માઓનો સમાગમ અને દેશવિદેશથી આવેલા જનસમૂહો એમની ભક્તિથી વાયુમંડળને અપ્રાકૃત આનંદ-ઉલ્લાસથી ભરી દે છે. કુંભ-નગરનું દૃશ્ય તો અવર્ણનીય છે.

તે ઉપરાંત, જે વિરાટ યજ્ઞમાં દક્ષ પ્રજાપતિએ પોતાને અપમાનિત થયેલા ગણ્યા હતા (જ્યારે એમના આગમન વખતે શિવજી ઊભા ન થયા) તે યજ્ઞ પણ પ્રયાગમાં જ થયો હતો.

તુલસીદાસજી 'રામચરિતમાનસ'માં લખે છે :

“કોઈ કહિ સકી પ્રયાગ પ્રભાઉ । કલુષ પુંજ કુંજર મૃગરાઉ ॥

અસ તીરથપતિ દેખિ સુહાવા । સુખ સાગર રધુવર સુખ પાવા ॥

કહિ સિય લખનહિ સખહિ સુનાઈ । શ્રી મુખ તીરથ રાજ બડાઈ ॥

કરિ મહાંમત મતિ અનુરાગા ॥”

પરંતુ પ્રયાગનું મહત્વ આટલું સીમિત નથી. બંધની આ બાજુ અલોપી માનું સુપ્રસિદ્ધ પીઠસ્થાન છે. બાવન પીઠોમાંની આ એક વિશેષ પીઠ છે. દુર્ગા માનું આ નાનકડું મંદિર દુર્ગા માની પ્રયાગ પરની વિશેષ કૃપાનું પ્રતીક છે. લાખો ભક્તો નવરાત્રિમાં ત્યાં દર્શન કરવા આવે છે.

આ સ્થાનની આજુબાજુ ઘણી જગાઓએ પ્રયાગવાસીઓને શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના સાન્નિધ્યમાં વખતો વખત શારદીય દુર્ગા પૂજા ઉજવવાનું સદ્ભાગ્ય સાંપડ્યું છે. શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા આ શતાબ્દીમાં લુપ્ત તીર્થોના પુનર્જાગરણ માટે પ્રખ્યાત છે, અને પ્રયાગ પર પણ માની વિશેષ દૃષ્ટિ હતી.

શ્રી ગોપાલ ઠાકુરજીએ શ્રી માને એમના આશ્રમમાં પધારવા માટે પ્રત્યેક વર્ષે ત્રણ રાત્રિ માટે આમંત્રિત કર્યા હતાં. ત્યાં દર વર્ષે દુર્ગા પૂજા શારદીય નવરાત્રિમાં થાય છે. શ્રી મા ઘણી વાર એમને ત્યાં આવી પહોંચતાં.

એક સમયની વાત છે - શ્રી ગોપાલ ઠાકુર કે જે દુર્ગા માની પૂજા ખૂબ ભક્તિ-ભાવથી કરતા એમના મનમાં સંદેહ જાગ્યો કે દુર્ગા મા આવે છે કે નહીં. એમણે આ સંદેહ મા સામે મૂક્યો. શ્રી મા તરત જ ઊભાં થઈને દુર્ગા મા સામે આવ્યાં. અલૌકિક આભા મુખ-મંડળ પર પ્રકાશતી હતી. દૃષ્ટિ ગંભીર. દુર્ગા માને શિરથી ચરણ સુધી ત્રણ વાર માએ હાથ ફેરવ્યો, અને પછી દુર્ગા માના હૃદય પર કાન અડકાડીને સંભળવાનું શ્રી ગોપાલ ઠાકુરને કહ્યું. સંકોચાઈને

જ્યારે એમણે દેવીના હૃદય પાસે કાન મૂક્યા ત્યારે એમને હોશ ન રહ્યા. દેવીના હૃદયના ધબકારા સાંભળતાં જ તેઓ જમીન પર આળોટવા માંડ્યા. બંન્ને નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા માંડી. વારંવાર પોતાના અપરાધ માટે ક્ષમાયાચના કરવા લાગ્યા. મનમાં ઘણો જ પશ્ચાત્તાપ થયો કે એમણે શા માટે દુર્ગા મા વિષે સંદેહ કર્યો.

૧૯૪૪માં અલ્હાબાદના મુઠ્ઠીગંજમાં આવેલા કૃષ્ણકુંજમાં શ્રી શ્રી માના સાન્નિધ્યમાં દુર્ગાપૂજાનું આયોજન હતું. ષષ્ઠીને દિવસે મા કૃષ્ણકુંજમાં પધાર્યા. આનંદનો મેળો ભરાયો ! પાંચ જગ્યાએ દુર્ગા પૂજા બતાવીને શ્રી કહેવાલાલ માને મોટરમાં ફેરવી લાવ્યા. કાલીબાડીએથી આમંત્રણ આવ્યું. ‘સાધન-સમર’ના સત્યદેવ ઠાકુરના શિષ્ય ગોપાલ ઠાકુરજીને આશ્રમે મા પધાર્યા. થોડીક વાર પાછળ ઊભા ઊભા પૂજા જોઈને પાછાં ફર્યા. કોઈને ખબર ન પડી. બીજે દિવસે ત્યાંથી માણસો આવ્યા અને પૂજા માટે આમંત્રિત કરી ગયા.

કૃષ્ણકુંજમાં માએ પૂજા સ્થળને ફરતો ઘેરાવો મૂકી દેવાનું કહ્યું, તથા એની અંદર સીવ્યા વગરનું વસ્ત્ર પહેરીને જ પ્રવેશ કરાશે એવી સૂચના આપી.

નવમીને દિવસે ફરી મા ગોપાલ ઠાકુરને ત્યાં પધાર્યા. ભાવભરી પૂજા ! ભરેલી ગાગરથી દેવીને સ્નાન કરાવી રહ્યા હતા. માને જોતાં જ ગોપાલ ઠાકુરજીએ કહ્યું, “મા, હું હમણાં આવું છું. તમે બેસી રહો, ચાલી ન જતાં.” જેવા એ ફૂલની છાબ લઈને મા પાસે આવવા માંડ્યા કે મા ભીડમાં ઘુસી ગયાં. એમણે માને પકડી લીધાં. નાની છોકરીની જેમ માએ એમના હૃદય પાસે મસ્તક મૂક્યું. ઠાકુરજી ચરણથી મસ્તક સુધી ફૂલો ઠાલવાતા ગયા, અને રડી પડ્યા, “મા, તું તારી પૂજા સ્વયમ્ જોવા આવી ગઈ !” એ સમયનો ભાવ અને દૃશ્ય અવર્ણનીય હતાં. !

પછી તેઓ વસ્ત્ર બદલીને આવ્યા, અને બોલ્યા, “મા, હવે પૂજા પ્રારંભ કરવા જાઉં છું. એનો સ્વીકાર કરી લેજો.” માએ કહ્યું, “ભક્તોની પૂજા ‘તેઓ’ જ ગ્રહણ કરે છે.”

એમની એક શિષ્યા યમુનાએ ભાવાવેશમાં આવીને માને બાથ ભરી લીધી, “મારા ગુરુદેવે કહ્યું હતું - મા પૂજામાં જરૂર આવશે, પણ મને સંદેહ હતો.” આટલું બોલીને એ રડવા લાગ્યાં. મા રજા લઈને ત્યાંથી નીકળ્યાં.

વિજયા દશમીને દિવસે ‘કૃષ્ણકુંજ’માં મન્મથ બાબૂ અને દાસ બાબૂની આજ્ઞાથી મૂર્તિ જોડે માનો ફોટો લેવામાં આવ્યો. ગણેશજીની બાજુમાં માને બેસાડ્યાં. માને ત્યાં જ બેસી રહેવાનું કહીને દાસ બાબૂ પોતે માની પૂજા કરવા લાગ્યા. પૂજા કરતી વખતે દેવીને પહેરાવવાના હાર માને ચઢાવી દીધા. અનેરા ઉન્માદમાં માની પૂજા કર્યે જતા હતા. બીજું બધું જે દેવીની પૂજામાં કરવાનું બાકી હતું તે માની ઉપર કરતા હતા. આખરે મન્મથ બાબૂના કહેવાથી દેવીનું વિસર્જન કરીને શાંતિજળ છાંટવા લાગ્યા. વિસર્જન કરવાની થોડી વાર પહેલાં મા એવાં જ સ્થિર બેઠાં બેઠાં ગણેશ બાજુ ઝૂકી ગયાં.

પૂજા સમાપ્ત થયા પછી મા થોડી વાર માટે એમ જ પડી રહ્યાં. કોઈને યાદ જ ન આવ્યું કે ભોગ નથી થયો. પછી પૂજારીએ જલદી જલદી માના એ જ ભાવમાં ભોગ અર્પણ કર્યો.

પછીથી માએ ઘણી બધી વાતો સમજાવી : જ્યાં આવાહન ત્યાં વિસર્જન, અને પછી વિસર્જન બાદ ભોગ આપ્યો એ એક બહુ મોટી ભૂલ થઈ. એક હોય છે ભાવની પૂજા, ત્યાં તે જ એક નિયમ ભાવ દ્વારા જ બધું પૂર્ણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. અને તમે લોકો જે નીતિથી પૂજા કરી ચૂક્યા એમાં આ ભૂલ રહી ગઈ. જુઓ આ ભૂલ પણ એ મહામાયાની ઈચ્છાથી થઈ. પોતાની ત્રુટિઓનું સંશોધન કરવું જોઈએ. પૂજા ઈત્યાદિ જે કાંઈ કરો, બધું

જ જેથી ત્રુટિ વિના થાય, પૂર્ણાંગીન ભાવે થાય એ જાતનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.... બાહ્ય દૃષ્ટિએ જે તમે લોકોએ દેવીનું વિસર્જન કર્યું, એ વિસર્જન નથી થયું, કેવી રીતે થયું જાણો છો ? જેમ કે પહેલાનું કામ પછી અને પછીનું કામ પહેલાં. તમારા લોકોની આ ભૂલને આ શરીરે સજાવી દીધી. પૂજાની આ ત્રુટિ માટે તમારા લોકોની અંગહાનિ દોષયુક્ત ફળ નહીં પ્રાપ્ત થાય. ભોગ મૂકતાં પહેલાં વિસર્જન કરી દીધું. જાગતિક દૃષ્ટિએ આ બહુ મોટી વાત છે. ભવિષ્યમાં આ જાતની અંગહાનિવાળી પૂજા કદી યે ન થાય તે બાજુ ધ્યાન આપવાનો પ્રયત્ન કરજો. દુર્ગા પૂજા સામાન્ય વાત નથી. નવા પૂજકો માટે જરૂરી છે કે પૂજાના ક્રમોને સામે લખીને રાખે અને પછી પૂજા આરંભ કરે. પણ એ વાત નક્કી છે કે એવી રીતે (આ શરીરના) પક્ષા રહેવાને લીધે પૂજક અથવા જે લોકો પૂજા કરાવે એમનું કાંઈ અમંગળ નહીં થાય.

૧૯૪૬ માં નવરાત્રિના આરંભમાં મા ફરી ‘કૃષ્ણકુંજ’ પધાર્યા. ત્યાંથી ગોપાલ ઠાકુરજી પોતાને ત્યાં માને લઈ ગયા, અને જ્યારે અપરાજિતા ફૂલોની વર્ષાથી માને ઢાંકી દીધાં, ત્યારે નવરાત્રિની પૂજા પ્રારંભ થતાં પહેલાં માને મેળવીને અત્યંત હર્ષિત થઈ ગયા.

૧૯૪૭ માં ભાદરવા માસમાં ‘કાઠ આમ પૂજા’ સમયે માને જોઈને બહુ હર્ષ પામ્યા અને માની પણ એમણે વિસ્તારપૂર્વક પૂજા કરી.

૧૯૫૦ માં ત્રણ દિવસ દુર્ગાપૂજામાં મા ગોપાલ ઠાકુરજીને ત્યાં હતાં. તેઓ નિત્ય માને પુષ્પોથી શણગારતા અને જગદંબા માનતા, પુષ્પાંજલિ આપતા. પૂજા, પાઠ કીર્તન વગેરે પણ સાથોસાથ ચાલતું.

૧૯૫૨ ની વાત છે. શ્રી બાલેશ્વરી પ્રસાદ એમના ઘરમાં બેઠા હતા કે જે અલોપી માના મંદિર સમીપ છે. એકાએક એમણે જોયું તો એક મોટર ફાટકમાંથી અંદર પ્રવેશી, પરંતુ ઘરની સામે પહોંચતાં પહેલાં જ ઊભી રહી ગઈ. એમાંથી સ્વામી પરમાનંદજી ઊતર્યા. આનંદમાં આવીને બાલેશ્વરી પ્રસાદજી બહાર આવ્યા તો એમના આનંદની સીમા ન રહી !

શ્રી મા એ દરમ્યાન ગાડીમાંથી ઊતરીને એક સેવિકા સાથે સામેના લોનમાં ફરતાં હતાં. બાલેશ્વરી પ્રસાદજીએ તરત જ જઈને માને પ્રણામ કર્યા. એમણે માને કહેતાં સાંભળ્યાં, “પરમાનંદ, આ સ્થાન બહુ સુંદર છે. અહીંયા તો દુર્ગાપૂજા થઈ શકે.”

બાલેશ્વરી પ્રસાદજી આભા બની ગયા. એ તો એક વાર માં સામે જુએ ને એક વાર સ્વામીજી સામે. એમના મોઢામાંથી નીકળી ગયું, “મા, બધું આપનું જ છે.” બસ, નિર્ણય લેવાઈ ગયો કે દુર્ગા-પૂજા તા. ૧૨ થી ૧૫ ઓક્ટોબરે અહીંયાં જ થશે. વેદી ક્યાં બનશે, ઓટલો કેટલો ઊંચો થશે તે બધું માના નિર્દેશાનુસાર સ્વામીજી સાથે વિચાર-વિમર્શ બાદ નક્કી થયું, ને પૂજાની તૈયારીઓ તડામાર શરૂ થઈ ગઈ.

અલ્હાબાદના ભંકતોમાંથી જે યુવાનવર્ગ હતો એમના ઉત્સાહથી જ કાર્ય સુસંપન્ન થયું. બેનર્જી પરિવારના સુબોધદા, મુકર્જી પરિવારનાં રેણુદી ને બિથુદી તેમ જ બાલેશ્વરી પ્રસાદજીની નાની કન્યા શીલાનું વિશેષ યોગદાન હતું. પૂજા માટે ૩૦૦ રૂપિયા એકઠા કરવાનું જ્યાં શરૂઆતમાં અઘરું હતું, ત્યાં જોતજોતામાં ૮૦૦૦ થી યે વધારે ભેગા થઈ ગયા, અને પૂજાનો ખર્ચો પતી ગયા પછી પણ જે કાંઈ વધ્યું તે શ્રીમાની દક્ષિણ યાત્રા માટે સમર્પિત કર્યું.

એક પતરાના તંબૂને (જે બગીચામાં વેદીની પાછળ છે.) સુંદર શણગારીને માને માટેનું વિશ્રામસ્થળ બનાવ્યું.

પાસે જ આવેલા એક કલબના મકાનમાં માના રાત્રિવાસ માટે સ્થાન બનાવ્યું. અહીંયાં જ શ્રી ગોપાલસ્વરૂપ પાઠકની કન્યાઓ - ઈન્દિરાજી અને શાંતાજી - માના પ્રથમ દર્શન કરવા આવી હતી.

પાંચ દિવસ ખૂબ આનંદમાં પસાર થયા. પૂજા વિશુદ્ધાએ કરી. ઘરના બધા જ સભ્યો આવી ગયા હતા. દૂર દૂરથી આવેલા ભક્તોના એમના રહેવાની વ્યવસ્થા આસપાસના મકાનોમાં કરવામાં આવી હતી. ભવનની પાછળના ભાગમાં બધાંના ભોજનનો પ્રબંધ હતો. મા એમના “ખ્યાલ”થી પ્રસાદ આરોગી રહેલા ભક્તોને પાછળના આંગણના દ્વારમાં આવી દર્શન આપતાં. માનો જયજયકાર કરતા ભક્તો તૃપ્તિથી પ્રસાદ ગ્રહણ કરતા.

આખું ભવન જ આશ્રમને પ્રબંધ માટે આપી દીધું હતું. પૂજ્ય કૃષ્ણાનંદ અવધૂતજી જેઓ માની સાથે પધાર્યા હતા, તેમ જ પૂજ્ય હરિબાબાજી જેઓ બીજે દિવસે માની પાસે પધાર્યા, તથા બીજા બધાને ત્યાં રહેવા માટે સ્થાન આપવામાં આવ્યું. આશ્રમના સાધુ - બ્રહ્મચારીઓ - બ્રહ્મચરિણીઓ બધાંએ કાર્યભાર ઉપાડી લીધો.

પૂજાને છેલ્લે દિવસે એકાએક માએ એક છાબ હાથમાં લીધી, દેવી ઉપર પુષ્પો નાખ્યાં ને દીદીમા ઉપર. ત્યાર બાદ થોડાં થોડાં ફૂલો બધાંની ઉપર વેરતાં ગયાં અને છેલ્લે પોતાની ઉપર પણ નાખ્યાં, એમ કહેતાં કહેતાં કે “આ શરીરને તો કોઈ પુષ્પાંજલિ આપતું નથી.”

બધાંને આનંદ આપતાં માએ વિજયા દશમીએ મિઠાઈ પોતાને હાથે વહેંચી. એ દિવસે વર્ષા પણ પુષ્કળ થઈ. વિજયા દશમીને ત્રીજે પ્રહરે પ્રતિમાને કંકુ લગાડતી વખતે પ્રતિમાના ચરણની આંગણીમાં વાગી ગયું. આશ્ચર્યની વાત કે માના ચરણની એ જ આંગળીમાં પણ વાગ્યું. માએ કહ્યું, “દેવીકે પૈરકી અંગુલી ટૂટ રહા સુના, ઈસલિયે ઈસ શરીરકો ભી કરુણા કરકે અપના કુછ અંશ દેતી ગઈ.” મા આપણા બધાંની ભૂલો-ત્રુટિઓ પોતાના પર લઈ લે છે.

પૂજા તો ખૂબ જ ધામધૂમથી થઈ. આ પ્રસંગે કલકત્તાના રામ રસાયનજીને બોલાવ્યા હતા. હિન્દી રામાયણ-પાઠનો પ્રબંધ કર્યો હતો. આ દુર્ગા પૂજામાં બધાં જ બાળકો વિશેષ ઉત્સાહી હતા, ખૂબ પરિશ્રમ કરીને આ ઉત્સવને સર્વાંગ સુંદર બનાવવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. દશમીને દિવસે માએ બાલેશ્વરી - પ્રસાદજીની કન્યાઓને બોલાવીને પૂછ્યું, “તમારી મા ક્યાં છે ?” આંખોમાં આંસૂ આવી ગયાં, અને એક બોલી, “મા નથી.” ત્યારે શ્રી માએ અત્યંત કરુણાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોઈને, પોતાની બાજુ ઈશારો કરીને કહ્યું, “યે માં હે.”

૧૯૫૮માં બાલેશ્વરી પ્રસાદજીના ભવનમાં ફરી દુર્ગા-પૂજાનું આયોજન થયું. આ વખતે માને ઊતારવાની જવાબદારી મુખર્જી પરિવારે લીધી. આ પૂજામાં સાજસજ્જા ને શણગાર ખૂબ કલાત્મક હતાં. મુખર્જી, બેનર્જી અને બાલેશ્વરી પ્રસાદના પરિવારોએ મન-પ્રાણથી તૈયારી કરી હતી. સાંભળ્યું કે આવી સજાવટ અલ્હાબાદ માટે અનેરી હતી. માએ પણ ફરી ફરીને જોયું અને છત તથા અલ્પનાની ખૂબ પ્રશંસા કરી. ઘડાઓ ઉપર ભગવાનની વિવિધ લીલાઓનાં ચિત્રો કર્યા હતાં. ફાટકથી માંડીને મંડપ સુધી રસ્તાની બંને બાજુએ ફૂલો વડે અલ્પના કરી હતી. માની પ્રશંસાથી કાર્યકર્તાઓનો ઉત્સાહ ખૂબ વધી ગયો.

દેવીની મૂર્તિની બનાવટ બહુ સંતોષજનક નહોતી. આ વાત શ્રી મા સુધી પહોંચી. શ્રી મા મૂર્તિ જોવા માટે ગેરેજ બાજુ ગયાં. રાત પડવા આવી હતી. માના પ્રવેશવાની સાથે જ બધી બત્તીઓ ઓલવાઈ ગઈ. તરત જ ટોર્ય સળગાવવામાં આવી. આશ્ચર્યની હદ નહીં ! જેટલા લોકો હાજર હતા તે બધાએ જોયું કે એકાએક દેવીના મુખની આકૃતિ બહુ જ સુંદર થઈ ગઈ છે.

દિવસે માના વિશ્રામ માટે એક સ્વિસ ફોટેજ રાખી હતી, જેને ગોપાલસ્વરૂપ પાઠકની પુત્રીએ ખૂબ જ સુંદર શણગારી હતી. અષ્ટમીથી રાત્રિવાસની વ્યવસ્થા પાઠકજીને ત્યાં જ કરવામાં આવી હતી. મૂશળધાર વરસાદ પડ્યો છતાં મૂર્તિને ઉની આંચ ન આવી.

આનંદ ને ઉલ્લાસમાં આ ઉત્સવ પૂરો થયો. બધાં યુવક-યુવતીઓએ પણ મન-પ્રાણથી યોગદાન આપીને ઉત્સવનો આનંદ લૂંટ્યો. આ વખતે અલ્હાબાદના જ બ્રહ્મચારી કુસુમ (નિર્વાણાનંદજી) દ્વારા પૂજા થઈ હતી. કન્યાપીઠની કન્યાઓ તથા વિદ્યાપીઠના બ્રહ્મચારીઓએ પણ ભાગ લીધો. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે બંને પૂજાઓ અલ્પ રૂપિયાથી શરૂ થઈને છેવટે ધામધૂમથી પૂરી થઈ.

એક ઘટના હજી ઉલ્લેખનીય છે - શ્રીમાની કૃપા તો સર્વદા વરસતી રહે છે, પરંતુ મન-પ્રાણથી ભગવત ક્રિયામાં પરોવાઈ જવાથી તેઓ રક્ષા કરે છે. એક વાર બાલેશ્વરી પ્રસાદજીની પુત્રીની પુત્રી ઈન્દુ, કે જે દુર્ગા-પૂજામાં એમના કુટુંબ તરફથી વિશેષ ભાર સંભાળતી હતી, કોઈ કામ માટે એની માશીને લઈને બજારમાં ગઈ. સંધ્યાનો સમય થઈ ગયો હતો. તે જ વખતે શ્રી મા કેશૂને સાથે લઈને મોટરમાં જતાં હતાં. શ્રી ગોપાલ ઠાકુરજીને ત્યાં અચાનક મા બોલ્યાં, “ઈન્દુ, ઈન્દુ” અને પછી ચુપ રહ્યાં. આખે રસ્તે જતાં- આવતાં મા કેશૂ સાથે ઈન્દુ વિષે વાતો કરતાં રહ્યાં.

જ્યારે ઈન્દુ બજારમાંથી પાછી ફરી ત્યારે ખબર પડી કે પાછા વળતાં બે-ચાર જણા સાઈકલ પર રિક્ષાની સાથે ચાલતા હતા, અને એકદમ એક જણાએ ઈન્દુના ગળાના હાર ઉપર તરાપ મારી. ઈન્દુએ “માં માં” બૂમો પાડી ચોરો ફાવ્યા નહીં ને તરત ભાગી ગયા.

જ્યારે સમય મેળવ્યો તો ખબર પડી કે બરોબર એ જ સમય હતો જ્યારે માના મુખમાંથી “ઈન્દુ ઈન્દુ” નીકળ્યું હતું.

આમ કેટલુંક વર્ણન કરવાથી માની અલ્હાબાદની દુર્ગાપૂજાઓની કૃપાદષ્ટિની ઝલક મળી શકે છે. અલોપીભાગનાં દુર્ગા માની જ આ લીલા છે.

“દેવિ પૂજિહિ પદ કમલ તુમ્હારે
સુર નર મુનિ સબ ભયે સુખારે.”

“મનની પ્રસન્નતા, શાંત ભાવ, મૌન, મનનો નિગ્રહ, અંતઃકરણની સાચી શુદ્ધિ - આ બધાં મન-સંબંધી તપ કહેવાય છે.

(ગીતા - ૧૭-૧૬)

શ્રી શ્રી માતા આશ્રમો

(ગંતાકથી ચાલુ)

(૧૪) રાંચી આશ્રમ

બિહારનું આ સ્વાસ્થ્યવર્ધક કેન્દ્ર છે, પરંતુ શ્રી શ્રી માતા પદાર્પણથી આ સ્થાનની મહિમા જૂદી જ થઈ ગઈ છે. માને શ્રીમુખેથી સાંભળ્યું છે કે આ તાંત્રિક સાધનાનું કેન્દ્ર હતું. કદાચ આ જ કારણથી રાંચી મેન રોડ પર આવેલા આ આશ્રમમાં મહાકાલીની આદિ શક્તિ મહાકાલી નવયોવનસમ્પન્ના દિક્વસના અસિંહસ્તા નીલવર્ણા અપરૂપહાસ્ય-લાસ્યમયી મમતામયી દેવી મંદિરમાં વિરાજમાન છે.

૧૯૫૩માં ભક્તોની પ્રાર્થનાથી મા રાંચી પધાર્યા. સંજોગવશાત્ ડૉ. પ્રિયરંજન ઘોષ (હાલમાં આશ્રમવાસી) નામક એક યુવાન દંતચિકિત્સકનું નવું મકાન બની રહ્યું હતું જ્યાં માને રાખ્યાં. ત્યારથી ડૉ. ઘોષના મનમાં ભાવ જાગ્યો કે એ ભવન માને જ અર્પણ કરી દેવું. ઓક્ટોબર, ૧૯૫૪ની શારદીય નવરાત્રિની દુર્ગાપૂજા ત્યાં ઉજવાઈ અને ત્યારે આ મકાન આશ્રમમાં ફેરવાયું.

નવેમ્બર, ૧૯૫૫ની કાલીપૂજા સમયે ત્યાં અષ્ટધાતુનિર્મિત મા કાલીની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા થઈ. મા કાલી મંદિરની સ્થાપના થઈ. તે ઉપરાંત શિવ, ગોપાલ તથા રામનાં મંદિરો પણ છે. ૧૯૮૦ની અશ્રય તૃતીયાએ - ૧૭ મી એપ્રિલે, સ્વામી મુક્તાનંદજી (દીદીમા)ની મૂર્તિ-પ્રતિષ્ઠા કાલી મંદિરમાં થઈ.

એક હોમિયોપેથિક ધર્માદા દવાખાનું પણ છે. આશ્રમનું આ સ્થળ માની દિવ્ય દૃષ્ટિમાં પહેલાં પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યું હતું. માએ કહ્યું કે આ સ્થાન ઘોર જંગલ છે, અને જંગલમાં દેવીનું સ્થાન છે. દેવીની પ્રતિષ્ઠા સમયે માએ પૂજારીને કહ્યું, “આંખ બંધ કરીને ભાવના કરો દેવી પ્રાણવંત સાક્ષાત્ સામે ઉપસ્થિત છે.” મા કાલીની મહિમા આજે પણ ભાગ્યશાળી ભક્તો અનુભવે છે. શ્રી માતા આનન્દમયીના દિવ્ય પદાર્પણથી રાંચી એક તીર્થધામમાં ફેરવાઈ ગયું છે.

(૧૫) કાલકાળ - નવી દિલ્લી આશ્રમ

આ આશ્રમનો સંબંધ પહેલેથી હરિનામ સંકીર્તન સાથે જોડાયેલો છે. ૧૯૩૬માં શ્રી શ્રી માનું શિમલામાં આગમન થયું. ત્યાંની કાલીબાડીમાં (કાલી મંદિરમાં) બાર કલાક સુધી અખંડ હરિનામ સંકીર્તન થતું. કીર્તનની ધ્વનિથી માતાજીના શ્રીશરીરમાં મહાભાવનાં લક્ષણો પ્રકાશિત થયાં, જે જોયા પછી કીર્તન કરનારા વધારે ભાવ-ગદ્-ગદ્ થઈ ગયા, કારણકે કીર્તનમાં મહાભાવ થવાની વાત તો માત્ર પ્રેમાવતાર ગૌરાંગ મહાપ્રભુની જ સંભળાઈ છે.

માના એ અપૂર્વ ભાવાવિષ્ટ સ્વરૂપને જોઈને સંકીર્તન કરનારા તો પોતાને અત્યંત ભાગ્યશાળી માનવા લાગ્યા, અને આ રીતે એમનો માતાજી સાથે અખંડ સંબંધ બંધાઈ ગયો ને એમનું એકમાત્ર લક્ષ્ય થયું મા સામે કીર્તન કરતા રહેવું તે.

એ બધા સજ્જનો સરકારી કાર્યસૂત્રથી દિલ્લીના નિવાસીઓ હતા. એમનાં મનમાં એવો ભાવ જાગૃત થયો કે દિલ્લીમાં જ એવું એક સ્થાન હોવું જોઈએ કે જ્યાં માતાજીની સાથે કીર્તનાનંદનો આત્મપ્રસાદ લાધી શકાય, અને આ રીતે થયો દિલ્લી આશ્રમનો સૂત્રપાત.

સહુના આગ્રહથી ૧૯૫૪માં કાલકાજનાં મંદિર પાસે આવેલા કાલકાજ લતામાં ચંદ્રાલોક નામક સ્થળે નૂતન નિર્મિત આશ્રમને આંગણે “નામ-બ્રહ્મ મંદિર”માં ૨૯ માર્ચે શ્રી શ્રી માનો શુભ પ્રવેશ થયો. ૧૯૫૭માં ત્યાં સંયમ-સપ્તાહનું, અનુષ્ઠાન થયું અને તે સમયે માની દિવ્ય દૃષ્ટિમાં મહાવીર હનુમાનજી પ્રગટ થયા. આગળ ઉપર આશ્રમના મકાનનો વિસ્તાર થયો તથા ભક્તોના આગ્રહથી શિવ-મંદિર, કાલી-મંદિર, હનુમાન્-મંદિર તેમજ મુક્તાનંદ ગિરિજા-મંદિર માની ઉપસ્થિતિમાં બન્યાં.

આ આશ્રમમાં અત્યારે પણ પ્રત્યેક માસની છેલ્લા રવિવારે ઉદયાસ્ત કીર્તન થાય છે જ. આ પરંપરા અનેક વર્ષોથી ચાલી આવી છે. આજે પણ કાલકાજ આશ્રમના આંગણમાં પ્રવેશતાં જ એક અપૂર્વ ભાવ-ગાંભીર્ય મનને ઓતપ્રોત કરી દે છે. આ છે નામ-મહિમા.

(૧૬) વૃંદાવન આશ્રમ

નંદનંદનની ક્રીડાસ્થલી શ્રી વૃંદાવનધામ કે જેની રજેરજમાં હરિનામ-ધ્વનિ સંભળાય છે, જેની તરુલતાઓમાં “હા કૃષ્ણ” સ્વર સંભળાય છે, તે જ વૃંદાવનની લીલાભૂમિમાં પરમ યોગેશ્વર રાસેશ્વર શ્રી કૃષ્ણ છલિયા એમની આહ્વાદિની શક્તિ રાસેશ્વરી શ્રીરાધારાણી સાથે નિત્ય વિરાજમાન છે, એક જ યુગલરૂપે નહીં, પરંતુ બે યુગલમૂર્તિઓ રૂપે.

વૃંદાવનના સુપ્રસિદ્ધ સંત શ્રી હરિબાબાનો વિશેષ આગ્રહ હતો કે આ વ્રજધામમાં માનો આશ્રમ થાય, તેથી ૫ માર્ચ, ૧૯૫૪માં જ્યારે આશ્રમ બનીને તૈયાર થઈ ગયો ત્યારે એ નવનિર્મિત આશ્રમમાં પૂ. હરિબાબાએ પોતે અગ્રણી બનીને માનો પ્રવેશ કરાવ્યો.

આશ્રમની ભૂમિમાં ધીમે ધીમે મંદિરો બનતાં ગયાં. સૌ પ્રથમ માતૃભક્ત ડૉ. પન્નાલાલના આગ્રહથી ૧૯૫૫ ના માર્ચમાં નિતાઈ-ગૌરનું મંદિર, ૧૯૫૬ના માર્ચમાં શિવ-મંદિર બન્યા પછી ૧૯૬૬ના સપ્ટેમ્બરમાં જન્માષ્ટમી તિથિએ યુગલ સરકાર છલિયા વિરાજમાન થયા.

આ ભૂમિમાં બનેલી અદ્ભુત ઘટનાઓમાં વિશેષ ઉલ્લેખનીય વાત એ કે, પત્થરમાંથી મહાત્માએ પ્રગટ થઈને માના ચરણોમાં દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને એ પ્રસ્તરરૂપી મહાત્મા અત્યારે પણ માતૃ-નિવાસની બરોબર સામે એક નાના ગોળ મકાનમાં હાજર છે. માની દિવ્યદૃષ્ટિમાં અહીંયા જ યમુના તટે વાંકડિયા વાળની લટોથી સુશોભિત સુંદર સુકુમાર બાળક નૃત્યભંગિમામાં પ્રગટ થયા, જેમના મસ્તક ઉપર છત્ર ધારણ કરીને કોઈ બીજું હતું. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે જ્યારે મંદિર બાંધવા માટે પાયો ખોદાતો હતો ત્યારે રેતી જ રેતી નીકળવા માંડી, અને ત્યારે સમજાયું કે યમુનાનો મૂળ પ્રવાહ આશ્રમની ભૂમિમાં જ હતો તથા આ સંપૂર્ણ સ્થાન ગોચારણ ભૂમિ હતી. આશ્રમની પાછળ કૃષ્ણલીલાનું પ્રસિદ્ધ સ્થળ દાવાનળ કુંડ છે.

(૧૭) રાજગીર આશ્રમ (બિહાર)

ભગવાન તથાગત બુદ્ધ તથા જૈન તીર્થંકર મહાવીર સ્વામીના મહાન સંદેશાઓ વહન કરતું પ્રાચીન ‘રાજગૃહ’ આજે પણ ધર્મપિપાસુ જિજ્ઞાસુઓને આકર્ષે છે. જ્ઞાનની આ ભૂમિ પર સાક્ષાત્ પરાવિદ્યા શ્રી શ્રી માને શ્રીમુખેથી પરમ તત્ત્વમયી અમૃતવાણી સાંભળવાની અભિલાષાથી ભક્તોના આગ્રહથી ૧૯૫૫માં રાજગીરમાં આશ્રમ ભવનનું નિર્માણ થયું. ૧૯૬૫ની શિવરાત્રિએ આશ્રમમાં શિવ-મંદિરની સ્થાપના થઈ.

મા અજ્ઞાતવાસ માટે ઘણી વાર રાજગીર પધારતાં. માના સાન્નિધ્યમાં એકાંતવાસ માટે ભક્તો રાજગીર આવવા લાલાયિત રહેતા. ખાસ કરીને વિદેશી ભક્તોએ એ લાભ ઘણો લીધો.

આ જ સ્થાને માતાજીના શ્રીશરીરમાં ભગવાન બુદ્ધનો ભાવ પ્રકાશિત થયો હતો. એ વિષે માએ કહ્યું, “આ તપસ્યાની ભૂમિ છે.” માએ વધારે પણ કહ્યું કે અહીંયા સર્વત્ર બુદ્ધ ભગવાન બહુ કર્યા છે. પૂ. હરિબાબાએ કહ્યું હતું, “અહીંયા સત્સંગનું એક વિશેષ ફળ છે.”

(૧૮) ઘવલચીના આશ્રમ (અભોડા)

અભોડા શહેરથી ૧૫ કિલોમીટર દૂર હિમાલયના નીલગિરિ શિખર પર ચિત્રાંકિત જેવો આ આશ્રમ આવ્યો છે. કેલાસ જવાને માર્ગે ૧૮૩૭માં માએ આ ગામમાં એક રાત્રિ માટે વાસ કર્યો હતો. એની ત્રણ બાજુએ હિમાચ્છાદિત શિખરોની શ્રુંખલા શોભે છે.

૧૮૫૭માં ભક્ત હરિરામ જોષીના પ્રયાસથી આ આશ્રમ બન્યો. ૧૮૬૪માં શ્રી શ્રી મા અહીં પધાર્યા.

સાક્ષાત્ નગાધિરાજના ખોળામાં આવેલું આ સ્થાન દિવ્ય રમણીય શોભાયુક્ત છે. યુગયુગાંતરથી અનંતના ધ્યાનમાં મગ્ન નગાધિરાજની જાણે કે એ મૌન સાધના ચંચળ માનવ મનને સાધના-માર્ગમાં આકર્ષે છે.

(૧૯) આગરપાડા આશ્રમ (કલકત્તા)

બંગાળની રાજધાની કલકત્તાના એક છેડા પર ગંગા કિનારે આ આશ્રમ છે. ૧૨મી એપ્રિલ, ૧૮૫૮માં આ આશ્રમની સ્થાપના થઈ. અત્યંત વિશાળ ભૂમિ પર, ગંગા તટે પાક્કા ઘાટ પર આવેલો આશ્રમ શ્યામલ વનરાજિથી સુશોભિત છે.

૧૮૬૦ ની ૨૨ સપ્ટેમ્બરે ત્રણ મંદિરોમાં બાબા ભોલાનાથની મૂર્તિ, શ્રી શ્રી માનું ચિત્ર, દુર્ગા-મંડપ, રાધામાધવ તથા સીતારામની મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા થઈ. ૧૮૮૨ના એપ્રિલમાં શ્રી મુક્તાનંદ ગિરિજની મૂર્તિની સ્થાપના થઈ.

માની પવિત્ર ઉપસ્થિતિમાં જન્મોત્સવ, દુર્ગાપૂજા, સંયમ-મહાવ્રત જેવા વિરાટ ઉત્સવો અહીં ઉજવાયા છે. ૬૭ પણ પ્રત્યેક વર્ષે દુર્ગાપૂજા થાય છે.

(૨૦) પૂના આશ્રમ

મહારાષ્ટ્રની પવિત્ર ભૂમિ પર ભક્તિના સ્વરો લહેરાયા છે, તેમ જ જ્ઞાનની મહિમા પણ પ્રકાશી છે. વીર શિવાજીની જન્મભૂમિ તથા સમર્થ ગુરુ રામદાસની સાધનસ્થલી છે. ગણેશ ખિંદ રોડ પર ચતુઃશ્રુંગી. પહાડની પાદભૂમિમાં આશ્રમ વિરાજે છે. ૧૮૬૦માં માતૃભક્તો શ્રી અને શ્રીમતી નાગપાલે નવીન ભવન સહિત એક ભૂમિખંડ માતાજીના ચરણોમાં અર્પણ કર્યો. ૧૮૬૧માં આશ્રમ તૈયાર થયા પછી શ્રી શ્રીમા પધાર્યા. માતાજીનું આ શ્રીખંડાલીન આવાસ હતું.

જ્ઞાન અને ભક્તિનું આ સ્થાન છે જ, તેથી શ્રી શ્રીમાની ઉપસ્થિતિમાં પણ અહીં જ્ઞાન અને ભક્તિની સરિતા પ્રવાહિત થતી દેખાતી. ભક્ત સંત હરિબાબાજીનું કીર્તન તથા સત્સંગ, પ્રકાંડ વિદ્વાન સાધક જ્ઞાની પં. ગોપીનાથ કવિરાજજીના વાર્તાલાપો, શ્રી અરવિંદના શિષ્ય શ્રી દિલીપકુમાર રોય તથા ઈન્દિરાદેવીનું ભક્તિ-સંગીત, પ્રસિદ્ધ ગાયિકા હીરાબાઈ બડોદેકરના સંગીત-સ્વરો, હરિ ઓમ્ શરણનાં “જગદંબકે” વિ. ગીતો મા ની સામે થતાં રહેતાં.

લક્તોના આગ્રહથી અહીં સત્સંગ-બવન બન્યું, જેનું ઉદ્ઘાટન ૧૯મા જાન્યુઆરી, ૧૯૭૨માં થયું. તે જ વર્ષે ૨૧મી જાન્યુઆરીએ બાલ ગોપાલની તથા ૧૨મી જુલાઈએ રાધામાધવની મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત થઈ.

આ સ્થળની મહિમા છે સત્સંગ. આજે પણ લક્તો ભેગા થઈ સત્સંગ કરે છે.

(ક્રમશઃ)

દેવોનાં માતા અદિતિ અને દાનવોનાં માતા દિતિ છે. અદિતિ અખંડ રાખે છે, જ્યારે દિતિ ભેદ-ભેદ, ખંડ-ખંડ કરે છે. સહુમાં અભેદ કરવાની વિદ્યા અદિતિ છે, જ્યારે ભેદ અથવા ખંડ કરવાની વિદ્યા દિતિ.

- પરિવ્રાજક

કઠોપનિષદ્

(શાંકરભાષ્ય-આધારિત)

(ગતાંકથી ચાલુ)

- ઉત્તરા ચિનુભાઈ

આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાર અને પ્રયોજન

ઈન્દ્રિયાણાં પૃથગ્ભાવમુદયાસ્તમયૌ ચ યત્ ।

પૃથગુત્પદ્યમાનાનાં મત્વા ધીરો ન શોચતિ ॥ ૬ ॥

પૃથક પૃથક ભૂતોમાંથી ઉત્પન્ન થનારી ઈન્દ્રિયોના જે વિભિન્ન ભાવો તથા એમની ઉત્પત્તિ અને પ્રલય છે, એને જાણીને બુદ્ધિશાળી પુરુષ શોક નથી કરતો. (૬)

ઈન્દ્રિયોના ઉદયાસ્ત ભાવો - ઉત્પત્તિ અને પ્રલયને જાણીને અર્થાત્ વિવેકપૂર્વક એમ સમજીને કે આ ઈન્દ્રિયોની જ અવસ્થા છે, આત્માની નહીં - ધીર જ્ઞાની પુરુષ શોક નથી કરતો, કારણકે સર્વદા એક સ્વભાવમાં રહેનારા આત્માનો કદી પણ વ્યભિચાર ન હોવાને લીધે શોકનું કોઈ કારણ નથી રહેતું. શ્રુતિવાક્ય છે -

“તરતિ શોકમાત્મવિત્” (છાન્દોગ્ય)

આત્માજ્ઞાની શોકને પાર કરી જાય છે.

જે આત્માથી ઈન્દ્રિયોનું પૃથકત્વ બતાવ્યું છે એ કશે બહાર છે એમ ન સમજવું, કારણ કે એ બધાંનો અંતરાત્મા છે. એ કેવી રીતે ? તો કહે છે -

ઈન્દ્રિયેભ્યઃ પરં મનો મનસઃ સત્ત્વમુત્તમમ્ ।

સત્ત્વાદધિ મહાનાત્મા મહતોઽવ્યક્તમુત્તમમ્ ॥ ૭ ॥

ઈન્દ્રિયો કરતાં મન પર છે, મન કરતાં બુદ્ધિ શ્રેષ્ઠ છે, બુદ્ધિ કરતાં મહત્ત્વ આગળ છે તથા મહત્ત્વ કરતાં અવ્યક્ત ઉત્તમ છે. (૭).

અવ્યક્તાત્ પરઃ પુરુષો વ્યાપકોઽલિંગ એવ ચ ।

યં જ્ઞાત્વા મુચ્યતે જન્તુરમૃતત્વં ચ ગચ્છતિ ॥ ૮ ॥

અવ્યક્ત કરતાં પણ પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે અને એ વ્યાપક તથા અલિંગ છે, જેને જાણીને મનુષ્ય મુક્ત થાય છે અને એ અમરત્વને પામી જાય છે. (૮)

પુરુષ (આત્મા) આકાશાદિ સંપૂર્ણ વ્યાપક પદાર્થોનું પણ કારણ હોવાને લીધે વ્યાપક છે. બુદ્ધિ આદિ લિંગ કહેવાય છે. જેના દ્વારા કોઈ વસ્તુને જાણવામાં આવે, પરંતુ પુરુષમાં આનો અભાવ હોવાથી એ અલિંગ છે અર્થાત્ સંપૂર્ણ સંસારધર્મોથી રહિત છે. જેને આચાર્ય અથવા શાસ્ત્ર દ્વારા જાણીને જીવિત રહેવા છતાં અવિદ્યા આદિ દૃઢ્યની ગ્રંથિઓમાંથી મુક્ત થવાય છે, તથા શરીરનું પતન થયા પછી પણ અમરત્વને પામે છે એ પુરુષ અલિંગ છે અને અવ્યક્ત કરતાં પણ પર છે.

શંકા - તો પછી જેનું કોઈ લિંગ (જ્ઞાપક ચિહ્ન) નથી એ આત્માનું દર્શન થવું કેવી રીતે સંભવે ? તો કહે છે -

ન સંદૃશે તિષ્ઠતિ રૂપમસ્ય

ન ચક્ષુષા પશ્યતિ કશ્ચનૈનમ્ ।

હૃદા મનીષા મનસાભિકલૂપ્તો

ય એતદ્વિદુરમૃતાસ્તે ભવન્તિ ॥ ૧ ॥

આ આત્માનું રૂપ દૃષ્ટિમાં નથી રહેતું. એને નેત્ર દ્વારા કોઈ પણ નથી જોઈ શકતું. આ આત્મા તો મનનું નિયમન કરનારી હૃદયયથાસ્થિતા બુદ્ધિ દ્વારા મનનરૂપ સમ્યગ્દર્શનથી પ્રકાશિત (થાય તો જ જાણી શકાય.) જેઓ આને (બ્રહ્મરૂપે) જાણે છે, તેઓ અમર થઈ જાય છે. (૯)

અહીં ચક્ષુ દ્વારા અર્થાત્ સંપૂર્ણ ઈન્દ્રિયો દ્વારા એવો અર્થ કરવો.

વિકલ્પશૂન્યા બુદ્ધિથી મન અર્થાત્ મનનરૂપ યથાર્થ દર્શન દ્વારા બધી રીતે પ્રકાશિત થયેલા એ આત્માને જાણી શકાય છે.

એ સંકલ્પ-વિકલ્પશૂન્ય બુદ્ધિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય એ સમજાવવા માટે યોગસાધનનો ઉપદેશ કરવામાં આવે છે - પરમપદપ્રાપ્તિ.

યદા પજ્ઞાવતિષ્ઠન્તે જ્ઞાનાનિ મનસા સહ ।

બુદ્ધિશ્ચ ન વિચેષ્ટતિ તામાહુઃ પરમાં ગતિમ્ ॥ ૧૦ ॥

જ્યારે પાંચે ઈન્દ્રિયો મન સહિત (આત્મામાં) સ્થિત થઈ જાય છે અને બુદ્ધિ પણ ચેષ્ટા નથી કરતી, એ અવસ્થાને પરમ ગતિ કહે છે. (૧૦)

ઈન્દ્રિયો જેનું અનુવર્તન કરે છે તે સંકલ્પાદિ વ્યાપારથી નિવૃત્ત થયેલા અંતઃકરણ સહિત ઈન્દ્રિયો આત્મામાં સ્થિર થઈ જાય છે અને સંકલ્પવિકલ્પશૂન્ય નિશ્ચયાત્મિકા બુદ્ધિ પણ એના વ્યાપારોમાં ચેષ્ટા નથી કરતી - આ પરમગતિ છે. (જુઓ શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા - અધ્યાય - ૨)

તાં યોગમિતિ મન્યન્તે સ્થિરામિન્દ્રિયધારણામ્

અપ્રમત્તસ્તદા ભવતિ યોગો હિ પ્રભવાપ્યયૌ ॥ ૧૧ ॥

એ સ્થિર ઈન્દ્રિયધારણાને જ યોગ કહે છે. ત્યારે (પુરુષ) પ્રમાદરહિત થઈ જાય છે, કારણ કે યોગ જ ઉત્પત્તિ અને નાશરૂપ છે. (૧૧)

યોગની આ અવસ્થામાં જ આત્મા અવિદ્યાદિ આરોપથી રહિત પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિત રહે છે. સ્થિર ઈન્દ્રિયધારણાનો અર્થ છે અચળ ઈન્દ્રિય-ધારણા - બાહ્ય તેમ જ આંતરિક કરણોને અચળ રૂપે ધારણ કરવાં તે. ત્યારે સાધક પુરુષ એના ચિત્તસમાધાન પ્રત્યે સર્વદા સયત્ન રહે છે. યોગમાં બુદ્ધિ ઈત્યાદિની ચેષ્ટાના અભાવે પ્રમાદ થવો સંભવ નથી. કારણ શું ?

કારણ કે યોગ જ પ્રભવ - અપ્યય અર્થાત્ ઉત્પત્તિ-લયરૂપ ધર્મવાળો છે.

આત્મોપલબ્ધિનું સાધન સદ્બુદ્ધિ જ છે.

नैव वाचा न मनसा प्राप्तुं शक्यो न चक्षुषा ।

अस्तीति ब्रुवतोऽन्यत्र कथं तदुपलभ्यते ॥ ૧૨ ॥

એ આત્મા ન તો વાણીથી, ન મનથી અને ન નેત્રથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. “એ છે” એમ કહેનારાઓથી અન્યત્ર (બીજા મનુષ્યોને) કેવી રીતે ઉપલબ્ધ થઈ શકે ? (૧૨)

જગત્ કાર્ય છે, બ્રહ્મ એનું કારણ છે, મૂળ છે. કાર્યનો વિલય કોઈ અસ્તિત્વના આશ્રયથી જ થઈ શકે. તેથી બ્રહ્મ “છે” એમ જાણવું. જો જગતનું કોઈ મૂળ ન હોત તો આ સંપૂર્ણ કાર્યવર્ગ અસત્ છે એમ કહેવાત, પરંતુ તેમ નથી. આ જગત્ તો “છે - છે” એ રીતે જ સમજાઈ છે. જે પ્રમાણે મૃત્તિકા આદિનાં કાર્યો ઘટ આદિ પોતાના કારણ મૃત્તિકા આદિ સાથે સમન્વિત જ સમજાય છે.

अस्तीत्येवोपलब्धव्यस्तत्त्वभावेन चोभयोः ।

अस्तीत्येवોપलब्धस्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥ ૧૩ ॥

એ આત્મા “છે” એમ જ (જાણીને) ઉપલબ્ધ કરવો જોઈએ તથા એને તત્ત્વભાવથી પણ જાણવો જોઈએ, આ બંને પ્રકારની ઉપલબ્ધિઓમાંથી જેને “છે” એમ ઉપલબ્ધિ થઈ ગઈ છે, તત્ત્વભાવ એને અભિમુખ થઈ જાય છે. (૧૩)

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः ।

अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते ॥ ૧૪ ॥

જ્યારે સંપૂર્ણ કામનાઓ, કે જે એના હૃદયને આશ્રય કરીને રહે છે, છૂટી જાય છે, ત્યારે એ મર્ત્ય અમર થઈ જાય છે (અને) આ શરીરમાં જ બ્રહ્મને પામે છે. (૧૪)

(જુઓ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા - “યં લબ્ધ્વા ચાપરં લાભં મન્યતે નાધિકં તતઃ” અર્થાત્ જેને પામીને વધારે કાંઈ પામવાનું રહેતું નથી.)

આત્માસાક્ષાત્કાર પૂર્વે જે મરણધર્મા હતો તે જીવ આત્મજ્ઞાન થયા પછી અવિદ્યા, કામના તથા કર્મરૂપ મૃત્યુનો નાશ થઈ જવાથી અમર થઈ જાય છે. પરલોકમાં ગમન કરાવનાર મૃત્યુનો વિનાશ થઈ જવાથી ત્યાં જવાનું સંભવ ન હોવાને લીધે આ લોકમાં જ દીપનિર્વાણની જેમ સંપૂર્ણ બંધનો નાશ પામ્યાં હોવાથી બ્રહ્મભાવને પામે છે અર્થાત્ બ્રહ્મ જ થઈ જાય છે.

यदा सर्वे प्रभिद्यन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः

अथ मर्त्योऽमृतो भवत्येतावद्ध्यनुशासनम् ॥ ૧૫ ॥

જ્યારે આ જીવનમાં જ એના હૃદયની સંપૂર્ણ ગ્રંથિઓનું છેદન થઈ જાય છે, ત્યારે એ મરણધર્મા અમર થઈ જાય છે. બસ, સંપૂર્ણ (વેદાંતોનો) આટલો જ આદેશ છે.

“હું આ શરીર છું, આ મારું ધન છે, હું સુખી છું, હું દુઃખી છું.” આ જાતના અનુભવો અવિદ્યા - પ્રત્યયો છે. એથી વિપરીત બ્રહ્માત્માભાવના અનુભવની ઉત્પત્તિથી “હું અસંસારી બ્રહ્મ જ છું. એવા બોધ દ્વારા અવિદ્યારૂપી ગ્રંથિઓ નષ્ટ થઈ જતાં એના નિમિત્તની કામનાઓ પણ સમૂળ નાશ પામે છે. ત્યારે એ મર્ત્ય અમર થઈ જાય છે. બસ, આટલું જ સંપૂર્ણ વેદાંતોનું અનુશાસન છે.

પરંતુ જેઓ મંદબ્રહ્મજ્ઞાની તથા અન્ય વિદ્યા (ઉપાસના) નું પરિશીલન કરનારા બ્રહ્મલોકની પ્રાપ્તિના અધિકારી છે, અથવા જેઓ એનાથી વિપરીત જન્મ-મરણરૂપ સંસારને પામનારા છે, તેઓની જ કોઈ ગતિવિશેષનું વર્ણન અહીં પ્રકરણપ્રાપ્ત બ્રહ્મવિદ્યાના ઉત્કૃષ્ટ ફળની સ્તુતિ માટે કરવામાં આવ્યું છે.

આ સિવાય નચિકેતાના પૂછવાથી યમરાજે પહેલાં અગ્નિવિદ્યાનું પણ વર્ણન કર્યું હતું, એ અગ્નિવિદ્યાના ફળની પ્રાપ્તિનો પ્રકાર પણ કહેવાનો જ છે. તેથી હવેના મંત્રમાં કહે છે -

શતં ચૈકા ચ હૃદયસ્ય નાહ્ય -

સ્તાસાં મૂર્ધાનમભિનિઃસૃતૈકા ।

તયોર્ધ્વમાયન્નમૃતત્વમેતિ

વિષ્ણુહૃદ્યા ઉત્ક્રમણે ભવન્તિ ॥૧૬॥

આ હૃદયની એકસો એક નાડીઓ છે, એમાંની એક મૂર્ધાનું ભેદન કરીને બાહર નીકળેલી છે. એના દ્વારા બિંધ - ઉપરની બાજુ ગમન કરનારો પુરુષ અમરત્વને પામે છે. અન્ય વિભિન્ન ગતિયુક્ત નાડીઓ ઉત્ક્રમણ (પ્રાણોત્સર્ગ)નો હેતુ થાય છે.

હૃદયમાંથી ૧૦૦ શિરાઓ અને એક સુષુમ્ના નામની નાડી નીકળે છે. સુષુમ્ના નાડી મસ્તકનું ભેદન કરીને બહાર નીકળે છે. અંતકાળે એના દ્વારા આત્માને પોતાના હૃદયદેશમાં વશીભૂત કરીને સમાહિત કરવો.

એ નાડી દ્વારા ઉપરની બાજુ જનારો જીવ સૂર્ય-માર્ગથી અમૃતત્વ - આપેક્ષિક અમરણધર્મત્વને પામે છે. આના સિવાયની બીજી નાડીઓ, કે જેમની ગતિ વિવિધ પ્રકારની છે, પ્રાણપ્રયાણનો હેતુ બને છે અર્થાત્ સંસારપ્રાપ્તિને માટે જ હોય છે.

ઉપસંહાર

અઙ્ગુષ્ઠમાત્રઃ પુરુષોઽન્તરાત્મા

સદા જનાનાં હૃદયે સંનિવિષ્ટઃ ।

તં સ્વાચ્છરીરાત્મબૃહેન્મુજ્જાદિવેષીકાં ધૈર્યળ ।

તં વિદ્યાચ્છુક્રમમૃતં તં વિદ્યાચ્છુક્રમમૃતમિતિ ॥ ૧૭ ॥

અંગુષ્ઠમાત્ર પુરુષ જે અંતરાત્મા છે, સર્વદા જીવના હૃદયદેશમાં સ્થિત છે, મુંજમાંથી તૃણની જેમ એને ધૈર્યપૂર્વક પોતાના શરીરમાંથી બહાર કાઢે. (અર્થાત્ શરીરમાંથી પૃથક્ કરીને અનુભવે) એને શુક (શુદ્ધ) અને અમૃતરૂપ માને) એને શુક અને અમૃતરૂપ માને. (૧૭)

મૂંજ ઘાસની અંદર રહેનારી સળીને જેવી રીતે જુદી પાડવામાં આવે છે એવી રીતે અપ્રમાદપૂર્વક અતિશય સાવધાનીથી પૃથક્ કરે. શરીરથી પૃથક્ થયેલા એ અંગુષ્ઠ પ્રમાણેના પુરુષને જ પૂર્વોક્ત ચિન્માત્ર વિશુદ્ધ અને અમૃતમય બ્રહ્મ જાણે.

હવે વિદ્યાની સ્તુતિ માટે આ આખ્યાયિકાના અર્થનો ઉપસંહાર કહેવામાં આવે છે -

મૃત્યુપ્રોક્તાં નચિકેતોઽથ લબ્ધ્વા

વિદ્યામેતાઃ યોગવિધિં ચ કૃત્સ્નમ્ ।

બ્રહ્મપ્રાપ્તો વિરજોઽભૂદ્ધિમૃત્યુ -

રત્નોઽપ્યેવં યો વિદધ્યાત્મમેવ ॥ ૧૮ ॥

મૃત્યુ દ્વારા કહેવાયેલી આ વિદ્યા અને સંપૂર્ણ યોગવિધિને પામીને નચિકેતા બ્રહ્મભાવને પામીને વિરજ (ધર્માધર્મશૂન્ય) અને મૃત્યુહીન થઈ ગયો. અન્ય કોઈ પણ અધ્યાત્મભાવને આ રીતે જાણશે તે પણ એવો જ થઈ જશે. (૧૮)

શાંતિપાઠ

ૐ સહ નાવતુ । સહ નૌ ભુનક્તુ । સહ વીર્યં કરવાવૈ ।

તેજસ્વિ નાવધીતમસ્તુ । મા વિદ્વિષાવૈ ॥ ૧૯ ॥

ૐ શાન્તિઃ । શાન્તિઃ !! શાન્તિઃ !!!

પરમાત્મા આપણા બંન્નેની (આચાર્ય અને શિષ્યની) સાથેસાથ રક્ષા કરે.

વિદ્યાના સ્વરૂપનું પ્રકાશન કરીને આપણા બંન્નેની સાથે રક્ષા કરે. કોણ? આ ઉપનિષદ્ દ્વારા પ્રકાશિત પરમાત્મા. વિદ્યાકૃત વીર્ય - સામર્થ્ય આપણે સાથે જ સંપાદિત કરીએ, પ્રાપ્ત કરીએ. આપણે તેજસ્વીઓએ જે અધ્યયન કર્યું છે એ સુપઠિત થાય. અથવા આપણું વિદ્યાધ્યયન તેજસ્વી થાય અર્થાત્ વીર્યવાન્ થાય. આપણે શિષ્ય તથા આચાર્ય પરસ્પર વિદેષ ન કરીએ અર્થાત્ આપણે પ્રમાદકૃત અન્યાયથી અધ્યયન અને અધ્યાપનમાં થયેલા દોષોને કારણે પરસ્પર એક-બીજા પ્રત્યે દેષ ન કરીએ. ત્રિવિધ તાપની શાંતિ થાઓ. સંપૂર્ણ દોષોની (આધ્યાત્મિક આદિની) શાંતિ થાઓ.

આ મંત્રનો ગુરુ-શિષ્યે સાથે પાઠ કરવાનો છે.

ઈતિ સંપૂર્ણ કઠોપનિષદ્ સમાપ્ત.

(સમાપ્ત)

“જન-સાધન, તન-સિદ્ધિ, ગુરુને ઘેર હંમેશાં ગાયની માફક પડ્યા રહો.”

- પવહારી બાબા

આદરણીય સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીના પ્રવાસ વિષે અમેરિકાથી શ્રી રમેશભાઈ પટેલ લખે છે.

વોલીંગ ફોર્ડ, P.A. થી રમેશભાઈ પટેલના જય મા !

સ્વામીજી મઝામાં છે, શ્રી શ્રી માની કૃપાથી એમનું સ્વાસ્થ્ય અને Mood સામાન્યતઃ હોય છે એનાથી વધુ સાંજે દેખી શકાય છે. પ્રથમ દિવસથી આજ સુધી અહીં અમારા નિવાસ્થાને રહ્યા છે.

રવિવારને જૂલાઈની ૧૨મી એ કનુભાઈ અને સ્વામીજી ન્યુઓર્ક એરપોર્ટ પર ઉતર્યા ત્યારે અમે ત્રણેક ડઝન વ્યક્તિઓ એમનું સ્વાગત કરવા હાજર હતા. કેરોલ દવે અને ડૉ. બિપિન ભટ્ટ આગલે દિવસથી આવેલા હતા. ૩.૫૫ P.M. ના ઉતરાણ સમયે લગભગ ઉતર્યા હશે. ઘેર આવ્યા બાદ એમણેજ બ્રહ્મખિચડી ચઢાવી. બધાંએ ખૂબ ભાવથી સાથે બેસીને પ્રસાદ લીધો.

બીજે દિવસે, અમે માનેલું કે થોડો મુસાફરીનો થાક ઉતારશે, પરંતુ એમના નિત્યક્રમના સમયે કાંઈજ બન્યું ન હોય તેમ હંમેશની માફક ઉઠીને બધો ક્રમ કરવા લાગ્યા. ભક્તોના ફોન આવતા, અમે બધાં સાથે વાતો, આશ્રમના અમારા ક્રમ અનુસાર સવારના ૧૦ થી અને બપોર પછી ૪ થી સત્સંગ કરતા રહ્યા. દિલ્હીથી અહીં સુધીની સળંગ મુસાફરી, સમયનો ફેરફાર, કશાની કોઈજ અસર સ્વામીજીને જણાઈ નથી. સાંજના થોડા આંટા મારવા બહાર જતા. અમારા રોડ ઉપર જ ચાલતા - બાળકો (કૃપા-પૂજા-બિપીનભાઈના બે આનંદ-અનૂપ) સાથે, ૧૦-૧૨ મિનીટ છેટે કૃપાની સ્કુલ સુધી સ્વામીજી ગયા. અમને બધાંને કહ્યું કે કોઈ બીજાં અમારી સાથે ના આવે. જો કે બિપિન ભટ્ટ છેટેથી દેખાય તેમ મોટર લઈને ગયેલ. ઉત્સાહ અને આનંદમાં આજ સુધી બધું ચાલ્યા કરે છે.

ફીલાડેલ્ફીઆમાં આવેલ 'સમર્પણ' મંદિરે અમે બધાં સાથે સ્વામીજી આવેલા. એક દિવસ ચિન્મયાનંદજીના અહીંના આશ્રમે "કેદાર" જઈ આવ્યા. એક દિવસ ન્યુયોર્ક મુ. નટવરલાલ પટેલ ને ત્યાં તથા થોડે દૂર આવેલ ડૉ. બિપિન ભટ્ટનાં બહેન રીટાને ત્યાં ગયા. સ્વ. અજીતભાઈના દીકરા અવિનાશને ત્યાં જઈ આવ્યા. શાંતાબેન પણ હતાં. જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં કિર્તન કરાવતા રહેતા. એક દિવસ ન્યુયોર્કથી વેશુગોપાલ ફેમીલી આવેલ બે દિવસ રહેલા. અમલાબેનના પુત્ર વિશ્વરૂપ પણ બે દિવસ રહેલ - પાછા કામે ગયા બાદ, ગયા શનિ-રવિ પણ આવેલ. મેરીલેન્ડમાં રહેતા એક ભક્ત પણ બે વખત આવી ગયા. એક દિવસ વ્રજભૂમિ જઈ આવ્યા. બધો વખત બહારથી ફોન આવતા - અમે પણ કરતા અને જ્યાં જ્યાં ભક્તોને મળવાનું અનુકૂળ જણાય તે ગોઠવી સ્વામીજીનો કાર્યક્રમ બનાવ્યો છે.

એ મુજબ આજે સ્વામીજી સાથે હું ને કનુભાઈ C.A. જઈએ છીએ. પછી ધીમે ધીમે અન્ય સ્થળોએ જઈશું. રાજેશ ડીટ્રોઈટ આવશે ત્યાંથી અમારી ઓગષ્ટની ૧૮મીની ટુરમાં જોડાશે. મહાદેવ ઘેર રહી અમારી ટુર અંગે ટ્રેક રાખતો રહેશે. જય મા.

તા. ૨૭ જુલાઈ સોમવારે હું, સ્વામીજી અને કનુભાઈ દ.૩૫ સાંજના L.A. પહોંચ્યા. હૈમતભાઈના ભાઈ ગૌતમભાઈ સૌથી પ્રથમ દેખાયા - એમણે મળતાં પહેલાં જ સ્વામીજીનો બ્હીલચેરમાં જ ફોટો લીધો. એમના કહેવા મુજબ ફ્લાઈટ અર્ધો-કલાક વહેલી છે, એટલે બીજા કોઈ દેખાતા નથી. એમને એવી ટેવ છે કે જ્યાં જવાનું હોય ત્યાં સમય કરતાં વહેલા પહોંચવું અમે લેગેજ કલેઈમ આગળ બેઠા પછી અંબરીશભાઈ આવ્યા, પછી ઈલાબેન, નિતાઈ

વગેરે આવી ગયાં. ઘેર આવ્યાં ત્યાં આ કુટુંબના અન્ય સભ્યો રાહ જોઈ ઉભા હતા - નાનો વિશ્વમ્ (નિતાઈનો) ગુરુજી ગુરુજી કરતો સ્વામીજીના પગમાં પડ્યો. સ્વામીજી બહુ સારા ઉત્સાહી મુડમાં હતા. હેમંતભાઈનાં બા વિજયાબેન ખૂબ ભાવથી પ્રણામ કરી રહ્યાં. સાંજના શિવમહિમ્ન સ્તોત્ર અને કીર્તન કર્યું. ફ્લોરીડાથી નારાયણભાઈનાં પત્ની અને બાળકો પણ આવેલ હતાં.

૨૮મીએ સવારના કીર્તનમાં બધા કુટુંબના સભ્યો આવ્યા. હેમંતભાઈને બધા 'મોટાભાઈ' નામે વાતચીતમાં કહે છે. એમની ગોઠવણી અને ઈચ્છા મુજબ હેમંતભાઈ તથા એમના ત્રણ ભાઈઓ, બે બહેનો, એમનાં બધાંના બાળકો - બધાંજ પાંચ - દશ માઈલના વિસ્તારમાં રહેવા આવી ગયાં છે. મહાદેવભાઈએ નિતાઈના મોટાં ફોઈ (પુષ્પાફોઈ)ના દીકરા છે. એમનો દીકરો ધ્યાનેશ અને હિતેશ છે એ પણ કોલેજમાં છે અને મહાદેવભાઈ ફાર્મસીનું કામકાજ કરતા હતા. મહાદેવના પિતાનું નામ મુકુન્દભાઈ. બપોરે સ્વામીજીએ બ્રહ્મખિચડી બનાવી, બાકી સાધનાબેન અને નિતાઈ-પત્ની-કલ્યાણી, વગેરેએ ખાસ્સું ભોજન બનાવેલ. બપોર પછી ૪ વાગે નીકળી એરપોર્ટ ગયા ૬-૧૦ની ફ્લાઈટમાં San Jose ગયા. યતીશ સામે આવેલ - એમને ઘેર પણ શ્રી મનમોહનજી એમનાં પત્ની જ્યોતિકા (મહારાષ્ટ્રિયન શરીર) દીકરી ગાયત્રી- નાનો ભાણો, શિવ (યતીશનો ભાઈ જેની દીક્ષા થઈ) યતીશનાં પત્ની સગુણ અને નાની બેબી કાત્યાયની બધાં મળ્યાં. ગાયત્રી ઓગષ્ટના અંત સુધી રહેવાની છે. (એનું ઘર અલગ છે) ઓગષ્ટ પછીથી હોંગકોંગ જશે એના પતિ સાથે. સાંજના મધુકાન્ત આવેલ અને બીજે દિવસે સાંજના ૫ ૧/૪ વાગે ફીમોન્ટના હિન્દુ મંદિરે સ્વામીજીને આવવાનું ગોઠવાયું. ત્યાં શિવજીની પૂજા-અભિષેક વિગેરે કાર્યક્રમ શ્રાવણ માસને કારણે થતો હોય છે. (સાંજના પછી બીજા જે ભક્તોના ફોન યતીશને ત્યાં આવ્યા તે બધાને મંદિરે આવવા કહ્યું. મંદિરે બિપીન ભટ્ટના મામા વિષ્ણુભાઈ શુક્લ અને પત્ની કલ્પનાબેન, મીરાંબેન ભોમના દીકરા અભયજીત અને પત્ની નિવેદિતા, એક બંગાળી કુટુંબ અનિરુધ્ધ અને રીના બેનરજી (સાથે Visiting Parents જે જૂના ભક્ત છે), નિતાઈના સસરા - પ્રવીણભાઈ જાની અને જસુબેન, મધુકાન્ત - ઉર્મિલા, મનેશ-નેહા, આનંદ-કીર્તિ વિગેરે આવેલાં. મધુકાન્તે સ્વામીજીને વધુ રોકાવા વિનંતિ કરી પરંતુ આગળના કાર્યક્રમોને કારણે એ નથી શક્ય એટલે એક દિવસ વધાર્યો. ૩૦મી એ અમે સાંજના મનેશને ત્યાં ગયાં, ત્યાંથી આનંદને ત્યાં અને રાત્રે મનેશને ત્યાં રોકાયા. હસમુખભાઈ અને શકુન્તલાબહેન પણ આવેલાં. હસમુખભાઈ અમને ૩૧મીએ જાપાનીઝ બગીચામાં ડુંગરના સ્વોપ પર લઈ ગયેલ. ૩ વાગે નીકળી યતીશભાઈને ત્યાં થઈ એરપોર્ટ. સાંજના પાછા L.A. નિતાઈને ઘેર. સાંજે ડો. બિપિન ભટ્ટના ભાઈ ડો. જતિન નો ફોન આવ્યો, એમને ત્યાં સ્વામીજીને બોલાવવા. ૧ લીને શનીવારે જતિનભાઈ, એમનાં માસી, બાળકો લઈને સવારના સત્સંગમાં આવ્યા, અને રવિવારે એમને ત્યાં જવાનું ગોઠવાયું.

બપોર પછી અહિંથી થોડે દૂર બૌદ્ધ મંદિરે નિતાઈ અમને લઈ ગયા. ઘણું સુંદર અને ભવ્ય છે. અત્યાર સુધી જોયેલાં બુદ્ધ મંદિરો અને અન્ય મંદિરોની સરખામણીમાં આનું સ્થાન પ્રથમ હરોળમાં આવે. સાંજના સત્સંગમાં પાઠક કુટુંબના બાકી રહેલા તેમાંથી થોડા આવ્યા. ડો. પ્રણવ આવેલ. એ ઉપરાંત Arnab Rose. જેમને આપણે Papers મોકલ્યા છે, એ પણ આવેલ. હોલીવુડમાં "આનંદમયી - યોગ સેન્ટર" નામે યોગાના કલાસ વિગેરે ચલાવનાર એક અમેરીકન ભક્ત 'રાણાંદ'નો ફોન આવ્યો. એ સત્સંગમાં આવનાર હતા પણ આવી શકેલા નથી. 'જ્યાનંદ'ના મિત્ર હોવાનું જણાવતા (ફોનમાં) તા. ૨ને રવિવારે સવારનો સત્સંગ જતિનભાઈને ત્યાં કર્યો. એમનાં પત્ની નીતા ડેન્ટીસ્ટ છે અને એમનો જન્મ આ દેશમાં જ થયેલો, મહેસાણા જિલ્લાના પટેલ છે. એમના પિતા પણ

એમની નજીકમાં રહે છે. એ ૪૦ વર્ષથી આ દેશમાં છે. સત્સંગ પછી જમીને થોડોક આરામ કરી “બોરેગાં સ્પિન્ગ” “ઈશ જ્યોતિ - સંન્યાસ” આશ્રમે ગયા. એરીઝોના તરફની બોર્ડર આગળ છે. ચારે તરફ ડુંગરોની વચમાં ‘વેલી’ છે. શ્રધ્ધા ત્યાં હતી. રાજેશને ત્યાંના “સાધુ-ફાધરો” યાદ કરતા હતા. ૩ કલાકે અમે રહીશું એવું જણાવીને અમે ગયેલા. પણ ભોજન બનાવેલું હતું. અમે ફળ લીધાં. નિતાઈ વિગેરેએ બ્રહ્મ ખિચડી, પુરી, દાળ - શાક - દહીં વિગેરે ખાધું.

હવે વધુ ફરી વાર. તા. ૩ ઓગસ્ટ.

* * *

“હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથા વ્યથા”

- શ્રી શ્રી મા.

કથા ત્રણ પ્રકારની હોય છે. એક કથા સત્ લઈને, બીજી ચિત્ લઈને એટલે જે છે તેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય, અને ત્રીજી આનંદની કથામાં દુઃખનું નિવારણ કરીને સુખની શાશ્વત પ્રાપ્તિ થાય. સત્ ચિત્ આનંદનો બોધ થાય તેવી કથા.

- પરિવ્રાજક

આશ્રમ-સમાચાર

તા. ૧૪-૨-૮૮ એ ભીમપુરા આશ્રમમાંથી ભવ્ય શોભાયાત્રા નીકળી કે જેમાં પંદર યજમાનોએ શ્રીમદ્ ભાગવતની પવિત્ર પોથીઓ માથા ઉપર મૂકીને શ્રી હનુમાન મંદિરમાં ગયા, અને દક્ષિણામૂર્તિ વડ્ પાસે થઈને માતૃમંદિરની પરિક્રમા કરી. સોલાની ભાગવત-વિદ્યાપીઠમાંથી આવેલા વિદ્યાર્થીઓએ પૂજન-અર્ચન કરાવી ભાગવતના મૂળ પાઠ સંસ્કૃતમાં આરંભ કર્યો.

વૃંદાવનથી પધારેલા પૂ. સ્વામી રુદ્રદેવાનંદજી વ્યાસપીઠ પર વિરાજમાન હતા. પ્રથમ દિવસે મધ્યાહ્ન સમયથી સ્વામીજીએ એમની લાક્ષણિક રસપ્રદ શૈલીમાં વ્યાખ્યા પ્રારંભ કરી. તા. ૧૬ મી એ મહામંડલેશ્વર સ્વામી અખંડાનંદજી સાગર ભાગવત દરમ્યાન પધાર્યા. તા. ૧૭ મી એ શ્રી સંતરામ મંદિર (નડિયાદ), સંતરામ મંદિર (વડોદરા) આદિ સ્થાનોમાંથી શ્રી દરિદાસજી, શ્રી કૃષ્ણદાસજી, શ્રી ભરતદાસજી, શ્રી રઘુનાથજી તથા અનેક ભક્તોનું આગમન થયું.

ભાગવત દરમ્યાન એક યજમાનને એમના પિતૃનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થયાં હતાં.

પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીએ કહ્યું : આવા જંગલમાં, નાના ગામમાં જ્યાં બધી વસ્તુઓનો અભાવ, ત્યાં સુંદર રીતે માँ ની કૃપાથી આયોજન થયું.

સ્વામી રુદ્રદેવાનંદજીનો સ્વભાવ સરળ, પ્રવચન એકદમ વિદ્વતાપૂર્ણ, ભક્તિ તથા વેદાંતનો અપૂર્વ સુમેળ અને વ્યક્તિત્વ સૌમ્ય તથા નિખાલસ છે. એમના પ્રવચનમાં કોઈ જાતની આડી-અવળી કે વિષયથી ખસીને કહેલી વાતનો અભાવ હોવાથી કેવળ ભગવદ્ રસામૃતસિક્ત વાણીએ સહુને ભાગવતમય કરી દીધાં.

પૂર્ણાહુતિ પછી પૂ. સ્વામી રુદ્રદેવાનંદજી તથા પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી સહિત સર્વ જનોએ સામૂહિક ગીતાપાઠ કર્યો.

તા. ૨૫ મીએ મહાશિવરાત્રિ ઉત્સવ સ્વ. અજિતભાઈ પટેલ તથા શાંતાબહેન પટેલના પુત્ર અવિનાશભાઈ પટેલના સહયોગથી થયો. પ્રથમ પ્રહરના પૂજનમાં લઘુરુદ્ર કરવામાં આવ્યો. ભીમપુરાના ગ્રામવાસીઓનું સામૂહિક ભોજન થયું. દર વર્ષ કરતાં વધીને આ વખતે વ્રત કરનારાંઓની સંખ્યા સિત્તેરથી વધારે હતી, તેમાં પણ ચારે પ્રહરની પૂજામાં બેઠેલા લગભગ પચાસથી વધારે હતા. આખી રાત સ્તોત્રપાઠ, ભજન, કીર્તનથી સહુનો ઉત્સાહ-ઉમંગ જળવાઈ રહ્યો. નડિયાદના દેવાંગ પટેલ તથા પંડ્યાના સહયોગથી ગ્રામવાસીઓનું ભોજન ઉત્તમ રીતે સંપન્ન થયું. ઈતિ.

શોક-સમાચાર

ગોંડલ રાજપરિવારનાં શ્રીમતી રાજલક્ષ્મીદેવી માનાં જૂના ભક્ત હોવાથી, તેમજ અનેક વાર માની ગોંડલમાં પધરામણી કરાવીને શિવરાત્રિ, સંયમ સપ્તાહ, દુર્ગાપૂજા, કાલીપૂજા, લક્ષ્મીપૂજા જેવા ઉત્સવોમાં માતૃભક્તોને લાભ અંપાવવાને કારણે ભક્તોની સ્મૃતિમાં અંકિત છે. આશ્રમની કમિટિમાં રહીને એમણે સેવા આપી હતી. માતૃચરણોમાં સ્થાન મળે તેવી પ્રાર્થના.

॥ ૐ મા ॥

*** Branch Ashrams ***

15. NEW DELHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 6840365)
16. PUNE : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 327835)
17. PURI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Swargadwar, Puri-752001, Orissa.
18. RAJGIR : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 5362)
19. RANCHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Main Road, P.O. Ranchi-834001, Bihar (Tel : 312082)
20. TARAPEETH : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Chandipur-Tarapeeth,
Birbhum-731233, W.B.
21. UTTARKASHI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193, U.P.
22. VARANASI : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
Bhadaini, Varanasi-221001, U.P.
(Tel : 310054+311794)
23. VINDHYACHAL: Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuj Hill,
P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel: 05442-64343)
24. VRINDAVAN : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Vrindavan, Mathura-281121 U.P. (Tel : 442024)

IN BANGLADESH :

1. DHAKA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
14, Siddheshwari Lane, Dhaka-17 (Tel : 405266)
2. KHEORA : Shree Shree Ma Anandamayee Ashram,
P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

